Mikes International

Magyar szellemi fórum

Hungarian Periodical for Art, Literature and Science

Alapítási év / Founded: 2001.

Internet: www.federatio.org/mikes_int.html

Email: mikes_int@federatio.org

P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

IX. évfolyam, 2. szám **Volume IX., Issue 2.**

2009. április – június / April – June 2009

ISSN 1570-0070

Kiadó
'Stichting MIKES INTERNATIONAL' alapítvány, Hága, Hollandia.
Számlaszám: Postbank rek.nr. 7528240
Cégbejegyzés: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Terjesztés
A lap a következő Internet-címről tölthető le: **http://www.federatio.org/mikes_per.html**
Aki az email-levelezési listánkon kíván szerepelni, a következő címen iratkozhat fel:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

A kiadó nem rendelkezik anyagi forrásokkal. Többek áldozatos munkájából és adományaiból tartja fenn magát. Adományokat szívesen fogadunk.

Cím
A szerkesztőség, illetve a kiadó elérhető a következő címeken:
Email: mikes_int@federatio.org
Levelezési cím: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Hollandia

Minden cikkért szerzője felel.

Publisher
Foundation 'Stichting MIKES INTERNATIONAL', established in The Hague, Holland.
Account: Postbank rek.nr. 7528240
Registered: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Distribution
The periodical can be downloaded from the following Internet-address: **http://www.federatio.org/mikes_per.html**
If you wish to subscribe to the email mailing list, you can do it by sending an email to the following address:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

The publisher has no financial sources. It is supported by many in the form of voluntary work and gifts. We kindly appreciate your gifts.

Address
The Editors and the Publisher can be contacted at the following addresses:
Email: mikes_int@federatio.org
Postal address: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

Individual authors are responsible for facts included and views expressed in their articles.

ISSN 1570-0070

© Mikes International, 2001-2009, All Rights Reserved

TARTALOM CONTENTS

Kedves Olvasó! 5

Dear Reader, ... 6

Szerzőink / Our authors 7

Szerkesztőség / Editors 12

SULYOK, Vince : Versek 13

PHILOSOPHIA PERENNIS 17

BÖHM, Károly : Az asszony lélektanáról 17
ON THE PSYCHOLOGY OF WOMEN 29

KISSNÉ NOVÁK, Éva : Nemek és értékek a századforduló Magyarországán 30
SEXES AND VALUES AT THE TURN OF THE CENTURY IN HUNGARY 35

MÁTÉ, Zsuzsanna : Sándor Sík — the Literary Scientist and the Aaesthetician — Focusing on His Studies on Madách 36
SÍK SÁNDOR — AZ IRODALOMTUDÓS ÉS ESZTÉTA — MADÁCH-TANULMÁNYAI FÉNYÉBEN 38

VERES, Ildikó : Kanttól a hermeneutikáig és a dialektikai teológiáig 39
FROM KANT TO HERMENEUTICS AND DIALECTIC THEOLOGY 44

HUNGAROLOGIA 45

ARADI, Éva : Egy szkíta nép: a kusánok — A Hold fiainak története 45
A SCYTHIAN PEOPLE: THE KUSHANS 46

BÁRDI, László : Előszó a heftaliták történetéhez 47
INTRODUCTION TO THE HISTORY OF HEPHTHALITES 51

KÁRPÁTI, Gábor Csaba : Új hajtások ősi gyökerekből - HUN-idea Szellemi Hagyományőrző Műhely - .. 52
NEW BRANCHES FROM ANCIENT ROOTS 54

OBRUSÁNSZKY, Borbála : Átértékelik a gepidák történelmét 55
GEPIDS 57

GEOSTRATÉGIAI ÉS VILÁGGAZDASÁGI KITEKINTŐ — GEOSTRATEGY AND WORLD ECONOMIC OUTLOOK 58

NAPHEGYI, Andrea : A kisebbségvédelem jogi kerete — *Nemzeti vagy etnikai kisebbség?* — 58

NAPHEGYI, Andrea : The Legal Framework of Minority Rights Protection — *National or Ethnic Minorities* — 64

KÖNYVAJÁNLÓ 71

ARDAY, Géza : Írók az emigrációban — Nyugati magyar irodalom 71
WRITERS IN EMIGRATION — HUNGARIAN LITERATURE IN THE WEST 72

SULYOK, Vince : Vázlatosan a dán irodalomról 73
ON DANISH LITERATURE — IN A NUTSHELL 75

KRÓNIKA — CHRONICLE 76

FRIGYESY, Ágnes : Az erdélyi írófejedelemre emlékeztek Verőcén 76

FRIGYESY, Ágnes : Húsz éve alakult a POFOSZ 78

FRIGYESY, Ágnes : Kárpát-Haza templom épül 81

© Copyright Mikes International 2001-2009

PIRI, Zoltán : 1848. március 15. — Ünnepi beszéd 85

VAN VOLLENHOVENNÉ KENESSEY, Ilona : The Year 1948..... 87

CHRONICLE..... 89

ÍGY ÍRTUNK MI..... 90

CS. SZABÓ, László : VÉRES DRÁGAKŐ..... 90

HIGHLIGHTS FROM THE 20th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST..... 116

© Copyright Mikes International 2001-2009

Kedves Olvasó!

Március 15-én a Mikes International Alapítvány egy új elektronikus negyedévi lapot indított útjára JOURNAL OF EURASIAN STUDIES címmel. A nemzetközi szerkesztőbizottság neves tudósokból és elismert szakemberekből áll, akik Eurázsia különböző helyein élnek, Londontól Belső Mongóliáig. A lap a következő címen érhető el:

http://www.federatio.org/joes.html

Az első szám tartalma:

- **FARKAS, Flórián**: Dear Reader (in English)
- **OBRUSÁNSZKY, Borbála**: Gábor Bálint de Szentkatolna (in English)
- **ALIMBAY, Nursan**: Community as a Principle Organizational Form of Social Relations of Nomads (in English)
- **АЛИМБАЙ, Нурсан**: община как главная организационная форма социальных отношений у кочевников (in Russian)
- **ARADI, Éva**: A Brief Introduction of a Great Explorer – Sir Aurel Stein, (1862-1943) (in English)
- **BÉRCZI, Szaniszló**: Ancient Eurasian Heritage Preserved in Japan I. — Shrines, White Horses and Festivals — (in English)
- **FARKAS, Flórián**: Wolf Totem (in English)
- **MARÁCZ, László**: Objection to the Forceful Finnization of the Ancient History and Language of the Hungarians (in English)
- **MARCANTONIO, Angela**: Debate on the Status of the Uralic Theory: Critical Responses (in English)
- **OBRUSÁNSZKY, Borbála**: Tongwancheng, the City of the Southern Huns (in English)

Az elmúlt negyedévben a *Bibliotheca Mikes International* keretében a következő könyvet jelentettük meg:

- **Idillország kéklő ege — Huszadik századi dán költők antológiája**: Válogatta, dánból magyarra fordította és utószóval ellátta: Sulyok Vince

Könyveink a következő címről tölthetők le: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

Ugyancsak az elmúlt negyedévben az *Editio Mikes International* keretében a következő könyvet jelentettük meg:

- **Arday Géza:** Írók az emigrációban — Nyugati magyar irodalom —

A Szerkesztőség

Hága, 2009. április 1.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2009

Dear Reader,

The Mikes International Foundation launched on March 15 a new electronic quarterly entitled JOURNAL OF EURASIAN STUDIES. The editorial board is consisted of well-known scholars and respected professionals who live all over the Eurasian continent, from London to Inner Mongolia. The journal can be accessed at the following address:

http://www.federatio.org/joes.html

Az első szám tartalma:

- **FARKAS, Flórián**: Dear Reader (in English)
- **OBRUSÁNSZKY, Borbála**: Gábor Bálint de Szentkatolna (in English)
- **ALIMBAY, Nursan**: Community as a Principle Organizational Form of Social Relations of Nomads (in English)
- **АЛИМБАЙ, Нурсан**: община как главная организационная форма социальных отношений у кочевников (in Russian)
- **ARADI, Éva**: A Brief Introduction of a Great Explorer – Sir Aurel Stein, (1862-1943) (in English)
- **BÉRCZI, Szaniszló**: Ancient Eurasian Heritage Preserved in Japan I. — Shrines, White Horses and Festivals — (in English)
- **FARKAS, Flórián**: Wolf Totem (in English)
- **MARÁCZ, László**: Objection to the Forceful Finnization of the Ancient History and Language of the Hungarians (in English)
- **MARCANTONIO, Angela**: Debate on the Status of the Uralic Theory: Critical Responses (in English)
- **OBRUSÁNSZKY, Borbála**: Tongwancheng, the City of the Southern Huns (in English)

In the past quarter we published the following volume within the *Bibliotheca Mikes International* series:

- **BLUE SKY OF IDYLL LAND — Anthology of 20th Century Danish Poets**: (Translated from Norwegian into Hungarian by: SULYOK, Vince) (in Hungarian)

The publications of Bibliotheca Mikes International can be downloaded from: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

Also in the past quarter we published the following volume within the *Editio Mikes International* series:

- **ARDAY, Géza:** WRITERS IN EMIGRATION — Hungarian Literature in the West (in Hungarian)

The Editors

The Hague, April 1, 2009

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2009

Szerzőink / Our authors

ARADI, Éva

M.A. fokozatot szerzett magyar és angol nyelv- és irodalomból (1969-ben) az Eötvös Loránd Egyetemen, majd 8 évet élt Bombayban, Indiában, ahol elvégezte a Bombay-i Egyetem Indiai Tudományok Főiskoláján a hindi nyelv- és irodalom szakot. 1979-ben Ph.D.-t szerzett hindi irodalomból. Indiában sokszor járt, nyolc nemzetközi konferencián vett részt és tartott előadást. A Pécsi Egyetem Természettudományi Karán, az Ázsia Központban hindi nyelvet, kultúrát és irodalmat tanított 1999-től 2008-ig. Az indiai államtól három alkalommal kapott kormánykitüntetést a hindi nyelvért tett szolgálataiért: 1975-ben India államelnök helyettesétől, 1992-ben India államelnökétől: Dr. Shankar Dayal Sharmától és 2007 júliusában, New Yorkban a 8-ik nemzetközi hindi konferencián India külügyminiszterétől. Számos tanulmánya jelent meg mind magyar, mind indiai tudományos folyóiratokban (hindi és angol nyelven), ezidáig egy könyvet publikált: „A hunok Indiában" címmel, a heftalitákról. Több regényt és novellát fordított hindi nyelvről magyarra, ezek megjelentek az Európa Kiadónál. 2004-ben a Magyarok Világszövetsége által szervezett első Nemzetközi Őstörténeti Konferencia elnöke volt, úgyszintén a 2008 augusztusában rendezett második Őstörténeti Konferenciájé is. Kutatási területe: a magyarok őstörténete, ázsiai kapcsolatai.

She received her M.A. degree at the Eötvös Lóránd University in the field of Hungarian and English language and literature. Following this she stayed in India (Bombay) for 8 years and studied Hindi language and literature at Bharatiya Vidhya Bhavan from 1971-1976. Took part in many international conferences. She taught Hindi and Indian culture, literature in the Asia Centre of Faculty of Sciences at Pécs University. Visited India several times.She holds a Ph.D. degree of Hindi literature. Ms. Aradi was awarded by the Vice President of India, in 1975 — at the First International Hindi Conference in Nagpur — and by the President of India, Dr. Shankar Dayal Sharma in 1992, in Budapest — for "her services of Hindi", and from the Indian Gorvernment in New York, in July 2007, at the 8th World Hindi Conference. She published several articles and one book about the Hungarian ancient history, about the Hephtalites. She translated short stories and novels from Hindi to Hungarian, and published several articles in India (in English and in Hindi, too. She was the and chairman of the 1st International Hungarian Ancient Conference in 2004, in Budapest, organized by the World Federation of Hungarians., and in August 2008 of the 2nd International Hungarian Ancient Conference also organized by the World Federation of Hungarians. Her main fields of research are the ancient history of the Hungarians and their Asian connections.

ARDAY, Géza

1973-ban született Budapesten. Tanár, irodalomtörténész, minisztériumi tanácsos. A Károli Gáspár Református Egyetemen szerezte meg tanári diplomáját. A Környezetvédelmi Minisztérium tanácsosaként szemléletformálással foglakozott. Emellett a tanári pályán tevékenykedett éveken keresztül. Számos irodalomtörténeti tanulmány szerzője, több kötete látott napvilágot.

Born in 1973 in Budapest. Teacher, literary historian, ministerial counselor. Received his degree at the Károli Gáspár Reformed University. He was with the Ministry of Environment as a counselor. Next to that he has several years of experience in teaching. Mr. Arday published numerous papers and several books in the field of literary history.

BÁRDI, László

Egyetemi docens. 1954-ben végzett az ELTE Bölcsészettudományi Karán. Több évtizedes oktatásügyi karrier áll a háta mögött. A Janus Pannonius Tudományegyetem meghívott oktatója, 1999-től a Pécsi Tudományegyetem Ázsia Központ igazgatója. A 80-as évektől orientalisztikai kutatásai a lovas nomád népek eredetének és vándorlásának vizsgálatára irányulnak, ezzel kapcsolatban 16 kutatóutat tett Kínában, valamint Belső-Ázsia és Távol-Kelet egyéb országaiban. Meghívott tanárként oktatott a bukaresti, a pekingi és a nanchangi tudományegyetemen. Számos tanulmány, kötet és egyetemi tankönyv szerzője, illetve társszerzője. Több szakmai díj nyertese, valamint tudományos társaság vezetője, illetve tagja. Emellett fordít és ismeretterjesztő cikkeket ír.

Adjunct professor. Graduated in 1954 at the Eötvös Loránd University, Faculty of Letters. Mr. Bárdi has several decades of teaching carrier; he is guest professor of the University of Pécs and at the same time director of the Asia Center of the same university. Since the 1980s his oriental research is focused on the origin and migration of the nomadic people; for this purpose he led 16 expeditions to China, Central Asia and other Far Eastern countries. As guest professor he taught at the universities of Bucharest, Beijing and Nanchang, He is the author or co-author of numerous articles, books and university lecture notes. Mr. Bárdi won several professional prizes, and he is either leader of member of many professional associations. Next to that he translates and writes scientific articles in the general press.

© Copyright Mikes International 2001-2009

BÖHM, Károly (1846 — 1911)

1846-ban Besztercebányán született. Az első magyar filozófiai rendszer megalkotója. Pozsonyi, majd göttingeni és tübingeni tanulmányok után a pozsonyi evangélikus gimnázium és teológia, majd a budapesti evangélikus főgimnázium tanára, később igazgatója, 1896-tól haláláig a kolozsvári egyetem iskolateremtő filozófiaprofesszora. Főbb tanítványai: Bartók György, Tavaszy Sándor, Varga Béla, Tankó Béla, Ravasz László, Makkai Sándor. 1867-től kezdve jelennek meg filozófiai írásai, 1882-ben alapító szerkesztője a *Magyar Philosophiai Szemlé*nek. Főműve a hatkötetes *Az ember és világa* 1883 és 1942 között jelent meg, amelyben egy új és eredeti értékelméletet dolgoz ki. 1911-ben Kolozsvárott hunyt el.

Born in 1846 in Besztercebánya. He is the creator of the first Hungarian philosophical system. After his studies in Pozsony, Göttingen and Tübingen he first taught in the protestant high schools of Pozsony and Budapest; in the latter he became principal, too. From 1896 until his death he was professor of philosophy at the university of Kolozsvár, where he established a whole school of philosophy; his main disciples were: György Bartók, Sándor Tavaszy, Béla Varga, Béla Tankó, László Ravasz, and Sándor Makkai. His publications started to appear as early as 1867; in 1882 he is founder and editor-in-chief of the periodical *Magyar Philosophiai Szemle* (*Hungarian Philosophy Review*). In his main work *Az ember és világa* (*Man and His World*, 1883-1942, 6 volumes) he created among others an original and groundbreaking value theory. He passed away in 1911 in Kolozsvár.

CS. SZABÓ, László (1905 — 1984)

Budapesten született, de 1918-ig Kolozsvárott élt. Egyetemi tanulmányait Budapesten és Párizsban végezte. 1935 és 1944 között a Magyar Rádió irodalmi osztályvezetője. 1945 és 1948 között a Magyar Képzőművészeti Főiskolán az európai művelődéstörténet tanára. 1948 végén Olaszországba utazott, ahonnét nem tért vissza. Katedrájáról lemondott. Előbb Rómában, majd Firenzében élt. 1951-ben Londonba költözött, ahol 1972-ig a BBC magyar osztályának belső munkatársa volt. Cs. Szabó László az 1949 utáni nyugat-európai magyar szellemi élet kulcsszemélye volt.

Born in Budapest, but lived in Kolozsvár until 1918. Completed his academic studies in Budapest and Paris. Between 1935 and 1944 he led the Literary Section of the Hungarian Radio. Between 1945 and 1948 lectured history of European arts at the Liberal Arts College in Budapest. In 1948 made a trip to Italy and decided not to return to his homeland. First he lived in Rome, then in Florence. In 1951 he moved to London where he was with the BBC´s Hungarian Section. László Cs. Szabó is unquestionably one one the leading figures of the Hungarian spiritual life in the West after 1949.

FRIGYESY, Ágnes

Újságíró, 1963-ban Kecskeméten született. A Kodály Zoltán Ének-zenei Általános Iskolában és Gimnáziumban kezdte meg tanulmányait, majd a kaposvári Tanítóképző Főiskolán szerzett diplomát. Hét év tanítás után az újságírói pályát választotta. A tanítás mellett magyar szakon megszerezte második diplomáját a szegedi Tanárképző Főiskolán. Külső-, és belső munkatársa volt a Kecskeméti Lapoknak 1989-től, az Új Magyarországnak, a Film, Színház Muzsikának, a Honismeretnek, a Magyarok Világszövetsége lapjainak: a Világszövetségnek, a Magyarok Világlapjának és a Világlapnak. Megjelentek cikkei a Heti Nemzeti Újságban, a Münchenben megjelenő Nemzetőrben, majd a magyarországi Magyar Nemzetőrben, valamint az Ausztráliai Magyar Életben stb. Többszáz interjút készített az elmúlt 15 év alatt. Jelenleg az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület havilapjának, az Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek főszerkesztője, továbbá a Kolozsváron megjelenő Erdélyi Napló hetilap munkatársa, és más hazai lapok (Kapu, Nyugati Magyarság, Szent Kereszt Magazin, Búvópatak) rendszeres szerzője, továbbá írásai jelennek meg a Fidesz és a KDNP honlapokon.

Journalist. She was born in 1963 in Kecskemét. After concluding her primary and secondary school education in her native town, she studied pedagogy in Kaposvár then she earned her second degree in Hungarian language in Szeged. After having spent seven years teaching she turned to journalism. Since the collapse of communism she worked for numerous newspapers and journals both in Hungary and abroad. At present she is editor-in-chief of periodical in Transylvania and publishes regularly in various newspapers and magazines.

© Copyright Mikes International 2001-2009

KÁRPÁTI, Gábor Csaba

Szegeden született, s ott is érettségizett. A Budapesti Műszaki Egyetem Villamosmérnöki Karán 1993-ban végzett. A következő 4-5 évben programfejlesztőként, rendszerszervezőként dolgozott. 1999-ben saját céget alapított és könyvkiadással kezdett foglalkozni — ennek keretében alapította meg 2003-ban a HUN-ideát. 2008 nyarán az MBE Nagy Lajos Király Magánegyetemétől megkapta az „Igaz Magyarságért Aranygyűrűt". Helyi szinten az Őrtüzek a Magyarságért Közalapítvány elnökeként hagyományőrzéssel és a természetes életmód visszaállításáért dolgozik. A magyarság gyökereinek és kultúrájának megismerése mellett szabadidejében Aikido edzéseket tart, továbbá tanulmányozza a távol-keleti, illetve ókori kultúrákat, eszmerendszereket.

Born in Szeged where he completed his secondary school education. Graduated at the Budapest Technical University (Faculty of Electrotechnic) in 1993. During the next 4-5 years he worked as software- and system engineer. In 1999 he established his own company and started to publish books, this led to the founding of the HUN-idea publishing company. During the summer of 2008 he was awarded the "Golden Ring for the True Hungarians" by the MBE King Nagy Lajos Private University. At local level he is working for the preservation of traditions and reestablishment of natural lifestyle. In his free time he is involved in the research of the roots and culture of Hungarians and that of Far Eastern and ancient cultures. Next to that he is providing Aikido trainings.

KISSNÉ NOVÁK, Éva

Diplomák: magyar-történelem JATE, filozófia ELTE. A Szegedi Tudományegyetem Filozófia Tanszékén tanít, docens, PhD. Oktat: egyetemes és magyar filozófiatörténetet, etikát, értékelméletet, történetfilozófiát. Kutatási területe: értékelmélet, értékszociológia, családszociológia. Néhány a jelen témával összefüggő tanulmánya: *Értékelmélet a magyar filozófiai gondolkodásban. Böhm, Bartók, Kibédi*. In. Gondolatok a gondolatokról, Budapest-Miskolc 1994. *Érték és kultúra a magyar neokantianizmusban*. In: Alternatív tradíciók a magyar filozófia történetében, Miskolc 1999. *Az érték, az öntét és a szabadság Böhm Károly filozófiájában*. In. Böhm Károly és a „Kolozsvári Iskola", Kolozsvár-Szeged, 2000. *Értékek és filozófia. Böhm Károly értékelméletének néhány tanulsága*. In: Tünékeny moralitás, Kaposvár 2001. *Ecce homo. Böhm és Makkai antropológiája*. In: Filozófia és teológia a magyar filozófiai gondolkodásban, Miskolc 2003. *A szellem arisztokratája*. Kossuth Kiadó, Budapest 2005.

Received her degree of Hungarian literature and history from the University of Szeged and philosophy from the University of Budapest. Teaches universal and Hungarian history of philosophy, ethics, axiology, philosophy of history at the University of Szeged. Her areas of research cover axiology, value sociology, family sociology. Author of several books and articles in these subjects.

MÁTÉ, Zsuzsanna

A Szegedi Tudományegyetemen a Juhász Gyula Pedagógusképző Karon oktat magyar irodalmat és esztétikát. Törzstagja a Szegedi Tudományegyetem Málnási Bartók György Filozófiai Doktori Iskolájának. Az MTA Doktori Bizottságánál 1996-ban szerzett kandidátui fokozatot, Abszolútum a művészetfilozófiában századunk első felében témában. 2006-ban habilitált a Debreceni Egyetemen Sík Sándor — a szépíró, az irodalomtudós és az esztéta könyvével. Fő kutatási területei: a magyar esztétika története és más komparatisztikai esztétikai problémakörök. Számos kötet szerzője.

Works as habilitation professor at the University of Szeged (Juhász Gyula Teacher Training Faculty), she teaches Hungarian literature and aesthetics. Ms. Máté is full member of the doctoral PhD-system in philosophy of Málnási Bartók György at the University of Szeged. She received a PhD-degree in Philosophy: "The Absolute in the philosophy of art in the first half of our century", at the Hungarian Academy of Sciences (1996); Habilitation: "Sándor Sík – the author, the literary scientist and the aesthetician" at the University of Debrecen (2006). Her main field of research are: Hungarian history of aesthetics and other comparative questions of aesthetics. Author of several books.

NAPHEGYI, Andrea

Emberi jogi szakértő. Mesteri fokozatot a Közép-Európai Egyetem (Budapest, Magyarország, 2002) Jogi Tanszék, Emberi Jogok Szak keretében nyert. Kutatási területe a kisebbségi jogok, szakdolgozatának címe: *„A kisebbségvédelem nemzetközi kerete és helyi alkalmazása: a romániai magyarok esete."* 10 éves munkatapasztalata során a tömegtájékoztatási eszközök, politika, Európai Uniós projektek és intézetek keretében szerzett elméleti és gyakorlati tudást. A Romániai Magyar Demokrata Szövetség munkatársaként (Kolozsvár,

© Copyright Mikes International 2001-2009

România, 1999-2005) hozzájárult a kisebbségvédelmi rendszer fejlődéséhez. Továbbá, Projektkoordinátorként részt vett a Romániai Diszkrimináció-ellenes Tanács és a Holland Igazságügyi Minisztérium által gyakorlatba ültetett PHARE Projektben, „A *diszkrimináció ellenes intézményi háttér erősítése"* (Bukarest, Románia, 2005-2006). Európai Parlamenti Képviselő Asszisztensként, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség megbízásából (Brüsszel, 2007) további kutatásokat végzett a kisebbségvédelem terén. Jelenleg Hollandiában él.

Ms. Naphegyi is a human rights expert specialized in minority rights. She was awarded a Master Degree at the Central European University (Budapest, Hungary, 2002), Legal Studies Department, Human Rights Stream. She conducted research on minority rights, her Master thesis title is *"The external framework and internal policies of minority rights protection: the case of Hungarians in Romania"*. During 10 years of working experience she gathered an in-depth practical knowledge in human rights through the various tasks and responsibilities she handled working in mass-media, politics, European Union Projects and Institutions. Through her day to day work at the Democratic Alliance of Hungarians in Romania (Cluj-Napoca, Romania, 1999-2005) she contributed to the development of minority rights protection. Further she coordinated the PHARE Twinning Project *"Institutional building in the field of anti-discrimination"* implemented by the Council against Discrimination in Romania in partnership with the Ministry of Justice in the Netherlands (Bucharest, Romania, 2005-2006). As Assistant to a Member of European Parliament at the European Parliament (Brussels, 2007), on behalf of the Democratic Alliance of Hungarians in Romania she deepened her knowledge and experience in the field of minority rights protection. Currently she lives in the Netherlands.

OBRUSÁNSZKY, Borbála

Történész-orientalista. 1992-1997 között az ELTE-n történelem-mongol szakon végez, majd 1997 és 1999 között a Mongol Állami Egyetemen végez posztgraduális képzést, és 1999 decemberében megvédi a doktori címét. 2000-2002 között a Pécsi Tudományegyetemen alakuló Ázsia Központ külső szakértője volt, majd a Shambala Tibet Központ mongol programjait szervezte. Közben több tanulmányutat tett Mongóliába és Kínába. 2005-től a Körösi Csoma Sándor Egyetem előadója. Ezen kívül több magyar tudományos egyesület (alapító) tagja: Magyar Őstörténeti Munkaközösség, Magyar Történelmi Társulat, László Gyula Történelmi és Kulturális Egyesület. Számos könyv és tanulmány szerzője; rendszeresen keszít elemzéseket közép-ázsiai témakörben a szaksajtó számára. Jelenleg egy oktatási lap főszerkesztője.

Historian, orientalist. She completed her studies at the University Eötvös Loránd in Budapest between 1992 and 1997 in history and Mongol civilization. This is followed by a postgradual study at the Mongol State University, where she is awarded a Ph.D. degree in 1999. Between 2000 and 2002 she worked as external consultant of the Asia Center at the University of Pécs, and organized the Mongol programs of the Shambala Tibet Center. During this period she participated in several expeditions in Mongolia and China. Ms. Obrusánszky is member and/or founder of several Hungarian scientific associations and she is author of numerous books and articles, and regularly provides analyses on Central Asia in the scientific press. Next to that she is the editor-in-chief of an educational journal.

PIRI, Zoltán

Kemenesmagasiban született. Szergényben járt általános iskolába, majd Ausztriában középiskolába. 1960-ban érettségizett Iselsbergben, a Königin Juliane Schule-ban. Utrechtben végezte el az egyetemet, történelmet hallgatott. 32 évig tanított, ebből 30-at a goudai Scholengemeenschap, De Goudse Waardenben.

Born in Kemenesmagasi, Hungary. Completed the primary school in Szergény, Hungary then the secondary school in Austria. Graduated in 1960 in the Königin Juliane Schule in Iselsberg. Completed his university studies (history) in Utrecht. He taught for 32 years, from which 30 years in De Goudse Waarden in Gouda.

SULYOK, Vince

1932-ben a Győr melletti Ménfőn született és egri főiskolai hallgatóként vett részt a 1956-os forradalomban, amiért utóbb el kellett hagynia Magyarországot. Norvégiában talált második otthonára, ahol egyetemi diplomát szerzett, majd az Osloi Egyetemi Könyvtárban évtizedeken át volt a közép- és kelet-európai részleg (s benne a bőséges Hungarica-gyűjtemény) szakértője és vezetője. 1958-ban Rómában jelent meg verseskönyve (*Rámdöntött világ*), 1961-ben Brüsszelben (*Céltalan ég alatt*). A norvég, a német, az orosz és a magyar irodalom jeles műfordítója. Sulyok Vince sok éves munkájának eredményeképp 1995-ben megjelent az *Ungarns Historie og Kultur* (*Magyarország története és művelődése*) című, 700 oldalas, enciklopédikus mű, mely hiteles és bőséges ismeretet közvetít a magyar kultúráról a skandináv világ számára.

© Copyright Mikes International 2001-2009

Born in 1932 in Ménfő, near Győr (Hungary). Took part in the 1956 Revolution as a college student in Eger and therefore he ought to leave his country. He found refuge in Norway, where he gained an academic degree and was for decades with the Oslo University Library as the expert and leader of the Central and Eastern-European section. In 1958 his volume of poems entitled '*A world knocked over on me*' was published in Rome and in 1961 another one, '*Under aimless sky*' in Brussels. Mr. Sulyok has an extensive literary translation record; he translates the Norwegian, German, Russian and Hungarian literature. In 1995 his 700 pages large encyclopaedic work written in Norwegian entitled *Ungarns Historie og Kultur* (*Hungary's History and Culture*) was published, which has already proved to be an invaluable source to the whole Scandinavian world interested in Hungarian history and culture.

VAN VOLLENHOVENNÉ KENESSEY, Ilona

Balassagyarmaton született. Iskoláit részben ott, részben a Baár-Madas Leánynevelő Intézetben végezte, azután az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen szerzett vegyészi diplomát. A Chinoin Gyógyszergyárban dolgozott, majd 1957-ben Hollandiába került és Amszterdamban a Shell-nél kapott alkalmazást. Családjával azóta is Hollandiában él. Több egyházi és társadalmi szervezet aktív tagja.

Born In Balassagyarmat, Hungary. She completed partially her studies there, partially at the Baár-Madas Reformed High-School. Thereafter Ms Van Vollenhoven-Kenessey received a master degree in chemistry at the University Eötvös Lóránd in Budapest. She worked in the Chinoin Drug Factory in Budapest, then she arrived to Holland where she received a job at Shell in Amsterdam. Since then she is living with her family in the Netherlands. She is active member of several church and social organizations.

VERES, Ildikó

A Miskolci Egyetem Filozófiatörténeti Tanszékének docense, ahol többek között magyar filozófiatörténetet ad elő. Fő kutatási területei a Kolozsvári Iskola és Brandenstein Béla. Számos filozófiatörténeti könyv szerzője [pld. Egy református gondolkodó a XX. század első felének Erdélyében (társszerző: Tőkés István), Tiszántúli Református Egyházkerület, Debrecen, 1994., Igazság és hiánynélküliség — Tanulmányok Varga Béla bölcseletéről Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2001., A Kolozsvári Iskola I. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2003.], illetve szerkesztője, tudományos konferencia szervezője. Tudományos fokozatok: Magyar nyelv- és irodalom - művelődési menedzser szak KLTE BTK, 1978; Filozófia szakos előadó ELTE BTK,1982; Dr. univ. KLTE BTK, 1983; A filozófia tudományok kandidátusa, 1991. (Ph.D.-vá minősítve: 2000); Dr. habil. Debreceni Egyetem, 2005.

Graduated in 1978 at the Kossuth Lajos University, Debrecen (Hungarian and Cultural Management) and in 1981 at the Eötvös Loránd University, Budapest (Philosophy). She received a Ph.D.-degree in philosophy in 1991, Sándor Tavaszy and the Kolozsvár School of Philosophy. Ms. Veres is adjunct professor at the University of Miskolc (Department of History of Philosophy) where she teaches — among others — history of Hungarian philosophy. Her main research areas are the Kolozsvár School of Philosophy and Béla Brandenstein. She is the author and editor of numerous books on history of philosophy.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2009

Szerkesztőség / Editors

FARKAS, Flórián	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
KIBÉDI VARGA, Áron	Freiburg i.B., Németország	/	Freiburg i.B., Germany
TÓTH, Miklós	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland

Titkár / Secretary

CSANÁDY, Ágnes	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2009

SULYOK, Vince : Versek

ANYANYELVEM MARADÉK SZAVAI

A szavak, anyanyelvem
maradék szavai – miért
őrködöm oly féltőn fölöttük
továbbra is, hisz fél százada már,
hogy a sors kitépte gyökerüket
a szülőfölből, s ami élve maradt
közülük, dugdostam mindegyiket
sietve az idegen földbe, idegen
északi kertem hideg talajába.
Egyikük-másikuk készségesen
gyökeret eresztett az új
helyben is, ágakat-leveleket
az északi tavaszban is, s hoztak
gyümölcsöket is, bár másmilyeneket,
mint aminőkről egykor álmodtam.
Vitathatatlan mégis rokoni
eredetük, egymáshoztartozásuk,
bár vannak, kik létjogsulságukat
kétségbe vonnák esetleges idegenes
szófűzésük, szókincsük, ritmusuk
miatt. Én azonban tovább
gondozom és ápolom őket,
mintha a létük tőlem függene,
mert létük valóban csak tőlem függ.
Ügyelek is rájuk nappal-éjjel,
s arra is, hogy másokéival
ne nagyon keveredjenek,
mert ezek a szavak az én
anyanyelvem maradék szavai,
anyámtól örököltem őket, apámtól,
falumtól, hazámtól s a hazám
költőitől és pásztoraitól.
Azóta velem korosodnak és kopnak.
És most már örökjogon enyémek.
Hazámból csak ők maradtak velem.
Hazámból csak ők jöttek el velem.
S halálunkban is egyek maradunk.

Oslo, 2008-06-30

© Copyright Mikes International 2001-2009

ÖNHIBÁMON KÍVÜL

Hadd kezdjem azzal, hogy bevalljam:
szerfölötten kivételezett a helyzetem, az életem,
ámbár *önhibámon kívül* kerültem ebbe a helyzetbe
azzal, hogy, megintcsak *önhibámon kívül*, lettem
lakója és polgára annak az északi országnak,
ahol 1957 nyarától élek.
Helyzetemet tovább pontosíthatnám azzal,
ha a fentiekhez azt is hozzáfűzném,
hogy ezekre a dramatikus lépésekre
saját szülőföldem állig fegyverben álló
karhatalma kényszerített rá, amikor
csőre töltött fegyverekkel s vicsorgó vérebekkel
űzött a fél országon át – ki a hazámból.
Mentségükre mondva: ez a karhatalom se
tudta, hogy mit cselekszik, ahogy ez már
karhatalmi emberekkel oly gyakran megesik.
Kurtára fogva a dolgot: ílymódon
éppen tőlük kaptam a döntő segítséget ahhoz,
hogy most itt éljek, s úgy, mintha csak álmodnám,
azaz szerfölötten kivételezetten
ezekben az egyre zűrösebb időkben.
Jóléti államom polgáraként most
erre-arra utazgatva a világban
szinte szégyenkezve, de mindenképpen
megrendülten dobálom euros centimjeimet
a szaporodó koldulók kalapjába.
Hogy egykori fogmegdjeim elaggott
utódai közül ott áll-e egyik-másik
a kalapozók közt, nem tudhatom
s kívánni se tudnám nekik.
Az aluljárókban s a tévék képernyőin
mindenütt annyi a nyomorúság,
hogy a megrendülés és a szánalom
folyton szemem dörzsölésére késztet.
Jaj régi szép magyar nép!
Mire jutott állapotod
Romlandó cserép.
Mint egy kedves eleven kép
Voltál olyan szép,
Magyar nép!...
Fonnyadsz mint a lép.
Szegény magyar nép
Mikor lész már ép?

Torrevieja, 2008-06-08

© Copyright Mikes International 2001-2009

AZ ESTELEDŐ TENGER...

Az esteledő tenger halványzöld vizeire
sötéten, már-már szinte feketén
telepszik rá a Baleári szigetek
felől felénk terpeszkedő felhőzet
nehéz árnyéka s terül szinte sisteregve
a part előterében kavargó habokra,
mintha csak rejteni akarná és takarni
a Fehér Partok őrtornyai elől
az opálosan ködlő afrikai partok felől
hangtalanul sodródva érkező
diónyi kicsi, könnyű
sajkákat, csónakokat és alig-hajókat,
dugig telve szívszakasztó reménykedéssel –

miben is, Istenem?, abban talán,
hogy tárt karokkal, tárt ajtókkal,
ételekkel roskadásig telerakott
asztalokkal vagy legalább egy-egy pohárnyi
gyöngyöző tiszta vízzel várja-fogadja őket Európa,
bármelyik partszakaszra veti is ki őket
a vihart ígérő, zöld villámait
sorban ijesztően gyújtogató éjszaka?

Nézem fentről a feltarajló tengert
Costa Blanca-i spanyol otthonom
szélvédett, langyos biztonságából,
én, aki pár évtizede még magam is
földönfutó voltam, éhes és hontalan,
elrongyolódott nevesincs „refugé”,
egy széttiport, sorsára hagyott ország
úgymond „politikai menekültjeként”,
új hazát, új életet, új jövőt,
megértést, segítséget várva és remélve
idegen emberek jóindulatától.

Akkori reményeim mind teljesültek.
Mára már egy lettem azok közül,
akik fentről, egy villaváros
magasra épült terasszáról nézhetem
tiszta ruhában, jóllakottan a
háborgó vizeken emberekkel szinte már a süllyedésig
teletömött, rozzant halászbárkáikon küszködő
s a kétségbeesésig kiéhezett
afrikaiakat, akik fölött éles,
éhes, fémes csattogással ott köröznek máris
a parti őrség helikopterei.

Torrevieja, 2007-10-01

© Copyright Mikes International 2001-2009

MEDITERRÁN HAJNAL

Sütő András emlékére

Amikor a sárgából rózsaszínbe,
majd egyre vörösebbe vált az ég színe,
megjelenik a szomszédos ház tetején
az antenna rúdján egy karcsú, gyönyörű
fekete madár. A nevét nem ismerem.
Körvonala sötéten, pengeélesen
vésödik a háttér színeibe.

Aztán ülünk csak mereven, mozdulat nélkül
mindketten, s nézünk bele a gomolygó párákba,
mígcsak a tengerből tüzes kis ujjként
elő nem villan a nap, amire vártunk
kettesben itt, határán éjnek és nappalnak.

Madarom akkor mintegy felsikolt,
felröppen és szárnyall máris bele
a fénysugártól porló messzeségbe.

Vajon hány ilyen színektől tobzódó
mediterrán napkeltében lesz itt még részem?

Új halálhírt hoz szinte minden új nap,
újságoldalak, telefonok, levelek
halotti jelentésekkel vannak tele,
mik szíven ütnek, megsápasztanak,
s mintegy tudatják: közeleg
az én utolsó órám is. Ám addig,
amíg lehet, maradni akarok
a rámaranyló fényben,
a földi szépség és a földi élet
bűvöletében,
várva együtt egy-egy fekete madárral
a tenger sodródó vizeiből
tüzelő újként előbukó fényre,
új napnyi új reményre,
egy napnyi haladékra.

Torrevieja 2006-10-01

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2009

PHILOSOPHIA PERENNIS

BÖHM, Károly : Az asszony lélektanáról

I.

Oly vitás kérdés képezi jelen czikknek tárgyát, hogy bevezetésképen kénytelen vagyok röviden elmondani az indokokat, melyek arra késztettek, hogy e darázsfészekbe nyuljak. Czélom nem volt egyéb, mint némely oly tételnek tudományos megvitatása, melyekről mindenki vél itélhetni a nélkül, hogy azon alapot felmutatná, a melyről a női kérdéshez szólani akar. Igyekezetem tehát arra fordult, hogy azon alapot felmutassam, melyről positiv alakban s erővel szólhatni a női kérdéshez. Ha ezen kívül némely oly pontra is ki terjeszkedtem, a melyek talán az enyémnél részletesebb megvitatást igényelnek, akkor erre csak a logikai összefüggés kényszerített s ha szükségesnek látom, adandó alkalommal részletesebb fejtegetésekre is hajlandó vagyok. Czélom annálfogva első sorban tisztán tudományos; szerettem volna az olvasó elé egy képecskét rajzolni, melyben az asszony lelkének összes fővonásait találhatná s egyuttal azon álláspontra is segíteni őt, a melyről az asszonynak egyéb, itt fel nem hozott tulajdonságai, helyes magyarázatukat nyerhetik.

Az indokok közül, melyek ezen czikkemre ösztönöztek, kettőt kell mérvadónak jeleznem s részletesebben kifejtenem. Az egyiket psychologiainak, a másikat sociologiainak nevezhetném.

Az elsőt illetőleg azon elégedetlenséget kell felhoznom, melyet bennem a lélektannak manap divó, túlságosan formalistikus kezelése keltett. Az experimentalis lélektan éppen úgy, mint a speculativ lélektan azt véli, hogy eleget tudunk a lélek életéről, ha a képek lefolyásának, kapcsolódásnak, feledésnek és feléledésnek száraz szabályait (lehetőleg számszerű pontossággal) bírjuk megállapítani. Ezen munkát, bármennyire fontosnak tartjuk, nem tekinthetjük a lélektan legfőbb feladatának s legfőbb fejlettségi tokának. Minden ismeretnek az emberi társadalom valamely szükségletével kell összefüggésben állania; nevezetesen a lélektannak fejlettsége nélkül sociologiai elméletek felállítását lehetetlennek tartom, a mint azt maga Comte is átlátta philosophiai pályájának második felében, mikor Gallnak tanát módosításokkal igyekezett társadalmi tana alapjául fektetni.[1] Szeretném már most tudni, mi vonatkozása lehetne azon lélektannak az életre, a mely csak a lelki tünemények gyorsaságát és erejét igyekszik mérni, azoknak jelentését, értelmét, tartalmát azonban tekintetbe nem veszi. Ezen külső törvények bizonyára csak kifejezői belső állapotoknak, azoknak, mikkel az egyén az egyénnel ós a társadalommal összefügg. Ezeknek ismerete lesz tehát a főczél, a melyet a teljesen kifejlett lélektan elérni lesz köteles.

Mai nap azonban ezen tartalmi oldalt egészen mellőzik. Nemcsak rendszeres lélektanok nem veszik tekintetbe, hanem még azon könyvek is, melyeknek feladata: a tanítót és tanítónőt a gyermek lelkéről felvilágosítani (hiszen ezt kell nekik legjobban ismerniök !) a rendszeres lélektanok formalismusát veszik át s fejtegetnek bőségesen oly kérdéseket, melyek a lélek belsejének megértését semmivel sem mozdítják elő, ellenben ama lélek belső oekonomiáját, a lelki működésnek rendszeres összefüggését nem is vázolják. Onnan azon sajátságos ellenmondás, melyet ezen tan sok tekintetben felmutat. Beszélnek átalánosan állati lélekről és emberi lélekről; ezekben lehetőleg ugyanazon formalis törvényeket igyekeznek felmutatni s ha ez valahogy sikerült, akkor a két lélek teljes különbözőségét mégis kénytelenek bevallani. Mert habár az állatban ugyanazon érzéki munka észlelhető, habár azokban a képek kapcsolódása (talán) ugyanazon formai módon történik, ámbár van bennök érzés és akarás, ugy mint az emberben — egy szóval, habár lényeges pontokban meg van is a formai egyezés; mind ennek daczára az állati lélek állati, az emberi lélek ember lelke. A különbség tehát a lényegben észlelhető, habár a mechanikai törvények, mint előre látható, valamennyi lélekben ugyanazok is. A szellemi életnek különbségét, lényegét pedig a szellemi tartalomban, nem a formában kell keresni.

A lélektant ezen elhamarkodott átalánosításra egy sehogyan sem igazolható feltevés vitte. Ezen téves feltevés a szellemiség azonossága minden létezőben. Abstracte véve a szellemiség csakugyan átalános és azonos; de ezen abstractióról jól kellene tudni, hogy csak abstractio, hogy a concret tényekből el van vonva, melyek egymással nem azonosak; hogy ha valóságról beszélünk, akkor csak a concret szellemi alakzat lehet való, végtelen változatosságu formatióiban. Más jellemű az állati szellemiség, ismét más az emberi szellemiség. Ezen más jellem a kétféle szellemiség tartalmában, a lelki működés fokában s kivált az oekonomiájában rejlik. Ugyanazon abstractio folytatja vészes hatását az emberi szellem különböző alakzatai közt; ugyanazon feltevés alapján azonosaknak vétetnek a törvények a gyermek és a felnőtt lelkében, s végre ugyanazon feltevés ismétlődik azon állításban, hogy az asszony lelke ugyanolyan, mint a férfi lelke, hogy ugyanazon

Eredetileg megjelent a *Magyar Philosophiai Szemle* 2. évfolyama 1. füzetében, 1883-ban, pp. 22-54. A Magyar Philosophiai Szemle digitalis facsimile változata elérhető a Magyar Elektronikus Könyvtár Elekronikus Periodika Archívumában: http://epa.oszk.hu/mphsz — Szerk.

[1] Système de politique positive. Tome I. p. 726.

© Copyright Mikes International 2001-2009

törvények uralkodnak egyikben is másikban is, s hogy átmenve ebből a praktikumra, az asszony lelkét épen ugy kell kezelni, mint a férfi lelkét.

Én nem tagadom, hogy ez úgy lehet, a mint a lélektan hiszi; de bizonyítást hiába keresek a lélektani feltevés mellett. Egyszerű hypothesist látok, a melylyel az élet tapasztalatait öszszegyeztetni nem birom. Hiszen az igaz, hogy az asszony gondolkodik, érez, akár — ugy, mint a férfi; az is igaz, hogy in abstracto az asszony ugyanazon ösztönöket tünteti fel, mint a férfi; az is igaz továbbra, hogy az asszonynak öt érzéke van, mint a férfiunak, hogy ezek neki olyan érzékleteket szolgáltatnak, mint a férfi érzékei ennek. Tudom, hogy az asszony lelke sem hagyja kapcsolatlan egyes képeit, hogy az asszony is felejt, igen sokat felejt, hogy ujra megemlékezik örömei, fájdalmai okozójáról. Mindezeket tudom s a férfi lelkében is találom. De szabad-e ebből azt következtetnem, hogy tehát az asszony lelke ugyanaz a mi a férfié? Nem lehet-e az asszony lelki tehetségei közt oly berendezés, hogy az egész lélek teljesen másnak bizonynl, mihelyest annak cselekedeteit vizsgáljuk?

Az állított azonosságot annálfogva tudományosan igazolni kellene, ha tudományos tételként akar szerepelni. Ezt azonban csak ugy lehetne elérni, ha az asszony lelkét a lélektanban külön studium tárgyává tennők, ha azt megfelelő módszerek segítségével minden nyilatkozatában megfigyelhetnök. Akkor lehetne majd positiv alapon felderiteni azt is, hogy az asszony lelke feljebb való-e a férfiunál? vagy egyenlő értékű-e? vagy alárendeltebb? akkor dőlne el azon kérdés is, vajjon az asszonyi értelem csakugyan oly inferioritást mutat-e fel, milyent az asszony életéből következtetnek?

Hogy az asszony értelmi reputatiójának ezen igazolása, mely modern míveltségi foka daczára sem felesleges a »hitetlenek« ellen, nem épen lehetetlen munka, azt nem szükséges említeni sem. Az ujabbkori lélektan megállapította az állatok lélektanát külön fundamentalis ág gyanánt; a mi napjainkban érdemes tudósok azon fáradoznak, hogy a gyermeki lélek psychologiáját is positiv alapokra fektessék.[2] Miért ne lehessen az állat, a gyermek lélektanához egyenrangú disciplina gyanánt az asszony lélektanát csatolni, hogy végre mind a hármat összefoglalva a férfilélek törvényeivel egy minden földi szellemiségre szóló positiv lélektant megalkothassunk? A mai lélektan törvényei, azt be kell vallania minden psychoiogusnak, a férfi lelkéről vannak szedve; átalános érvényüket már a megelőzőkben is igazolatlan feltevésnek neveztem Mert törvényeket, melyeket m i n d e n szellemiségre vonatkozók gyanánt akarunk feltüntetni, csak minden szellemiség műveinek megfigyelése által nyerhetni. Az asszony lélektanának módszeres kifejtése nélkül tehát a lélektan törvényei nem egyetemes érvényűek, hanem csak a férfiu, concret alakzatára vonatkozhatnak. Csak egy példát akarok felhozni. Tudjuk, hogy f é r f i a k n á l a felfogás ideje: 0.050 és 0.086 mp. közt ingadozik. Valóban olyan szám-e az, a mely az asszony felfogására is szól? A kísérletek asszonyokkal nem történtek,)s a míg nem történtek, a kérdésre feleletet adni nem lehet. — Hogy egy kép egy másikat feléleszszen, ahhoz férfiaknál: 0.727 mp. kivántatik. Hát ha az asszony élénkségénél fogva ez igen nagy idő? hátha épen vérmes természete miatt képei hamarabb támadnak, hamarabb tünnek? Ekkép nem lehet átlagos értékekről az érzéki küszöböket illetőleg sem szólani, a meddig az asszony, gyermek, állat lelkét ugyanilyen méréseknek alá nem vetjük, a milyenekkel eddig csak a férfiakat kínozták. A tudomány érdekében az asszony ilyen kísérletektől bizonyára nem fog vonakodni.

Ha már az ilyen formalistikus kérdéseknél megbízhatatlan, mert bebizonyíthatlan, a mai lélektan akkor annál bajosabb lesz elismerésünket kifejezni azon részletek iránt, melyek az asszonyi lélek tartalmára vonatkoznak, vagyis melyek az asszony charakterére szólanak. Vannak ugyan részletek ott is, miket a psychologusnak figyelmen kívül hagynia nem szabad; megfigyelések, melyekben sok igazság rejlik, de a melyek tudományosságra igényt nem tarthatnak azért, mert csak e g y e s tapasztalatok, melyek magukban nem hordják a tudományos szükségképeniség jellegét. Hogy csak a női nem elleneit említsem, Schopenhauer, Hartmann, Bahnsen milyeneket állítanak az asszonyokról![3] Jó tulajdonságaikat csekélylik, gyengeségeiket kárörvendve vastagra festik, s a közönséges ember ítélete még önkényesebb, még inkább szűkölködik biztos alap nélkül. Ez ingadozó becslésen csak ugy lehet változtatni, ha az asszony lelkének psychophysikai törvényeit megállapítva, annak tartalmát, oekonomiáját is vesszük tekintetbe, annak statikai és dynamikai viszonyait felkutatjuk. Egy szóval az a s s z o n y l é l e k t a n á r a van szükségünk.

Ezen hosszadalmas fejtegetéssel megadtam vállalkozásomnak egyik indító okát. Az asszony lélektanát önálló disciplinává emelni, melynek oly helye legyen a lélektan keretén belül, mint az állati, gyermeki és férfilélekről szóló tannak, — ez volt első czélom. Mert csak ez alapon gondolom igazolhatónak az eddig pusztán férfilélekről elvont törvények egyetemességét. Ez a psychologiai indok.

Hiába tagadnám azonban, — volt még egy más indokom, mely ugyan én reám nézve egyénileg csekélyebb fontosságu, de a mely az emberiségre, mint nemre nézve, határozottan első sorba helyezkedik, a sociologiai kérdés, mely mai nap mint nőnevelés és nőemancipatió lép a társadalmi kérdések közé előtérbe. Hogy ezen kérdéshez én is szólok hozzá, az talán

[2] Ilyenek: A d K u s s m a u l. Unters. über das Seelenleben des neugeborenen Menschen. Lpz. 1869. — B e r n a r d P e r e z. La psychologie de l'enfant. 2-iéme éd. Paris. 1882. — W. P r e y e r. Die Seele des Kindes. Lpz. 1882. — B e r t h. S i g i s m u n d. Kind und Welt. Braunschweig 1856. — O. H e y f e l d e r. — B. M a y e r. Das Kind in den ersten Lebensjahren. 1872.

[3] A r t h. S c h o p e n h a u e r. Ueber die Weiber. Parerga und Paral II. köt. — E. v. H a r t m a n n kivált Phaenomenol. des sittl. Bewusstseins sok helyen. — J u l. B a h n s e n. Beiträge zur Charakterologie. II. k.

© Copyright Mikes International 2001-2009

indokolást igényelhetne ; ha még sem indokolom ezen lépésemet, azért nem teszem, mert a hol annyi embernek az á l l a m védelme alatt, k é t e s e l v e k szerint c s e l e k e d n i e szabad, ott még csak szerénytelenségnek sem tekintem, ha én eltérő nézetemet s z a v a k b a n nyilvánítom.

Nőnevelésünk formájáról és annak czéljáról itt részletesebben szólani nem akarok; a czikk végén rátérek arra is. Skeptikus voltomhoz képest itt csak azt merem állítani, hogy nőnevelésünk ugyanazon lélektani absurdumra alapítja rendszerének nagy részét, a mely magának a lélektannak is tételeit megbízhatlanokká teszi, arra a feltevésre t.i., hogy az asszony lelke ugyanolyan, milyen a férfiué. Modern nőnevelésünk különben még nagyobb absurdumoktól sem riad vissza; nőnevelésünk még az anatomiai és physiologiai különbségeket sem veszi semmibe és azt hiszi, hogy az asszony t e s t i l e g is annyira képes folytonos munkára, mint a férfi, a minek ellenkezőjéről minden falusi bábaasszony ékesen szólóan fogja meggyőzni. De a nőnevelés átalános postulatummá vált, sőt végrehajtói azt akarják velünk elhitetni, hogy a mi nagyanyáinkat, anyáinkat és hitveseinket nem is nevelték; azok csak ugy n ő t t e k , de nem növelkedtek. S ha körültekintünk irodalmunkban s keressük azon nagy és alapos művet, mely ezt igazolná; ha kérdem: mire alapítjátok ti a nőnevelés elveit? akkor, fájdalom, azt kell mondani, hogy annak összes elvei csak külföldi egyes í r ó k t ó l származnak, emberektől, kik sokat gondolkoztak az asszony természetéről, de a kiknek tanai homlokegyenest ellenkeznek egymással. Mert nem csak oly csekély emberek, mint pl. én és hazai nőnevelőink nagy része, (egyikünk sem büszkélkedhetik különös isteni revelatióval e kérdésre nézve), térnek el egymástól e pontra nézve; nem csak a vezető államférfiak nem tudnak megállapodni a nőnevelés ós nőemancipatio határai iránt; hanem a két ellenséges tábor vezérférfiai, pl. Comte Ág. és J. Stuart Mill is teljesen ellenkező irányban gondolkoznak a nő hivatása s hatásköre felöl. Tudományosan igazoltnak tehát éppen nem nevezhető a modern nőnevelés rendszere s módszere. Kétségbe vonják azt sok felől, maguk a szülék sem nyugosznak bele egyszerűen a mostani kényszerhelyzetbe, melybe különböző körülmények, különösen a társadalmi hiuság, szorították. S épen azért sehol, nálunk pedig legkevésbé sem felesleges e kérdések szellőztetése.

S ez a második indok, mely e czikk megírását kívánatossá tette előttem. Az asszony társadalmi állását nem lehet annak természetével ellenkezőleg megszabni; ezen állásra azt előkészíteni csak természetének megfelelő neveléssel lehet. Nőnevelés és nőemancipatio azért egyenesen utal a nő charakterologiai becslésére, emez pedig viszont az asszony lélektanára.

E két ponttal kifejtettem indokaimat s legalább vázlatosan jeleztem azt is, milyen hiányok vannak, csekély nézetem szerint, az eddigi felfogásban. S ezzel áttérek a dolog positiv oldalára, tulajdonképeni teendőmhöz.

II.

Ha az asszony lélektanát külön tudományként megalapítani s rendszeresen kezelni akarjuk, akkor néznünk kell, vajjon van-e oly módszerünk, a mely ezen eljárásban biztosan vezetne czélunkhoz. Jelen értekezésemnek czélja nem lehet az asszony lélektanának legátalánosabb körvonalait sem megadni; egyrészt jól tudom, hogy az eddigi adatok tudományos tekintetben exactságra s megbízhatóságra igényt nem formálhatnak, másrészt az anyag bősége miatt azt főpontok alá sem lehetne rövid értekezésben csoportosítani. Czikkem tehát az asszony lélektanának csak előzetes és ideiglenes módszerével foglalkozhatik s ha lesz is a III. szakaszban bizonyos vázlatféle, ez csak előleges constructio, a melynek kidolgozása későbbi idők feladata; tapasztalati tényekkel való illustratióját pedig az egyes olvasó tetszésére kell biznom.

Az asszony lelkének megvizsgálására vezérlő módszer tudtmal még senkitől sem lett megfontolva logikai horderejét tekintve. A férfiak a női nemet igazán sértő felületességgel láttak munkájukhoz s a nők megelégedetten nézhetnek a férfiak ezen eljárásának gyümölcsére.[4] Minden kutatásnál ugyanis főkérdés az: mit akarunk? Épen ennél azonban a lélektan az asszony lelkét illetőleg tévedésben van; soha szabatos kérdéssel nem lépett az asszony lelke elé s így világos, hogy szabatos feleletet sem kapott kérdéseire. Az emberek az asszony lelkét mindig kevesebbre becsülték, mint testét; nem csoda, hogy az asszonyra vonatkozó megfigyelések, lelkét illetőleg, oly hézagosak. Mindezen megfigyelések szabatosság nélküliek, mert módszer nélkül, találomra lettek nyerve; tréfás beszélgetés, vagy szenvedélyes fellobbanások közben észlelték az adatokat s ez esetleges jelenetekből alkottak képet az asszony lelkéről. De hogy valaki t u d o m á n y o s i n t e n t i ó v a l forogjon a nők körül, udvaroljon tudományos czélból (pia f'raus), ha kell válogatás nélkül, azt, ha most bármily komolyan állítanám szükségesnek, a férfiak nevetségesnek találnák. Akár tervszerű, akár terv nélküli azonban az observatio, történjék boudoirban vagy a világ zajában, egyet nem szabad a módszernek soha szem elől tévesztenie, azon á l l a n d ó h i b á t t.i., melyet minden megfigyelésbe az asszony tettetése viszen át. Az asszony második természetévé vált őszintetlenség és hazudozás, mely a gyengének védelmére szolgál a hatalmassal szemben, a lelki nyilatkozatoknak rejtett rugóit mindig meghamisítja, szebbeket állítván az igaziak helyébe, sőt egészen módosítván is a nyilatkozatokat. Azért az asszony lelkét vizsgálni kell olyankor, a mikor biztosságban érzi magát s fesztelenül nyilatkozik, vagy a mikor m é g vagy már t ö b b é nem áll érdekében a tettetés. Annyira zavaró és állandó ezen tettetéséből folyó hiba, hogy még a magasztalt anyai szeretettel is oly helyzetben vagyunk,

[4] Ilyen pl. Bogumil Golz munkája : »Naturgesohichte der Frauen.«

© Copyright Mikes International 2001-2009

hogy sokszor nem tudjuk eldönteni: számítás, hiuság, férje iránti háladatosság vagy igazán az emberi szívnek ezen legbecsesebb kincsét tevő önzetlen indulat vezeti-e az asszony ebbeli cselekvését?

De ha a tettetésből eredő ezen állandó hibát sikerül is módszeresen eliminálni: az eddigi módszerek elegendők-e a titok megértésére? E módszerek egyrészt az anthropologiára, másrészt a történelemre támaszkodnak s ezekből törekesznek inductive tételeik igazolását eszközölni. Azt hiszem, ezek mind csak előleges módszeres míveletek, melyek az asszony lelkének megfejtésére nem vezetnek.

Mert hogy az asszony testi szervezete más, mint a férfiué, azt tudjuk, s ebből a legpontosabb anthropologia sem fog nagy következményeket vonni. Mindaz, a mi e testnek kerekded formáiról, gyengédségéről, a testrészek arányáról és alakjáról, a homlok, kéz, láb és orr szépségéről, a száj kicsiségéről, illetőleg fejletlenségéről összeírtak, sok költői ömlengés is, mely mind ezekhez csatlakozik, — az asszony lelkére világot nem derít. Többet nyomna a latban azon tapasztalat, hogy az asszony agyának súlya csekélyebb, mint a férfiué. »Huschke közlése szerint: ha a nő agyveleje kerekszámban 100 sulyegységet nyom, a férfié, egyező viszonyok közt, 112-t fogna nyomni.« »S ez az arány minden életkorra nézve fönnáll.« A fehér fajta emberek agysulya férfiaknál 1410, nőknél 1262 gr. (Wagner) — vagy férfiaknál 1424, nőknél 1272 gr. (Huschke). Ennek azonban, bár a viszony állandó minden életkorra nézve, túlságos fontosságot nem szabad tulajdonitani. Mert hiszen tudjuk, hogy az elefánt agyának a súlya 1500-1600 gr., a delfinét pedig 1800-ra becsülik; s ez agysuly még sem jár magasabb intelligentiával. — Az asszonynál kimutatható három »jellemző sajátság« is, t.i. a fej kicsinysége, a koponyaüreg csekélyebb köbtartalma és az agyvelő aránylagos könnyüsége,[5] mindezek nem engednek semmi biztos következtetést. Sőt ha az agytekervények számosabbak volnának is, mint a férfiunál, ez sem bizonyít; mert Gaussnak, a nagy mathematikusnak, az agya ép oly tekérvényeket mutat, mint egy ugyanakkor meghalt göttingeni csizmadiáé, pedig szegény csizmadia dehogy foglalkozott az az n méretű tér problemájával. Ha tehát az anthropologia azon eredményre jut, hogy »a nő, legalább csontvázának összes physikai jellemeinél fogva, nem egyéb, mint közbülső helyzetű a gyermek és a felnőtt férfiu között«,[6] — akkor ez csak a »physikai jellemekre« szól. Hogy azonban az aszszony lelkileg is ezen fokon áll, mely őt gyermekek vezetésére képesíti ugyan (bizonyos mértékben), de viszont férfi által való vezettetésre utalja, ezt semmi anthropologia nem mutathatja ki, ehhez az asszony lélektana szükséges.

A mit tehát az anthropologia szolgáltat az asszony lélektanának, az igen is megbecsülendő argumentum, de csak akkor, ha az asszony lelkének direct megfigyelése megtette már azon szolgálatot, a melyre hivatva van. Mert mindezen külső dolgok csak formák, melyek belső tartalomra, symptomák, melyek belső állapotokra utalnak, de a melyek értelmét e belső állapotoknak megértése nélkül hiába véljük elérhetni. Mert az asszony csekélyebb agyveleje oly bőséges granulatiót mutathat, hogy csekély sulya daczára a legintensivebb munkákra is képes lehetne.

Az igaz, hogy ezen »intensiv« munkának gyümölcseit is kellene látnunk. Eddig azonban az asszony legszebb gyümölcsei — gyermekei. A történelmi módszer nem is késik felhasználni ezen tényálladékot a női nem ellen; de nézetem szerint módszeresen ezt igazolni nem lehet. Hogy az asszony eddigelé sem politikai, sem tudományos, sem művészeti, sem vallási tekintetben, egyáltalában egy oly téren sem birt versenyezni a férfiuval, a hol önálló felfogás szükséges a dolgok elintézésére, — ez oly roppant érverejű tény, hogy Comte Ág. méltán hivatkozhatott egyik levelében J. St. Mill ellenében ezen »roppant tapasztalatra.«[7] De mit bizonyít az emberiség ezen. fejlődési menete? vajjon helyes-e szigorú tudományosság szempontjából a következtetés a multból a jövőre? Mindenki tudja, hogy ez csak valószinűséget nyujt, de szoros igazságot soha sem tartalmazhat, a mennyiben, kivált társadalmi téren, oly számos tényező működik közre egy eseménynek, annál inkább egy állapotnak létesítésében, hogy azoknak teljes azonosságban való ismétlődésük a történelem egész sorában, csak egyszer is, a lehetetlenségek közé tartozik. Hogy az asszony eddigelé nem birt versenyezni velünk, férfiakkal, az említett terek egyikén sem, bár sok más téren mester alakjában áll felettünk, azt pl. abból is lehetne magyarázni, mint az emancipatorok teszik is, hogy a lefolyt időkben a társas viszonyok kedvezőtlensége folytán az asszony képességei kifejlődésre nem juthatván, azok mintegy eldermedtek s hátrafelé fejlődtek. Más téren, a hol tehetségeiket érvényesíthették, pl. az intrigue terén, legyen az szerelmi vagy más természetű, az antik asszonyok capacitása a modern »hölgyeknek« bámulatos, hideg szeretetreméltósággal véghezvitt raffineriájához képest csekélyszerű s ha voltak az ősi időkben Juliák, titokzatos Messalinák és nyilt homokkal tomboló Cleopatrák, voltak az uj kornak is Erzsébetjei és Katalinjai, kikhez képest az ó-kor korlátolt csalárdságai csak kezdetlegeseknek tűnnek fel.

Ebből következik, hogy tért kell nyitni az asszonynak, hadd fejtse ki lelki erejét, a mennyire képes, hadd lássuk, igaz-e az asszonyra nézve azon psychophizikai törvény, mely azt mondja, hogy az inger arányában fejlik az érzéklet s *így* az ösztönök capacitása is!

[5] Topinard. Az anthropologia kézi könyve. Ford. Pethő Gy. és Török Aurél. 1881. p. 185.
[6] Topinard. Az anthropologia kézi könyve. Ford. Pethő Gy. és Török Aurél. 1881. p. 185.
[7] »L'immense expérience déjà accomplie, — par l'ensemble de l'humanité doit être, ce me semble, pleinement décisive; car nous savons ce que valent philosophiquement les déclamations théatrales sur le prétendu abus de la force chez les mâles.« — — — »Car comment expliquer autrement la constante subalternité sociale du sexe feminin?« — Littré. Aug. Comte et la philos. positive. 3-ième édit. Paris 1877. p. 396 sk.

© Copyright Mikes International 2001-2009

Ámde itt ujra kell hivatkoznom a fejlődés azon egyszerű törvényére, hogy fejleszteni csak ott lehet, a hol képesség van. De hiszen épen ez a vitás kérdés, a képesség kérdése. Az ingadozás és ellenmondás a közélet praxisában a durva sensualismustól az éteri idealismusig a legkülömbözöbb alakokban nyilatkozik. Számos férfiú az asszonyban nem lát egyebet, mint kellemes, bár drága játékszert, mások szükséges roszat, ujra mások házi rabszolgát, némelyek (a jó érzelműek) gondjaik megosztóját, barátjukat szeretik bennök, míg a fellengző kedélyek, kivált a fiatalok, éppen angyalkákat vélnek bennök találhatni. Miként lehessen ezen ellentétes nézeteket kellő mértékre leszállítani s így összeegyeztetni? Az asszony lélektana által.

De hol van az erre vezető módszer? Az asszonyi lélek vagy asszonyi szív titkait külső tapasztalat utján felkutatni nem sikerül; az ilyen tapasztalat mindig egyének közti (interindividualis) viszonyokból van merítve; s ha biztos is, — hogy megérthessük, ahhoz már bizonyos előleges nézettel kell birnunk erről a »szívnek« nevezett lélekről, mely azokat magyarázza. S e nézetet az elszórt részletekből szerkeszteni nem lehet: mert az egész adja meg a részek jelentését, nem megfordítva. Legegyszerűbbnek látszik az asszony lelkét analogia utján képzelni. Más lényeknél is így járunk el; magunk képét helyezzük át a vizsgálandó alakba s ha eltéréseket tapasztalunk, akkor ez eltérések, mint uj ecsetvonások megváltoztatják s tökéletesítik az előre alkotott képünket. Ámde ez analogia mindig hézagos; annál hézagosabbnak kell lennie, minél eltérőbb lényegileg azon két alakzat, melyek egyikéről a másikra vonunk következtetést. Már a gyermek lelkénél is így vagyunk; daczára annak, hogy itt az analogia oly erős alapokra épül, a milyen az, hogy mindnyájan gyermekek voltunk s hogy legalább éltünk harmadik évére emlékezünk, miből oly vonások maradnak emlékezetünkben, hogy a megfigyelés segítségével hátrafelé is construálhatunk, — daczára ennek vajmi hézagos a gyermeki léleknek, még a fiúgyermekének is ismerete, ha azt a tudományos szigoruság szempontjából tekintjük.

Az asszony lelkénél azonban ezen analogiának szála is kisiklik a férfi kezéből. Az asszonynak oly speciális állapotai vannak, melyekbe nekünk férfiakul bele képzelni magunkat, nem mondom nehéz, hanem teljességgel lehetetlen. Hogy csak egyet említsek. Itt van az asszonyi lélek azon permanens hangulata, melybe azt a terhesség, illetőleg az óhajtott s mégis a legbátrabbtól is rettegett szülés helyezi. Pedig, ha van uralkodó alaphangulat, mely az asszonyi élet minden harmonikus és disharmonikus hangjait kiséri, akkor ez azon generálbass, melynek asszony lelkéből hiányoznia nem lehet. Mit segit ezzel az egy hangulattal szemben minden anthropologia? történelem, analogia? Mert megértve csak az van, a mit megélünk; ezt az egyet azonban férfiunak megélnie nem lehet. Volna ugyan még egy expediens, ha t.i. női kéz írná meg nemének lélektanát, legalább lelke természetrajzát; a törvényszerűséget aztán majd meglelnők mi is benne. De lehet-e ily őszinte, elfogulatlan rajzot oly érdekelt oldalról reményleni, a milyennek minden asszonyt ismerünk, ha az ő nemüknek kérdéséről van szó? S lehet-e a priori oly intelligentiára bízni ezen tudományos munkát, mely intelligentiának erre valóságát, capacitását épen vizsgáljuk, sőt, mint sokan teszik, kétségbe is vonják egyenesen? Ha az asszony saját maga természetének higgadt megértésére nem képes, nem nyilván való módszeres tévedést követnénk-e el azon esetben, ha e munkát az ő kezükre biznók?

Ezekből világos,, hogy mégis csak férfikéznek kell az asszony lélektanát megszerkesztenie. Sokkal gyengébbnek érzem magamat és tapasztalataimat e téren sokkal hézagosabbaknak tekintem, semhogy én még csak meg is kezdeni merném ezen nagy munkát. Azért azonban még sem tartom feleslegesnek az iránt kifejteni nézetemet, miképen vélném eszközölhetőnek ezen kutatást. A philosophiának e tekintetben egy igen hatalmas eszköze van, melynek módszeres fontosságát Dühring Jenő mutatta is először,[8] de a melyet sikeresen sok téren alkalmaztak már előtte is, pl. a nemzetgazdászatban Thünen, ki egy nagy várost s körülötte végtelenbe terjedő, egyformán termékeny sikságot képzelt, hogy ezen schémán a mivelés függését a vásár távolságától feltüntesse. E módszert a schema-alkotás módszerének nevezhetni. A schema egy előleges kép, melyet összeműködő tényezőkből alkotunk azon czélból, hogy a tapasztalatnak sokféleképen összeszövődött adatait elemeikben megértsük. A hol ez történik, »ott a levezető s legjobb értelemben vett szerkesztő módszer az összeműködés egyszerű schemáinak alkotása által annyira tökéletesedhetik, hogy eredményei mathematikai igazságok biztosságát mutathatják fel.« A schema rendezi az adatokat s belátást nyújt azok összefüggésébe; ha ezt megtette, elvethetjük. E szerkesztő módszer használatának feltétele az elemek ismerete és azoknak tapasztalati igazolhatása; ha az elemeket és az azokból szerkesztett képeket a tapasztalat lepi, akkor a módszer biztos eredményeket nyújt.

A schemaalkotás alkalmazásának különösen az emberi lélek cselekedeteinél van helye. Ismerjük az embernek ösztöneit, melyek az egész nemre vonatkoznak; ismerjük azok compositióját ösztöncsoportokká, mely az egyes individuumokat létre hozza. A tapasztalat folyton igazolhatja vagy czáfolhatja a schema egyes vonásait. Dühring is kivált e téren véli alkalmazhatónak.[9] Az asszony lélektanára nézve pedig ez az egyetlen mód, melylye1 megszerkeszthető. Az anyagot, melyből a kép szerkesztendő, az asszony ösztönei nyujtják; az igazolást a tapasztalatilag észlelhető cselekedetek adják, a melyekben ez ösztönök nyilvánulnak.

[8] Dühring J. Logik u. Wissensch.-Theo rie. Leipzig, 1878. p. 123, 124.

[9] Log. u. Wiss.-Theorie p. 123. Die inneren, unmittelbar durch das Bewusstsein gegebenen Antriebe unseres eigenen Wesens sind die Theilkräfte, aus denen sich, unter Hinzunahme des bestimmenden Sachverhalts in der ausseren Naturwirkliechkeit, die Grundzüge des Gesammtlebens des Menschenwelt und der in der letzteren unterscheidbaren Gruppen am gründlichsten ableiten lassen.« És u.o. »Mit diesen Trieben und Begungen rechnet man gleichsam, so bald man sich fragt, was aus ihren Kreuzungen und Verbindungen entstehen müsse.«

© Copyright Mikes International 2001-2009

A törekvés tehát arra kénytelen irányulni, hogy ez ösztönök között az alapösztönt megleljük s ehhez képest megmérjük a többi összeműködő ösztönök energiáját és értékét. Az alapösztön felkutatásánál pedig az asszonyt nem szabad isolált állapotban tekinteni; ugy kell azt felfogni, mint a nőnemű sorozatnak egyik, legfelsőbb tagját, a mikor a specifice asszonyira könnyen rájöhetünk. A többi ösztönök értékének megbecsülésénél pedig két vezérelv jut érvényre: 1. azoknak szerepe az asszonyi életében, 2. azoknak működési törvényei, viszonyítva az alapösztön működéséhez. Azaz: tekinteni kell egyrészt arra, milyen hatást gyakorolnak az asszony gondolati világára a többi ösztönök, mennyire lépnek azok fel motívum gyanánt az asszony cselekedeteiben; másrészt pedig, mennyire engedik azoknak működési törvényei a priori azok fejlődését az asszony lelkében. A két szempont egymással karöltve jár s együtt határozza meg az asszony életét; mégis az ösztönök különböző természetében s azok működési törvényeiben kell a motivatio terjedelmét is indokolva találni.

III.

Felszerelve a schemaalkotás módszerével s ellátva a kellő egyéni tapasztalattal lépjünk immár közelebb az asszony lelkének természetéhez. Mindenek előtt szemmel tartandó az, hogy a schema csak általános kép, mely nem illik teljesen minden egyénre; kivételek minden ponton lesznek találhatók, de e kivételeknek nem szabad az alaprajz ellen szólaniok, azok csak egyes vonásait módosítják s e módosítás is csak mennyiségileg fog felléphetni. Némelyikben erősebb, másban gyengébb lesz valamelyik ösztön; de az alapfunctiók meglesznek valamennyiben, még pedig kölcsönös arányuk a többi functiókhoz változatlannak lesz tekinthető.

Az asszony szellemi alapját ép ugy mint a férfiuét, különböző jelentéssel biró erők képezik, melyeket kifejtésre való törekvésük miatt ösztönöknek nevezhetünk. Ez ösztönöket czélunkhoz képest két csoportra oszthatjuk, ezeket pedig e helyen (nem levén szükséges az ösztöni élet végső dynamikája) röviden realistikus és idealistikus ösztönöknek nevezhetjük el. Amazok az asszony lelkét a valóságra fordítják s azzal kapcsolják össze; emezek e valóság fölé emelik, mintegy uj világot teremtenek számára, mely a külső valóságot utánképezi, annak törvényszerűségét feltárja s egyúttal a szív ideális alakjait is zárja magába, melyeket a rideg valóban hiába keres a minduntalan csalatkozó érzelem. A realistikus ösztönökhez tartozik 1. a nemi ösztön s folyománya, a gyermekek szerető táplálása és ápolása, 2. a vegetatív ösztönök, 3. a mozgási ösztön, 4. az érzékek ösztöncsoportja. Az idealistikus ösztöncsoportot képezik az intelligentia különböző nyilatkozatainak alapul szolgáló ösztöni alakzatok. Ez ösztönök, összetartva az öntudat által, egymásba szövődésükben képezik az emberi egyes alakot. Életük pedig a szükség és kielégedés közt folyik le, a mely lefolyás nagy vonásokban egyforma mind a két nemnél.

AZ ösztönök egymáshozi viszonya, mennyiben azok a lelket alkotják: képezi a lélek statikai oldalát; azoknak szükség és kielégedés közt lefolyó élete teszi a lélek dynamikáját. A kutatásnak természet szerint a statikával kellene kezdődnie s megállapítania: milyen mennyiségi s jelentési arányban állanak az asszonynak fent jelzett ösztönei? A kutatás azonban exact eredményeket e téren nem mutathat fel; sem az egyik sem a másik ösztöncsoport ereje mennyiségi meghatározásnak még eddig alá nem lett vetve s igy más uton kell igyekeznünk e viszony megismerésére. E czélból egyrészt az asszony sajátságos jelentését kell megállapítani, a mint az a praedomináló ösztönben fog nyilatkozni; másrészt pedig a dynamikai tünemények megfigyeléséből kell a statikai alapra bátrafelé következtetni.

Ha a nőstény állatok ösztöneit egymással összehasonlítjuk, akkor tagadhatatlanul azon eredményre jutunk, bogy a nősténynek fő megkülönböztetője, a hímmel szemben, mindenütt a fiak szüléseben keresendő. A nőstény-állat mindig coloniának nézendő, melyben fiai foglaltatnak. Senki sem fogja tagadni, hogy az emberi nőstény, az asszony is épen ebben különbözik a férfitól, hogy gyermekeket szül, míg a férfi azokat nemzi. Ez a femininumnak egyetemes megkülönböztetője az egész állati soron végig s ezen semmi pruderia, semmi orrfintorgatás nem változtat az emberek neménél sem. Az asszony alapfunctiója, mely azt épen asszonynyá teszi, a gyermekek szülésében keresendő, abban tehát, a mit minden szerencsés asszony érett korában végezni szokott.

A nemi ösztönnel pedig elválaszthatatlanul összefügg a gyermekek táplálása és ápolása. Az egész emlős sorozatban nincs kivétel azon szabály alól, hogy: a ki a gyermeket szülte, az táplálja és ápolja is. Az állatoknál ezen vaskényszerűség a legmeghatóbb jeleneteknek előhozója, melyektől ugyan az emberi gőg megtagadja az »erkölcsiség« jelzőjét, de a melyekre sokszor büszke lehetne a legfenköltebb asszony is, ha tőle erednének. Erkölcsi pusztulásnak jelei tehát azok, ha a gyermek táplálását a tehetős anya másra bízza; hiszen igaz, hogy a kényszerállamban arra való a szegény ember leánya, hogy a gazdagnak a vérével is szolgáljon. De azért az is igaz, hogy a ki a jogot élvezi, az vállalja *a* kötelességet is. A hol az anyák ezen ösztöne elnémul üres hivalkodás szava előtt (a mi különben mindig az asszonynak gyenge intelligentiájára vall), ott elvadul a női nem erkölcsi érzéke, mert elhagyják apadni azon első természeti forrást, a melyből az emberi nem számára a legboldogítóbb, legfenségesebb, legnemesebb érzelmek származnak.

Hála az égnek, e két functió: szülés és táplálás, nincsen az asszony értelmére bízva, mert az gyenge alap lenne, a mennyiben ferde nevelés és oktalan társadalmi viszonyok csakugyan képesek az asszonyt ebeli czéljai és feladata iránt

© Copyright Mikes International 2001-2009

tévedésbe ejteni. Átlag véve azonban e két ösztön oly mély gyökeret vert az asszony természetében, hogy azoktól szabadulni egyátalában nem tud. A functiók ezen ösztöniségének köszönhető, hogy még mindig vannak jó anyák, még pedig többnyire jó anyák, kik vérükkel is képesek áldozni azokért, kik nem saját vétségük, hanem szüleik meggondolatlansága folytán pillantották meg a napvilágát, mely fájdalmaikra egykedvűen tekint az élet kínos perczeiben. A nemi élet képezi tehát az asszonyi lélek középpontját, a miből érthető, hogy az asszony nem lehet soha feltétlen egoista, mint milyen lehet a férfi, kit értelme elvezet a nemi gondoktól; az asszony még ott is, hol látszólag egyéni élvei után jár, első sorban a nemnek szolgál s annyiban egyéni önzése csalódás, melyet a nem saját czéljainak elérésére ébreszt benne.

Ezen kézzelfogható tényt azzal szokták közönségesen meghamisítani, hogy az asszonynak a nemi életen túl is tűznek ki feladatokat, mi által épen ezen legfőbb hivatás fontossága s kizárólagos egyedülisége károsodik. Pedig a tények világosan szólanak. Hogy az asszonyban épen az irrationalis az az egyénileg meg nem érthető hatalom van túlsúlyban, hogy ez uralkodik rajta mindenkor, azt legjobban láthatjuk az asszony gondolatainak azon sajátságos csoportosulásából, melyet »asszonyi észjárásnak« neveznek. Ebben rejlik az asszonyi lélek alapiránya és alaphangulata.

Ez »észjárás« jellemzését rövidre foghatom; mindegyikünk ismeri s csak a fővonásoknak kellő világításba való helyezése a szükséges czélunkhoz. A nemi ösztön, mint ilyen, addig a míg testi szervezet fejletlen, nem jelentkezik; hanem mint minden nagy esemény, úgy ez is messze előre veti árnyékát a test fejletlensége korában is, s ez árnyék a leánygyermek játéka. Nem játszik katonásdit, nem lovakkal, hanem bábuval; ennek számára főz, varr, mos stb.; ha társaságba viszi, cercle-t ad, ez lehet a társas ösztön jelentkezése, de lehet ártatlan utánzása is a modern vizitelési mániának. Elég az hozzá, a kis leány élete tökéletesen más jellemű, más alapeszme, alapösztön vezérli »észjárását«, mint a fiúét; a mi a két lélek különböző szerkezetéről tanúskodik. S e különbség az évekkel nem hogy kisebbednék, hanem mind praegnansabb kifejezést nyer a leány üzelmeiben. A mikor a nemi ösztön reális testi szervezetét megalkotta, az ideális játékok megszűnnek; a hajadon legfeljebb kegyeletből szokta még megőrizni gyermeki játékszereit, s szinte nem bírja fölfogni, hogy az illusiók miképen tarthatták fogva bájos csalódásban »eszét.« Mert az asszonynak ebben a korban »megjönni az esze« is, vagy az, vagy a mit ő annak nevez. A hajadon életét öntudatlanul a nemi ösztön ártatlan képzelmei vezérlik; az ideális szerelmesség a hajadon permanent állapota; rajongás, ábrándozás, epedés, melynek concret formát nem tud adni, mert az élet által elébe vezetett férfiak szerint változik »ideálja« is. Erre beáll a realismus korszaka, mikor a leányt férjhez adják. Az illusiók tűnnek, a nemi ösztön reális uralma kezdődik, szolgálatába fogva mindent, a mi vele összefügg. A várandóság korszaka, a szülés kínos édes perczei, a gyermekek táplálása, ápolása és nevelése, — mind ezek állandó uralmat biztosítanak a nemi ösztönnek az asszony lelkében. Az asszonyi lélek sajátos »észjárását« épen ezen irány jellemzi, a melybe annak gondolatait a gyermekek szeretete kérlelhetetlenül tereli. Minden tárgy, minden ugyéniség, minden viszony megítélése, antipathiái és sympathiái, egy szóval minden cselekedete végső motívumát öntudatosan vagy öntudatlanul ezen uralkodó ösztönben találja, mely mintegy azon szemüveg, a melylyel az asszony a világot tekinti.

Es ist ihr ewig Weh und Ach
So tausendfach.
Aus Einem Punkte zu curiren

mondja Goethe Mephistophelese.

Azután megnőnek a gyermekek; az asszony esze felszabadul ezen természeti nyomás alól, s ezen korban van lehetőség arra, hogy az asszony önzetlenül gondoskodhatik másokról is, szárítva idegen könnyeket, enyhítve idegen fájdalmakat. Ez az asszonynak igazán morális korszaka, melyben nagyszerű erkölcsi képességének egész ereje másokért való fáradozásban képes kifejleni. Akkor lesz az asszonyból férjének igazi barátja, akkor idegen gyermekeknek igazi gondozójává, akkor a társadalmi bajoknak buzgó és önzetlen gyógyítója. Mert ezen korig férjében csak szeretőt lát, s ha gyermekei lesznek, akkor nem a férjé, hanem a gyermekeké (s sokszor szeretőké) arczának legédesebb mosolygása; mert az emberi természet gyengesége mindig hajlandó inkább az idegeneknek, mint sajátjainak kedveskedni.

Azt hiszem, hogy egy élet, melynek egész lefolyása oly kényszerűséggel van megszabva és czélja által kimérve, mint az asszonyi életé, nem enged kétséget az iránt, hogy milyen arányban állanak egymáshoz e lélek működésében nyilatkozó erők, mely képek uralkodnak ezen lélekben s miben kell keresni az asszony legtöbb tetteinek az indokát (motívumát). Az asszonynak legfőbb problémája, melyet életével meg kell oldania, az hogy anya legyen: a mely élet nem mutat fel ilyen megoldást, az »terméketlen« s surrogatumokkal kénytelen beérni. Ilyen a magtalanok élete, kik, ha nőiesség van bennök, idegenek gyermekeit fogadják sajátnak, ilyen a vén leányok élete, a kik addig, a mig remélnek, a hajadonok illusióiban ringatóznak, a mikor pedig reményük is eltűnt, akkor ezen belső disharmonia folytonos kínjait szenvedik. E disharmonia, mint folytonos hangulat, teszi a vén leányokat irigykedő, zsémbelődő, áskálódó és kritizáló lényekké, míg a morális egyensúly kora természetszerű idején be nem áll. Hivatva lenni valamire s e hivatást be nem tölthetni, ez a disharmonia a vén leányok lelkében, mely azokat extravagantiákra teszi hajlandókká, ha ez extravagantia nem is állana másban, mint valamely ölebecske vagy macska ápolásában; e disharmonia képezi azon alapot, mely a magtalan nő s a vén leány lelke közt tagadhatlanul meglevő rokonságot magyarázza.

© Copyright Mikes International 2001-2009

Nem fogunk tehát tévedni, ha az asszonyi élet lefolyásából azt következtetjük, hogy lelkének főerejét a nemi élet veszi igénybe. Biologiai törvény értelmében pedig kettő folyik ebből, 1. az ezen functiót előmozdító functióknak ezzel együtt fejlődniük, 2. az ezzel ellentétes functióknak gyengülniük kell. Annál fogva, ha az asszony lelkének nem is volnának eredetileg oly statikai viszonyai, melyek azt a férfi lelkétől annyira eltérővé teszik, — az asszonyi életnek ezen czél által vezérelt dynamikus lefolyása közben azoknak mégis teljesen meg kellene másulniok.

A nemi életből eredő ezen erősbítő hatás első sorban az emésztő szervezetnél lesz észlelhető. A gyermek ápolására szükséges anyag megszerzése az asszony emésztő szerveinek jobb kifejlését teszi szükségessé. Nem szükséges azoknak igazat adni, kik, mint a női nem ellenségei, falánksággal vádolják; de annyi igaz, hogy az asszony, ha nem is sokat, de bizonyosan sokszor eszik, s hogy a nyalánkság bizonyos fokát, mely épen nem tápláló ételekre ösztönzi étvágyukat, lelkes védőik sem bírják tőlük eltagadni. Ezzel nem azt mondtam, hogy kivétel nélkül található az asszonyoknál, mert van biz alól kivétel, dicséretre méltó kivétel. De a természetes mégis a jelzett tulajdonság, a másik meg kivétel. E tulajdonságnak jó oldala pedig az, hogy anyagi ízlésük finomabb s a szakácsmesterségre alkalmasabbak, mint a férfiak. Épen azért az asszonyra a »jó anya« czimen kivül nincs megtisztelőbb nyilatkozat, mint az, hogy »jól főz« és »izletesen tálal«, — a mi minden körülmények között felér azzal a zongora veréssel és idegen nyelveken gagyogással, mire modern kisasszonyainkat oktatják, a helyett, hogy a főzés művészetébe beavatnák.

A mozgási ösztönnek szolgáló szervek, csontok és izmok, az asszony családi czéljaihoz mértek. Fejlettek azok, melyek a nemi életnek szolgálni vannak hivatva, gyengébbek azok, melyek a külvilágra való actiónak szolgálnak. E tekintetben a férfi izmaival az asszonyok maguk sem fognak versenyezni akarni; csak az igazán és tettleg emancipált asszony léphet fel e téren némi igényekkel. Ez igazán emancipált asszony pedig a parasztasszony, ki férjétől függetlenül izommunka által képes fentartani életét. — Különben az asszony izomzata a háztartás mozgásaihoz mért; a hegymászó hölgyek a ritkaságok közé tartoznak s azokat rendesen »otthon« nem szokta semmi sem vonzani. Azon nagymérvű tánczolási kedv, mely az asszonyoknál minden korban tapasztalható, nem szól ezen tétel ellen, hogy izomzatuk a háztartás szükségleteihez mért; mert egyrészt a tánczis társas kapocs, mely az egyéneket egymáshoz közelebb hozza, másrészt az ezen alkalommal felhasznált izomerő komolyan össze sem hasonlítható azzal, a mit a férfi a világgal való küzdelmében többnyire kifejteni kénytelen.

A mi az érzéki ösztönöket illeti, azokról a psychophysikai mérések hiánya miatt csak átalánosságban szólhatunk. Összehasonlítva a férfi érzéki functióival, biztosan el nem dönthető, melyik a finomabb; mert az asszonyokkal nem történtek e téren kísérletek. Egyet azonban szabad tény gyanánt említeni: az érzéki szervek nagyobb ingerlékenységét, ha nem is nagyobb erejét. Az asszony minden érzéke könnyebben ingerelhető s indítható működésre, mint a férfiué s azért talán a küszöbértékek kisebbek lesznek, mint a férfiunál tapasztaltak. Nagyobb szerepet fognak továbbá életében játszani azon érzékek, melyeknek a nemi életre van közvetlen vonatkozásuk. Ugy az asszony szaglása finomabb lesz, mint a férfiué, egyrészt azért, mert ez érzék az emésztő rendszerrel áll viszonyban, másrészt mert határozottan nagy befolyása van a nemi ösztönre is. E mellett látszik szólani azon (»gyengédségből« magyaráztatni szokott) vonzalom az illatos virágok iránt, melyet a parasztleánytól felfelé lehet észlelni; e mellett azon rendkívüli előszeretet mindennemű parfümök iránt. Férfiaknál ezt »asszonyiasnak« szoktuk nevezni; mert a férfiu, akármilyen parfümöt tesz is ruhájába, Horatius szava szerint mindig csak »hircum olet.« Ha azonban igaza találna lenni Jäger Gusztávnak (»Die Entdeckung der Seele«), hogy a szaglás az antipathia és sympathia legfőbb kalauza, akkor — tekintve az asszonyok indokolatlan caprice-it, minden észt kigúnyoló vonzalmait s szerelmes kábulatait, — az asszony szaglási tehetsége sokkal fontosabb tényezőnek volna tekintendő annak szellemi életében, mint most csak sejteni is bírjuk.

Hasonló eredményre jutunk az izlés és tapintás érzékeinél. Az asszonynak izlelő képessége az emésztő rendszernek megfelelőleg erősebb lesz, megkülönböztetései pontosabbak s finomabbak, a mi degenerált állapotban finnyássággá fajul. A tapintást illetőleg, kivált az ujjhegyekben, a nyelv s ajak idegeiben bámulatos finomságot észlelhetünk, mely az asszony családi hivatásához szükséges; a mennyiben gyengéd kisdedek ápolása, másrészt a család ruháinak elkészítése, továbbá a kellemes és kényelmes »otthon« berendezése azt okvetetlenül megkövetelik.

Feltűnő az asszony látásánál azon sajátság, mely azt csekélységek észlelésére ép oly kitűnő mértékben képesíti, mint terjedelmes tervek áttekintésére képtelenné teszi. A szemök elé kerülő tárgyakat legapróbb részleteikben birják megfigyelni, kivált azokat, melyek valami tekintetben közel állanak fundamentalis functióikhoz. Az öltözet részeinek összeillősége, az arcz és testtartás egyes sajátságai, a hajzat, nyakkendő, gombok állása egy pillantással meg vannak bírálva, Ellenben, a hol nagy ünnepélyek rendezése válik szükségessé, ott az asszony mindig kénytelen a férfi synthetikus elméjét segítségre hivni, mert a sok apróság miatt elveszti az egésznek átnézetét. Ezen egyoldalú sajátság magyarázatát leli két körülményben: 1. abban, hogy az asszony mindent centralis functióira vonatkoztat s így a megfelelő részletek számára figyelme mindig adaptálva van. Onnan észlelésének gyorsasága; 2. abban, hogy az asszonynál ezen alsóbb érzéki centrumok jobban vannak kifejlődve, mint a felsőbb értelmi centrumok, minélfogva a belőlük tudatába jutó képek mindig egyes, önálló alakban lépnek fel, az összetartó közös kapocs pedig homályos háttérbe szorul. Korlátolt látköre folytán mindenkor érzéki képekkel van eltelve öntudata s azért e kisebb tömeget pontosabban birja megtekinteni, mint mi.

© Copyright Mikes International 2001-2009

Hogy a hallás mily mertékben van kifejlődve, arról szólani sem lehet. A zene iránt van hallásuk, ámbár kétségbe vonható, hogy a classikus zene megértése oly általános-e, mint azt a zeneelőadásoknak látogatottságából akarnák következtetni. Hogy azonban a tánczzene iránt egy asszony sem közönyös, azt nem a zene, hanem a hozzá képzelt táncz érzelmeiből kell magyarázni; a mi igen kényes probléma. Ha a nők maguk között kénytelenek volnának tánczolni, azt hiszem, ezen »szép művészet« hamar lesülyedne azon magaslatáról, a melyre azt különböző időszakok bujasága felcsigázta.

Az érzéki ösztönök ereje mellett tanuskodik az asszonyi lélek egyik kiváló jellemzője: a kiváncsiság. A kiváncsiság oka az érzéki ösztönök feles erejében rejlik; az ösztön foglalkozni akar s működni, s azért az öntudatot folyton szorítja, hogy neki foglalkozási tárgyat szerezzen. A kiváncsiság azonban kivált a látás és hallás érzékeire vonatkozik, habár a többi érzékek is folytonosan ösztönöznek arra. Mihelyest az asszonynak saját affaire-jei vannak, ezen állapot bizonyos fokig enyhül; de azért a kiváncsi publikumot színházakbau, cirkusokban s ott is, hol csak látni és hallani kell, gyermekek és asszonyok képezik. A férfiu kíváncsisága — ismereti vágynak kifolyása s az abstractio honában leli főtáplálékát.

Ezen szakasz elején az eddig taglalt ösztönöket realistikus ösztönöknek neveztem; nem azt kívántam ezzel kifejezni, hogy azokban több realitás rejlenék, mint a felsőbbekben, hanem azon sajátosságukat, hogy kielégedésük realitásokra szorul. Az ösztönök sajátos dynamikáját azok élete képes legjobban kifejteni. Az elsorolt ösztönök élete mind ugy folyik le, hogy a bennök keletkező hiányt csak külső tárgyak elsajátítása képes pótolni. Az ételt be kell fogadni, a tárgyaknak mint érzéki ingereknek, hatását át kell vinni az érzéki centrumokba, hogy a hiány érzete, mely reális térvesztésben áll, a kielégedésnek helyt adjon. Ha a mi feltevésünk helyes, hogy t.i. az asszonyban az eddig fejtegetett ösztönök erősebbek, akkor az asszonynak természeténél fogva realistának kell lennie. A realismus legfőbb alapja a nemi és vegetatív ösztönökben keresendő, de az érzéki ösztönök is ezen iránynak szolgálnak; a mozgási ösztön csekélyebb vaskossága pedig az asszonynak bizonyos lebegő idealismust kölcsönöz, mely költői lelkekben a sylphidák, nymphák s hasonló phantasia-alkotások képezésére szolgált okul. Mert ezen jelzőkre nem a többi ösztönöknek meglehetősen piszkos munkája, hanem a vonzó erőtől való látszólagos nagyobb szabadság adott ösztönt. A tapasztalat nem is szól a realismus ezen gyanúja ellen. Nem akarok arra hivatkozni, hogy az asszonyok az elméletek iránt, melyek a világ anyagiságát tagadják, szánakozó mosolylyal viselkednek; hogy nekik egyátalában az emberiség jövője közönyös; hogy semmi elméleti fejtegetésre nem hallgatnak. Mind ezen tények első sorban csak csekély abstraháló erőről tanúskodnak. Az asszony realismusa ellenkezőleg az érzékileg adott valóságban való hitnek, a létezőben való elmerültségnek jellegét mutatja. A jelen csekély élvezet neki több, mint a jövőtől várható nagyobb öröm; érzékeiben hisz feltétlenül s végső argumentuma az: »magam láttam«, mintha a dolgokat látás s nem ész által kellene megérteni. Gondjainak legfőbbjeit képezik a vaskos realismus élvezetei: evés, ivás, ruházat s a mi ezzel összefügg. A pillanatnak él, s ha utólag megbánja természetéhez tartozó eme könnyelműségét, akkor e bánata ritkán oly mély, hogy valóban velejéig hasson. Többnyire kárpótolja egy új — realitás; azért ritka azon asszony, ki egy év múlva férjhez nem menne ismét, ha első szerelmese örökre behunyta szemét. A hol a férfi fájdalmában elvész, ott az asszony képes a halotti tornál jó étvágygyal falatozni (kivéve talán saját gyermeke halálát). Ez természetes nála, és ezen a nevelés csak annyiban változtathat, hogy az asszony megtagadja — étvágyát; többet nem.

Ezen jellemző vonás felismerése után könnyű lesz az aszszony idealistikus ösztöneinek átlagos erejéről s terjedelméről képet szerezni. Egy szellem, melynek iránya kiválóan a realitásra fordul, mely az érzéki egyest nem átalánossága, hanem érzéki egyes léte szerint fogja fel, a létnek átalános kérdéseiben otthonosnak sohasem fogja magát érezhetni. Ott is, a hol az értelmi erő szépen van kifejlődve, a mi ritkaság, az ellenálló ösztönök mindig levonják a gondolkodást az abstractió tiszta aetheréből a realitas bűzös ködébe. Az okos asszony azért nem elméletei által okos, hanem azon öntudatlan tapintat által (tactus intrinsecus, Campanella szerint), melylyel a realis viszonyokat megérzi, s saját létére való vonatkozásukban megbecsüli. Abstacte szólva: minél nagyobb valakiben a »realistikus« ösztönök hatalma, annál csekélyebb lesz az »idealis« világ iránti érzékenysége. Mert e kettőnek lefolyása ellenkező. Míg ugyanis amazoknál a realis pótlékot be kell vinni az illető ösztönbe, addig emezeknél az ösztön belső tartalmát ki kell helyezni akadálytalanul az öntudat terébe. Az értelmi munka sikerességét már most két körülmény gátolhatja. Ha 1. maga az ösztön nem bír elegendő tartalommal, vagyis, ha az értelmiség csekély, akkor a világ tudományos megértése lehetetlen. 2. Ha ezen ösztönöknek folyton ellene dolgozik egy másik ösztön-csoport, akkor az értelmi erő folytonos nyügözést szenved, abstract idealis képeit folyton zavarják concret realis alakok. Ez a második eset, melyben a világ tudományos megértése lehetetlen.

Van-e ez esetnek egyike is az asszony lelkénél? Eltekintve az első esettől, melyet talán tagadna valaki, azt hiszem, az aszszonynál a második esettel van dolgunk. Ha az életnek anyagi gondjaival küzködő férfiu tudományos felfogásra nem vergődhetik, akkor ez csak esetleges, mert a külső akadály megszűntével felszabadul értelmi ereje. Az asszonynál azonban értelmének folytonos ellenkezője realistikus ösztöneiben rejlik. Ezen realistikus ösztönök az asszony jelentéséhez, hivatásához tartoznak, s azért bírnak oly nagy erővel; azoknak gyengítése csak az asszonyi typus megrontását vonhatja maga után. Ezen antagonismus nála természetében rejlik, s lényeges nehézség annak tudományos kiképeztetése útjában. A két ösztöni csoport a nő hivatása miatt nem lehet egyforma értékű, s a ki ezt hiszi mégis, az a

© Copyright Mikes International 2001-2009

nőből emberfeletti alakot képzel, mennyiben arra is hiszi képesnek, hogy gyermekeket szüljön, s arra is, hogy tudományos munkákat végezzen, vagyis, hogy nő és férfi legyen egy személyben A tudományos munkának ugyanis két feltételét kell folyton szem előtt tartani; az egyik az öntudat fixirozó ereje, a másik az abstraet képek keletkezése. E két feltétel nincs meg az asszonynál.

Az elsőnek kimutatása egyszerű. Az asszonynak főösztönei, a nemi s az érzéki ösztönök, fent kimutatott természetszerű hatalmuknál fogva, folyton tódulnak a tudatba s lefoglalják fixirozó erejének legnagyobb részét. Az asszony lelki állapota, bizonyos tekintetben, állandó szórakozottság, melyet ösztönei okoznak s melyet modern asszonyoknál, nagy városokban különösen, folytonos kószálásuk s vizitelésük még inkább fokoz. Az idealistikus tevékenység tehát folytonos korlátokkal küzködik. Az összes ösztönöket összetartó öntudat fixirozó ereje, mely a képeket a valóságtól elválasztja, azok közt a belső, logikai, jelentéses viszonyokat felkutatja s ilyen, tisztán logikai természetükben, törvények képében kiemeli az érzéki adatok tömegéből, — ezen öntudatos erő az asszonynál tettleg gyengébb mint a férfiunál. A fixirozás ezen hiányosságát mutatja egyfelől az asszony gyorsabb kifáradása szellemi munkában, képlefolyásuk gyorsabb tempója (a mit mérések hiányában csak valószínűnek tartok), kíváncsiságuk, mely a folytonos változatosságot kívánja, állhatatlanságuk elvük és hitük mellett, unatkozásuk, mihelyest hosszabb ideig kell egyforma dologgal foglalkozni, önuralmuk fogyatkozásai (kivéve a tettetést, a hol erősebb ösztönök játszanak közre), indulatok által való kormányoztatásuk st. Mind olyan körülmények, melyek férfiaknál ilyen kirívó alakban fel nem lépnek a férfiu nagyobb abstraháló ereje folytán.

A tudományos felfogáshoz kívántatik mint másik feltétel az abstract képek, a fogalmak megalkotása. Ez azonban az asszonynál azért nem sikerül, mert az alsóbb érzéki centrumok ereje folytán, felfogása egyenesen az egyes tárgy képét alkotja, s a sok egyes közti hasonlóságot, a számos részlet észrevétele folytán, nem engedi tudatba emelkedni. Az asszonynál tehát épen concret realismusa, a főakadály, a tudomány megértésében. Többnyire csak zavaros közképekben folyik le gondolkodása, fogalmak alkotására nem emelkedik, mert mindig saját érzelmei, egyéni állapotai, ezer realistikus csekélység tűnik fel az abstract kép megszerkesztése ellen. Az asszonyok ismerete azért inkább szemléleti (intuitiv), emlékezetre támaszkodó, mint discursiv, itéletre épülő s a meddig csak egy tudományos törvényt legalább fel nem találnak, addig fogalmak alkotására, azok logikai megítélésére, egy szóval logikai munkára való képességüket kétségbe kell vonni. Az asszony legjobb esetben megtartja az ismereti anyagot; de elvi felfogásig nem emelkedik. Ez végleges határa az asszony értelmének, még pedig azért, mert azon értelmi plust, mely a fogalmak megértéséhez szükséges, az asszonynak realistikus ösztönei s azoknak mindennemű adnexumai felemésztik.

Az asszony ezen fejletlen abstraháló képessége folytán általános fogalmak, eszmék és törvények megértésére sem képes. Ő, ha igazságot találna is, azt csak találja, de nem kereste; ráakadt, de nem kutatta; a világosság felvillan előtte, de nem ő gyujtía meg; tudhatja ὅτι, de nem a διὸτι kérdését megoldani. Épen azért elvek iránt közönyös; nem ismerési vágy, hanem egyéni indokok ösztönzik tanulásra. Neki a tudomány, ha nem időtöltés vagy hiuság (pl. a firkáló hölgyeknél), bizonyosan pénzszerzés; surrogatum az az első esetben, mint a macska és az ölebecske a gyermekteleneknél. Ennek oka az értelmi erő korlátoltsága; mert a mire képesek vagyunk, azt szeretjük tenni s az asszonynak is vannak sokféle kedvencz passiói, a mikre képes. De abstractiókat nem ért s nem szeret. Az emberiség, mint humanitas, előtte érthetetlen fogalom; ő ismer egyes embereket, kivált szép és csúnya embereket, ritkábban tudja, ki a jó és ki a rossz ember; kipuhatolja, melyik a kezelhető, melyik a »vad« ember. De »embert« ő nem ismer. Úgy van az minden egyéb tárgygyal, s ha a mai nevelés ez abstractiókra tereli a leányok eszét, akkor kimenthetetlenül rombolja az asszonyiasságot bennük. Azért kivált mathematikában, a philosophia elméleti részében, a természettan rationalis elveiben az asszony nem érzi magát »kényelmesen«; ezekhez nem kötheti ösztönszerű képzelgéseit, érzelmeit, ezek rá nézve »hideg« tanok. Ellenben az irodalmak külső ismerete igen is kedves nekik — időtöltésnek; ez is csak pro memoria. Az asszony azért az abstract tudományok ellensége, az abstract egyetemes törvények nem értője, épen azért, a hol csak hasznát látja, azoknak megsértője, legyenek azok politikai, társadalmi vagy tisztán tudományos törvények. Neki törvénye az önérzet sugallata; ez pedig esetről-esetre való politikát tanácsol a »gyenge« nemnek.

Az erkölcsi cselekvés két főtényezőtől függ: 1. az öntudat hatalmától az ösztönök különböző ágai felett, 2. biztosan megállapított cselekvési elvektől s azok megértésétől. Mindkét tényező az asszony lelkében csekélyebb erejű, mint láttuk. Öntudata ritkán emelkedik az önérzeten túl; önismeretre az asszony épen fixirozó képességének gyengesége miatt nem képes, önérzete azonban csodálatos tapintatosságban jelentkezik, melynél fogva képes meglepő biztossággal a tárgyaknak egyéni hasznos volta felett itélni. Épen ezen korlátolt subiectivismusa azonban ellensége az asszony erkölcsiségnek. Az asszony nemcsak abstractió hiánya, hanem erős subiectivismusa miatt nem bír képzelni állapotot, mely valamennyi emberre egyformán kiterjedhetne. Már pedig autonom erkölcsiségéhez kell egy oly törvény, mely valamennyi emberre vonatkozik; kell továbbá e törvény követése csak a törvény észszerűsége kedveért. Az asszony azonban csekély abstractiója s erős subiectivismusa miatt ez észszerűség átalánosságát nem bírja megérteni. Azért az asszony moralitása igen kétes dolog. Az asszony a fundamentalis erényre: az igazságosságra nem képes; mert ehhez általános törvény szükséges, s e törvényt obiective kell alkalmazni. Bírói hivatalra azért természeténél fogva képtelen, ha ügyvédi pályára mutatna is hajlandóságot s képességet. Nevelés, szokás és többnyire félelem, melyet a tettből folyó bizonytalan jövő kelt benne, tartják az asszonyt a társas erkölcs határai között. Észszerűen igazolt meggyőződésről nála nem lehet szó, s azért, mint már Hartmann

© Copyright Mikes International 2001-2009

igen szépen kifejtette, erkölcsisége mindig heteronom, paptól, férjtől, apától, szeretőtől s egyebektől befolyásolt, soha nem önálló elvekre épült, autonom. Elismerem, hogy vannak asszonyok, kiknek élete egy határozott irányt követ, s meghajlok előttük mélyen érzett tisztelettel. De ez irányba azon aszszonyokat nem az értelem, hanem az életnek, a jókat leginkább sújtó, súlyos keze vitte s e kemény kéz szorítása alatt mintha kővé lett volna ez asszonyoknak gyenge értelmi elve, melyen aztán az esetleges érzelmek változtatni nem birnak. A szerencsétlen asszonyban szokott a legszebb erkölcsiség jelentkezni. A szerencsések cselekvése az »esetről-esetre« való politika képét mutatja.

Ezen tényállásból azonban nem szabad következtetni, hogy az asszony tényleges erkölcsisége rosszabb a férfiaknál. Ellenkezőleg én hajlandó vagyok azt többre becsülni; annak hatása az emberi társadalomra sokkal jótékonyabb, mint a férfiaké; az asszonyok közt aránylag több jónak kell lennie, mint a férfiak közt, s ha az asszonyok romlanak, ezen romlásukban a férfiak első sorban vétkesek. Csak azt állítom, hogy az erkölcsiséget öntudatos alakban lehet találni férfiaknál, észszerűen megalkotott jellem terem férfiaknál; az asszonynál azonban szívjósága észszerű consistentiával nem bír, hanem mindig inkább ösztönszerű, mert nem reflexióra épült s nem igazolható. Ennek azonban van igen jó oldala; a férfiut még nagy kérdésekben is félrevezetheti az esze, egy elv zsarnokává teheti pl. a forradalmak vérengző férfiait, az asszony az ő körében ösztönszerű biztossággal ragaszkodik igazi erkölcsi substantiájához s ennek szolgálatában valóban fenséges cselekedetekre képes. Az asszony azonban, elvek által nem levén vezérelve, ezen erkölcsi substantiának való szolgálataiban gyakran téved s akkor legjobban; hogy ezen benne egyénileg levő substantiát kifejtse, szem elől téveszti annak egyenlő lételét más lényekben is, s ezen önzetlen önzésben vét ellenük. Azért a hol jónak látja, csalfa, hiszékeny mindig, igazságtalan természetnél fogva, nevetségesen jószívű s visszataszítón kemény, sőt kegyetlen más esetekben, szükség szerint. Barátságába nem lehet bizni s asszonyok közt ilyen nem is képzelhető, mert szellemi közös czéljaik nincsenek, s ha vannak, az egyéniség előtérbe tolakodik s rontja a czél hátrányára az egyességet.

Ha pedig azt kérdjük: miben rejlik az asszony erkölcsi substantiája? akkor arra azt hiszem, egyhangú lesz a felelet: az asszony észszerű, erkölcsi substantiája a gyermekek szeretetében rejlik. Az, a mi az asszony hivatása, az a világi viszonyok közt erkölcsi substantiáját is képezi. Önkénytelenül is elismerjük ezt, a mikor az asszony tévedéseit ez irányban enyhébben itéljük meg, mikor vétségeit is szelídebben kárhoztatjuk, ha azoknak forrása az anyai szeretet volt. Mert ezen irányban, ha nem is autonom, de mégis igazi erkölcsi cselekedeteket művel, mennyiben nem önző egyéniségeért, hanem védtelen gyöngékért vétkezett. S nincs viszont magasztosabb az asszony életében, mint a gyermekekről való gondoskodás. A beteg gyermek bölcsőjénél töltött álmatlan éjszakák, lemondó munka az éhezők kiegészítéséért, visszavonulás a világ zajától, hogy csak kedveseinek élhessen, folytonos gond és aggodalom azok jóléteért s életeért, a nyugodt boldogság mosolya azok szerencséjében — ezek azon vonások, melyek az asszony homlokára teszik a legszebb koszorút, a gyengeség daczára kifejtett erkölcsiség koronáját.

S ez az, a miben alapját bírja az asszony minden varázsereje, melylyel a férfiut magához vonzza. Asszony, ki gyermekeit szereti, férjét is szereti, az indulatok törvénye szerint (si aliquem imaginamur laetitia afficere rem, quam amamus, amore erga eum afficiemur. Spinoza Eth. III. prop. 22). Asszony, ki gyermekeit igazán szereti, épen azért hű is lesz férje iránt s ha számtalan hűtlenségi esetek tettleg előfordulnak, ezek az asszony erkölcsi substantiájának romlásából magyarázandók, mely romlást mindennemű társadalmi okok idézhetnek s mozdíthatnak elő. Az asszony ez erkölcsi substantiája teszi őket szeretetre méltókká ott is, a hol még nem nyilatkozik realis alakban, mint gyermeki szeretet, hanem mint kedvese iránti ragaszkodás. Az asszonyok közt ugyan nincsenek Hamletek, mert ahhoz az abstractio és az ösztönök közti nagy ellentét kívántatik; hanem vannak Opheliák és legszebbek köztük a Juliák. Julia szeretetre méltó, gyengéd, naiv alakjához képest pedig a legszebb Romeo is bárdolatlan, meggondolatlan suhancz.

Bajos volna az asszonyi szív életének részletezése e folyóirat keretén belül s kivált ezen jelenlegi czikkemben. A kedély és érzelem világa az asszonyi lélekben éteri szálakkal szövődik be annak értelmi munkájába s képezi ennek alapját, mely nélkül asszonyiassága lehetetlen. Ez érzelmi világ sokoldalúsága, finomsága, gyöngédsége, az asszonynak természetes s ezen téren a férfiu távolról sem versenyezhet vele. Neki kötelessége az asszonyi lélek ezen gyöngéd virágait a világ zord viharjai ellen megóvni, azokat gyengéd kézzel ápolni; mert ha letörüli ezen finom fátyolt, mely azokon, mint a szilva hamva, elterjed, maga magát fosztja meg mind azon földi boldogságtól, melyet ember mégis csak szerető nő keblén találhat. — —

IV.

Igyekeztem lehető obiectivitással az ismeretes tényekből szerkeszteni az asszonyi lélek képét s ha számos mellékvonást (pl. társas ösztönét) mellőztem, akkor azért tettem, mert annak megítélését oly könnyűnek véltem, hogy ez elhagyás a képnek alig árthat. Most röviden össze akarom foglalni a szétszórt részleteket, hogy a kép concret vonásai egységbe olvadjanak s hogy néhány praktikus megjegyzést csatoljak az egészhez.

© Copyright Mikes International 2001-2009

Az asszony lelke középhelyet foglal el a gyermek és a férfi lelke között, a mi annak öntudatosságát illeti. Tetteinek legnagyobb része ösztönszerűen megy végbe, többnyire ösztönszerű kényszerűséggel s így biztossággal is. Ezen tetteknek indoka és czélja a nemi ösztönben s a gyermekek iránti szeretetben tárult fel előttünk, melyhez képest az asszonyi lélek minden egyéb tehetsége csak eszköz gyanánt tekintendő. E czélnak szolgál az asszony fejlettebb emésztési s csekélyebb mozgási rendszere, ennek érzékeinek kissé másféle sorrendje s ingerlékenysége is, mely az asszonyt egyenesen a realismus irányába utasítja. Ezen realismus, mivel ösztöneinek temészetszerű azaz erkölcsi czéljai vannak, az asszony életét erkölcsössé teszi az által, hogy ezen czéloknak természet kiszabta módon szolgál s ez erkölcsiség nagyságán csak azon egy hiány van, hogy szintén inkább öntudatlan. A czélnak azonban teljesen megfelel az asszony élénksége, korlátoltabb látköre, gyengédsége, ragaszkodó conservativismusa (melyet már a mozgási ösztön csekélyebb fejlettsége is jelez), átalában érzelmeinek élénksége, finomsága s ebből folyó sokoldalúsága. Mivelhogy pedig az asszony életének lefolyása soha nem lesz teljesen öntudatosan észszerű, hanem mindig ösztönszerű (a miben igen nagy természeti bölcseség rejlik, mert ettől függ az emberi nemnek fenmaradása), azért az asszonynál az elmélkedő ösztönök ezen realis ösztönök mellett csekélyebb fejlettségűek, abstraháló erejük gyenge, tudományos hajlamuk vagy nincs vagy számba nem jöhet Ez is egészen helyén van, mert a nagy elmetehetség az asszony alapfunctióját, a gyermekek szülését és nevelését akadályozná s rontaná. S épen azért magasabb szempontból tekintve, nem hiány az sem, hogy erkölcsisége nem észszerűen igazolt, mert az asszony czéljaira nézve ez felesleges, sőt káros is volna; nem hiány, hogy ösztönei felett nem tud uralkodni, mert különben eszébe jöhetne gyermeket nem szülni s a természet egész apparátusa czéltalanná válnék.

Igy tekintve az asszony lelkét, azt tökéletesen harmonikus szervezetnek kell elismernünk; maga jelentésének értelmében oly harmonikus, sőt harmonikusabb, mint a férfi lelke. Az igazi asszony ezt érzi s nem hagyja magát éretlen igények által természeti pályájától elvonni. Honnan mégis azon törekvés, az aszszony lelkét degradálni (a férfiaknál) egyrészt, az asszony lelkét exaltálni (a nőknél) másrészt? Azt hiszem, fejtegetéseinkből a felelet világos. Az asszony lelkét a férfi czéljaihoz mérik s elégtelennek találják. Az asszonyok férfiakká akarnak válni s a férfiak az asszonyoktól férfimunkát várnak. Mindkét irány az asszony lényegének félreértésén alapul s e félreismerést sajnos társadalmi viszonyaink folytán mindinkább terjesztik. Természetszerű társadalmi viszonyok között, mikor a munka bére a munkást s nem tétlen heréket illetne, ilyen félreismerés lehetetlen volna; mert akkor az asszony férjhez mehetne s a férfi eltarthatná családját. Az asszonyt csak ott kívánhatják férfierővel felszerelni, a hol a férfi a társadalom és az állam financiális követelményeinek eleget tenni nem képes. Az asszony sorsának természetes javulása tehát csak gyökeresen elváltozott gazdasági s politikai viszonyoktól várható. Minden mód, a mely ettől eltérőleg igyekszik e czélt elérni, csak az asszony természetének rontásával járhat karöltve, a mely romlás, tekintve hogy az eszközök csak palliativ eszközök (a radikális gyógyszer a gazdasági viszonyokban rejlik), csak mély sajnálkozást idézhet elő az emberszerető kebelben. Ilyen két eszköz: a nőnevelés tulhajtása és a belőle folyó női emancipatió modern alakja.

Nem akarok itt részletekbe bocsátkozni; mindegyikre csak egy megjegyzést merek ajánlani az olvasók figyelmébe. A nőnevelés csak az asszony czéljaira való előkószítésben állhat; ettől eltérő eljárás vét az asszony lelke ellen. A leányban annálfogva ébren kell tartani azon tudatot, hogy neki főhivatása lesz érett korban: gyermeket szülni és nevelni. Ezen tudat felköltése s ébren tartása az anyák feladata; e főteendővel szemben a »felsőbb leányoktatás« tehetetlen s felesleges. A másik teendő: az asszony lelkét, testét egyaránt e hivatásra képessé tenni. Amazt érzékeinek s érzelmeinek kifejtése, emezt kézi munka (de nem horgolás, varrás stb. hanem kerti munka) s megfelelő testi gyakorlatok által kell elérni. Az értelmi erő fejlesztése csak harmadrendű kellék. Az élet maga is kifejti azt. De ha ezt nem tartanák elegendőnek, akkor még sem szabad, semmi esetre sem, megengedni, hogy a leányok lelkét elvont elméletekkel tömjék. Egyrészt ezek megértésére nem is képesek, s így náluk ez mindig emlékezeti anyag (mint a tanítónőknél pl. a lélektan, logika, nemzetgazdászat, alkotmánytan s több ilyen épületes dolgok, miknek hasznát kellene venni, de miket csupa »tudományosságból« meg sem értenek). Másrészt megfontolandó dolog az, hogy ezen »tanulmányokat« oly korban végeztetik a leányokkal, mikor azoknál sokkal fontosabb functiók vannak fejlődésben, functiók, melyektől függ az asszony lényege s az emberiség jövője s amelyeknek kell elmaradniuk fejlődésben, a mikor az értelmi munkára oly nagy erőt igénybe veszünk. 16-17 éves leányoknál a nagy értelmi megerőltetés csak az asszonyi functió hátrányára lehet. Ha valaki ezt nem tartja nagyon figyelemreméltó intésnek, akkor nem érti egyátalában az ösztönök életét, s különösen e két ösztöni csoport antagonismusát.

A nőemancipatió pedig, mely az értelmi erő segítségével akar czélt érni, rossz eszközhöz nyúlt. Az emancipatió csak a nő értelmi ereje folytán állhatna elő; az asszony értelmi ereje azonban erre nem elegendő. Egész igyekezete daczára az értelmi munka neki csak nyűg, s a tanulásból folytonos visszaesés van a nemi életbe. S ha volna képesség is emancipálódni a nemi ösztön alól (a mi hála Isten nincs), az asszony az életért való versenyben, az értelmileg s physikailag sokkal erősebb férfiuval szemben, okvetlenül elbukik. Most még nem fejlett ki e verseny; de a hol kifejlett, ott az asszony húzta a rövidebbet. Megfosztva nőiességétől, kitaszítva a férfiak vad harczába, — azt hiszem az asszony az ilyen emancipatióval állandó eredményt nem nyerhet.

Ezen következtetések teljesen csak arra az esetre állanak, ha azon kép, melyet a schema-alkotás módszerével az asszony lelkéről nyertünk, helyes. Nézetem szerint a vázlat nem tévedt; mert az asszony cselekedetei s élete tökéletesen levezethetők

© Copyright Mikes International 2001-2009

azon tényezők összeműködéséből, melyeket lelkének alkotói gyanánt találtunk. Tudományos biztosság kedveért azonban a lélektannak lehetőleg pontos munkát kell még e téren végeznie, a mely munka főbb problémái gyanánt nézetem szerint a következők lennének tekintendők.

1. Meg kell határozni az asszonyi lélek számára a felfogási időminimumot.

2. Meg kell állapítani az egyes érzékek számára a küszöbértékeket, hogy kiderüljön, vajjon ez irányban melyik érzék a legélénkebb s mily viszonyban áll mindez a férfi lelkével?

3. Meg kell határozni az asszony ösztönei közt a viszonyt, a mi, ha mérésekkel nem lehetséges, lehető sokoldalú megfigyelések s tapasztalatok alapján eszközölhető.

4. E czélból meg kell pontosan állapítani az eszmekört, melyben az asszony lelke tettleg mozog.

5. Megállapítandó az érzés finomsága s az akarat retardáló ereje az egyes ösztönökkel szemben.

6. Megállapítandó az abstractió foka, a melyre az asszony lelke emelkedik.

7. Megállapítandó erkölcsiségének capacitása az egyes erények s vétségek tekintetében.

Ha ezeket megteszik, akkor az asszony lélektana igen becses ágát fogja képezni az átalános psychologiának, társadalmi állásukról helyes s biztos fogalmat fogunk majd alkothatni, s így a lélektan valóban alkalmas lesz arra, hogy a társadalmi tudományok számára biztos adatokat szolgáltatva, azok positiv megalkotását támogassa.

ON THE PSYCHOLOGY OF WOMEN

This classical treatise of Böhm on the psychology of women was published in the periodical *Magyar Philosophiai Szemle* (*Hungarian Phylosophy Review*) in 1883. This treatise forms the basis of Éva Kissné Novák´s paper printed immediately after this article that analysis it within the broader context of Böhm´s whole philosophy.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2009

KISSNÉ NOVÁK, Éva : Nemek és értékek a századforduló Magyarországán

A századforduló évtizedei Magyarország történelmében kitüntetett helyet foglalnak el akár a gazdaság, akár a szellemi élet fejlődésére figyelünk. A magyar társadalom — a dualizmus korában végbement fejlődés eredményeképpen — egy sajátos kettős szerkezetet mutat[1]: megmarad minden fontos jellemzőjével az úgynevezett. feudális piramis, melynek csúcsát a mágnások, széles alapját pedig az erősen rétegezett parasztság alkotja. Emellett kialakul a polgári struktúra a maga sajátosságaival, melyek közül a legfontosabb talán a nem magyar eredet. A magyar iparba, bányászatba beáramló tőke és a munkaerő is, jelentős mértékben idegen eredetű, bár nagyon gyorsan asszimilálódik, magyarosodik. Ennek a polgári piramisnak a csúcsát a nagypolgári réteg, fenntartó bázisát viszont a munkásság jelenti. E kettős szerkezet alapvetően meghatározza a kor gondolkodását, életmódját, értékrendjét. Nem érdektelen ezért egy rövid pillantást vetni rá.

A feudális társadalmi hierarchia csúcsán az arisztokrácia áll valódi hatalommal, gazdagsággal, mindenre kiterjedő politikai befolyással. Életmódjuk, a nemzetközi arisztokráciához fűződő kapcsolataik, szereplésük, az őket körülvevő dicsfény és csodálat méltó megőrzése és megjelenítése a feudális pompának. Ebben a kicsiny, de jelentős társadalmi csoportban a rangot a születés adja, a vagyon őrzi, az elzárkózás biztosítja és a viselkedés dokumentálja.[2]

Az arisztokrácia közvetlen követői a földbirtokos nemesek, akik hagyományos életmódjukat egyre nehezebben tudják fenntartani (a korszerűtlen gazdálkodás és a tőkeszegénység miatt, emlékezzünk Széchenyi Hitel című munkájára!), s így számuk egyre csökken. Az eladósodott birtokokat meggazdagodott polgárok szerzik meg, s a nemesség számára a hivatalnok pálya jelent egyfajta biztonságot, megélhetést. Ez megóvja őket a deklasszálódástól, és szerencsésen találkozik a polgárosuló társadalom növekvő igazgatási követelményével. Magyarországon ezért nem is alakul ki egy weberi értelemben vett bürokrácia (szakértő apparátus), ehelyett rokoni szálak, baráti kapcsolatok alapján foglalják el a különböző hivatali pozíciókat a dzsentrik.[3] A szakértelem lebecsülését jól mutatja az a mondás, mely szerint „akinek Isten hivatalt ad, észt is ad hozzá". A hivatalnok dzsentri jól ismert típusa mellett fontos szerepe van a szépirodalomból is ismert, a hölgyek szívét megdobogtató katonatisztnek, illetve a papi pályát választó elszegényedett nemesnek.

A parasztságot a meglévő jelentékeny különbségek ellenére is egységbe fogja a kirekesztettség. „Nem volt független a parasztok világa egy percig sem a szüntelenül változó fölső rendétől, de soha részt nem vett érdemben amazok életében. Valami kegyetlen ősi szerződés úgy szabta meg határait, hogy a szolgáltatásokon túl, amelyekre szüksége volt a fölülmaradt félnek, sorsukra hagyta és mindenből kirekesztette a parasztokat. — írja Erdei Ferenc, majd így folytatja — Paraszt: több ez mint rend, osztály vagy nép, olyan közös sors ez, amely …közös múltat és jövőt jelent akkor is, ha maguk a parasztok mit sem tudnak róla."[4]

Ennek a feudális társadalomnak értékrendjét szokás és hagyományőrző értékrendnek nevezhetjük,[5] hiszen fő jellemzője az évszázadok során kialakult termelési szokások, életmód, viselkedési és magatartási formák változatlan megőrzése. Ez az értékrend nem csak érintetlenül megőrizte, de természetesnek tekintette a létrejött társadalmi különbségeket. Ebben az életmódban pontosan meghatározott és mindenki által ismert rendje volt az élet minden eseményének: a vetésnek, aratásnak éppúgy mint a lakodalomnak vagy a temetésnek, szigorú koreográfiája volt még a mulatságnak is pl. a táncrendnek vagy a vadászatnak. A szokás és hagyományőrző értékrend által determinált gondolkodás ellenállt minden változtatásnak a szinte szentnek tekintett tradíciók nevében. Így lehetett nem csupán eszmei megerősítője, de újrateremtője is a mindennapi életben a hűbéri rendszer évszázados változatlanságának.

Ennek az értékrendnek alapértékei: a munka, a család, a tulajdon, a hűség. A munka természetesen csak a parasztság életmódjában lelhető fel. Számukra a munka valami szakadatlan szolgálat, amit életük végéig végezni kell. Nem dolgozni egészen egyszerűen erkölcstelen. A munka valami sorsszerű mindegy honnan eredeztetjük, az isteni büntetésből (eredendő bűn) vagy a világi hatalomból (robot). A család is ehhez idomult. Paraszt nincs családon kívül, ez életük legkisebb egysége, s

[1] Vö. Berend — Ránki: Kelet-Közép-Európa gazdasági fejlődése a 19-20. században, Budapest, 1976.

[2] Márai Sándor írja „Egy polgár vallomásai" című művében a kollégiumról, ahová bekerült: „Köznemes, gentry vagy éppen polgári sorból származó, amilyen én is voltam, kevés akadt csak. Esténként a dohányzóban ötödiktől fölfelé megengedték felügyelőink ebéd és vacsora után a cigarettázást —, igazi marsallhivatalt rendeztek be ezek a bárók, lovagok, grófok, pápai grófok ahogy sorra nevezték őket; sorban mindenki levizsgázott származásáról, szigorúan kutattak nagyanyák és dédapák után, más egyébről nem is társalogtunk az első időben, míg a társaság rangsora ki nem alakult…Ezt a rangsort aztán illedelmesen tiszteltük."

[3] „Magyarország a rokonság és a panamák lápvilága. Ez egy olyan furcsa ingovány, hogy aki ebbe beleplántálódik, vagy akklimatizálódik, vagy elpusztul. Az olyan növények, amelyek szeretik ezt a nedvdús talajt, buja nagy virágokat hajtanak, azok, akik nem szeretik, belefúlnak a sárba." Móricz Zsigmond: Rokonok.

[4] Erdei Ferenc: Emberül élni 1974. Bp. 60-61. o.

[5] Lásd erről: Kapitány Ágnes — Kapitány Gábor: Értékrendszereink Kossuth, Budapest, 1983.

© Copyright Mikes International 2001-2009

nem elsősorban érzelmi okokból. A paraszti munkák ősi rendje családot kíván, csak együttesen végezhető: kell hozzá a férfi és a nő, sőt a gyermek is. Ezzel is magyarázható a magas gyermekszám, hisz minden gyermek nem csak egy éhes szájat, de két dolgos kezet is jelent. A szinte szentséges tulajdon a föld. Ez adta meg az ember becsét, ez volt fokmérője szorgalmának, ügyességének, hozzáértésének, ez határozta meg a helyét a falu társadalmában, még a templomban is. A paraszti élet legfőbb törvénye: a szerzés, munkával, házassággal, bármi áron. „Tanuld meg fiam: a föd a födhöz házasodik. Ezt az ősi törvényt akarod te megszegni" — fogalmazza meg Fábri Zoltán híres filmjében „A körhintában" a paraszti élet alapszabályát lázadó lányának az apa. A hűség sem a mai értelemben értendő. A hűség a hűbéri rendszer alapja. Hűség a királyhoz (nem véletlen, hogy a felségárulás a legsúlyosabb bűn), a hűbérúrhoz, a családhoz, a valláshoz, a készen kapott közösségekhez, az eskühöz, az adott szóhoz, a tradíciókhoz. Ez egyformán kötelezi mind az alul mind a felül lévő társadalmi csoportokat. A tulajdon, a vagyon a nemesség értékrendjében is kitüntetett helyet foglal el. Ez biztosítja, őrzi helyüket a társadalomban, gyarapodása a feljebblépés szinte egyetlen útja. A vagyont gyarapítani hűséges szolgálattal, okos politikával, jó házasságokkal lehet. A család ezért itt sem érzelmi kötelék elsősorban, hanem a rang, a cím megőrzésének természetes és kötelező módja. A munka nem érték a nemesség felfogásában, ellenkezőleg: az élet lényege a tökéletesre csiszolt semmittevés. A nemességnek az a rétege, amely már nem tudja tartani magát ehhez a főúri gesztushoz a külsőségeknek, a formáknak tulajdonít rendkívüli fontosságot. Szembetűnő, hogy az általában vett tudás, (tudomány, műveltség) nem szerepel ebben az értékrendben. Szembetűnő, de nem meglepő a feudális társadalmak ismeretében.

Milyen értékek mentén igazodnak el a nők, akik ebben az értékrendben élnek, illetve mely értékek vonatkoznak rájuk?

A paraszti társadalom szigorú tradíciói egyértelműen meghatározzák a nők helyét és szerepét. A nő a családban és a társadalomban is alárendelt szerepet tölt be. A hatalom, a döntés, a parancsolás joga a férfié, az asszonyé az alázatos szolgálat. A szigorúan nemek szerinti munkamegosztásban a nőnek sem jut kevesebb munka csak más. Részt vesz a napi termelő munkában épp úgy, mint a férfi és emellett ellátja a háztartást, gondozza a gyerekeket, a beteget, virraszt a halott mellett, és illően elsiratja. Meggyőződéssel mondhatjuk, hogy a bölcsőtől a koporsóig ezeknek a sokszor megalázott asszonyoknak szerető gondoskodása kísérte az emberek életét. S mi volt mindennek a jutalma? Talán a gyermeki szeretet, olykor egy-egy elismerő pillantás a férj részéről, vagy a közösség megbecsülése. Gyakran azonban csak durvaság, a teljes kiszolgáltatottság. Kifejező erőben gazdag nyelvünk számos olyan szólást, (Az asszonynak elég annyi ész, hogy ne álljon az eresz alá ha esik az eső) szófordulatot (asszonyi állat, fehércseléd) ismer, amelyek jól tükrözik ezt. Ezek az asszonyok talán maguk is elhitték, hogy alávetettségük természetes, hogy már az eredendő bűn miatt is vétkesek, s kezdettől fogva erre nevelték a lányaikat is.

A nemesi osztály asszonyainak éppilyen pontosan meghatározott szerepük volt. A nő hivatása a család — ennek az elvnek a jegyében telik életük. Születésüktől fogva arra nevelik őket, hogy alkalmasak legyenek a feleség, az anyaszerepre, illetve ismerjék a társadalmi helyzetüknek megfelelő viselkedés, illemszabályait. Tehát elsajátítják a tetszés, a magakelletés művészetét, hiszen tartoznak azzal a családnak, hogy jól menjenek férjhez. Ebben a fontos kérdésben gyakran az apa dönt, a fiatalok érzelmei kevéssé számítanak, ennél sokkal fontosabb a rangjához illő parti. (Emlékezzünk arra, hogy milyen gyakori volt, hogy már szinte gyermekkorban elmátkásították az arisztokrata családhoz tartozó gyermekeket. Minél magasabb rangú volt annál jellemzőbbnek mondható. Lásd királyi gyermekek.) De megtanulták természetesen a parancsolás tudományát épp úgy, mint a nem kevés ügyességet igénylő szórakozásokhoz szükséges ismereteket pl. vadászatot és lovaglást vagy a kifinomult táncot, az előkelő viselkedést. Egyéni célokat nem dédelgetnek, a többségtől eltérő normákat nem követnek. Légy olyan mint mások! — ez ennek az értékrendnek a mottója, s ezt be is tartják, mert ez az értékrend nem tolerálja a másságot, kiveti magából. A normaszegő büntetése a kirekesztés, még beszélni sem illik róla. Ez a biztosítéka a stabilitásnak, a változatlanul érvényesülő szokásoknak és hagyományoknak. Az a néhány történelmi példa, amelyet ismerünk pl. Zrínyi Ilona élete éppen azért nevezetes, mert kivételes.

A századforduló magyar társadalmának másik fontos elemét a polgári jelzővel összefoglalható csoportok alkották. Ennek csúcsán a nagypolgárság áll, amely nem magyar származású, de gyorsan asszimilálódik, és jelentős vagyonnal és nemzetközi kapcsolatokkal, tapasztalatokkal rendelkezik. Őket követi nemcsak a társadalmi hierarchiában, de a minták, az értékek vonatkozásában is a középpolgárság és a meglehetősen nagyszámú kispolgárság. Nagyon fontos, hogy a „feudális értékekkel teli Magyarországon a polgár szégyelli polgárlétét, s rejtegeti, mert nem nemes.„ — írja Losonczi Ágnes.[6] S tegyük hozzá nehezen tud megszabadulni, minden igyekezete ellenére, a nemzetidegen bélyegtől, amelynek a 30-as évektől, a népies-urbánus vitától kezdve egyre negatívabb tartalma lesz. Amikor már e nemesi világ eltűnt, visszamenőleg sem vállalhatja magát, mert akkor már osztályidegen. Nincs módom most súlyának megfelelően elemezni ezt a nagyon összetett problémát, mert nem ez a tárgya most dolgozatunknak. Csak jelezni kívántam, hogy az úgynevezett polgári individualista értékrend nálunk nem érvényesülhetett úgy, mint azokban az országokban, ahol a polgári fejlődés szervesen és radikálisan végbement.

Ennek a polgári értékrendnek alapértéke a munka, a tulajdon, a tudás és az individuum. Kezdjük talán ezzel, az egyénnel! A polgári értékek között kiemelt helye van az egyénnek, miként a polgári társadalomban is. Itt a siker, a pénz megfiaztatása nem

[6] Losonczi Ágnes: Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékekben Gondolat, Bp. 1977.

© Copyright Mikes International 2001-2009

a család, hanem az egyén érdeme. Az alapító atyák, a nagy polgári családok grundoló ősei a maguk személyes képességeit, ügyességét, erényét váltották pénzre, haszonra megteremtve ezzel nemcsak egy új vállalkozás, de egy újfajta szemlélet alapjait is. Nem tűnik el ebből az értékrendből sem a család, de megváltozik a funkciója. Háttérbe szorul a család termelő tevékenysége, és inkább lelki kiegyensúlyozó feladatokat lát el, talán mondhatnánk úgy, hogy érzelmi hátországgá válik, ahová vissza lehet vonulni az élet viharai elől.

A munka ebben az értékrendben nem szolgálat, hanem sikerek és pénz forrása. Nem is szégyen, mint a nemesség felfogásában, hanem a felemelkedés egyik lajtorjája. A tulajdon fontos érték, amely itt elsősorban nem földben, hanem ipari, kereskedelmi befektetésekben testesül meg. Ez a tulajdon maga is mobilabb, változóbb, mint a földbirtok. Nem kötődnek hozzá régi családi tradíciók, érdemek és érzelmek, adható-vehető, fogalmazhatnánk úgy, hogy a tulajdon maga is mutatja a társadalom mobilitását, a változások iránti nagyobb fogékonyságát.

Látványos különbség a hagyományőrző értékrendhez képest a tudás előkelő pozíciója a polgári felfogásban. A polgárság igen hamar felismeri, hogy a tudás, a szakértelem jelenti az egyik utat a felemelkedéshez. Ezért kezdettől fogva „tudásbarát", azaz támogatja a tudás megszerzésének, fejlesztésének különböző formáit. A világlátott, tanult polgár pontosan ellenképe a provincializmust megtestesítő vidéki nemesnek. A tudást preferáló magatartáshoz szorosan hozzátartozik az új iránti fogékonyság. Ez olyan vonása ismét a polgári értékrendnek, amely a termelésben is megmutatkozik, mondhatnánk a kapitalizmus lényege a mind újabb és hatékonyabb termelési módok alkalmazása, de tág teret nyit a tudomány, a művészet a kultúra világában is minden újdonságnak.

Ebben a felfogásban a nők szerepe is némileg felértékelődik. A középpontba került egyéniség, a piedesztálon álló individuum fényéből egy kevés a nőkre is vetül. Nem vitatják el a nők munkájának fontosságát a családban, s valamelyest beleszólást is kapnak a családi ügyekbe. De a tipikus női karrier továbbra is a jó házasság és a rendezett család. Neveltetésük alapvetően arra irányul, hogy — az esetleges hozományon túl — egyéni tulajdonságaik alapján is vonzó partinak látszanak. A jó modor változatlanul elsőrangú követelmény, de emellett már nyelveket tanulnak, irodalommal és művészettel foglalkoznak, hiszen a művelt polgárnak csak így lehetnek megfelelő társai. Ám az igazán művelt nő még mindig ritka kivételnek számít nálunk.

Ebben a sajátos miliőben jön létre a magyar filozófiai gondolkodás legnagyobb szabású vállalkozása Böhm Károly filozófiai rendszere: Az ember és világa. Böhm több kötetben tervezi filozófiai kutatásainak publikálását. Az ember és világa végül 6 kötetben jelenik meg, de a szerző csak az első három kötet megjelenését élhette meg. (A kötetek címei: Dialektika vagy alapfilozófia, A szellem élete, Axiológia vagy értéktan, Az erkölcsi érték tana, Az esztétikai érték tana és a Logikai érték tana) De ki is ez a méltatlanul elfeledett filozófus?

Böhm Károly 1846-ban született Besztercebányán az Árva megyei nemesi családból származó Zsufay Anna és egy szász városi polgár gyermekeként. Már származásánál fogva is szinte kapocs a két értékrendszer között. Iskoláit Besztercebányán, a pozsonyi evangélikus líceumban, majd a pozsonyi teológián folytatja és Göttingenben, illetve Tübingenben fejezi be. Először Pozsonyban tanít, majd a budapesti evangélikus főgimnázium tanára lesz, s innen hívják meg a kolozsvári egyetem filozófia tanszékére, melyet haláláig (1911-ig) vezet. Ő indítja a Magyar Philosophiai Szemlét 1882-ben. 1900-ban a MTA levelező, 1909-ben rendes tagjává választja.

A századfordulón az egyik leglátványosabb ívet a pszichológia rajzolja fel a tudományok palettájára. A lélek titkainak kifürkészése önmagában is izgalmas feladat, s tárgyánál fogva szorosan kapcsolódik a filozófiához. (Szervezetileg is: egészen a 30-as évek végéig nincs az egyetemeken csak filozófia tanszék, s e tanszékeken dolgoznak azok a tanárok, akik pszichológiát vagy pedagógiát tanítanak.)

Böhm is több tanulmányban vizsgálja a tudat keletkezését, a megértés problémáját, az ember lényegét, s ő írja a középiskolákban évtizedekig használt Lélektan című tankönyvet is. 1883-ban a Magyar Philosophiai Szemle hasábjain jelenik meg „Az asszony lélektanáról" című tanulmánya *[Böhm e tanulmányát folyóiratunk e számában közöljük — Szerk.]*. A cikk bevezetőjében megfogalmazott program határozottan lelkesítő. Alaptézise, hogy az élőlények különbözőségét a szellemi tartalomban kell keresni, ezért fontos, hogy megismerjük az asszony lelkét. A gyermeklélektan mellett meg lehetne alkotni az asszony-lélektant is. A nőnevelés ugyanis arra alapoz, hogy a nő és a férfi lelke egyenlő. Böhm szerint ez tudományosan nem igazolható. Tudományos korrektséggel szól arról, hogy előzetes kutatások nélkül csak vázlatra vállalkozhat. Lelkesedésünket azonban rögtön lehűti néhány módszertani megállapítással. Az asszony lélektan megalkotásakor állandó hibalehetőségként kell számolni „az asszony tettetésével", mert mint írja „Az asszony második természetévé vált az őszintétlenség és hazudozás".[7] Mielőtt dühösen becsuknánk a tanulmányt gondoljunk arra, hogy a kor nőit valóban arra nevelték, hogy jobbnak, kívánatosabbnak mutassák magukat a valóságosnál legalábbis addig, amíg a házasság bástyáin belülre nem kerülnek. Comte-ra hivatkozva megállapítja, hogy a nők önálló gondolkodást igénylő területen eddig nem bizonyítottak, de hozzá teszi, hogy az „emancipatorok" szerint ennek a társadalom az oka, s ezt maga sem vonja kétségbe. Súlyosabb mondatokat olvashatunk annak

[7] Böhm Károly: Az asszony lélektanáról. Magyar Philosophiai Szemle 1883. 29. o.

© Copyright Mikes International 2001-2009

kapcsán, hogy az asszony lelkét analógia útján kellene leírni. Erre azonban a férfi képtelen, mert nem élte meg azokat az érzéseket pl. terhességtől, szüléstől való félelem, melyek a női lélek permanens hangulatát meghatározzák. Tehát nőnek kéne megírni — írja — de bízhatunk-e egy nő elfogulatlanságában, illetve bízhatunk-e apriori intelligenciájában? Az ekkor még nőtlen Böhm úgy véli nem, így maga tesz kísérletet az asszony lélektan leírására.

Az asszony szellemi életének alapját — miként a férfiét is — az ösztönök képezik. Ezeket két csoportba osztja, megkülönböztet realisztikus és idealisztikus ösztönöket. Az előbbihez tartozik pl. a nemi, a vegetatív, a mozgási és az érzékelési ösztön, az utóbbihoz az intelligencia alapjául szolgáló ösztönök. Böhm úgy véli, hogy a nők realisztikus ösztönei fejlettebbek (finomabb a szaglása, tapintása, ízlése, a részleteket jól látja, viszont nincs áttekintő képessége, észlelése gyors, de az összefüggéseket homályban hagyja stb.) azaz összességében realistább mint a férfi. A lélektan (akkori) álláspontja szerint „…minél nagyobb valakiben a realisztikus ösztönök hatalma, annál csekélyebb lesz az ideális világ iránti érzékenysége."[8] Tehát a nők intellektuális tevékenységét saját realisztikus ösztöneik gátolják. A tanulmány végső következtetése: az asszony nemi ösztöne és gyermekei iránti szeretete a legfőbb képessége. Ezen felül minden tehetség csak eszköz ezeknek a szolgálatában.

Megállapíthatjuk, hogy ez — a tudományos apparátus felvonultatása ellenére — nem megy túl a kor nagyon is lapos gondolkodásának sztereotípiáin. A filozófiai rendszert alkotó Böhm azonban egy sokkal differenciáltabb képet, és egy sokkal humánusabb értékrendet alakít ki.

Böhm Kant nyomdokain indul, s ezt a kapcsolódást sosem akarja megtagadni. Nem vitatja, hogy a világ tőlünk függetlenül létezik, de a filozófia kérdése az, hogy számunkra milyennek mutatkozik. „Álláspontom a subjectivizmus — írja — célja az ismeret megértése."[9] Az ember érzeteiben, ismereteiben egy olyan valóság jelenik meg, amely az Én által teremtett ideális vagyis szellemi egység, amely úgy jön létre, hogy saját magunk érzeteit, képességeit kivetítjük. Talán úgy mondhatnánk, hogy az ember a maga által teremtett egységet látja bele a világba, ő ad jelentést neki. Ezt nevezi Böhm öntét-nek, önmagunk tételezésének. Ha ezt beláttuk, akkor világos, hogy a megismerési folyamatban nem a tőlünk független valóságot, hanem ezt az emberiessé szelídített valóságot ismerjük meg. Ez azonban csak a világunk egyik fele: az úgynevezett való világa, másik felét a kellő világa alkotja. „Az ember világa nemcsak abból áll, a mit a Más (a tárgy) tesz benne, — hanem abból is, a mit Ő Maga, a saját erejével alkot benne. Világunknak ez a határozottan nagyobb fontosságú része… A valóval szemben tehát a megvalósítandó, a kellő egyenjogú faktorként lép fel az ember világában. Csak együttvéve adnak egész, emberi világot."[10] E két világ mint két félgömb illeszkedik össze. Az egyikben a szubsztancia, a másikban pedig az érték fogalma uralkodik; de közös centrummal rendelkeznek. Bennünket most az értékek világa érdekel.

A hétköznapi tapasztalatból is tudjuk, hogy különböző korokban, kultúrákban, életünk különböző korszakaiban mást, mást tekintettünk értéknek. Mi határozza meg az értékelési módot? — kérdezhetjük. Böhm válasza egyszerű: a lélek fejlődése, gondolataink változása, azaz végső soron az öntudat fejlődése. Ezt követi nyomon olyan pszichikai funkciókban, mint az érzékek fejlődése, az értelem alakulása, az ész mindent összefoglaló tevékenysége, vagy olyan kategóriákban mint az értő szemlélés, az értelmi érzés és az ész intuíciója. Így jut el ahhoz a megállapításhoz, hogy az értékelési módnak három formája van: a hedonizmus, az utilizmus és az idealizmus. A hedonizmus a kellemes alapértékre épül, s vonatkozhat organikus funkciókra (pl. izommunka), tárgyakra, érzékekre (szag, íz, tapintás), érzelmekre (pl. bátorság, félelem). Ebben nincs különbség a nemek között. A kellemes „az Én azon állapota, melybe saját érzékletei, organikus funkciói, érzelmei, vágyai, gondolatai ejtik."[11]

Ám ez az értékelés legalsó formája, mert csak az élvezetre figyel. Az értékelés e módja leginkább a gyermekre illetve a primitív népekre jellemző. Az utilizmus a hasznosságot tekinti alapértéknek. Ezzel kapcsolatban Böhm igen részletesen elemzi az ösztönöket, amelyek alapját képezik a hasznossági ítéleteknek. Ez az értékelési mód az érdekeket veszi tekintetbe és elsősorban a férfiúra jellemző. A cselekvő férfi dicséretének gondolhatnánk ezt a mondatot első pillanatban, de nem így van. Az itt következő drámai mondatok jól mutatják Böhm gondolkodásának dialektikus módját és egyben kérlelhetetlen logikáját is: „A korlátolt önzés előtt objektíve feltárul a pusztulás, a kár végtelensége. Minden hasznossági viszony egyúttal károssági viszony; mi az egyik oldalon haszon, az a pótlék számára kár. Meg kell ölni az állatot, elpusztítani a növényt, széttörni az ásvány díszes formáját, ha az ember élni akar; az utilismusnak erő utáni mohó kívánsága rabszíjra fűzi az egyesek millióit s a szent czélok mögött lappang a leigázottak testi és lelki megtörtsége. Ezen rettenetes kép nem illusio, hanem a kosmikus czélszerűség felső igazsága."[12]

[8] uo. 45. o.

[9] Böhm Károly: Az ember és világa Budapest, 1892. II. kötet, VII. o.

[10] Böhm Károly: Az ember és világa Kolozsvár 1906. III. kötet VI. o.

[11] uo. 141. o.

[12] uo. 176. o.

© Copyright Mikes International 2001-2009

Az ember önfenntartása maga nem értékes, hanem csak az a mi benne van: a minőség, a tartalom. Ez nyilvánul meg az idealisztikus értékelésben. Itt az én a nemességet, a méltóságot, a kiválóságot ünnepli, amely az önmagunk által teremtett világról mondottak értelmében tulajdonképpen önmagunk értékelése. „Az én maga magának absolute értékes" — állapítja meg Böhm.[13] Meglehet, hogy első hallásra furcsának találjuk ezt a megfogalmazást, de gondoljuk végig: mindenben, ami a tetszés érzetét kelti fel bennünk, amit értékesnek találunk többé vagy kevésbé saját korábbi ismereteinket, állásfoglalásainkat, értékeinket, az általunk követett normákat ismerjük fel vagy véljük felismerni. A tárgy, amit értékesnek ítélünk olyan, amilyen nekünk is van, volt vagy amire régen vágyunk, a tulajdonság, amit értékesnek minősítünk éppen az, amit magunk is hordozunk vagy követendőnek tartunk, az ismeret, amit értékesnek találunk az, amelynek láttán vagy hallatán elfog bennünket a felismerés öröme. Ha ezt konzekvensen végig gondoljuk, egyetértünk Böhm azon gondolatával, hogy „az érték végső reális alapja az Én természete és ennek tudata."[14] S miután az öntudat kifejlődésének fokozatait mind a biológiai változásokban, mind a lelki, tudati folyamatokban nyomon kíséri, s egyetlen utalást nem találunk arra, hogy különbséget tenne a nemek között, úgy vélem bármely Én-re igaz a következő megállapítás: „Az Én nemcsak gazdag szellemiség, de annak is érzi magát s ezen önérzetben kifejezi önmaga szeretetét, magának az értékét."[15]

S ha mégis kételkednénk, hogy Böhm nagyrészt revideálta korábbi nézeteit íme még egy idézet az Axiológiából: „A nők finom érzése, mely az aljasságtól minden utilismus nélkül is visszatartja, az Én nemességének homályos megélése. A fejletlenség élvekkel s ösztöni tűzzel elragadhatja phantasiáját, — de a finom nőben utólag mint lélekölő bűnbánat hangzik ki az Én nemessége a tomboló ösztön elégedettségéből."[16]

Az emberi cselekedeteknek az értékét is az a magaslat határozza meg, ahonnan az Én a világot nézi, azaz élet- és világfelfogásától.

Az idézett szövegekből kommentár nélkül is kitűnik, hogy Böhm valódi polgárként értékrendje és filozófiája centrumába az egyént, az Ént állítja. Meggyőződésének áhítatos komolyságát hangsúlyozza, amikor így ír: az ember az egyetlen, aki „magát is tárgyul tekintheti; egyedül ő tudja, hogy tárgyán felül áll… ő az egyetlen kiváló és előkelő. Kiválóságának documentuma éppen az, hogy e kiválóságáról és előkelőségéről tud is. … Az Én természetes arisztokrata, az istentől való király; az önmagát ezért legbecsesebbnek tudó Én a büszke Én…. kiválósága folytán független mindentől, a mi másnemű. Ebben áll szabadsága s ezzel övé az uralom vagyis a hatalom és dicsőség mindörökké."[17]

Alaposan tanulmányozva Böhm filozófiáját meggyőződhetünk róla, hogy nem tűr kétértelműséget sem gondolataiban, sem kifejezéseiben. Bizonyos, ha a fenti sorok csak a férfire, és nem az általában vett emberre — tehát férfire és nőre egyként — vonatkoznának, akkor másként fogalmazott volna. Böhm a magyar filozófiában az egyén filozófiai mítoszát teremti meg, megvalósítva legalább a filozófiai általánosítás síkján a nemek egyenértékűségét. S a gondolat itt még nem zárul le. Az Én ugyanis társadalmi kapcsolatokban, ahogyan ő nevezi „társas fonatokban" él, s így szembe találja magát a Másén értékeivel. E szembenállásból, amely akár a férfi és nő szembenállása is lehet, erkölcsi küzdelem bontakozhat ki, mely „helyeslő megnyugvásban csak ott végződik, a hol a magasabb (azaz a tökéletesség rangjában felül álló) érték megvalósul. Ha Én magam győztem s erre érdemes is voltam, akkor … valóban megvalósult az Énmagam legfőbb értéke. Ha a Másén magasabb értéke lett diadalmassá, akkor az Énmagam is kitágul az ő győzedelmében s helybenhagyom, De ha alsóbb érték győzött, akár az Énmagam, akár a Másén személyében, akkor előáll a magasabbnak önmaga feletti szánalma — a tragikum melancholiája."[18] Milyen emelkedett gondolkodásról vallanak a fenti sorok!

Böhm az egymás mellett élő, egymást átható két értékrendszer vonzásában egy sajátos harmadik értékrendszert teremtett meg. Egy olyan értékrendszert, amely a legfontosabb értékből az emberből vezeti le valamennyi értékét. Azt ismeri fel, hogy változó világunkban csak az autonóm, a szabad emberre lehet értékeket alapozni. Az emberben is a legmagasabb rendűre az intelligenciára apellál. Minősíthetik ezt szubjektivizmusnak, vagy idealizmusnak — Böhm maga sosem tiltakozott egyik jelző ellen sem. De véleményem szerint sokkal többről van szó. Az ember az egyetlen lény, aki önmaga értékét meg tudja ítélni, s aki ezt az értéket a környező világra is kivetíti, mintegy érték kategóriákba rendezi a világot. Az értelem által elrendezett jelentéseknek logikai értéket tulajdonít, az érzéki síkban megjelenő megformált tartalmat esztétikai értéknek tekintjük, és a társas cselekvésben, a szociális viszonyrendszerben működő kapcsolatokat a morális értékekként ismerjük fel. Az érték tehát egy alkotó folyamat eredménye, az alkotás pedig nem más, mint az Én belső tartalmának kivetítése. S ebben nincs különbség férfi és nő között, ebben különbözőséget csak az egyes ember öntudata, intelligenciája teremt, s ennek formát a szabadság szab. Böhm és követői szerint az önérték forrása tehát az ember, és nem valamilyen külső tekintély. Nem véletlen, hogy Böhm

[13] uo. 230. o.

[14] uo. 231. o.

[15] uo. 219. o.

[16] Böhm Károly: Az Ember és Világa III. kötet Kolozsvár 1906. 135-136. o.

[17] uo. 182-183. o.

[18] uo. 322. o.

© Copyright Mikes International 2001-2009

tanításai jelentékeny hatást gyakoroltak számos protestáns teológusra.[19] A protestantizmus maga is komolyan veszi az ember akaratszabadságát és ezzel együtt felelősségét is a tekintetben, hogy miként sáfárkodik istentől kapott tehetségével, szellemi intellektuális értékeivel Hangsúlyozni kell azt is, hogy nem valamely transzcendens hatalom ismeri fel az emberben lévő értékeket, hanem maga az ember az, aki a maga értékét ismeri. („Absolute értékes ... csak az, ami a maga értékét ismeri. Ilyen tevékenységet az emberben csak egyet ismerünk az öntudatot, az Ént … Nincs más öntudatos mint az intelligentia, a szellem" — írja akadémiai székfoglalójában.[20]) Igen a győztes polgár, a diadalmas ember tart szemlét a maga világában, és saját Énje, világképe kivetítésével sajátos értékhierarchiát is teremt a világban.

SEXES AND VALUES AT THE TURN OF THE CENTURY IN HUNGARY

The author examines the views of the great Hungarian philosopher, Károly Böhm, on the issue of the spirituality and psychology of women. The analysis is performed within the broader context of Böhm´s whole philosophy and the whole essay begins with a detailed analysis of the social structure of the Hungarian society at the turn of the 19-20th century.

~ ~ ~ ~ ~ ~

[19] Lásd erről: Hegedüs Loránt: Újkantiánus és értékteológia. Mundus K. Budapest, 1996.

[20] Böhm Károly: Az értékelmélet feladata és alapproblémái. MTA Budapest, 1900.

© Copyright Mikes International 2001-2009

MÁTÉ, Zsuzsanna :

Sándor Sík — the Literary Scientist and the Aaesthetician — Focusing on His Studies on Madách

In my study I have examined Sándor Sík's works of literary criticism and scholarship, his notion of literature, the essence of his concepts, and the originality of his theories. I have stated and demonstrated the validity of several of his conclusions. The problem is that by now Sándor Sík's works have been forgotten. Since the second half of the twentieth century, and particularly since his death in 1963, the Sándor Sík's life-work has been gradually eliminated from the process of literary history and aesthetic history. In my opinion, this is unmerited.

According to Sándor Sík, when speaking and writing about works of art, there can be only one standard: the work itself, art and aesthetics. This view was demonstrated in his book entitled Gárdonyi, Ady, and Prohászka: Spirit and Form in the Literature at the Turn of the Century, published in 1929, particularly in its extensive chapter on Endre Ady. From the Catholic priest and Piarist teacher (later Professor[1]) a conservative view was expected. However, he argued that Ady's poetry and the decades of the journal Nyugat had to be considered a very significant period of Hungarian literature. A main characteristic of Sándor Sík's first major book was that he did not wish to belong to any group or movement; he did not consider any factors outside art. When writing about Endre Ady's poetry, he expressed his own individual and well-founded aesthetic views. Sándor Sík was not concerned with the superficial debates on Ady, but intended a more comprehensive understanding of Endre Ady the poet.[2] This book by Sándor Sík demonstrates that he was against the 'official' Catholic intellectual and aesthetic conservatism that was consolidating in the nineteen-twenties.

This opposition to Catholic conservatism can also be found in Sándor Sík's studies of Madách. It was not only the evaluation of Ady's poetry that was extremely conflicting in the nineteen-twenties, but also that of The Tragedy of Man by Madách. At the centenary of the birth of Madách in 1923, the journal Nyugat published an issue on Madách, collecting the positive essays on him. At the same time, the journal Katolikus Szemle, which was the journal of the Catholic-national literature opposing Nyugat, among others, published an essay by Ottokár Prohászka, the Bishop of Székesfehérvár. According to Prohászka, The Tragedy is cursing, a blasphemy. Similarly, Béla Váradi, for instance, suggested that Madách's Tragedy offered strikingly much for a non-believer, while for a good Catholic it was sadly little. Sándor Sík argues for The Tragedy as a masterpiece in all four of his studies. As in his evaluation of Ady's poetry, so too in his evaluation of Madách's dramatic poem, he turned against the 'official, conservative' Catholic position, because he accepted only one standard, the work of art itself and the aesthetic.[3] For this reason, he opposed the opinion of the very same Bishop Prohászka whom he esteemed very highly and fondly as a poet in his critical study of Gárdonyi, Ady, and Prohászka.

In my opinion, the third aspect is Sándor Sík's notion of literature, which is very close to Dilthey's hermeneutic tradition and to the history of ideas that developed in Hungary. The three big chapters of his 1929 book demonstrated the very different authorial and poetic attitudes, along with the internal and external forms of their works. The relationship of the spirit and the forms means Sándor Sík examines the psychological forces, mentality, individuality, sense and feelings of life, world concept, individual moral, and sense of destiny, then he analyses the personality and mentality of the poets or writers. He applied several aesthetic categories and terms of his Aesthetics for the first time in this book; therefore this (study) one was, in my opinion, an antecedent to his Aesthetics.

Sándor Sík examined in detail Imre Madách and his principal work, The Tragedy of Man, in three published essays and in his university lecture notes on the literature of the nineteenth century. The first essay, entitled "An Interpretation of The Tragedy of Man," was written in 1911[4], the following two in the mid-nineteen-thirties, and the last one in 1961, entitled "The

[1]Professor Sándor Sík was the Head of the Department of Hungarian Literary History at the University of Szeged from 1930 to 1945, and from 1932 he was also the Head of Department Number One; therefore the teaching of both old and modern Hungarian literature belonged to him. Sándor Sík and György Málnási Bartók were great fiends in Szeged.

[2] Sík Sándor (1929). *Gárdonyi, Ady, Prohászka. Lélek és forma a századforduló irodalmában.* Budapest: Pallas. p. 10-112.

[3] Máté Zsuzsanna (2005). *Sík Sándor — a szépíró, az irodalomtudós és az esztéta.* Szeged: Lazi Könyvkiadó, p. 99-107.

[4] Sík Sándor (1911). *Az ember tragédiájának értelme.* — In: *IX. Madách Szimpózium* (2002). Szerk.: Bene Kálmán, Budapest — Balassagyarmat: Madách Irodalmi Társaság, p. 57-73.

© Copyright Mikes International 2001-2009

Tragedy of Man is One Hundred Years old."[5] The first and the last study, and the dates of 1911 and 1961, symbolically unify the Sándor Sík's life-work covering half a century. According to Sándor Sík, Madách's dramatic poem The Tragedy of Man is a masterpiece, for it withstood 'the test of time,' it endured being a compulsory reading, the stage productions, the concepts of the directors, and it survived the translations, the criticism, and the various interpretations. In Sándor Sík's first essay on Madách, he writes that it is "the privilege of great works of art that every period and generation finds its own part in it. An ultimate, perfect interpretation of The Tragedy is inconceivable. Every period reads it with another sense and world concept, therefore finds in it something else too. Therefore every new interpretation is valid to the extent it offers new points, in addition to respecting and using the previous ones."[6] These progressive ideas of 1911 are parallel with Sík Sándor's concept of Gadamer's hermeneutics of understanding. According to Sándor Sík, the central idea of Madách's dramatic poem is the 'philosophy of struggle.' We can read about the 'philosophy of struggle' as one of the most important practical philosophy of the Hungarian people in Károly Horváth's monograph on Madách, or in the books of Béla G. Németh, András Martinkó and Antal Szerb. Going back in chronological order, in my knowledge, it was Sándor Sík, the 'beloved' professor of Antal Szerb, who first wrote that the national message of the dramatic poem is the philosophy of struggle. Sándor Sík suggests that this has been the most profound tone in Hungarian history since Mohács. This spirit is emanated by the great figures of the Hungarian nation, from Zrínyi and Rákóczi to Kölcsey, Wesselényi, Kossuth, Széchenyi and Deák. It is the spirit that suggests that, however hopeless a situation may be, one must act, struggle and trust; perhaps the struggle will not be in vain.[7] He first wrote: that the national message of the dramatic poem is the „philosophy of struggle" as a Hungarian characteristic; the possible interpretations, among them a theological interpretation of the 1961 essay; the issue that "The Tragedy of Man is primarily the fate of the man of the 19th century: this is then a historical phenomenon;" the principles of tragic form in the dramatic poem; the duality of Adam's tragedy: confrontation with God, and confrontation with his own divine self. Adam and Lucifer are the heroes of the play, and their dialogues reflect a dilemma with which Madách had to struggle in the post-revolutionary decade: Adam's values are those of a Romantic Liberal, whereas Lucifer's mistrust of generalizations, value-judgments, normative statements, and teleology may remind one of Positivist reasoning.

In his Aesthetics (1943), Sándor Sík always supports his theoretical concepts by a pragmatic examination, analysis and a wealth of examples. In these pragmatic parts, Madách's Tragedy is referred to over thirty times, along with the works of Zrínyi, Kölcsey, Vörösmarty, Arany, Ady, Kosztolányi and Babits, in addition to the classics of world literature. Apart from Sándor Sík's Aesthetics, there is no other work of theoretical aesthetics in the inter-war period that refers so extensively to the classic works of Hungarian literature and art, and examines so coherently the aesthetic theory and the pragmatic aspects of the works of art.

I approached Sándor Sík's monographs on Pázmány and Zrínyi from the history of reception. This monograph on Pázmány is outstanding even now. This book could only be written by a literary scholar/ critic who was a learned theologian, a preacher, and a creative artist himself, moreover, a scholar of literary history and aesthetics. This fortunate encounter of the Pázmány-topic and the author has resulted in a comprehensive work that describes Pázmány not only as a politician, or a church leader, or a theologian; not only from the ideal of the Baroque man; in other words, not only partially. Through the analysis of Pázmány's works, Sík reveals Pázmány's character, his style of discussion and dispute, a writer inventing a characteristic literary language and artistic style, and a characteristic individual.[8]

The main aspects of Sándor Sík's views as a literary historian are well manifested in his monograph on Pázmány too. These are: Sándor Sík's focus on the works of art or texts in his critical analyses; his still valid analyses of style and form; the intention to interpret; and always writing in an enjoyable but clear style. He presents character analysis, spiritual analysis and the portrait of the artist. As a literary historian, Sándor Sík intends to get to know and understand Pázmány, the individual and the writer, and, somewhat in the background, the period. The contemporary criticism regarded this book as one of the most significant monographs, primarily for its scholarly thoroughness, the novelty of its conclusions, and the originality of its perspective.

Sík Sándor's 177-page "essay," or rather, according to the criticism, monograph, entitled Miklós Zrínyi, was published in 1940. On the one hand, the monograph offered a historical description of the period, a literary historical synthesis, an 'image of spirit' from a psychological approach, and a detailed analysis and interpretation of Miklós Zrínyi's works of poetry and prose.

[5] Sík Sándor (1961). *A százéves Ember tragédiája.* Vigilia, 1961, No. 6. p. 336-337.

[6] Sík Sándor (1911). *Az ember tragédiájának értelme.* — In: *IX. Madách Szimpózium* (2002). Szerk.: Bene Kálmán, Budapest — Balassagyarmat: Madách Irodalmi Társaság, p. 64.

[7] Sík Sándor (1934). *Az Ember Tragédiájáról.* Budapesti Szemle, 1934, No. 681. p. 229-243.

[8] Sík Sándor (1939). *Pázmány, az ember és az író.* Budapest: Szent István Társulat, p. 14-134.

© Copyright Mikes International 2001-2009

An indisputable achievement of Sándor Sík's monograph in literary history is that it synthesizes the results of the former criticism on Zrínyi in a highly agreeable manner. What was his contribution to Zrínyi-criticism as compared to his forerunners? I would highlight two major novelties. Unlike the previous critics, Sándor Sík argued that Zrínyi's major work, The Peril of Sziget the work was created from a major general sentiment: the great, passionate, heroic and monumental Baroque sentiment of the world.[9] A further new conclusion was that Sándor Sík discovered the specifically Hungarian, as well as the individual, personal aspects of this Baroque sentiment of the world.

Sándor Sík gave his inaugural lecture at the Academy in January 1948. A year later, together with several other scholars and scientists, he was deprived of his title and his membership of the Academy (for political reasons). Sík Sándor's last major work of literary scholarship is his unpublished 400-page book entitled The Science of Reading (1948). Only one proof copy of the book is left. The concept of this book of literary aesthetics and literary theory was based on the Aesthetics; we can see its theoretical view put into a more accessible language. In the first chapter of his book, Sándor Sík offers answers for the following questions: What is literature? What is the nature and quality of literary works? What is the task of aesthetics? What is the relationship of literature, language and society? What are the problems of aesthetic appreciation and judgment? What is the relationship of content and form, expression, description, style, meaning and interpretation? In the second chapter, he discusses the psychological background of the creation of the work of art, and then he provides a summary of the main tools of the literary formation, starting from language, the material of the art of writing. In chapter four, entitled "The art of the reader," his observations on the re-creation of the literary works by the receiver are still valid. Sándor Sík's concept of reception, as of the concept of reception of his Aesthetics, is an antecedent of today's hermeneutical literary criticism. According to Sándor Sík, the essence of a work of art is that it always remains individual, either through the creation, or through the process of a concrete reception, and therefore it always remains inimitable, unrepeatable, inexplicable and inexhaustible.[10] For this reason, he conceived of aesthetics, literary aesthetics, as a unity of science and art. In addition, the pragmatic task of aesthetics, literary aesthetics, is to examine that plus feature in literary works of art that forms our entire human being. Therefore the starting point of every aesthetic, literary aesthetic, analysis is the aesthetic empathy, the aesthetic experience. In Sándor Sík's concept, the basis of the existence of the work of art is the experience. The experience of the work is the most principal point from the ontology of the work of art, providing its existence. He considers the work of art as an opportunity to get to know humankind, oneself and one's existence. The discussion and the conceptual clarification of the personal, subjective experience of the reception is a secondary process of interpretation that already requires an analysis of literary scholarship, literary aesthetics. Sándor Sík's book is at the same time evidence that it is possible to write about literature with the terminology of literary scholarship and criticism, so that it can indeed enhance the understanding of literature.

SÍK SÁNDOR — AZ IRODALOMTUDÓS ÉS ESZTÉTA — MADÁCH-TANULMÁNYAI FÉNYÉBEN

E tanulmány Sík Sándor — az irodalomtudós és esztéta — fő műveivel foglalkozik. A szerző véleménye szerint nem lenne szabad Sík Sándor életművét véka alatt tartani és csak bibliográfiai szinten kezelni. Ezt alátámasztandó, a szerző Sík Sándor életműve olvasásával, magyarázásával bizonyítja irodalomtudományi és esztétikai jelentőségét.

~ ~ ~ ~ ~ ~

[9] Sík Sándor (1940). *Zrínyi Miklós.* Budapest: Franklin-Társulat kiadása, p. 10-144.

[10] Sík Sándor (1948). *Az olvasás tudománya*. Szeged: Sík Sándor Piarista Egyetemi Szakkollégium, 2000. p. 380-400.

© Copyright Mikes International 2001-2009

VERES, Ildikó : Kanttól a hermeneutikáig és a dialektikai teológiáig[1]

Filozófiai-teológiai útkeresés egy lehetséges változata Közép-Kelet-Európában — Tavaszy Sándor

Relevánsnak tűnik a századunk első felében kialakult európai filozófiai és teológiai szituációra vonatkozóan feltenni a kérdést: Vajon hogyan vált lehetővé, hogy a hermeneutika és a dialektikai teológia „egymásrapillantásából" a református dogmatika új utakat keressen Európa keleti térségeinek szellemi központjaiban is? Mi az a filozófiai-teológiai és „életvilág"-beli szituáció, amely kikényszeríti nem csak az új filozófiai-hermeneutikai reflexiót, hanem utakat nyit a református hitélet újfajta értelmezése számára is? A folyamat egy, a korban lehetséges és tipikus értelmiségi-filozófusi-teológusi mentalitás kialakulásának végigkövetésével, értelmezésével jól nyomon követhető. Ennek igazolására kiválaszott kutatási terepünk századunk első felében a közép-kelet-európai helyzet egyik jellegzetes régiója, Erdély, politikai, társadalmi, gazdasági, kulturális és elméleti vonatkozásokban egyaránt.

A magyarországi filozófiai gondolkodás jelentős korszakát képviseli a századunk első évtizedeiben kialakult „kolozsvári iskola", mely az erdélyi magyar protestáns teológusok munkásságát is magába foglalja. Az első rendszerezett filozófiát Magyarországon létrehozó Böhm Károly iskolateremtő hatása a századfordulótól igen erőteljes, nem csak Erdélyben, hanem az ország más szellemi központjaiban is. Filozófiája a hat részből álló *Az Ember és Világa* című munkájában összegződik, amely elsősorban Kant, Fichte, Hegel hatását hordozza magán. Rendszerében a logikai analízis és az ellentmondások dialektikus megközelítésének módszereit használja. Mindemellett a korabeli teológiai és filozófiai irányzatok is formálták a kolozsvári szellemiséget, az induló fiatal generációt, amelynek egyik markáns egyénisége volt Tavaszy Sándor, aki mind elméleti munkásságával, mind pedagógusi, lelkészi praktizálásával az egyik lehetséges korabeli értelmiségi mentalitást képviselte.

1. A tágabb környezet, a Habsburg monarchia korabeli szellemi pezsgése olyan elméket mondhat magáénak, mint Ludwig Wittgenstein, Edmund Husserl, Lukács György, Otto Neurath, Moritz Schlick, Karl Mannheim, Hauser Arnold, az író Franz Kafka, Rober Musil, a költő Rainer Maria Rilke, Ady Endre, vagy a zeneszerző Gustav Mahler, Bedrich Smetana, Arnold Schönberg, Bartók Béla és a pszichológus Sigmund Freud. E rendkívüli szellemi környezetben indul Tavaszy munkássága, aki további elméleti feltöltődésért megjárja a berlini és a jénai egyetemeket, ahol például a neokantianizmus (Nathorp, Cassirer, Rickert), a pszichológiai indukcionalizmus (Wundt), az arisztoteliánus tanok felújítása (Bolzano, Külpe) s a fenomenológiai (Brentano, Husserl) van rá érzékelhető hatással. A kezdetek elméleti útkeresése után, amelynek központi problemája egyrészt az ember, mint cselekvő, megismerő, értékelő lény, az ismeretelmélet és az axiológia kapcsolata, valamint a teológia tudományelméleti problémái, eljut a transzcendentális és a fenomenológiai módszer összekapcsolásáig, amely a továbblépés lehetőségét jelenti mind a teológiában, mind a filozófiában. Amit Kant jelentett Tavaszy számára a filozófiában, azt jelentette Schleiermacher a teológiában: biztos elméleti alapot, a megújulás lehetőségét, amely váratott már magára az erdélyi magyar teológiai közéletben. Az újortodoxia és a liberális teológia korabeli megoldásai elégtelennek bizonyultak, s már korai – 1912–1913-as – írásaiban bejelenti igényét a keresztény vallás fenomenológiai s ezzel együtt filozófiai megértésére és megalapozására. A schleiermacheri teológiafelfogás és módszer elemzésekor az immanens kritikára helyezve a hangsúlyt, így fogalmaz: „E módszernek a többi tudomány módszerével egyezőnek kell lennie, tehát kritikainak és immanensnek –, a tapasztalati világon belül kutatónak és magyarázónak." (Tavaszy, 1913. [a] 358.) A hermeneutika módszertani és filozófiai jelentőséggel az 1932-ben keletkező *Református Keresztyén Dogmatika* című munkájában lesz jelen, bár a transzcendentális módszer elsődleges marad.

Nem csak az elméleti igény vezeti a klasszikus filozófiai és teológiai hagyományok megújítása felé, hanem a korabeli „életvilág" megváltozása is. Az erdélyi magyarságot az első világháború utáni döntések (Trianon, 1920) az uralkodó nemzet pozíciójából nemzetiségi-kisebbségi létbe kényszerítették. Az új állami keretben nem érvényesültek a korszerű, érdektagolt politikai rendszerre jellemző cselekvések, megnyilvánulások, így meg kellett keresni azokat a lehetőségeket, amelyek nem engedik a kisebbségi lét minőségeit végérvényesen elpusztulni. A kényszerítő valóság ott és akkor életvilágbeli hátterét jelentette a reflektálandó problémaszituációnak. A kisebbségi lét elméleti értelmezésének kényszere az autenticitás megőrzése és az autonóm személyiségek kialakításának érdekében is történik, bár a Tavaszy által kialakított, a közösségiség és a kulturális aktivitás premisszáira épített kisebbségetika a korabeli viszonyok között csupán a túlélést ígérheti.

Elmélet és realitás egymásra vonatkozásából kiindulva, megfogalmazza fenntartásait a filozófiai idealizmussal és a marxi filozófiával szemben (Tavaszy 1928, 1931, 1933, 1937 stb.). Bár érzékelhető mindvégig a kanti, böhmi hatás, új gondolati anyagot keresve Kierkegaardtól Spengleren, Husserlen, Barthon keresztül Heideggerig vezet az út.

[1] Eredetileg megjelent a « *Böhm Károly és a „kolozsvári iskola"* » című kötetben. Pro Philosophia, Kolozsvár-Szeged, 2000.

© Copyright Mikes International 2001-2009

Átgondolva és elemezve a történetileg kialakult filozófiai irányzatokat, keresi az új megoldási lehetőségeket. Három filozófiai magatartást különít el:

1) A létező valóságot leképezni, megismerni (Descartes-tól Locke-on át Kantig)

2) A létező valóságot cselekvőleg alakítani (Bacon, Marx, Bergson)

3) A létező valóságot értékelni (Kant, Böhm, Rickert).

Mindhárom attitűdben azt az alapvető problémát látja, hogy: egyrészt az Én, a Szubjektum valójában nem érdekli őket, hanem csak bizonyos tevékenysége, másrészt élesen szembeállítják az embert és a megismerendő, az átalakítandó és az értékelendő valóságot. Ezzel szemben fejti ki, hogy számára mi a mai filozófia teendője: „az embert... vissza kell helyeznünk a gondolkozási síkból az egzisztencialitásának síkjába és ott kell megismernünk, hogy mint élettől duzzadó és valóságtartalomban gazdag alanya lehessen a gondolkozásnak. Vissza kell adni az embernek az egzisztencialitását a filozófiai gondolkodásban is." (Tavaszy, 1933. [b] 23.)

Már Kierkegaarddal foglalkozó tanulmányában is jól érzékelhető, milyen lelkesedéssel szívja magába az új filozófiai áramlat eszméit. E gondolatokból filozófusunk számára az a fontos, hogy a valóságot „levésben", folyamatában fogja fel, s ebben a valóságban, az egzisztenciális viszonyokban kell benne lennünk a személyes lét közvetlenségével. Kierkegaarddal együtt elutasítja az objektum és a szubjektum merev elválasztását, a hegeli abszolút szellem tisztaságát, s helyette az egzisztáló Ént helyezi előtérbe. Ez az igazi filozófia számára, amely nem általában kérdez a valóság után, hanem csak a konkrét léttel bíró valóságra reflektál. S mivel Kierkegaard az autentikus lét után kutatva a végleges megoldást Istenhez való személyes közelségében találja meg, a teológiában is új utakat kereső Tavaszy számára e kérdésben is nagy jelentőséggel bír.

Az új filozófiát a konkrét léttel bíró ember, a világ s a személyes Isten-élmény érdekli. Így válik a teológus Tavaszy számára a filozófia általában az Isten-keresés tudományává, hiszen szerinte a világnak és az embernek Isten nélkül nincs értelme.

Nézzük ezek után, hogy melyek azok az új filozófiai fogalmak és megoldások, amelyekkel a konkrét valóság rejtett dimenziói is felfejthetőkké válnak, s amelyek alkalmasak egy kisebbségi filozófia kialakítására.

Írásaiban elkülöníti az élet és a lét szféráit egymástól. Már 1925-ben így ír: „... az élet más, mint a lét, az élet magasabb és több, mint a lét; vagy másképpen a lét egy adottság, az élet pedig örökös feladat... az élet megszűnik ott, ahol a léttel azonossá lett, mert a lét elnyelte az életet... A lét lehet személytelen folyamat, de az élet csak személyes tett lehet. Élet csak ott van, ahol a személyiség teremtő ereje hat, ahol a személyiség szava dönt, s ahol a magasba lendülő élet személyes parancsa ez: Legyünk nagyobbak önmagunknál." (Tavaszy 1925. 47.)

A lét fölötti élet e gondolatkörben nem egyfajta világba lépést, hanem a csupán biológiai-fiziológiai léten túl a lét személyes megélését, a szabadság birodalmát jelenti. E szférában nincs helye az elidegenedésnek, itt a munka is teremtő, alkotó folyamat kell legyen, amely az ember személyiségét kiteljesíti. Ez a létfölötti élet teremtheti meg az életminőségek javításának lehetőségeit a kisebbségi lét viszonyai közepette is.

Tavaszy jól érzékeli, hogy a kor milyen elviselhetetlen impulzusokkal veszi körül a kisebbségi lét egyébként is nehéz valóságában élő embert: az individualitás, az elembertelenedett munka, a kultúra és az erkölcs értékeinek devalválódása nem jelentik azt a keretet, amelyben az autentikus lét kibontakozása megvalósulhat. A lét és a valóság kapcsolatának további elemzésekor végül is a heideggeri ontológiai alapozást fogadja el. Így a lét „... az emberben,... mint létezőben lévő lét a létgondban lesz megfoghatóvá... A gond az a szituáció az Én számára, amelyben a lét megragadhatóvá válik... Vagy ha a gondot legélesebb formájában vesszük, akkor azt mondjuk, hogy a lét a »veszélyeztetettségben« válik megragadhatóvá." (Tavaszy 1933 [b] 32.)

Az időben lét „elvetélt" lét, amely visszautal önmagára. „... az egzisztencia... kimeríthetetlen, elhatárolhatatlan és meghatározhatatlan. Miután azonban az egzisztencia »utalásokat« rejt magában a transzcendenciára és utalásokat az így-létre, ennélfogva azt mondhatom, hogy az egzisztencia ott áll a transzcendencia örökkévalósága és az így-lét időisége között és kapcsolatot létesít a kettő között. Ez a kapcsolat azonban radikálisan soha ki-nem-meríthető és meg-nem-fogható." (Tavaszy 1936. 149.)

E gondolatok alapozzák meg, hogy a kisebbségi létet „veszélyeztetett" létként értelmezze és elemezze. Mert aligha képzelhető el ennél „veszélyeztetettebb" szituáció, ahol a személyiség léte, szabadsága, emberi minőségei (anyanyelv, kultúra) vannak veszélyben. A kisebbségi létben az élet minőségei válnak, válhatnak semmissé. E létben az ember személyisége erősen torzul egy olyan társadalomban, ahol az esélyegyenlőség a minimumot sem éri el.

Heideggertől, akit az egzisztenciális analízis mesterének nevez, veszi át a Sein (lét) és Dasein (itt-lét) értelmezését, amely végül is a létértelmezéshez fogódzót nyújt számára. Miután jelzi a tárgyi lét és az egzisztáló Én közötti különbséget, Heideggerre utalva az Én egzisztencialitását így fogalmazza meg: „...egzisztálni mindenekelőtt azt jelenti, hogy »valamire«

© Copyright Mikes International 2001-2009

nézve lenni, valamire nézni, valamely célból lenni, ezért az egzisztáló Én mindig »intencionális« léttel bír. Hogy a tárgyi dolgok között bizonyos viszony fejlődjék, valaminek közbe kell lépnie." (Tavaszy 1936. 24.)

Tavaszy tovább viszi ezt a gondolatmenetet Ferdinand Ebner gondolatait felidézve, az intencionalitást megvizsgálva az Én és Te viszonyában. Nem fogadja, nem is fogadhatja el az individualitást, hiszen az nem járható út a kisebbségi létben. Az Én és a Te egymásra vonatkoztatása szükségképpeni, hiszen: „Az Énnek... nincs a Te-hez való viszonyától független léte. A magánosság nem az eredeti és lényeges állapota. A magános, önmagára néző Én egészen másodlagos. Eredménye egy aktusnak, amely által az Én magát a Te előtt lezárta. Az Én-nek a magános beszélgetéseiben mindig fel kell tételeznünk a Te-t, amelyre az Én hallgat, amellyel viszonyban van." (Tavaszy 1936. 25.) Így az ember mint személy úgy egzisztál, hogy cselekvőképesség, intencionalitás, közösségiség jellemzi, vagyis mint a világban lévő egyben időben, közösségben, gondban, vagyis létben lévő.

Az egzisztenciális analitika módszere akalmas arra – írja –, hogy a lét mozzanatait megragadja és elemezze, sohasem a befejezettség igényével.

A lét (Sein) a létezőben (Dasein) ölt konkrét alakot, így az emberben is, aki az őt körülvevő világban tesz-vesz, gondoskodik, így jelenléte csupa aktivitás. Íme a másik mozzanat, amely a puszta létet életté változtatja Tavaszy gondolatrendszerében.

Amennyire azonosul Heidegger lét-értelmezésével, annyira eltér a további elemzésekben tőle. Tavaszy használja a valóság fogalmát, amely a német filozófusnál nem található így meg. Heidegger a környezeti világról (Umwelt) beszél, amely az ember közvetlen környezetét jelenti, ahol a „holmik", az „eszközök" mindig „kéznél vannak". Milyen létezőről is van szó? „Ha most azt mondjuk: a „dolgokról", akkor ezzel a magától értetődő már egy hagyományos fogalmiság horizontja körvonalazódik (dolog, res, realitás, valóság, szubsztancialitás, kiterjedés, egymásmellettiség); így helyesebb, ha „holmikról", „eszközökről", „szerekről" beszélünk (íróeszközök, munkaeszközök, világítóeszközök, közlekedési eszközök, mérőeszközök, evőeszközök, varróeszközök, kötszerek, mosószerek, élelmiszerek, szerszámok, írásszerek)." (Fehér 1984. 61.)

A heideggeri filozófia egy új fogalmi hálóval írja le a környező világot, s a benne létező embert. Tavaszy viszont e probléma elemzésekor többnyire visszatér a hagyományos értelmezéshez. Heideggernél az ember világban való léte a hangoltságban, a megértésben, az értelmezésben, a kijelentésben, a nyelvben jelentkezik. Tavaszynál a valóság és az emberi struktúra azonos rétegekből áll, amely a következő rendszert alkotja:

1) fizikai-érzéki hatások,

2) a valóság pszichikai rétege,

3) szellemi természetű, logikai valóság.

Ezeknek megfelelően beszélhetünk – szerinte – a személyiség érzéki, pszichikai, szellemi létéről és beteljesüléséről. Tavaszy számára a kiteljesedett, autentikus lét a személyiségstruktúra rétegein keresztül az aktív közösségi létben valósul meg.

Mindezek alapján tehető fel a kérdés: Mi az ember? Első megközelítésben: a test és a lélek egysége, olyan öntudatos, szervezett egység, amely saját tevékenységében talál önmagára. De ez nem elég. Isten közösségében létező szabad személyiség is.

Az ész, értelem kanti értelmezése és a böhmi emberszemlélet újra és újra felbukkan. Tavaszy hamgsúlyozza, hogy az általános elveket, struktúrákat magában hordozó ember mindig saját maga alakítja ki személyiségjegyeit, vagyis egyéniséggé, személyiséggé válik. Szabadságát és méltóságát ebben a személyes létben találja meg. A személyes lét csak akkor valósul meg, ha az általános létből kilép az ember. S hogyan léphet ki? Ha Isten megszólítja, s így csak Isten által, az abszolút Te által válik személlyé. Így a szabadság is feltételezi Isten létét – írja Tavaszy. Hisz a szabadság nem más, mint a természeti kényszer fölé emelkedés, s ez a természetfeletti Istenben van megalapozva. A szabadság nem nélkülözheti a felelősséget, amelyből szerinte minden személyi létezés ered. Arra azonban, hogy a felelősség hogyan értelmezendő egy ilyenfajta létstruktúrában, hogyan ered a személyiségből – nem kapunk választ.

Az ember minőségjegyeit felvázolva látjuk: az autentikus lét heideggeri megoldása elfogadhatatlan a hívő Tavaszy számára. Nem veszi át a heideggeri koncepció azon láncszemeit, miszerint a Dasein akkor egész, ha látom a végét. S mi a Dasein számára a vég? A halál. A halál az a létmód, ahol megszűnik a helyettesíthetőség. Más utat keres az autentikus lét számára: az aktív közösségi életet, ahol a személyiség kibontásának lehetőségeit véli megtalálni, s ahol jelen van az isteni segítség is.

E kevéssé részletező megvilágítást a heideggeri fiozófiához való kapcsolódáshoz azért találtuk szükségesnek megtenni, hogy többé-kevésbé világossá váljanak azok a lépések, amelyek a hermeneutika éa a dialektika teológiai igenléséhez vezettek.

2. A gondban élő ember a kiindulópont Tavaszy teológiájában is, amely e terénumban azt a konkrét szituációt jelenti, amelyben Isten megszólítja az embert, s az Én és a te egymásra vonatkozása „az emberi egzisztencia feltétele s az emberiség csak az Isten megszólításában, tehát az Ige közösségében valósul meg" (Tavaszy hagyaték). Szerinte a teológiának

© Copyright Mikes International 2001-2009

egzisztenciális tudománynak is kell lennie, s mint ilyennek, konkrét hic et nunc szituációból, az emberi „ittlét" gondjaiból, szükségleteiből kell kiindulnia, feltéve a párbeszéd lehetőségét az Én és a Te, az Én és Isten között.

A létértelmezés, a heideggeri lét-megértés, a bibliai szövegek hermeneutikai elemzése, a dialektikai teológia párbeszéd-igénye azok a szálak, amelyek kétségtelenné teszik Tavaszy szintézisre-törekvését a korabeli elméleti szituációban. Hiszen a dialógus-filozófia és a hermeneutika összekapcsolódása a húszas években az európai gondolkodásban többek között Karl Barth, Friedrich Gogarten, Emil Brunner, Bultmann nevei által fémjelzett, akinek hatása jelen van Tavaszy teológiai munkásságának új terméseiben. A dialógusfilozófiák elvetik mind az objektivizmust, mind a szubjektivizmust s az Én és a Te egymásra vonatkozását, egymáshoztartozását ontológiai érvényre emelik, kétirányúvá téve a szubjektum-objektum viszonyt, megszüntetve tisztán elméleti jellegét, gyakorlati kommunikatív viszonyként fogják fel. Mindemellett Tavaszy számára kiemelt jelentőséggel bír, hogy például Brunner nélkülözhetetlennek tartja Heidegger filozófiáját, s Bultmann is komolyan alapoz az egzisztenciális analitika mesterének koncepciójára. A dialektikai teológia képviselői kiemelkedő jelentőségű tudományos feladatnak tartották azt is, hogy a liberális teológia kibontakozó dogmaellenességével szemben a dogmatika tudományának új rendszerszerű átgondolását előtérbe helyezzék.

Bár Barth Schleiermacher-kritikája megfontolandó volt Tavaszy számára, az 1919-ben megjelenő *Die Römerbrief* után egyértelműen kinyilvánítja elméleti kapcsolódását a dialektikai teológiához. A magyarországi teológiában meghatározó hatású munkájához, a *Református Keresztyén Dogmatiká*hoz alapos előtanulmányok vezettek (Tavaszy 1929, 1931.), amelyek elemzik az új teológia problémáit, s elhelyezik a magyarországi teológiai szituációban. E folyamatban elsőként az igehirdetés és az elmélet között feszülő kritikus szituációra irányítja a figyelmet, amely az emberi élet és a Szentírás magyarázata közötti dilemmára koncentrál. E szituációt Barth a következő tételekkel jellemzi: „Wir sollen als Theologen von Gott reden. Wir sind aber Menschen und können also solche nict von Gott reden. Wir sollen Beides, unser Sollenund unser Nicht-Können, wissen und eben damit Gott die Ehre geben. Das ist unser Bedrangnis" (Tavaszy 1929. 15.; Barth 1925. 102.) Isten Igéje, a Kijelentés, illetve a Kijelentésről szóló bizonyság, amely egyedül a Szentírásban lelhető fel, a teológia tárgya, amiből következnek a teológiai feladatai is. Barth Harnackkal folytatott polémiájában a teológia feladatát a prédikációk feladataival azonosította, azzal a különbségtétellel, hogy még az utóbbi a „taktikus-praktikus" módot alkalmazza, addig a teológia tudományos módszert követ. A feladatkörhöz tartozik, hogy a teológia a kijelentésre vonatkozó bizonyságtételre „kritikai methodikus eljárással eszmél rá" (Tavaszy 1929. 20.), s mindezt sajátos fogalmi hálóval írja le. Ehhez a feladatteljesítéshez tartozik egy meghatározott tér és idő, egy meghatározott egyházi közösség, amely a feladatmegoldás kereteit adja. „A Kanon-ban, vagy a Szentírásban adott Isten Igéje a Kijelentést úgy mutatja fel, mint amely hozzánk van intézve, ezért a kijelentésről szóló bizonyságtétel nem általában beszéd, hanem hozzánk intézett beszéd: megszólítás." (Tavaszy 1929. 21.) Az Isten által megszólítottak, Isten szavát meghallók közösséget alkotva kilépnek az „emberi nemzetségbül" s az így létrejött új közösség helye lesz az egyház. Így a teológia egyben egyházteológia, s ezen túlmenően a hit teológiája, a hité, mely Isten ajándéka. (E gondolatokban elsősorban Thurneysen *Die Aufgabe der Theologie* című tanulmányára támaszkodik. In *Das Wort Gotten und die Kirche.* 1928.) A Kanon, az Egyház, a Hit által létrehozott teológia először is az Exegezis, „...amely alapos filológiai felkészültségen alapul. És nem a pneümatikus exegézis, amely a készen adott szavak jelentését vizsgálja és magyarázza" (Tavaszy. 1929. 23. Mint a fentiekben, itt is utal Thurneysen *Das Wort Gottes und die Kirche* című munkájára – Tavaszy 1928. 226.). Ugyanakkor a teológia bibliakritika is és szisztematika-teológia, vagyis Dogmatika. A sort a Homiletika zárja, amelynek tárgya a keresztyén beszéd.

Bármely tudományos kutatás számára a tárgy Isten önmagáról szóló kijelentése, amelyet csak a hit által válthatunk át emberi beszédre, gondolatokra, fogalmakra. Abban a folyamatban, amelyben az isteni beszéd emberivé válik lényegi változások jönnek létre: 1. értelemszerű gondolattá lesz. 2. „magában hordozza az isteni és emberi közötti különbség belső feszültségét, amely az emberi beszédbe olyan mozgalmasságot visz bele, amely megállás nélkül új és új kifejezést keres magának" (Tavaszy 1941. 261.).

A teológiai módszernek az értelmezés módszerét kell jelentenie, amely bár rokonságban van a szellemtudományokban alkalmazott hermeneutikai metodikával, de annyiban eltér azoktól, hogy minden vonatkozásban a Kijelentés feltétele alatt megy végbe.

Tavaszy szükségesnek véli, hogy átgondolja a hit és az értelem viszonyát a Szentírás hermeneutikai elemzése kritériumainak kialakításakor. Hiszen Brunner is megkérdezi, hogy az Isten igéjébe vetett hit vajon elhaladhat-e közömbösen az értelem mellett, mellőzheti-e azt? Amikor hermeneutikai elemzésnek vetjük alá a Szentírást, a hit és az értelem együttes munkájára van szükség. „A Szentírás tudományos értelmezésének módszerére is érvényes a dialektikai elv: fenn kell tartani a nyelvi, szövegkritikai, kortörténeti, szellemtörténeti, a pneumatikus mozzanatok között a dialektikus mozgalmasságot, egyiknek a másikra kell utalnia, előre és vissza, tehát megállni és vesztegelni az egyiknél sem lehet. Csak akkor lesz a Szentírás értelmezése tudományos és theológiai, theológiai és tudományos, ha ezt a szabályt szem előtt tartjuk. Csak így nyerjük meg az értelmezéssel azt a theológiai logikumot, amelyet a hit és az értelem együtt létesítenek." (Tavaszy 1941. 265.)

© Copyright Mikes International 2001-2009

A dogmatika módszertanának megújítása kardinális kérdést jelentett a protestáns teológiában, mivel az addig alkalmazott eljárásokat – autoratív, spekulatív, históriai-pszichológiai – felváltja a Barth által preferált és bevezetett dialektikus módszer, amellyel folytonos beszélgetésre, kérdezésre vagyunk utalva. „A dialektikai módszer alkalmazása tehát végeredményben nem egyéb, mint nyílt bevallása a dogmatikai megismerés folyamán annak, hogy amit elérhetünk igazságaink kutatásában és értelmezésében, az is beletartozik abba a permanens szükségbe, amelyben az egész emberi lét leledzik." (Tavaszy 1932. 26.)

A Református Keresztyén Dogmatikában a teológia tudományának leírásakor grammatikai és logikai magyarázatot keres, s a probléma lényegéből következően két jól elkülöníthető réteget jelöl meg a tudományos metodológia számára. Mint írja: „A theológia szóban a Theu grammatikailag lehet éppen úgy genitivus subjektivus, mint genitivus objektivus (Brunner). Ennélfogva a theológia jelenti egyfelől az Istenről és az isteni dolgokról való tudományt (mint gen. obj.), de miután Istenről és az ő dolgairól egyedül Isten lehet illetékes nyilatkozni, tehát jelenti azt, amit Isten mond önmagáról (mint gen. subj.) ... a theológia tulajdonképpen »írástheológia« ..." (Tavaszy 1932. 2.) A fenti megfogalmazás a látszat ellenére három réteget rejt magában, hiszen az isteni cselekedet és az arról való beszéd két rétegét teszi az emberi értelem számára nyilvánvalóvá a Szentírás, amely az emberi nyelv és beszéd hanganyagát, adott szókészletét, korabeli grammatikáját használja fel. Szükségképpen jelen kell lennie emiatt a transzcendentális módszernek és hermeneutikának egyaránt, hiszen a három réteg egymásra vonatkozása követeli azt. Az exegétikai feladatokon túl a teológia az evangélium hirdetése által keletkezett tanokat és etikai normákat (Szisztematika teológia), valamint az egyházi közösség törvényeit (Praktika Teológia) is tárgyaként kell kezelnie.

E vonatkozásokat figyelembe véve a hermeneutikai feladat a szövegmegértésen és magyarázaton túl a hiten és az értelmen keresztül létrejött párbeszédet alakítja ki, s atemporális interpretációban a teológia szintjén az értelmi, a praktikus hitgyakorlás szintjén a hit preferenciájával lehetővé válik a „horizontösszeolvadás".

A szisztematika teológia fogja össze – mondja Tavszy – a Dogmatikát és az Etikát, amelyekben a „Mit kell nekünk hinnünk?" és „A mi hitünk alapján mit kell cselekednünk?" kérdéseire keresi a választ.

Ilyemformán a dogmatika a Kell törvényei által állítja össze azt a „törvénysorozatot", amely meghatározza az Isten közösségében élők cselekvési normáit is. Ily módon olyan elvek és követendő „rendelkezések" vannak jelen szükségképpen rendszerszerűen a dogmatikában, amelyek kontrollmechanizmusként működnek, amelyeknek betartása az egyén számára felszólító jellegű és kötelező érvényű. A rendszerszerűség és szisztematizálás természetesen nem csupán logikai-teoretikai szinten jelenik meg, hanem a praktikus vallásos élet is megköveteli. Hiszen ha a dogmatika módszeres ráeszmélés az abszolút igazságra, amely Isten igéjéből nyerhető, amely a dogmákban tételesen fellelhető, akor feladat az, hogy azokat módszeresen és rendszeresen kifejezze a jelenkor számára. A tér és idő feletti Dogma térben és időben dogmákban realizálódik. Így Isten Igéje és az egyházi tanok közötti viszonyon túl a Dogmatika a jelenkori egyházi közösségek vonatkozó tantételeit is meg kell hogy állapítsa.

Mindhárom vonatkozás alapja az írás, amely a dialektikus természetű módszert feltételezi, amennyiben a folytonos kérdezést, rámutatást, dialógust, az Én és a Te, az Én és az Isten egymásra vonatkozását kívánja meg a Dogma és a dogmák értelmezése.

Gondolatmenetünket néhány nyitott kérdéssel zárjuk. A bibliai kijelentések tételei alkalmazhatók-e axiómaként? Lehet-e belőlük szisztematikus, végső következtetéseket tartalmazó rendszert alkotni? Tavaszy szerint igen. A mai magyar teológiai irodalom egyik jeles képviselője szerint mindez kétséges: „A bibliai kijelentés tételei csak tendenciájukat tekintve és kijelentéstörténeti helyzetüket figyelembe véve érvényesek. Például erre a tételre: »A világot és minden benne lévőt Isten teremtette« – nem lehet a logika törvényei szerint rendszert felépíteni, mert akkor el kell ismerni, hogy a gonoszt az Isten teremtette, vagy pedig tagadnunk kell a gonosz valóságát. Az Isten teremtő munkájáról szóló tétel csak azzal a másik tétellel együtt érvényes, hogy Isten a világot szabadságra teremtette." (Kocsis 1974. 36–37.)

Irodalom

Tavaszy Sándor: *Theológia és általános vallástudomány*. In: Református Szemle 1913. (a) 341–344, 357–359, 377–383, 383–392.

Tavaszy Sándor: *A vallás tudományos értékelése és ennek mértéke*. In: Református Szemle 1913. (b) 587–591.

Tavaszy Sándor: *A protestantizmus filozófiája*. In: Protestáns Szemle 1917. 754–770.

Tavaszy Sándor: *Schleiermacher philosophiája*. Kolozsvár 1918.

Tavaszy Sándor: *Schleiermacher személyisége és theológiája*. In: Református Szemle 1920.

Tavaszy Sándor: *A szocializmus lelki rugói*. In: Pásztortűz 1923. 48. sz.

Tavaszy Sándor: *A jelenkor szellemi válsága.* Kolozsvár 1923. (a)

© Copyright Mikes International 2001-2009

Tavaszy Sándor: *A dilektikai theológia kritikai ismertetése*. Kolozsvár 1923. (b)

Tavaszy Sándor: *Világnézeti kérdések*. Torda 1925.

Tavaszy Sándor: *Mi a filozófia?* Kolozsvár 1928.

Tavaszy Sándor: *A dialektikai theológia problémája és problémái*. 1929.

Tavaszy Sándor: *Kierkegaard személyisége és gondolkodása.* In: Erdélyi Múzeum 1930. 126–138.

Tavaszy Sándor: *A szociológia filozófiai alapjai*. In: Erdélyi Múzeum 1931. (a) 329–340.

Tavaszy Sándor: *Barth, a theológus.* In: Protestáns Szemle 1931. (b) 269–276.

Tavaszy Sándor: *A theológiai irányok átértékelése. Dolgozatok a református theológiai tudomány köréből*. Kolozsvár 1931. (c)

Tavaszy Sándor: *Szociális és gazdasági törekvések theológiai-etikai megítélése.* Kolozsvár 1931. (d)

Tavaszy Sándor: *Református Keresztyén Dogmatika.* Kolozsvár 1932.

Tavaszy Sándor: *A theológiai exisztencia ma. A német egyházi kérdések Barth megítélésében.* In: Protestáns Szemle 1933. (a) 468–473.

Tavaszy Sándor: *A lét és valóság*. Kolozsvár 1933. (b)

Tavaszy Sándor: *A racionális és exisztenciális gondolkozás*. In: Szellem és Élet 1936. 144–150.

Tavaszy Sándor: *Az ethika mai kérdései*. Kolozsvár 1939.

Tavaszy Sándor: *A theológia a tudományos életben. Különös tekintettel a magyar tudományos életre*. Budapest 1941.

Tavaszy Sándor: *A Biblia és a tudomány.* In: Református Szemle 1947. 684–690.

Tavaszy Sándor: *Hagyaték.*

Karl Barth: *Das Wort Gottes und die Theologie.* 1925.

Karl Barth: *Der Römerbrief.* Zollikon – Zürich 1921.

H. Zahont: *Die Sache mit Gott.* München 1966.

Kocsis Elemér: *Dogmatikai prolegomena*. Debrecen 1974.

Fehér M. István: *Martin Heidegger*. Budapest 1984.

Veres Ildikó – Tőkés István: *Tavaszy Sándor – Egy magyar református gondolkodó a XX. század első felének Erdélyében*. Debrecen 1994.

FROM KANT TO HERMENEUTICS AND DIALECTIC THEOLOGY

This article was published in English in the previous issue of Mikes International (January-March 2009), pp. 53-59.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2009

HUNGAROLOGIA

ARADI, Éva :

Egy szkíta nép: a kusánok — A Hold fiainak története

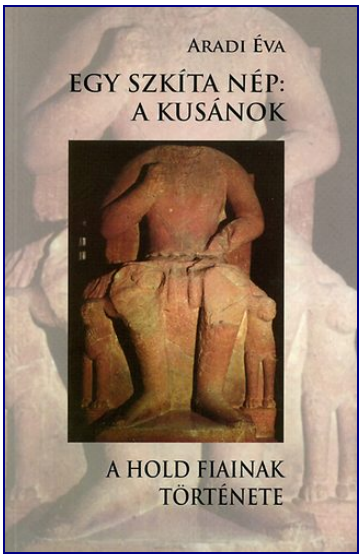

Cím: Egy szkíta nép: a kusánok — A Hold fiainak története
Szerző: Aradi Éva
Kiadó: HUN-idea Kiadó
Kiadás éve: 2008.
Oldalszám: 214
ISBN: 9789637014352

http://www.hun-idea.com/

A 2005-ben, szintén a Hun-Idea kiadásában megjelent a „Hunok Indiában” című könyvemben a heftalitákról, azaz a fehér hunokról írtam. Most megjelent könyvemben a heftaliták részbeni elődeit, a kusánokat mutatom be. Ez a nép az időszámítás előtti második században megjelent jüecsi törzsszövetségből jött létre és időszámításunk kezdetétől mintegy háromszáz évig uralkodott a mostani Afganisztán, Kelet-Irán, Pakisztán területén és India északi felén, sőt a Kusán Birodalomnak adót fizetett Korezm és a mai Hszinkiang kínai tartomány — az ujgur terület — akkori híres városai: Khotan és Kasgár is. Legjelentősebb királyuk: *Kaniska* uralkodása alatt a Kusán Birodalom mind területét, mind jelentőségét tekintve a Római és a Pártus Birodalommal vetekedett. Az ősi Selyemút egyik legfontosabb szakaszát: a Baktrián átmenő és délre elágazó részét ellenőrizték, ezáltal jelentős adót és vámot szedtek a karavánoktól. Ez a bevétel felvirágoztatta nemcsak közvetlenül a kusán nemzetséget, de a birodalom területén élő országrészeket, így az ókori Indiát is. A Selyemúton nemcsak az áruk közvetítése zajlott, hanem a kusán uralkodók, elsősorban Kaniska a buddhizmus belső- és kelet-ázsiai terjesztését, a Tan megerősítését támogatták. A kusánok mind kultúrájukban, mind művészetükben maradandó, az egész térségre ható alkotásokat teremtettek. Az ő uralmuk idején erősödött meg és tovább bővült az úgynevezett *ghandárai* művészet, Buddha és a buddhista szentek sajátságos, görögös ábrázolása. De igazi, saját művészetük az észak-indiai *mathurai* szobrászat és építészet lett. Itt Belső Ázsiából hozott ábrázolás módjukat, jelképeiket ügyesen ötvözték a helyi, indiai elemekkel. Egyik ilyen, a mathurai művészetet markánsan jellemző szobor a könyv címlapján látható; ez a birodalmat kialakító területszerző nagykirályt: *Vima Kadfiszeszt* ábrázolja. A király oroszlános trónon ül, sajnos lefejezve. A muzulmán hódítók általában megcsonkították az Észak Indiában létrejött, embert-ábrázoló alkotásokat, mivel a mohamedán vallás tiltja az emberábrázolást. A szobor fejét, a többi kusán uralkodó szobrának fejével együtt sajnos nem találták meg a régészek. De még így is erőt sugároz a széles vállú, masszív alak, nagy nemez csizmában és övvel összefogott valószínűleg posztóból készült kaftánban, jellegzetes belső-ázsiai öltözékükben. Mindig így ábrázolták őket, még a méltán híres kusán érméken is. Ezek elsősorban a mai Afganisztán és Pakisztán területén kerültek elő nagy mennyiségben. A kusánok mind szobraikon, mind érméiken hagyományos öltözékükben szerepelnek, így akarták kihangsúlyozni, hogy mások, mint a meghódított népek, azaz ők az urak, a hódítók.

Ugyanígy, bár átvették a meghódított területek szinte összes hitvilágát: a görög istenségeket, a zoroaszterizmust, a buddhizmust és a hinduizmus sívaita ágát, valójában megőrizték ősi természet-vallásukat, melyben a Napistennek és a Földanyának hódoltak. Ezek a láthatatlan egy isten földi megnyilvánulásai, férfi és női princípiumai voltak hitük szerint. A Hold tisztelete is kiemelkedő, hiszen a Hold fiainak tartották magukat, erről tanúskodik legnagyobb királyuk egyik érméjén a

© Copyright Mikes International 2001-2009

Kaniska Csandana felirat, mely azt jelenti, hogy *Kaniska: a Hold fia*. Atilla hun népe a Naptól eredeztette magát, míg a honfoglaló magyarság törzsei mindkettőtől, ezért szerepelt ősi zászlóikon felváltva a piros és ezüst sáv, annyi, ahány törzsből a szövetség állt.

Eredeti nyelvük és írásuk máig még megfejtetlen, pedig az Oxusz völgyében találtak kőfeliratokat a régészek, melyeket valószínűleg a kusánok vésték. Később átvették a perzsa nyelv baktriai dialektusát görög írással, majd, elsősorban Kaniska uralkodásától kezdve a szanszkrít nyelvet bráhmí írással és a prákrit nyelvet kharosthi írással.

Mint előző könyvemben, most is eredeti forrásműveket, vagy ezeket feldolgozó, elsősorban indiai, angol, orosz történészek és régészek munkáit használtam, hozzátéve saját megállapításaimat, melyeket igyekeztem bizonyítani. Segítségemre volt a könyvben sokszor hivatkozott két kiváló angol kusán kutató: Joe Cribb és Robert Bracey, a British Múzeum érme osztályának vezetője és munkatársa.

Feltett szándékom, hogy azokról a szkíta eredetű népekről kutassak és írjak, akik mind Belső Ázsiára, mind Indiára hatottak és a magyarság őseivel, vagy rokonaival is kapcsolatba hozhatók. Így a *szakákról* és *indoszkítákról* tervezem következő kötetem. Ezek leszármazottai és alkotásuk nyomai megtalálhatók *Kazakisztánban* és India nyugati részén, elsősorban a mai *Gudzsarát* tartományban.

Könyvem azért tekinthető hiánypótlónak, mivel összefoglaló munka erről, a magyarsággal a heftalitákon keresztül rokonítható népről még nem készült hazánkban. A kusánok történetének bemutatása nélkül nem lenne teljes a belső-ázsiai népekről alkotott ismeretünk.

A SCYTHIAN PEOPLE: THE KUSHANS

This article presents the latest book of the author, published by the HUN-idea Kiadó publishing House in Budapest in 2008. It takes up the topic of her previous book, namely the Hephthalites, this time she focuses her attention on the partial predecessors of them, to the Kushans.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2009

BÁRDI, László : Előszó a heftaliták történetéhez

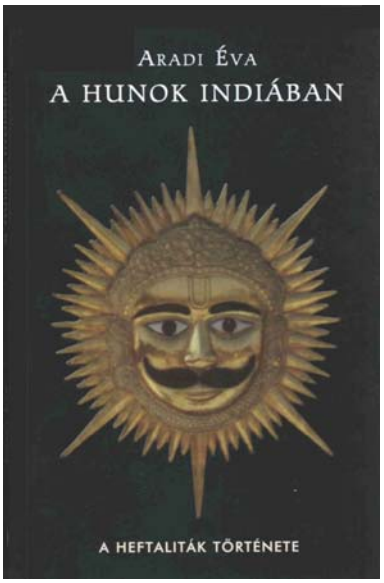

Cím: A hunok Indiában — A heftaliták története
Szerző: Aradi Éva
Kiadó: HUN-idea Kiadó
Kiadás éve: 2005.
Oldalszám: 215
ISBN: 963 7014 02 0

http://www.hun-idea.com/

Többszörösen megtisztelő feladat e most megjelenő kötet elé bevezető gondolatokat írni.

Mindenekelőtt egyértelmű a szakmai öröm, hiszen olyan tanulmányról van szó, amit csak a közhellyé kopott kifejezéssel lehet érzékeltetni: hiánypótló értékű.

A hunok történetét sokszor, sokan és sokféleképpen megírták már: szakkönyvben és regényben, pontosan és elnagyoltan, tudományoskodó szárazsággal és érdekfeszítő színes stílusban. Egyben azonban valamennyi megegyezett: rendszerint megfeledkeztek a *fehér hunokról*, akik a történelemformáló népvándorlás során leszakadtak a nyugat felé tartó hun tömegekről.

Elváltak Közép-Ázsiában a testvéreiktől, s előbb délre, majd délnyugatra tartottak, később nagy ívben kanyarodtak az indiai szubkontinens északnyugati területeire, hogy ott évszázadnyi időre teremtsék meg államukat, minek ismerete nélkül India története sem teljes. De nélkülük, pontosabban történelmük ismerete nélkül nem teljes a nyugati világban sem — s kiváltképpen Magyarországon nem — az egykor rettegett keleti lovasnéppel, a hunokkal foglalkozó egyetlen mű sem. Ez a könyv most ezt a régi tudományos adósságot kívánja bepótolni, s mindannyiunk szakmai gazdagodására összefoglalja mindazt, amit őróluk tudni kell és érdemes.

A másik öröm személyes jellegű, mert nagyrabecsült munkatársam, közös egyetemi munkánkban nélkülözhetetlen indológus oktatótársam tudományos tevékenységének újabb jelentős alkotásáról van szó.

Jogos személyes büszkeségemet jelentette mindig *Aradi Éva* összes szakmai sikere, és a pécsi tudományegyetemi közös munkahelyünk súlyát erősítette, amikor indiai folyóiratokban meg erdélyi tanulmánykötetekben megjelent rangos dolgozatait láthattam, magas indiai kitüntetéséhez gratulálhattam, konferenciákon és tanfolyamokon a kitűnő előadásait megtapsolhattam. Sokszor tapasztalhattam, hogy Indiában szerzett tudásánál, az elméleti ismereteket teljessé tevő helyszíni tapasztalatainál csak a szerénysége a nagyobb.

E fontos kötet megjelenése alkalmából azonban nem szabad megmaradnunk a tudós szerző személyénél. Valamirevaló előszóban mindig illik a feldolgozott tárgykör néhány kiemelkedő szakmai vonatkozására is utalni, sőt lehetőleg még valami többletet is hozzátenni a műhöz.

Jó alkalom ezúttal a magyarok számára oly kiemelkedően fontos hunok *történelmét*, pontosabban a történelmükre irányuló *kutatások történetét* áttekinteni, mert akkor még jobban kirajzolódik előttünk a jelen mű értéke és jelentősége.

© Copyright Mikes International 2001-2009

Mindenesetre már most, elöljáróban is megállapítható, hogy még mindig érvényes, sőt várhatóan még sokáig az is marad Maenchen-Helfen három évtizede tette megjegyzése: „…*különös dolognak látszik, hogy a hunok, még ezerötszáz év után is, oly sok érzelmet tudnak felkavarni*…”.[1]

Valóban sajátos, hogy egy rég letűnt nép nem csupán a múzeumok kiállítószekrényeiben él, hanem egy nép lelkében is, ahogyan a hunokra egészen másképpen gondolnak, mondjuk a spanyolok meg a norvégek, meg a magyarok. *Másoknak* egy kegyetlen barbár nép, *nekünk* meg valósággal évezredes családtagunk.

Elgondolkodtató, hogy amíg minálunk vérre menő viták tárgya a népeink közötti rokonság ténye vagy alaptalan hiedelme, addig más országok ezt minden vitán felüli tényként kezelik (éppen e sorok leírása előtti percekben olvastam az *Arab News* cikkét, amiben a messze távoli — érthető okok miatt elkeseredett — szerző teljes természetességgel hivatkozik arra, hogy „*a magyarok egyetlen feljegyzett hozzájárulása az emberi történelemhez a hunoké”*. Mások ezt magától értetődő dolognak tekintik, mi meg vitatjuk, vitatgatjuk.

Bizony, valóban akad még a hunok történetében sok homályos pont, s fontos feladata a történelemnek és a történetírásnak egyaránt ezek tisztázása, s e könyv is ezt segíti. (A történelem és a történetírás, e két kategória a látszat ellenére sem azonos egymással, hiszen *azonos* eseményt homlokegyenesen *ellenkező* módon leírni csupán egyszerű ujjgyakorlat az ellenkező történészi irányzatokat képviselő személyeknek. Ugyanakkor a történelemben és az azt megörökíteni szándékozó történetírásban a tények egyformán együtt vannak jelen a mítoszokkal. Egyiket sem lehet a másik rovására le- vagy túlbecsülni; mindegyiknek saját, helyettesíthetetlen szerepe van.)

A *tények*, amiknek mibenléte már önmagában is kiválthat rokonszenvet vagy ellenszenvet, attól függően, hogy a pálya melyik oldalán áll a néző. De ugyanígy a tények minősítése, okainak keresése, következményeinek elemzése is csak elméletben képzelhető el a tacitusi „*sine ira et studio*” nézőpontjából, mert a semmiről sem árulkodó pókerarc inkább a külpolitikusok jellemzője, mint a történészeké.

A *mítoszok*, amiknek nem csupán hézagkitöltő szerepe van a forráshiányos helyzetekben, hanem a fizikai világon túli elemeket is beemeli a mindennapi életbe.

Mindkét elemnek van tehát létjogosultsága, de szavakban jóval könnyebb kimondani, hogy kettejük helyes aránya adja a valósághű történelmi képet. A helyes arányokat, az árnyalatok mértékét megtalálni már jóval nehezebb, vélhetően a soha véget nem érő próbálkozások műfajába sorolható.

S *ez az útkeresés jellemző a hunok történelmének valósághű bemutatására* is. Ráadásul ebben a —számunkra különösen sokatmondó — feladatban meglehetősen egyoldalú volt a kutatók merítése: meghatározó mértékben építettek a *nyugati* forrásanyagra, s ennek természetes velejárója volt a keleti, elsősorban a *távol-keleti* források aránytalan mellőzése.

Ez a jelenség elválaszthatatlanul kapcsolódik *az ázsiai és az európai hunok*, pontosabb szóhasználattal *a xiongnu-k és a hunok azonosságának,* illetve különbségének kérdésköréhez. Ha ugyanis e kettő nem azonos, azaz az ázsiai xiongnu és az európai hun között nincs érdemleges, közvetlen kapcsolat, akkor nincs is szükség azokra a keleti forrásokra, amelyek az előbbiekről szólnak.

E két nép *azonossága vagy különbsége* az első olyan kérdés, amire kell keresnünk a ma adható hiteles választ. Alapkérdésről van szó, mert erre épül minden további elemzés és magyarázat, s az erre adott válasz már a kiindulásnál is megosztotta az izgalmas tárgykör kutatóit.

Amikor a hunok megjelentek Európában — alkalomszerű és elsősorban talán felderítési célzatú felbukkanásuk a III. és IV. századra tehető, bár Dionysios Periegetes alexandriai püspök és történetíró már a II. század végére keltezi a megtelepedésüket a Kaspi-tenger térségében.

Egyértelműnek látszik Marcellinus Ammianus írásaiból következtetve, hogy 373–374 körül átjutottak a Volga alsó szakaszán, Jordanes feljegyzése szerint *Balamir* (Balamber) törzsfőnökük vezetésével a Don folyón is. Vereséget mértek és leigázták a Terek és a Kuban folyók vidékén élő alánokat. Ezt követően a Dnyepertől nyugatra élő ostrogótokat — keleti gótokat — rohanták le. A keleti gótok többsége meg is hódolt nekik. A vizigótok — nyugati gótok — a vereségüket elkerülendő a Duna folyón átjutva menekültek nyugatra, s az akkor még egységes Római Birodalom határain belül telepedtek le. Később, amikor megjelentek a Balkánon, illetve a Dunán átkeltek a hun egységek is, ez már a legyőzött alán és keleti gót csapatokkal szövetségben történt meg.

Egy évtizeddel később, a hunok, pontosabban a hun törzsszövetség megerősödött kelet-európai államisága is tényszerű lett, — ennek ellenére még mindig teljesen homályos volt az itteniek előtt az eredetük. A keletről érkezett veszedelmes ellenség jelene sokkal jobban érdekelte, sőt aggasztotta Európa népeit, mint a múltjuk.

[1] Otto J. MAENCHEN-HELFEN: *The World of the Huns*. Studies in Their History and Culture; University of California Press; Berkeley-Los Angeles-London; 1973; Fragments from the Author's Preface, p. XXIV.

© Copyright Mikes International 2001-2009

A korabeli gyakorlat különben sem tett érdemi különbséget egyes népek között, gyakorlatilag egységként kezelte mindazokat, akik valamelyest hasonló viseletben jártak, egymáshoz hasonló életmódot folytattak, hasonló harcmodorral rendelkeztek.

Így lett már Herodotosnál minden nomádok prototípusa a *szkíta*, majd így lett a bizánci történetíróknál minden keleti lovasnép *hun*. „…És ugyanabban az időben bejött Konstantinápolyba az avaroknak mondott hunok furcsa idegen népe…" — írta *Malalas*[2] az első avar követség megjelenéséről 557-558 táján.

Nem volt ez az elnagyolás kizárólagos európai jelenség. A kínai antik történetírás hasonlóképpen egységesen „hu" névvel emlegette azokat a nem-kínai népeket, akik országuktól északra éltek. Az ehhez rendszerint kapcsolódó, lekezelő ottani „északi barbár" szóhasználat ugyancsak ismerős, hiszen szerte a nagyvilágon mindig alsóbbrendűnek, barbárnak volt szokás tekinteni és nevezni a más nyelvű és más kultúrájú népeket. Az önközpontú világszemlélet nem országspecifikus jellemző: a legtöbb nép beleesik a történelmi rövidlátás nevezetű világjárványba.

Az igazságnak tartozunk azért azzal a megállapítással, hogy az ilyesféle *gyűjtőnevek* — szkíta, hun, avar, türk — használata azonban nem egyszerűen elnagyolás, felületes tájékozottság alapján alakult ki, hanem *valóságfedezete* is volt.

Az antik nomád népek életében megszokott jelenség volt az időszakos többnemzetiségű együttélés, ami általában hol lazább, hol szorosabb törzsszövetséget jelentett. A megerősödött törzsek győzelme esetén a leigázottak, pontosabban a maradékaik már az új uraik nevén élték tovább a történelmüket. Ugyanakkor a védelmet kereső, az erősebbekhez önként csatlakozó népek tekintélynövelő hatást reméltek, ha immár ők is új néven, a hatalmasabb erőt képviselő új uruk rettegett nevén szerepelnek. Magyarul tehát: a hunok neve alatt már nem csupán az eredeti etnikum, hanem az általuk legyőzött, vagy az önkéntesen csatlakozott népek is értendők: a *homogén* összetételt sugalló szó *heterogén* nemzeti összetételt jelent. Esetenként valóban nehéz pontosan szétválasztani a szövetségalkotó népeket, s a helyzetet színezi, hogy sok esetben valóságos nyelvi és genetikai rokonság is fennállt közöttük.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a szövetséges népek mellett igen gyakori volt idegen zsoldosok alkalmazása, elsősorban segédcsapatként.

Egyértelműen rögzíthetjük tehát, hogy egy–egy antik állam, így a hunoké sem, de annak a hadserege sem jelentett homogén nemzeti összetételt.

Visszatérve az eredeti kérdéshez, az *ázsiai xiongnu és az európai hun népek azonosságára vagy különbségére*, a történész-régész-nyelvész kutatók már kezdettől sem képviseltek egységes álláspontot.

Ennek feltehetően az lehetett a legvégső oka, hogy a keleti lovasnépek kutatása lényegében az európai újkorban bontakozott ki, amit elsősorban H. Deguignes 1758-as monumentális leírása[3] jelentett. Az európai közlések és elemzések elsősorban filológiai jellegűek voltak: a kínai krónikák anyagaira épültek, azokat fordították le és szövegkritikai feldolgozással hasznosítottak. Ehhez legfeljebb — az általában ugyanonnan merítkező — nyelvészeti vizsgálódások kapcsolódtak.

A szakmai egyoldalúságot az kezdte feloldani, amikor az 1800-as évek utolsó évtizedeiben egyre több helyszíni kutatás indult meg, s ekkor a papírízű ismeretek életszerű, sokoldalú tárgyi tapasztalattal egészültek ki. Ekkor ugyan tematikailag — az ismeretlen területek miatt — még a földrajzi felfedezéstörténeti utazások[4] voltak túlsúlyban, de ehhez kapcsolódóan kibontakozott az eleddig ismeretlen civilizáció[5] jellegének, értékeinek feltárása, s ezen belül az egykor ott élt népek történetének az alaposabb megismerése is.

A kifejezetten történelmi jellegű kutatásokhoz, a népvándorlási hullámok során az Európába is eljutó keleti lovasnépek múltjának, életének sokoldalúbb megismeréséhez további nagy lökést az 1920-as évektől kibontakozó régészeti ásatások[6] adtak.

Mindezek azt eredményezték, hogy ettől kezdve a történelmi fehér foltok kezdtek fokozatosan eltűnni, a nem tudott részletek ismertté válni, s a korábbi tudáshézagokat kényszerből betöltő hipotézisek megerősödni vagy éppen kiszorulni.

[2] Ioannis Malalae Chronographia, p. 489, 11-12

[3] Histoire générale des Huns, des Turcs, des Mongols, et des autres Tartares occidentaux I-V, 1758, Paris.

[4] Elsősorban Sven HEDIN, aztán Nikolaj PRZSEVALSZKIJ és Pjotr KOZLOV, FERDINAND VON RICHTHOFEN, a magyarok közül LOCZY Lajos és STEIN Aurél expedíciói.

[5] A tudós jezsuita atyák közül Jean-Baptiste DU HALDE (Description de l'Empire de la Chine I-IV, 1735, Paris), DE MALLE (Histoire générale de la Chine I-XIII, 1772-1785, Paris) voltak az elsők, majd a XX. század legelejétől megindult Selyemút-kutatások a legjelentősebbek (STEIN A., P. PELLIOT, von Le COQ, A. GRÜNWEDEL, A. Hoernle, Otani, L. Warner).

[6] A szovjet régészek közül S. RUDENKO, S. VAINSTEIN, V. SHILOV, A. DAVIDOVA; a kínai intézmények közül elsősorban a Belső-Mongóliai Egyetem, Hohhot (LIN GAN) és a Kínai Társad. Tud. Akadémia Régészeti Intézete (WU EN).

© Copyright Mikes International 2001-2009

Vitás kérdés persze azért maradt továbbra is, s még napjainkra, sőt holnapjainkra is jutnak eltérő nézetek, különböző vélemények.

Az előbb már említett egyik alapkérdés a xiongnu nép (népek) és a hunok, tételesebben az ázsiai és az európai hunok közötti kapcsolat, az azonosság vagy különbség dilemmája.

Szinte már kezdettől fogva azok voltak többségben, akik a kínai krónikákban oly részletesen bemutatott xiongnu népet (népeket) az *ázsiai hunoknak* tekintették, és azonosították azokkal, akiket az európai krónikákban *hun* néven örökítettek meg.

Ezt az álláspontot képviselte a sok hírneves kutató közül legelőször H. *Deguignes*, a már említett első nagy kínai fordító és forrásközlő, majd évszázaddal később honfitársa, az ugyancsak sinológiai munkásságáról hírneves Édouard *Chavannes*. Ugyanezt vették át és hirdették a hun-kérdéskörrel különös figyelemmel foglalkozó német történészek, így Friedrich *Hirth*, Wilhelm *Tomaschek,* a jelentős, bár sokat vitatott forrásközlő J. J. M. *de Groot,* a kínai ókor nomád kapcsolatainak nagy szakértője, Otto *Franke*, de a XX. század jelentős szintetizáló sztyeppe-történésze, a francia René *Grousset.*

Honfitársaink közül számosan ugyanezt vallották, így többek között *Szász* Béla, akit még ma sem eléggé kezelünk a teljesítményének megfelelően, majd a magyar orientalisztika iskolateremtő személyisége*, Ligeti* Lajos. A kitűnő turkológus *Németh* Gyula, — akinek a nevéhez fűződik a témánk szempontjából ma is meghatározó jelentőségű mű, *Attila és hunjai* szerkesztése[7], — szintén elfogadja az azonosság kérdését. Ugyanakkor óvatosan — és mindenféle érvelés nélkül — hozzáteszi, hogy „a hunok és a hiung-nu-k (a *xiongnu* régi átírása — BL) feltehető kapcsolata elsősorban politikai”[8]. Napjaink egyik meghatározó szaktekintélye, a közelmúltban elhunyt Harmatta János is — bár kételyektől sem tartózkodva, — egyetértő véleményt szűrt le[9].

A klasszikus nomád korszakkal és népeivel, közöttük is elsősorban a hunokkal foglalkozó külföldi kutatók közül értelemszerűen — az egykori közvetlen kapcsolatok miatt, — a keleti tudósok álláspontja a legfontosabb.

Közülük a kínai források és forrásközlések élveztek vitathatatlan elsőbbséget. Ennek jogosságát az adta meg, hogy valóban ők éltek a hunok legősibb szállásterületének — „őshazájuknak” — közvetlen szomszédságában, évszázadokig kereskedtek, háborúskodtak, házasodtak egymással.

Ez idáig érthető, de az már nem, hogy méltatlanul a háttérbe szorultak a hunok későbbi nagy népvándorlásának kortársai és szemtanúi. A nyugatra indult hun tömegek nyomonkövetése már hézagosabb, sőt következetlenebb volt. Komoly szakmai gondot jelent, hogy meglehetősen elhanyagolta a nyugati tudományosság például azt a tényt, hogy a Dzsungár-kapun, a Tian Shan legendás hágóján átjutott hun tömegekről levált egy jelentős létszámú csoport. Ők a későbbiekben meglehetősen önálló történelemalakító tényezővé erősödtek, s amikor végezetül a párthus és az afgán térségeken keresztül India történelmének lettek időszakos főszereplői.

Őróluk, a heftalitákról, a „fehér hunokról” méltatlanul keveset tud a nyugati tudomány. Pontosabban és igazságosabban a *magyar* történettudományt kellett volna említenem.

Ha a történettudományunk méltánytalanul bánik az ázsiai hunokkal, akkor ez fokozottabban vonatkozik a belőlük kivált és Ázsiában maradt fehér hunokra. Őket legfeljebb néhány mondatban emlegetik kézikönyveink, jóllehet a legendás indiai Gupta-dinasztia után a fehér hunok uralma és korszaka a kihagyhatatlan hivatalos része India, pontosabban Északnyugat-India történelmének. Az ő nevükhöz fűződő 467 és 557 közötti időszak szerves részét alkotja az indiai történettudománynak és az iskolai tananyagnak. Nálunk pedig …? Szónoki kérdés, van oka a pironkodásnak.

A fehér hunok esetében sokkal könnyebb dolga lenne történészeinknek, mert a korai indiai történelem ottani — tehát leghitelesebb — kutatói csaknem kizárólag angol nyelven — vagy azon is — adják közre az eredményeiket. Nem lenne tehát nyelvi akadálya a fehér hunokra vonatkozó anyagok megismerésének, „csupán” ismerni kellene Upendra Thakur, Romila Thapar, Satya Shastri, Shasi és Divekar professzor kitűnő és alapos műveit. Itt nem kellene azzal az alapfokú problémával viaskodni, hogy csak közvetítő nyelv nehézkes közbeiktatásával és szokásos félrefordításaival lehet hozzáférni a hiteles ismeretekhez.

Ezért is kell olyan nagyra értékelnünk Aradi Éva könyvét, mert ő közvetlenül merít az igazi forrásból.

E könyv teljesebbé teszi eddigi ismereteinket az ázsiai hunokról, az ottmaradtakról és feltételezett leszármazottaikról szóló sokoldalú leírásaival.

[7] Magyar Szemle Társaság kiadása, Budapest, 1940, majd az Akadémiai Kiadó Reprint sorozatában, 1986-ban.

[8] Német Gyula (szerk.) i.m. 29. old.

[9] „Az újabb kutatások … az európai hunok és a hsiung-nu-k (a *xiongnu* fonetikus átírása — BL) között a történeti kontinuitást valószínűsítették, anélkül, hogy a két nép ethnikai, nyelvi, társadalmi, szervezeti vagy anthropológiai azonosságáról beszélhetnénk.” (Német Gy. (szerk.) i.m. XI. o.

© Copyright Mikes International 2001-2009

A majdani olvasók nevében a szerző mellett köszönetet kell mondani a *Szenzár Kiadónak* és kivételes nemzeti felelősséggel gondolkodó igazgatójának a téma fontosságának felismeréséért, a kézirat gondozásáért és kiadásáért. *Kárpáti Gábor Csaba* igazgató jól érzékelte történettudományunk, tudományos ismereterjesztésünk és könyvkiadásunk „fehér foltját", a „fehér hunok" históriáját, s önzetlen áldozatkészséggel vállalta a múlt feltárásán keresztül a nemzet jövőjének a szolgálatát.

Nem lehet senkinek sem közömbös, hogy nemzetünket mi mozgatja meg, mi mozgósítja: a gyűlölet, az irigység, az erőszakos hatalom vagy a tudáson alapuló önbizalom. Bízzunk abban, hogy egy ilyen mű számottevően hozzájárul önismeretünk, önbizalmunk erősödéséhez, s ezen keresztül az ígéretes jövőnkhöz is.

INTRODUCTION TO THE HISTORY OF HEPHTHALITES

The author, a well-known Orientalist himself, presents the previous book of Éva Aradi, entitled *The Huns in India — History of the Hephthalites*, published by the HUN-idea Kiadó publishing House in Budapest in 2005. This is the first volume of a trilogy, whose second volume already appeared in 2008, covering Kushans.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2009

KÁRPÁTI, Gábor Csaba :

Új hajtások ősi gyökerekből

— HUN-idea Szellemi Hagyományőrző Műhely —

http://www.hun-idea.com/

MAGUNKRÓL

A HUN-idea Szellemi Hagyományőrző Műhely 2003. augusztusában alakult. Célunk a szkíta-hun eredetű magyarság szellemiségének, vallásának, művészetének és hiteles történetének — azaz szerves kultúrájának — tanulmányozása és elterjesztése itthon: a Kárpát-medencében, valamint a világ értékekre nyitott részein.

Legfontosabb célkitűzésünknek valós eredetünk: a szkíta-hun-magyar folytonosság visszaállítását tekintjük, mind közösség-tudati, mind pedig „hivatalos” szinten — ennek érdekében könyveket jelentetünk meg. Hosszabb távú terveik között szerepel a közoktatásban az elfogulatlan igazságon alapuló, de magyar szemléletű történelem (és őstörténet) oktatás és a „magyarságtudomány” bevezetésének segítése, előmozdítása, megvalósítása.

Nemzeti öntudatunk egészséges szintjének visszaállítása szempontjából kiemelt jelentőségűnek tekintjük a rovásírás elsajátítását és gyakorlását, valamint ezzel összhangban gyönyörű anyanyelvünk helyes és tiszta használatát

A magyarság kulturális öröksége felbecsülhetetlen kincsünk, melynek őrzése, ápolása, továbbadása korunk globalizációs mocsarában nemzetmegtartó erővel bír. Segíti csorbult öntudatunk helyreállítását, de gyógyírként szolgál egyre jobban

© Copyright Mikes International 2001-2009

elanyagiasodó világunkban, hogy tudatos, emberhez méltó életet éljünk, összhangban a természettel és szűkebb-tágabb környezetünkkel.

Hagyományaink tudáson, nem pedig vélekedésen alapulnak. Ennek felkutatása és életre keltése nyomán fognak új hajtások fakadni ősi gyökereinkből.

GONDOLATAINK

Az emberi evolúció útja a tudatosulás útja, gondolataink, érzelmeink és cselekedeteink fokozatos összhangba hozatala révén. Ezt hirdetik és gyakorolják a szó igaz értelmében vett vallások, szellemi (spirituális) iskolák, ill. azok követői - ez az, amit nekünk, egyszerű és gyarló embereknek igen nehéz megvalósítanunk mindennapjainkban.

Gondolataink (írásaink) az Úton tett lépések egy-egy állomásán születtek. Nem hisszük — ezért nem is állítjuk —, hogy a tökéletes bölcsesség birtokában vagyunk; írásainkat pusztán gondolatébresztőnek szánjuk azoknak, akik erre fogékonyak.

A kissé általánosra és elvontra sikeredett bevezetés után, de még az írások előtt álljon itt néhány alapelv, amelynek szilárd talapzatára épülnek gondolataink:

- Az emberiség égi eredetű, és a szintén égi eredetű természet része. Ha a leigázás (ön)pusztító gondolata helyett tiszteljük és óvjuk a természetet és annak élőlényeit, a természet is tisztelni fog bennünket, és gondoskodni fog földi létünkről. A természet tisztelete nem csak a természetvédelmet, hanem az önellátásra törekvő, energiatakarékos életmódot is magában foglalja. Valljuk azt a mondást, miszerint: *„Úgy élj, hogy a világ szebb és jobb legyen veled, mint nélküled."*
- Tisztelünk minden (valós) emberi értéket és ezek képviselőit, és úgy hisszük, hogy ők is hasonlóképpen viseltetnek irányunkban.
- Az ember közösségi lény, ezért feladata, hogy egyéni, önző érdekeit fokról fokra legyőzze, és tetteivel a közösség hasznára váljon. Az itt alkalmazandó „ökölszabály": *Ami a közösségnek jó, az nekem is jó, de ami csak nekem jó, az valójában rossz*. Az emberi közösségek alapsejtje a család, ezekből épülnek fel a kis közösségek, amikből a falvak, a városok, majd ezekből a vármegyék, végül pedig a nemzet. A nemzetek alkotják az emberiséget, nem pedig az elszigetelt egyének. A „világ meggyógyításához" először a családok (majd kis közösségek...) egységét kell helyreállítanunk, ami láncreakciószerűen hatni kezd a nagyobb közösségek egységesítésére is. Az egységesítésen nem a globalizált uniformizálást, a massza-képzést értjük, hanem a tudatos, közös (jó) célért, közös akarattal tevékenykedő embereket.
- Megalkuvás nélkül keressük az Igazságot, melyet talán teljességében soha nem érthetünk meg, de törekszünk minél mélyebb rétegeinek felfogására. Elvetjük a dogmákat és a vakhitet — legyen az vallási vagy tudományos eredetű —, valamint a médiából ránk öntött, az emberek tudatát szándékosan tompító divatokat, viselkedési formákat. A tudás hatalom, a növekvő hatalom pedig növekvő felelősséggel jár — ez mindenkire vonatkozik, aki az Útra lépett.
- Úgy tartjuk, hogy semmi sem történik véletlenül: azaz mindennek oka van. Így annak is, hogy mi ide, a Kárpát-medencébe, magyarnak születtünk. Intuitíven érezzük — és ezt hagyományunk is alátámasztja —, hogy a napjainkban (fizikai és lelki szinten egyaránt) igencsak beteg magyarságnak sokkal nagyobb a világtörténelmi szerepe, mint aminek bizonyos erők feltüntetni igyekeznek. A magyarságnak tehát egyéni és kollektív szinten is kötelessége, hogy felkutassa gyökereit, ráébredjen történelmi és szellemi feladatára, és erőfeszítéseket tegyen ennek megvalósítása érdekében.

KÖNYVEINK / KIADVÁNYAINK

- Aradi Éva: EGY SZKÍTA NÉP: A KUSÁNOK. A Hold fiainak története
- Csornai Katalin: A DUNHUANGI SZIKLATEMPLOM MANICHEUS KÉZIRATTEKERCSEI
- Borbola János: KIKELET. Huni fáraótól a Szent Koronáig
- Mübariz Helilov — Nyitray Szabolcs: ŐSMAGYAROK AZERBAJDZSÁNBAN
- MAGYARSÁGTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK
- Grandpierre Attila: KIRÁLYI MÁGUSOK ŐSNÉPE A MAGYAR. Az első emberiség és az ember rendeltetése

© Copyright Mikes International 2001-2009

- Tóth Zoltán József: MEGMARADÁSUNK ALKOTMÁNYA. A Szent Korona-eszme a magyar történelemben és közjogban
- Angela Marcantonio: A TÖRTÉNETI NYELVÉSZET ÉS A MAGYAR NYELV EREDETE
- Padányi Viktor: TÖRTÉNELMI TANULMÁNYOK
- Padányi Viktor: SZÉCHENYI KULTÚRÁJA
- Cey-Bert Róbert Gyula: A MAGYAR BOR SZELLEMISÉGE
- Kertai — Kárpáti: HUNS — MAGYARS. The Military Culture of Magyars and its Related Peoples
- Dittler Ferenc: AZ ŐSI MAGYAR ROVÁSÍRÁS ÉS MAI ALKALMAZÁSAI
- Csajághy György: A „LEHEL-KÜRT". A lovas népek kürtjei, rangjelző ivókürtjei és a „Lehel-kürt"
- IGAZ MÚLTUNK ÉLETFÁJA. 2006-os falinaptár, ősi neveinkkel, rovásírással
- Cey-Bert Róbert Gyula: KÉP A FÁN SZAKRÁLIS SZERELEM A DZSUNGELHÁBORÚBAN
- Fischer Károly Antal: A HUN-MAGYAR ÍRÁS
- Aradi Éva: A HUNOK INDIÁBAN. A heftaliták története
- Kertai — Kárpáti: HUNOK — MAGYAROK Rokon népeink harci kultúrája
- Cey-Bert Róbert Gyula: „ADJ SZABADSÁGOT VAGY HALÁLT!". Gerilla-líra
- Sólyomfi Nagy Zoltán: CSILLAGSÓLYOM. Összegyűjtött versek és dalszövegek
- HUNOR ÉS MAGOR UNOKÁI 2005-ös falinaptár, ősi neveinkkel, rovásírással
- CSODASZARVAS NEMZETEI 2004-es falinaptár, ősi neveinkkel, rovásírással

NEW BRANCHES FROM ANCIENT ROOTS

Gábor Csaba Kárpáti, the founder and managing director of the *HUN-idea* publishing house briefly presents the history, philosophy and publications of his enterprise. His main goal is to reestablish, both on a scientific level and in public education a true and traditional Hungarian historical conscience. The book publishing as core activity is a major element in achieving this ambitious goal.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2009

OBRUSÁNSZKY, Borbála : Átértékelik a gepidák történelmét

Miután a nemzetközi kutatásnak az elmúlt években a sztyeppe történetének számos kérdését sikerült átértékelni, a külföldi szakemberek most a Kárpát-medence hun Attila utáni és avar kor közötti (453-567) történetét kezdik felfedezni, illetve forrásszövegek és régészeti leletek alapján megpróbálják a hunok, szarmaták és a gepidák életét tisztázni. Ezt teszi Herwig Wolfram, osztrák kutató is, aki szerint sokan alulbecsülik a hun globalizáció hatásait, és szükség lenne a korszak történelmének pontosítására is.

Osztrák történész elemzi a korszakot

Herwig Wolfram, osztrák kutató elmondása alapján azért várhatók új eredmények, mert a korszakkal főleg régészek foglalkoztak, történészek nem. A források töredékesek, alig szólnak a terület népeiről, csupán egy-egy esemény kapcsán említik az ott élő népeket. Az elmúlt évtizedben a volt szocialista országokban Sztálin javaslatára nem volt ildomos a korai középkorral foglalkozni, és ennek hatása máig érezhető. Az utóbbi években az orosz és lengyel kutatók már elkezdték átértékelni a gótok történetét. Nagy jelentőségű lehet Szergej Botalov, orosz régész kutatása, aki a késő-szarmaták nyomait keresi az 5-6. századi kárpát-medencei leletekben.

Az új elméletek alapján azt is meg kell vizsgálni, hogy a gótnak és gepidának tartott fémműves tárgyak közül mennyi kapcsolódhat az eurázsiai hun műveltséghez, amely még a 6. században is divatos volt egész Nyugat-Európában, a mai belga területekig bezáróan. Számos megválaszolatlan kérdés van a korszak kárpát-medencei történelmével kapcsolatban, amelynek egy részére még Bóna István hívta fel a figyelmet. Herwig Wolfram szerint a volt szocialista országokban már elkezdték átértékelni a gepidák történelmét, de Magyarországon még ez nem történt meg, és az egyetlen kivétel ez alól Bóna István volt, aki alaposan feldolgozta leleteiket és számos kérdést körüljárt. Az osztrák szerző most megfogalmazta azokat az elemeket, amelyeket tovább kellene vizsgálni.

Nálunk a hagyományos nézet szerint Attila halálát követően a hunok szinte eltűntek a Kárpát-medencéből, ezek után történetükkel már nem foglalkoznak a történészek. Az új külföldi monográfiában már úgy fogalmaznak, hogy a hun birodalom törzsi-törzsszövetségi keretekre bomlott. A forrásokból ismert, hogy vezetőik, mint Irnek, a székelyeknél Csaba királyfi, visszavonultak a Meotisz-vidéki hazába, ahol újjászervezték, igaz jóval kisebb méretekben, a hunok birodalmát. Az is ismert, hogy a Kis-Szkítiában maradt hunokat Attila másik fia, Dengizik vezette, akit ugyan megöltek egy csatában, de valószínűleg nem szakadt magja az Attila-háznak. A későbbi források is néhol beszámolnak egy-egy felbukkanó hun vezérről, ilyen a Morava-folyó mellett élő Mundo, aki a keleti-gót Theoderikkel harcolt a gepidák ellen.

A külföldi szakirodalomban meghatározó monográfia volt Herwig Wolfram könyve, amely részletesen elemzi a gótokat a korabeli írásos források és régészeti leletek alapján. Leírja, hogy a gótokat feltűnésükkor szkítáknak nevezték, mert annyira átvették azok szokásait és műveltségük elemeit. Szerinte a keleti gótok „szkítizálása már a 4. században megtörtént", amely a lovas harcmodorban, a sztyeppei anyagi kultúra elemeinek átvételében megfigyelhető. A sírjaikban lelt tárgyak és a jelképek, pl. a sasos csatok, polichron díszítés párhuzamai Belső-Ázsiában találhatók meg. Ennek az együttélésnek lehetett a következménye, hogy a Geticában is megjelent a szkíta és hun hagyományból jól ismert csodaszarvas űzés motívuma, a csodás állat egyébként kedvelt zsákmányállat volt a Meotisz-vidéken, a szkíták, gótok, majd hunok egykori központjában. Emellett egy másik jellegzetes szkíta motívum, a szent kard kultusza is megjelent a gótoknál.

A szoros szkíta-szarmata-gót-gepida együttélés a Kárpát-medencében is folytatódott, majd a hun uralom alá került térségben az alávetett népek átvették a „birodalmi", vagyis a hun divatot, amelynek hatását egészen a 6. század közepéig megfigyelhetjük a sírokban. Egyfajta globalizáció mehetett végbe akkoriban Európában, melyet a hunok teremtettek meg. A hun divat elemeinek ilyen irányú kutatása csak nemrégen kezdődött el, miután német, osztrák és francia kutatók az európai leleteket összevetették a keleti, szkíta és hun leletekkel. A vizsgálatból kiderült, hogy sok, korábban gótnak és gepidának tartott díszítőelem valójában keleti, belső-ázsiai eredetű. A régészeti leletek egészen a 6. századig még a hun fénykorban készülhettek, erre utal a hun divat továbbélése a Kárpátokban.

© Copyright Mikes International 2001-2009

Együttélés kicsit másként

Több külföldi történész és régész ma már úgy véli, hogy a Kárpátok keleti felében talált leletek etnikai beazonosítása meglehetősen kérdéses. Ez azért fordulhatott elő, mert korábban egyáltalán nem foglalkoztak sok, hun-kori népesség, alánok, szarmaták továbbélésének lehetőségével, valamint a hunok erdélyi és más kárpát-medencei maradékait sem kutatták, így új kihívás lehet a továbbiakban a feltárt leletek újraértelmezése; illetve a történeti forrásokban szereplő adatokat is ismételten át kell nézni. Történetileg nem bizonyított az, hogy a gepidák uralták volna az egész térséget, a mai külföldi álláspont szerint főleg Olténiában, Munténiában, valamint a Szerémség területén éltek. Természetesen sok magyar kutató az Alföldön is gepidákat sejt, esetleg azokat érdemes lenne átvizsgálni, hogy vajon a tárgyi leletek tényleg hozzájuk köthetők-e? Ma már egyre több külföldi kutató úgy véli, hogy késő szarmata népesség is élhetett a területen, de egyes területeken megmaradhattak a hunok is. Utóbbira jó példa a székelyek mondaköre, akik Udvarhely környékén folyamatos hun uralomról beszélnek.

A szkítákról vagy szarmatákról egyébként korábban Priszkosz rhétor írta le, hogy sűrű falvakban laktak, amelyek nem néptelenedhettek el hirtelen, mivel még Jordanes is tud róluk, sőt királyukról is. A gepidák, gótok nem alkottak egységes etnikai képet, nem volt „nemzetállamuk”, vagyis többféle nép élt a Kárpátokban. Bóna István könyvében utalt a gepidák kevert antropológiai jellegükre, és leírta, hogy sok benne a kelet-európai, turanid, valamint az enyhén mongoloid elem. Érdekes módon a sírokban 6. század elejéig megmaradt a koponyatorzítás szokása, amely az alánoknál és hunoknál volt meg. A magyar régész megemlítette a lovas temetkezések meglétét, amely szintén hun hatást sejtet a gepidák körében. A gepidák történelme sem jól datált, nemcsak a királylistájuk hiányos, az apahidai leleteken — mely a főleg hun divatot és a hun mitológia elemeit követi — kívül ismeretlenek a 6. századi gepida uralkodók sírjai, amely szintén azt támasztja alá, hogy nem volt erős uralmuk a térségben.

A legfőbb forrás a 6. században élt gót vagy alán származású Jordanes lehet, aki tömören beszámolt kora történéseivel. Valószínűleg több késő-antik szerző is érdekes lehet számunkra, főleg azok, akik I. Justinianus korában éltek. Néhány, a forrásokban szereplő tény is átrajzolhatja azt a képet, amit a gepidákról eddig tudtunk. Jordanes szerint Attila halála után a hunok nem tűntek el hirtelen, és a gepidák nem alkottak olyan jelentős királyságot, mint azt a szakirodalom említ, hiszen mind Rómának, mint a kelet-római birodalomnak adót fizettek. Jordanes egyaránt megemlíti a hunokat, szarmatákat és alánokat, mint a felbomló birodalom népeit, akik a helyszínen maradtak. Szerinte a szarmaták egy része Illirycumban, a Tisza-vidéken élők pedig szervezetten, Babai nevű királyuk fennhatósága alatt éltek. Alsó-Moesiában alánok éltek, és bár ismert, hogy utóbbiak nagy része nyugatra vándorolt, egészen a mai Spanyolországig jutottak el.

A történetíró szerint a hunok sokfelé kirajzottak, és voltak, akik a Római Birodalomban telepedtek le, utódaik egy része megtalálható a szacromontini és fossatisi népekben. Támadásaik alapján úgy tűnik, hogy nem adták fel tervüket a Kárpátok visszavételére, mert nemcsak betörésekkel nyugtalanították a kelet-római határt, hanem a Dnyeper menti hunok követeket küldtek Thiudimarhoz (Theoderik), az osztrogótok királyához, a gepidák fő ellenségéhez, aki egyébként egyéb hun törzseket is megkeresett a gepidák elleni küzdelméhez, akik akkor már a Szerémségbe helyezték központjukat. A keleti, erdélyi központjuk meglétéről nincs adat a 6. századtól, a leletek kis, majorságszerű lakóhelyekről, és kisszámú sírokról tesznek bizonyságot.

Nemcsak Nedaónál, hanem azt követő évtizedben sem alakult ki egységes uralom a Kárpát-medencében, és a források szerint tovább folyt a küzdelem a gótok, gepidák, szarmaták és hunok között. Az osztrogótok 473. után kivonulnak Pannoniából és előbb a Balkánra, majd Itáliába költöztek, a gepidák pedig ezt kihasználva megszállták Szlavónia és Pannonia Secunda részeit. A két nép — gót és gepida — között ellenséges volt a viszony, és a források szerint a 6. században több háborút vívtak a szerémségi területekért. 537-ben már I. Justinianus hadai ott találják őket, csakúgy, mint Bajan avar kagán, aki 567-ben elfoglalta Sirmiumot, és azzal végképp megszünteti az amúgy is törzsekre hullott gepidák uralmát. Ha ugyanis a gepidák Erdélyben uralkodtak volna, akkor Bajannak útját állták volna, és nem tudott volna egészen a mai vajdasági területekig nyomulni.

A Kárpát-medence felvázolt szétszórt hatalmi viszonyai jól beleillenek a korabeli európai-mediterráneumi történeti-politikai folyamatba. Attila hatalmas birodalmának felbomlása után a nyugat-római birodalom is összeomlott, és azok területén viszonylag kis uralmi központok jöttek létre, kivételt egyedül a kelet-római birodalom jelentett. Fentiek alapján láthattuk, hogy a gepidák sem alkothattak olyan nagy királyságot, mint korábban gondoltuk, és nem lehetett erős birodalmuk sem.

© Copyright Mikes International 2001-2009

Gepida ékszer

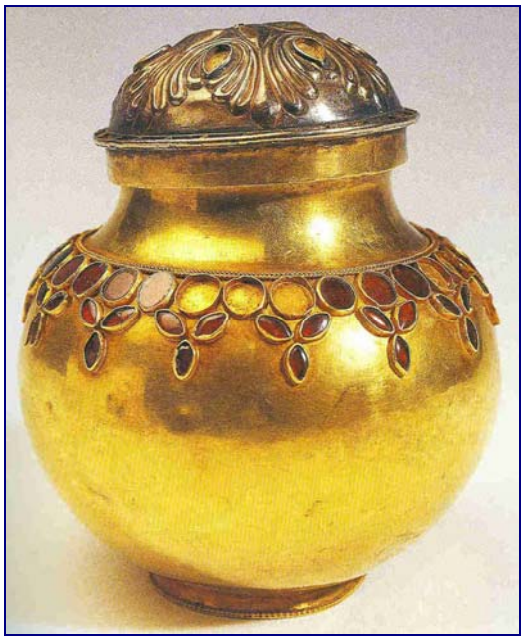

Hun edény Északnyugat Kínából

GEPIDS

The international archaeological and historical results show that the history of Carpathian-basin, after the death of Attila, Hunnish king has to be reevaluated. The Gepids had not ruled over present-day Eastern-Hungary and Transsylvania; their kingdom existed mostly in the southern part of the Carpathian-basin, present-day Voyvodina, where Bayan, king of Avars defeated them. We must investigate, who lived on that territory. According to the sources, Hun and Sarmatian tribes survived there, and occupied independent territories of the Carpathian-basin.

The Gepids had no independent material and intellectual culture; they were mostly influenced by Scythians and Huns. That is reflected by refined precious metals dating from the 5th and 6th centuries.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2009

GEOSTRATÉGIAI ÉS VILÁGGAZDASÁGI KITEKINTŐ

—

GEOSTRATEGY AND WORLD ECONOMIC OUTLOOK

NAPHEGYI, Andrea : A kisebbségvédelem jogi kerete

— *Nemzeti vagy etnikai kisebbség?* —

Jelen írás azonosságunkat nemzeti, etnikai hovatartozásunk perspektívájából közelíti meg, elemezve azt a nemzetközi jogi keretet, amely ennek az identitásnak a megőrzését kívánja biztosítani. A jogvédelem szükségességének alapja ezen közösségeknek egy államon belüli kisebbségi státusa. A kisebbség jelen esetben számbeli kisebbségként értelmezendő.

Az elemzés tárgyát képező nemzetközi egyezmények, ajánlások iránymutatóak a nemzeti és etnikai kisebsségvédelem folyamatos előrelépésére nézve. Írásom során olyan ellentmondásos kérdések tükrében elemzem az egyes dokumentumokat, mint például egyéni v. kollektív jogok, ajánlás jellegű v. törvényerejű dokumentumok, a kisebbségi közösségek védelme v. állami szuverenitás, illetve a nemzeti és etnikai kisebbség fogalmának értelmezésére is kitérek.

A NEMZETI ÉS ETNIKAI KISEBBSÉGEK VÉDELME A NEMZETKÖZI JOGBAN

A kisebbségi jogvédelem nemzetközi keretében négy nemzetközi szervezet, az *Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ)*, az *Európa Tanács (ET)*, az *Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBESZ)*, illetve az *Európai Unió (EU)* által elfogadott dokumentumok elemzésére kerül sor. A történelmi intervallumot illetően jelen írás a II. Világháborút követően napjainkig számított időszakot öleli fel. Ennek keretében két jelentős időszakot különítek el, közvetlenül a II. Világháborút, illetve az 1989-es európai szinten bekövetkezett politikai rendszerváltást követő éveket. A kisebbségvédelem miértjére egyértelmű a válasz, ennek hiányában fenntarthatatlan a nemzetközi stabilitás és béke. Ennek megléte nélkül pedig a társadalmi, gazdasági fejlődés.

I. A II. VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐ IDŐSZAK

Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata[1]

Az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) által 1948. december 10-én elfogadott Nyilatkozat az első jelentős dokumentum az emberi jogok védelme szempontjából. Nevesíti azokat az alapvető emberi jogokat, amelyek minden egyes személyt megilletnek. Az elfogadás napját, december 10-ét az emberi jogok napjaként ünneplik.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) nemzetközi szervezet, 1945-ben alapították a Népszövetség utódjaként. Célja az államok közötti együttműködés a nemzetközi jog és béke, a gazdasági fejlődés, a szociális ügyek és az emberi jogok terén. A szervezet székháza New York, tagországainak száma 192.

A Dokumentum *2. cikke* értelmében *„Mindenki, bármely megkülönböztetésre, nevezetesen fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy bármely más véleményre, nemzeti vagy társadalmi eredetre, vagyonra, születésre, vagy bármely más körülményre való tekintet nélkül hivatkozhat a jelen Nyilatkozatban kinyilvánított összes jogokra és szabadságokra."*

A fogalmazás módja általános jellegű, ennek ellenére megteremti a minden egyes személyt megillető jogvédelem alapját. A hátrányos megkülönböztetés tiltása esetén a nemzeti kisebbséghez való tartozást nem említi kritériumként. A Nyilatkozat által megfogalmazott jogok egyéni jogként értelmezendők. Ami a gyakorlatba ültetést érinti, a tagállamokra nézve csupán politikai kötelezettségvállalást jelent.

Elhangzott a Hollandiai Mikes Kelemen Kör összejövetelén 2009. január 25-én Amszterdamban. — Szerk.

[1] Letölthető: *http://www.unhchr.ch/udhr/lang/hng.htm*

© Copyright Mikes International 2001-2009

Egyezmény az Emberi Jogok és Alapvető szabasadságjogok Védelméről[2]
Az Európa Tanács egyik jelentős megvalósítása az Emberi Jogok Európai Egyezményének elfogadása volt. Ennek aláírására 1950. november 4-én került sor, Rómában.

Az Egyezmény *14. cikke* a megkülönböztetés tilalmáról rendelkezik. *„A jelen Egyezményben meghatározott jogok és szabadságok élvezetét minden megkülönböztetés, például nem, faj, szín, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés szerinti vagy egyéb helyzet alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani."*

Az Európa Tanács 1949-ben megalakult regionális nemzetközi szervezet, székhelye Strasbourg. Jelenleg 47 tagja van, alapvető célja az alapvető szabadságjogok és emberi jogok biztosítása.

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatához képest nevesíti a *„nemzeti kisebbséghez való tartozás"* kritériumát. Az Egyezmény betartását az Európai Emberi Jogi Bíróság felügyeli. A sérelmeket Strasbourgban lehet benyújtani, a jogeset tárgyalása eredményeként meghozott jogerős ítélet végrehajtása kötelező a tagállamokra nézve. A Bíróság döntéseinek felügyelete az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának a feladata, ennek azonban nincs semmilyen formális eszköze a tagországok ösztönzésére, hogy betartsák az ítéleteket. Az egyedüli eszköz a végső szankció, a tagállamnak az Európa Tanácsból való kizárása. Jelenlegi formájában igen korlátozott mértékben tekinthető alkalmasnak a nemzeti kisebbségek védelmére.

Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya[3]
Az ENSZ Dokumentum 26. cikke *az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, valamint az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez hasonlóan rendelkezik: „A törvény előtt minden személy egyenlő és minden megkülönböztetés nélkül joga van egyenlő törvényes védelemre. Erre tekintettel a törvénynek minden megkülönböztetést tiltania kell és minden személy számára egyenlő és hatékony védelmet kell biztosítania bármilyen megkülönböztetés ellen, mint amilyen például a faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy más helyzet alapján történő megkülönböztetés."*

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát 1966. december 16-án fogadta el az Egyesült Nemzetek Szervezetének Közgyűlése. Az Egyezmény 1976. március 23-án lépett hatályba. 2009. februári adatok szerint 164 aláíró, illetve csatlakozó országot számlál. *Az Egyezmény kötelező a tagállamokra nézve, annak betartását az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága felügyeli. Az ENSZ Közgyűlésének 2006-os határozata alapján ennek helyét az ENSZ Emberi Jogi Tanács veszi át.*

A cikk nem említi kritériumként a *„nemzeti kisebbség"* fogalmát, erről azonban külön rendelkezik a *27. cikkben*:
„Olyan államokban, ahol a nemzeti, vallási vagy nyelvi kisebbségek élnek, az ilyen kisebbségekhez tartozó személyektől nem lehet megtagadni azt a jogot, hogy csoportjuk más tagjaival együttesen saját kultúrájuk legyen, hogy saját vallásukat vallják és gyakorolják, vagy hogy saját nyelvüket használják."

A *27. cikk* ellentmondásos az egyéni v. kollektív jogok szempontjából. Egyrészt az előírt jogok a *„nemzeti kisebbségekhez tartozó személyekre"* vonatkoznak, másrészt biztosítja ezen személyek számára, hogy jogaikat a *„csoportjuk más tagjaival együttesen"* gyakorolják. Az ENSZ tagállamai nemzetközi együttműködés keretében kívánják szavatolni a minden egyes személyt megillető jogokat, közösségi jogokról azonban nem rendelkeznek, ezen jogok esetleges biztosításában területi szuverenitásuk veszélyeztetését látván.

[2] Letölthető: *http://www.europatanacs.hu/pdf/Emberi_jogok.pdf*
[3] Letölthető: *http://www.menszt.hu/layout/set/print/content/view/full/203*

© Copyright Mikes International 2001-2009

II. AZ 1989-ES EURÓPAI SZINTŰ POLITIKAI RENDSZERVÁLTÁST KÖVETŐ IDŐSZAK

Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) emberi jogokkal foglalkozó koppenhágai konferenciájának dokumentuma[4]

A Dokumentum az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet 1990. június 5-29. időszakban megszervezett konferenciájának eredménye.

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) a világ legnagyobb biztonsági szervezete, 56 tagállama van. 1972-ben értekezletként hozták létre, a Helsinki Záróokmány értelmében fórumot teremtve a többoldalú párbeszédre. 1992-ben alakították állandó intézménnyé, az 1994-es budapesti konferencián vette fel a jelenlegi nevét. Székhelye Bécs, célja a válságmegelőzés és -kezelés, valamint a válság utáni rehabilitáció.

A Dokumentum *31. cikk 1. bekezdése* értelmében: *„A nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek joguk van emberi jogaik és alapvető szabadságaik teljes körű és hatékony gyakorlásához bármilyen megkülönböztetés nélkül és a törvény előtti teljes egyenlőségben."*

A *2. bekezdés* nemcsak a hátrányos megkülönböztetés tilalmáról rendelkezik, hanem ún. pozitív jogokat is tartalamaz: *„A résztvevő államok – ahol szükséges – különös intézkedéseket fogadnak el a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek az emberi jogok és alapvető szabadságok gyakorlása és élvezete terén a többi állampolgárral való teljeskörű egyenlősége biztosítása céljából."* A pozitív jogok biztosítása értelmében a tagállamok felelőssége, hogy különös intézkedéseket fogadjanak el a teljeskörű jogvédelem érdekében. Annak eldöntését azonban, hogy szükséges-e ezen intézkedések foganatosítása, az említett bekezdés az egyes tagállamok belátására bízza.

A Dokumentum ugyanazzal a megfogalmazással él, mint a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, azaz az előírt jogokat *„a nemzeti kisebbséghez tartozó személyek egyénileg vagy csoportjuk más tagjaival közösen gyakorolhatják"*. Ismét szembesülünk az egyéni v. kollektív jogok dilemmájával. A nemzeti kisebbség természetesen egy közösség, a nemzetközi dokumentumok rendelkezései értelmében azonban jogaikat csak egyénileg vagy csoportjuk más tagjaival közösen gyakorolhatják. A Dokumentum a személy egyéni választásaként ismeri el a nemzeti kisebbséghez való tartozást (*32. cikk, 1. bekezdés*), arról azonban nem rendelkezik, hogy magának a közösségnek joga lenne önmagát nemzeti kisebbségként meghatároznia, és ennek alapján fellépnie a kollektív jogok biztosítása érdekében.

Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének Nyilatkozata a Nemzeti vagy Etnikai, Vallási és Nyelvi Kisebbségekhez Tartozó Személyek Jogairól[5]

A Nyilatkozat kiterjeszti a pozitív jogok körét, további felelősséget ró az aláíró államokra. Az *1. cikk* értelmében: *„Az államok a saját területükön védik a kisebbségek létezését és nemzeti vagy etnikai, kulturális, vallási és nyelvi identitását, valamint ösztönzik ezen identitás előmozdításának feltételeit."* Az előírást úgy is értelmezhetjük, hogy elismeri a kisebbségnek, mint közösségnek a létezését, a *2. cikk 1. bekezdése* azonban egyértelműen *„a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek"* jogairól rendelkezik.

Az ENSZ közgyűlése által 1992. december 18-án elfogadott Nyilatkozat ismét személyek jogairól rendelkezik, az előbbi dokumentumokhoz képest azonban új megfogalmazást használ. Míg az eddigiek nemzeti kisebbségekről rendelkeztek, jelen dokumentum külön említi a nemzeti és etnikai kisebbséget.

A *2. cikk 3. bekezdése* további rendelkezéseket tartalmaz az állam szerepére nézve, ezáltal pozitív jogokat írva elő: *„A kisebbségekhez tartozó személyeknek joguk van – a nemzeti jogszabályokkal nem összeegyeztethetetlen módon – hatékonyan részt venni a nemzeti és – megfelelő esetben – a regionális szintű döntésekben, amelyek arra a kisebbségre vonatkoznak, amelyekhez tartoznak, illetve azokra a területekre, amelyen élnek."* Az előírás előrelépést jelent a politikai döntéshozatalban való részvételre nézve, mégha ennek biztosítása az egyes tagállamok egyéni döntése is, lásd *„a nemzeti jogszabályokkal nem összeegyeztethetetlen módon"*, illetve a *„megfelelő esetben"* megfogalmazást.

A Nyilatkozat jelentős az anyanyelven való oktatás szempontjából is. A *4. cikk 4. bekezdése* előírja: *„Az államoknak – ahol helyénvaló – intézkedéseket kell tenniük az oktatás terén, hogy ösztönözzék a területükön élő kisebbségek történelmének, hagyományainak, nyelvének és kultúrájának ismeretét. A kisebbségekhez tartozó*

[4] Letölthető: *http://www.nemzetpolitika.gov.hu/data/files/84194071.pdf*
[5] Letölthető: *http://www.mtaki.hu/docs/cd2/nemzetkozi/dec-h.htm*

© Copyright Mikes International 2001-2009

személyeknek legyen lehetőségük ismereteket szerezni a társadalom egészéről." Az egyéni és – értelmezés szerint – a kollektív jog is megjelenik: a kisebbségekhez tartozó személyek jogáról rendelkezik, de a jogot kisebbségekre, mint közösségre vonatkoztatja. A rendelkezést azonban gyengíti az *„ahol helyénvaló"* megfogalmazás, ezáltal teret engedve a tagállamok számára az egyéni döntések meghozatalára.

Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája (1992)[6]

A nemzetközi Egyezményt az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága fogadta el 1992. november 5-én. A Karta azonban csak azokra a nyelvekre vonatkozik, amelyeket az aláíró országok állampolgárai hagyományosan használnak – így a bevándorlók által használt nyelvekre nem –, amelyek jelentősen különböznek a többségi vagy hivatalos nyelvtől, és amelyeknek vagy van meghatározható elterjedési területük, vagy az egész országban szétszórtan beszélik, ide tartozik például a jiddis és a roma nyelv.

A Karta ugyan feladatokat ír elő az aláíró államok számára, de maguknak a nyelveknek, nem az adott nyelvet beszélő kisebbségi közösségnek a védelmére törekszik. Már szinte magától értetődő, hogy ebben az esetben is az egyes államokra bízza a rendelkezések gyakorlatba ültetésének módját, az oktatás terén például az adott ország eldöntheti, hogy azoknak a személyeknek a száma, akik egy elismert, kisebbségi nyelven való oktatásért folyamodnak, elegendő-e annak engedélyezéséhez.

Hollandia például 1992-ben írta alá az Egyezményt, 1998-ban lépett hatályba és a nyugati fríz, jiddis, limburgi, alsószász és roma nyelveket ismeri el védett nyelvként. Magyarország szintén 1992-ben írta alá, 1998-ban lépett hatályba és a német, horvát, román, szerb, szlovén, valamint a szlovák nyelvet ismeri el védett nyelvként.

Az ENSZ Dokumentum erőssége a „nemzeti kisebbség" fogalmának körülírása. Nem tartalmaz ugyan egy pontos meghatározást, de utal a kisebbségi közösség sajátosságaira, mint például történelem, kultúra, nyelv, vallás, szokások és hagyományok. Jellemzők, amelyek csak egy közösség keretében gyakorolhatók és fenntarthatók, egyénileg nem. Hallgatólagosan ugyan, de a kisebbséget, mint közösséget határozza meg.

1201 Ajánlás az Emberi Jogok Európai Egyezménye a kisebbségi jogokra vonatkozó kiegészítő jegyzőkönyvvel kapcsolatban (1993)[7]

Az Ajánlást az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése fogadta el 1993. február 1-én, az Emberi Jogok Európai Egyezményének kiegészítéseként. A Preambulum *3. bekezdése* meghatározó a kisebbségek védelmének fontossága szempontjából, lásd *„csak egy államon belüli nemzeti kisebbséghez tartozó személyek jogainak az elismerése és e jogok nemzetközi védelme útján lehet tartósan véget vetni az etnikai összeütközéseknek és ily módon hozzájárulni az igazság, a demokrácia, a stabilitás és a béke biztosításához"*.

Az Ajánlás egyedisége, az eddigi és az ezt követő Dokumentumokhoz képest, a *„nemzeti kisebbség"* fogalmának meghatározásában rejlik *(1. cikk)*.

A Dokumentum továbblép a kisebbségek védelme terén és egyértelműen állást foglal az egyéni és kollektív jogok tekintetében. A *12. cikk* szerint: *„A jelen jegyzőkönyv egyetlen rendelkezése sem értelmezhető olyképpen, hogy*

1. cikk
„Ezen Egyezmény értelmében nemzeti kisebbség alatt az embereknek egy államon belüli olyan csoportja értendő, amelynek tagjai:
a. ennek az államnak a területén laknak és annak állampolgárai,
b. régi, szilárd és tartós kapcsolatot tartanak fenn ezzel az állammal,
c. sajátos etnikai, kulturális, vallási vagy nyelvi jellegzetességekkel rendelkeznek,
d. kellően reprezentatívak, bár számszerűleg kisebbségben vannak ezen állam egy körzetének lakossága körében,
e. arra törekednek, hogy közösen megőrizzék azt, amiből közös identitásuk fakad, nevezetesen kultúrájukat, hagyományikat, vallásukat vagy nyelvüket."

[6] Letölthető: *http://www.complex.hu/kzldat/t9900040.htm/t9900040.htm#kagy32*
[7] Letölthető: *http://www.mtaki.hu/docs/cd2/nemzetkozi/rec1201h.htm*

© Copyright Mikes International 2001-2009

korlátozását vagy leszűkítését jelenti egy szerződő állam törvényhozásában vagy ezen állam által aláírt nemzetközi egyezményben a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek részére biztosított egyéni jogok vagy egy nemzeti kisebbség számára biztosított kollektív jogok egyikének." Az Ajánlás azonban csak politikai kötelezettségvállalást jelent, jogi alapon nem kikényszeríthető.

Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről (1995)[8]

A Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek teljes és hatékony egyenlőségének biztosítására törekszik. Ennek érdekében olyan feltételek megteremtését tartja szem előtt, amelyek segítségével a kisebbségek megőrizhetik és fejleszthetik kultúrájukat, illetve megtarthatják identitásukat. Említésre méltó például *a 10. cikk 1. és 2. bekezdése*, amely a nyelvhasználatról rendelkezik:

A Keretegyezmény az első törvényerejű okirat, amely a nemzeti kisebbségek általános védelméről rendelkezik. 1995. február 1-én fogadta el az Európa Tanács, 1998. február 1-jén lépett hatályba, 12 állam ratifikációja eredményeként.

10.1 „A Felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy minden, nemzeti kisebbséghez tartozó személynek elismerik kisebbségi nyelvének szabad és beavatkozás nélküli használatát mind magánbeszélgetésben, mind nyilvánosan, szóban és írásban."
10.2 „A nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek által hagyományosan, vagy jelentős számban lakott területeken, amennyiben azok a személyek úgy kívánják, vagy az ilyen kívánság megfelel a valós szükségnek, a Felek erőfeszítéseket tesznek arra, hogy biztosítsák – lehetőség szerint – e személyek és közigazgatási hatóságok közötti kisebbségi nyelv használatát elősegítő feltételeket."

Az előbbiekben ismertetett dokumentumokhoz hasonlóan, egyértelmű a kisebbségek védelmére irányuló szándék, ennek gyakorlati megvalósítását azonban korlátozza a fogalmazásmód, ezáltal minden aláíró fél számára jelentős mozgásteret biztosítva. Ilyen például a *„az ilyen kívánság megfelel a valós szükségnek"*, *„lehetőség szerint"* biztosítja, *„a nyelv használatát elősegítő feltételeket"* előírás. És természetesen egyéni, *„a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek"* jogairól rendelkezik.

Az Egyezmény hiányossága azonban, hogy nem definiálja a *„nemzeti kisebbség"* fogalmát, ugyanis az aláíró államok nem tudtak megállapodni egy egységes meghatározásban. Tény, hogy a nemzeti kisebbségek minden egyes országban eltérő sajátosságokkal rendelkeznek. Ennek következménye, hogy a *„nemzeti kisebbség"* fogalmát az aláíró államok különböző módon értelmezik. Ezzel együtt a Keretegyezmény hatékonyságát gyengíti, hogy az előírt jogok és kötelezettségek nem érvényesülnek közvetlen módon, azok közvetlen alkalmazását az egyes államok által elfogadott törvények biztosítják. Az Egyezmény elmarasztalható az egyéni keresetek terén is. Nem biztosít lehetőséget az egyéni eljárások elindítására, mint ahogy például arra lehetőség nyílik az Emberi Jogok Európai Bírósága esetében. Az Európa Tanács az egyes aláíró államok által biztosított jogok felügyeletét a Miniszteri Tanács révén látja el.

Az Európai Parlament állásfoglalása a kisebbségek védelméről és a megkülönböztetés elleni politikákról a bővítés utáni Európában (2005/2008(INI))[9]

Az Európai Parlament Állásfoglalása, mégha nem is törvényerejű, iránymutató annak álláspontjára nézve. Ami a nemzeti kisebbségek védelmét illeti, rámutat az azzal kapcsolatos politikai következetlenségre, arra a tényre, hogy a közösségi politika nem tartalmazza annak definícióját. Ugyanakkor javasolja, hogy ez a meghatározás az Európa Tanács 1201(1993) számú Ajánlásában megfogalmazott *"nemzeti kisebbség"* definícióján alapuljon. Az Európai Parlament ugyanakkor elismeri, hogy *„nem létezik egységes megoldás, amely minden tagállamban javítaná a kisebbségek helyzetét"*, de szükségesnek tartja ebben a tekintetben az Európai Unió közhatóságai számára néhány *„közös és minimális cél"* megfogalamzását.

Az Európai Unió elsősorban gazdasági közösség, nem foglalkozik annyira behatóan a kisebbségvédelemmel, mint például az Európa Tanács. A tagállamok szuverenitásuk veszélyeztetéseként élik meg a kisebbségek, mint közösségek védelmére vonatkozó jogszabályokat. Az erre irányuló kezdeményezések ezért sorra kudarcba fulladtak.

[8] Letölthető: *http://www.complex.hu/kzldat/t9900034.htm/t9900034.htm*
[9] Letölthető:*http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do;jsessionid=64A7B769EB382B2507F7C092E5FB2FB8.node1?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2005-0228+0+DOC+XML+V0//HU*

© Copyright Mikes International 2001-2009

A NEMZETI ÉS ETNIKAI KISEBBSÉG FOGALMA

Az ismertetett egyezmények, nyilatkozatok és állásfoglalások, valamint az egyedüli törvényerejű rendelet, az 1995-ös Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről egyértelművé teszik, hogy ami a *„nemzeti kisebbség”* fogalmát illeti, nem létezik egy pontos, mindenki által elfogadott definició. A három nemzetközi szervezet, az Európa Tanács, az Egyesült Nemzetek Szervezete, valamint az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet egyetért abban, hogy a kisebbségek sajátosságai különböznek egymástól.

A definíció bizonyos objektív sajátosságokra épül, mint például nyelv, etnikai csoport, kultúra, nem domináns helyzet stb., illetve ezekkel egybehangzó szubjektív sajátosságokra, azaz közösen törekednek nyelvük, kultúrájuk, hagyományaik megőrzésére. Ezek a szubjektív jellemzők csak közösségként gyakorolhatók, az erre vonatkozó kollektív jog azonban hallgatólagos, minden vonatkozó dokumentum a kisebbségekhez tartozó személyek jogairól rendelkezik. A szakértők szerint a kompromisszumos megoldás ebben a kontextusban a *„csoport-dimenzióba helyezett egyéni jogok”*[10] megfogalmazás.

A nemzetközi dokumentumok szinonimaként használják a nemzeti és etnikai kisebbség fogalmát. A kérdéskörrel foglalkozó szakértők szerint az előbbiekben ismertetett dokumentumok előkészítése során a „nemzeti” szó haszálata olykor a sajátos történelmi körülményekre utal. Erre vonatkozó meghatározás azonban nem létezik. A nemzeti kisebbség fokozatosan beleolvadni látszik az etnikai kisebbség fogalmába, a nemzeti kisebbségeket nem illetik meg további, sajátos jogok.

A dilemma ellenére, a nemzeti kisebbség meghatározására számos szakértő törekedett. Nicola Girasoli *National Minorities. Who are they?* (*Nemzeti kisebbségek. Kik ők?*) című könyvében (Akadémiai K., Bp. 1995) az egyik legátfogóbb meghatározást fogalmazza meg, a szakirodalomban és nemzetközi dokumentumokban is hivatkoznak rá. Girasoli elkülöníti az etnikai és nemzeti kisebbség fogalmát, olvasatában a kettőt nem szabad szinonimaként használni. Ami az egyéni v. kollektív jogok dilemmáját illeti, a szerző a kollektív jogok mellett foglal állást. Ennek biztosítása azonban lehetetlennek látszik, az érintett államok ugyanis területi integritásuk veszélyeztetését látják a közösségi jog elismerésében. Girasoli szerint ezért minden kisebbséghez tartozó személy számára biztosítani kell a *„kollektív dimenziójú egyéni jogok gyakorlását”*.

A szerző a következőképpen határozza meg a nemzeti kisebbség fogalmát (nem hivatalos fordítás).

> *„Az állam állampolgárainak az a csoportja, amely lélekszámban kisebb az állam népességének többi részénél és nincs domináns pozicióban, akik a történelmi események következtében elszakadtak anyaországuktól, de megőrizték annak vallási, nyelvi és kulturális jellegzetességeit, közös akarattal törekednek ennek megőrzésére, illetve a többséggel egyenrangú státusra, a gyakorlatban és jogban egyaránt, eközben tiszteletben tartva az Állam szuverenitását”.*

Girasoli szorgalmazza az etnikai és nemzeti kisebbség fogalmának meghatározását, ezek tisztázása a jogok gyakorlatba ültetését is megkönnyítené.

~ ~ ~ ~ ~ ~

[10] *http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/Magyarorszagi_nemzetisegek_kotetei/A_nemzeti_kisebbsegek_fogalmarol/pages/009_nemz_kisebbseg_meghat.htm*

© Copyright Mikes International 2001-2009

NAPHEGYI, Andrea : The Legal Framework of Minority Rights Protection

— *National or Ethnic Minorities* —

Present study takes a stock of our identity from a national, ethnic perspective. I will analyse the international legal framework that strives to protect and preserve this identity. The need for such a legal protection is the "minority" status within a state of a national, ethnic community. In this respect the notion "minority" refers to a numeral minority.

The international conventions and recommendations creating the basis of the present analysis stand for a continuous development that the protection of national and ethnic minorities is experiencing. I will consider the relevant documents in the light of a series of contradictory terms, such as individual v. collective rights, legally binding v. non-binding documents, protection of minority communities v. sovereignty of a state. Furthermore, I will take a glance at the notion of national and ethnic minority.

THE PROTECTION OF NATIONAL AND ETHNIC MINORITIES IN INTERNATIONAL LAW

The international framework refers to the relevant documents adopted by four international organisations, i.e. the *United Nations (UN)*, the *Council of Europe (CoE)*, *the Organisation for Security and Co-operation in Europe (OSCE)*, respectively the *European Union (EU)*. As far as the historical period is concerned, the present study embraces the post World War II until the present day period. In this framework I will distinguish two phases, namely the one subsequent to the WW II and the one following the changes of the political system in Central- and Eastern-European countries in 1989. The answer to why minority protection is more than essential is obvious. In default of this the international stability and peace is not sustainable. And in absence of this, the social and economic development could not flourish.

I. THE POST WORLD WAR II PERIOD

Universal Declaration of Human Rights[1]

The present Declaration is the first significant Document in the field of human rights protection. It was adopted by the General Assembly of the United Nations on 10 December 1948. It points out the basic human rights that each individual is entitled to. The day of adoption, 10 December is celebrated as the day of human rights.

The United Nations (UN) is an international organisation established in 1945 to replace the League of Nations. It aims at co-operation between states in the field of international law and peace, economic development, social issues and human rights. The headquarters of the UN is in New York city, it has currently 192 member states.

As stipulated in Article 2 of the Declaration: "*Everyone is entitled to all the rights and freedoms set forth in this Declaration, without distinction of any kind, such as race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status.*"

The formulation has a general character, however, it establishes the basis of legal protection that each individual is entitled to. As far as the prohibition of differential treatment is concerned, it does not mention the status of belonging to a national minority. The rights stipulated in the Declaration are interpreted as individual rights. With regard to implementation, the Member States assume only political obligations, it is not legally binding.

Paper presented at a meeting of the Association Hollandiai Mikes Kelemen Kör, on January 25, 2009 in Amsterdam. — Ed.

[1] Adopted and proclaimed by General Assembly resolution 217 A (III) of 10 December 1948, *http://www.un.org/Overview/rights.html*

© Copyright Mikes International 2001-2009

Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms[2]

The European Convention on Human Rights is one of the significant achievements of the Council of Europe. The Document was signed on 4 November 1950 in Rome.

Article 14 of the Convention proclaims the principle of non-discrimination: *"The enjoyment of the rights and freedoms set forth in this Convention shall be secured without discrimination on any ground such as sex, race, colour, language, religion, political or other opinion, national or social origin, association with a national minority, property, birth or other status."*

The Council of Europe is an international organisation founded in 1949. Its headquarters is in Strasbourg, it gathers 47 Member States. It seeks to ensure the basic human rights and fundamental freedoms.

In comparison with the Universal Declaration on Human Rights, the Convention takes a step further and it stresses out the criteria *"association with a national minority"*, thus prohibiting the differential treatment on this ground. The compliance with the Convention is supervised by the European Court on Human Rights. The complaints can be filed in Strasbourg, the decisions of the Court taken as the result of the case are legally binding. Compliance of the Member States with the judgement of the Court is supervised by the Committee of Ministers. However, it has no official instrument to ensure that the Signatory States provide for the relevant remedies. The final sanction could be the exclusion of a State from the Council of Europe. Until this moment there was no precedent for it. In its present form the Convention can be considered to be only a limited instrument for the protection of national minorities.

International Covenant on Civil and Political Rights [3]

Article 26 of the Covenant follows the wording of the Universal Declaration on Human Rights, respectively that of the European Convention on Human Rights and stipulates: „All persons are equal before the law and are entitled without any discrimination to the equal protection of the law. In this respect, the law shall prohibit any discrimination and guarantee to all persons equal and effective protection against discrimination on any ground such as race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status."

The International Covenant on Civil and Political Rights was adopted by the General Assembly of the Unites Nations on 16 December 1966. It entered into force on 23 March 1976. Based on data as of February 2009 it has 164 Signatory and Acceding States. The Covenant is binding on the Member States, compliance with it is supervised by the United Nations Commission on Human Rights. *According to the decision of the UN General Assembly of 2006, its place is taken by United Nations Human Rights Council.*

The quoted Article does not mention the notion *"national minority"* as ground of non-discrimination. However, it takes a step further and provides for the protection of this group in a separate Article, namely Article 27 that reads: *„In those States in which ethnic, religious or linguistic minorities exist, persons belonging to such minorities shall not be denied the right, in community with the other members of their group, to enjoy their own culture, to profess and practise their own religion, or to use their own language."*

Article 27 is a contradictory one when analyzed from the perspective of individual v. collective rights. On the one hand the rights that it provides for refer to "*persons belonging to such minorities"*, on the other hand it proclaims that these individuals are entitled to exercise their rights "*in community with the other members of their group"*. The Member States of the UN are striving for the protection of the rights of each individual in the framework of international co-operation, however, they refrain from guaranteeing rights on a collective basis, this being regarded as a potential threat to their territorial sovereignty.

[2] Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms *http://www.echr.coe.int/nr/rdonlyres/d5cc24a7-dc13-4318-b457-5c9014916d7a/0/englishanglais.pdf*

[3] Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966, *http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_ccpr.htm*

© Copyright Mikes International 2001-2009

II. THE PERIOD FOLLOWING THE POLITICAL CHANGES OF 1989

Document of the Copenhagen meeting of the Conference on the Human Dimension of the Conference on Security and Co-operation in Europe (CSCE)[4]

The Document is the result of the Second Conference on the Human Dimensions of the CSCE in Copenhagen in the period of 5 June-29 July 1990. It contains the most detailed provisions regarding the rights of national minorities.

According to Article 1 of the Document: *"Persons belonging to national minorities have the right to exercise fully and effectively their human rights and fundamental freedoms without any discrimination and in full equality before the law."*

The quoted Article does not only prohibit the differential treatment of persons belonging to national minorities, but also provides for positive actions: *"The participating States will adopt, where necessary, special measures for the purpose of ensuring to persons belonging to national minorities full equality with the other citizens in the exercise and enjoyment of human rights and fundamental freedoms."* In the spirit of these positive rights – not only refraining from discrimination, but actively combating it – it is the responsibility of the Member States to adopt special measures in order to ensure full enjoyment of the rights that these persons are entitled to. Nevertheless, the analysis of a given situation and the decision whether it requires the adoption and implementation of special measures, remains at the discretion of each Signatory State.

The Organisation for Security and Co-operation in Europe (OSCE) is the world's largest intergovernmental organisation on security, gathering 56 member states. It has been founded as the Conference on Security and Co-operation in Europe in 1973, creating a forum for multilateral communication in the spirit of the Helsinki Final Act. As a result of its conference held in Budapest in 1994 it has been re-named, thus assuming the role of organisation. The OSCE's Secretariat is located in Vienna. Its main aim is conflict prevention and rehabilitation.

As far as the formulation is concerned, the Document follows the path of the International Covenant on Civil and Political Rights. When providing for the full enjoyment of the specified rights, it refers to "*persons belonging to national minorities"*. We are facing again the individual v. collective paradigm. The notion *"national minority"* assumes the existence of a community, however, in the spirit of these provisions, this community can exercise its rights only individually or in community with the other members of their group. The Document acknowledges as a person's individual choice to belong to a national minority (Article 32), however, it does not provide for the right of the community itself to identify itself as *"national minority"* and, as a consequence, to claim the protection of its rights on a collective basis.

Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious or Linguistic Minorities[5]

The Declaration adopted by the UN General Assembly extends the circle of positive rights, it imposes additional responsibilities on the Signatory States. According to Article 1.1 of the Document : *"States shall protect the existence and the national or ethnic, cultural, religious and linguistic identity of minorities within their respective territories and shall encourage conditions for the promotion of that identity*." This provision could also be interpreted as one recognizing the existence of a minority as community, however, Article 2.1 is unambiguously referring to the rights of *"persons belonging to national or ethnic, religious and linguistic minorities"*.

The strength of the UN Declaration is the specification of the characteristics of the notion „national minority". It does not contain a definition of it, however, it refers to the characteristics of this group, namely history, culture, language, religion, customs and traditions. These are characteristics that can only be experienced and preserved within a community and not as individuals. Even though tacitly, it acknowledges the existence of a national minority as community.

Article 2.3 requires further involvement of the states, thus reiterating the rights of minorities as ones not only referring to the prohibition of differential treatment, but also actions of the public authorities aiming to ensure real equality between the majority and minority population: *"Persons belonging to*

[4] Second Conference on the Human Dimensions of the CSCE, Copenhagen, 5 June-29 July 1990, Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE, *http://www.osce.org/documents/odihr/2006/06/19392_en.pdf*

[5] Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious or Linguistic Minorities, adopted by the General Assembly Resolution 47/135 of 18 December 1992, annex 47 U.N. GAOR Supp. (No. 49) at 210, U.N. Doc. A/47/49 (1993), *http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r135.htm*

© Copyright Mikes International 2001-2009

minorities have the right to participate effectively in decisions on the national and, where appropriate, regional level concerning the minority to which they belong or the regions in which they live, in a manner not incompatible with national legislation." The disposal is a marking point in the political participation of minorities, even though the implementation of it belongs to the individual decision-making process of the states in question. The loophole lies in the "*in a manner not incompatible with national legislation"* and *"where appropriate"* formulation.

As far as education is mother tongue is concerned, the Declaration is also noteworthy. Article 4.4 reads as follows: *"States should, where appropriate, take measures in the field of education, in order to encourage knowledge of the history, traditions, language and culture of the minorities existing within their territory. Persons belonging to minorities should have adequate opportunities to gain knowledge of the society as a whole."* The individual and – depending on interpretation – collective rights are equally present: the provision refers to the rights of persons belonging to minorities, then again, the implementation of it assumes the existence of a minority group, a community. The importance of the right is weekend by the formulation *"where necessary"*, the states having wide discretion in deciding whether it is indeed necessary to act accordingly.

European Charter for Regional and Minority Languages (1992)[6]

The Member States of the Council of Europe adopted the Charter in Strasbourg, 1992 in the spirit of the International Covenant on Civil and Political Rights and the European Convention on Human Rights, considering that in the light of these international human rights instruments the right to use a regional or minority language in private and public life is an inalienable right. Nevertheless, the Charter refers only to the rights traditionally used by the citizens of the Signatory States, thus not to the language of migrant communities – that are different from the official language of the State. The Charter distinguishes the *"territorial languages"*, assuming a geographical area where the said language is used and the *"non-territorial"* languages which are traditionally used within a State, such as the Yiddish or the Romany language.

By way of example, the Netherlands signed the Charter on 5 November 1992, it entered into force on 1 March 1998 and it recognises the Frisian, Limburger, Lower Saxon, Romanes and Yiddis languages as protected ones. Hungary signed the Charter on the same date as the Netherlands and it entered into force on its territory also on 1 March 1998. It recognises the Armenian, Beas, Bulgarian, Croatian, German, Greek, Polish, Romanian, Romany, Ruthenian, Serbian, Slovak and Ukrainan as protected languages.

The Charter imposes various duties on Party States, however, its provisions do not aim to the protection of a minority or regional language speaking community, but to the protection of the language itself. The States have wide discretion in choosing between the different optional provisions and it is left to their appreciation whether, for instance, the number of families who request the education in minority or regional language at a certain level is *"considered sufficient"*.

Recommendation 1201 on an additional protocol on the rights of national minorities to the European Convention on Human Rights (1993)[7]

The Recommendation was adopted by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe on 1 February 1993. The Preamble acknowledges the significance of minority rights protection, namely *"only the recognition of the rights of persons belonging to a national minority within a State, and the international protection of those rights, are capable of putting a lasting end to ethnic confrontations, and thus helping to guarantee justice, democracy, stability and peace"*.

The Recommendation is unique amongst the relevant international instruments in the sense that it gives a definition of the notion *"national minorities"* (Article 1).

The Document shows an improvement in the protection of minorities, committing itself to the protection of the collective rights of a minority group. According to Article 12:

[6] European Charter for Regional and Minority Languages, Strasbourg, 5.XI.1992, adopted by the Council of Europe, *http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/148.htm*

[7] The text of Recommendation 1201 was adopted on 1 February 1993 by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe and it is addressed to the Committee of Ministers, *http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta93/EREC1201.HTM*

© Copyright Mikes International 2001-2009

"1. Nothing in this protocol may be construed as limiting or restricting an individual right of persons belonging to a national minority or a collective right of a national minority embodied in the legislation of the contracting state or in an international agreement to which that state is a party.
2. Measures taken for the sole purpose of protecting ethnic groups, fostering their appropriate development and ensuring that they are granted equal rights and treatment with respect to the rest of the population in the administrative, political, economic, social and cultural fields and in other spheres shall not be considered as discrimination."

Similarly to the international instruments providing for an efficient minority protection system, the Member States assume only political responsibility, the rights of the target group are not subject to legal enforcement.

Article 1
"For the purposes of this Convention the expression ''national minority" refers to a group of persons in a state who:
a. reside on the territory of that state and are citizens thereof;
b. maintain longstanding, firm and lasting ties with that state;
c. display distinctive ethnic, cultural, religious or linguistic characteristics;
d. are sufficiently representative, although smaller in number than the rest of the population of that state or of a region of that state;
e. are motivated by a concern to preserve together that which constitutes their common identity, including their culture, their traditions, their religion or their language."

Framework Convention for the Protection of National Minorities (1995)[8]

The Member States of the Council of Europe adopted the Framework Convention for the Protection of National Minorities, the first legally binding multilateral instrument regarding the protection of national minorities in 1995 and it entered into force on 1 February 1998. The document was drafted in the spirit of the Copenhagen Document as one of the undertakings of the Heads of States and Governments at the Vienna Summit, 1993. One of the main objectives of the first legally binding Documents in this field is to create the appropriate condition for the national minorities to express, preserve and develop their identity. Article 1.1 and 1.2 providing for the use of minority language, the mother tongue of a person belonging to a minority group is noteworthy it this respect:

Article 10.1 "The Parties undertake to recognise that every person belonging to a national minority has the right to use freely and without interference his or her minority language, in private and in public, orally and in writing."

10.2 "In areas inhabited by persons belonging to national minorities traditionally or in substantial numbers, if those persons so request and where such a request corresponds to a real need, the Parties shall endeavour to ensure, as far as possible, the conditions which would make it possible to use the minority language in relations between those persons and the administrative authorities."

The Convention follows the path of the discussed Documents in the sense that it does strive for the protection of minorities, nonetheless, the wording of it restrains its efficiency, leaving the interpretation of its provision to the discretion of each Member State. An illustration of it is the formulation "*where such a request corresponds to a real need"*, "*as far as possible",* respectively *"the conditions which would make possible"*. And, as already learned, the Charter interprets the rights on an individual basis, referring to the rights of *"persons belonging to national minorities"*.

The lack of the definition of the concept of *"national minorities"* in the Framework Convention led to a new method of ratification.[9] States Parties to the Convention added their own interpretation of the notion of national minorities during the process of ratification. The different interpretations could lead to the situation in which relying on the same Convention, States ensure different rights and different level of protection for the national minorities living on their territories.

The efficiency of the Convention is also weakened by its implementation procedure, namely that fulfilment of the rights set forth depends on national legislation and the policy adopted by each State. The legally binding Document faces criticism also with respect to individual petitions if compared to the possibilities ensured by the European Court on Human Rights. The Council of Europe monitors the compliance of the Member States with the provisions through the Council of Ministers.

[8] Framework Convention for the Protection of National Minorities, Strasbourg, 1.II.1995, adopted by the Council of Europe, *http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/157.htm*
[9] Gál Kinga, *International Protection of National Minorities, Political and Legal Framework of the 1990s*, in Pro Minoritate, Pro Minoritate Foundation, Budapest, 2001, p. 136

© Copyright Mikes International 2001-2009

European Parliament resolution on the protection of minorities and anti-discrimination policies in an enlarged Europe (2005/2008(INI))[10]

Even though not legally binding, the Resolution is relevant with regard to the standpoint of the European Union, pointing out the inconsistency of policy regarding minority rights protection. As formulated in Article 7: "*...there is no standard for minority rights in Community policy, nor is there a Community understanding of who can be considered a member of a minority; nor is there a definition of minorities in the United Nations Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, or in the FCNM"*. Therefore it recommends that the definition of the notion *"national minorities"* should be based on the one laid down in the Council of Europe Recommendation 1201(1993), see above. It is important to note that, according to the EU Resolution, it is necessary to draw a clear distinction between (national) minorities, immigrants and asylum seekers.

The European Union is primarily an economic community, it does not assume the responsibility of providing for the protection of minorities as for example the Council of Europe does. The Member States regard the recognition of minority rights as collective rights a threat to their territorial sovereignty. Therefore, due to the lack of agreement between Member States, the initiatives taken in this field failed so far.

The European Parliament, and thus the European Union itself acknowledges that there is no single solution ensuring the efficient protection of minorities in all Member States, however, it calls for the development of *"common and minimum objectives for public authorities"*.

THE NOTION OF NATIONAL AND ETHNIC MINORITIES

Based on the aforementioned Conventions, Declarations, Resolutions and the only legally binding Document, the Framework Convention for the Protection of National Minorities (1995) it can be concluded that there is no common, generally accepted definition of the notion *"national minority"*. The four international organisations, the Council of Europe, the United Nations, the Organisation for Security and Co-operation in Europe and the European Union agree upon the fact that the characteristics of minorities, and as such the ones of the national minorities differ from each other. Based on this principle they could work together more closely with the concerned States in finding the specific solutions for the protection of the minorities living on the territory of each State.

The definition of the notion *"national minority"* is based on objective characteristics, such as language, ethnic group, culture, non-dominant position, respectively subjective characteristics being in line with the objective ones, namely a common strive of a community to preserve their language, culture and traditions. These subjective characteristics can only be experienced and implemented as a group and not as individuals. However, the rights provided for in the relevant international Documents are referring to persons, while tacitly acknowledging the existence of a national minority as a community. A number of experts in the field of minority rights protection are suggesting a compromise, that is to define the rights of national minorities as *"individual rights embedded in a group-dimension"*[11].

The related international Documents, even though distinguishing them in wording – ethnic and national –, content-wise use these notions as synonyms. Experts consider that in the preparation process of these Conventions and Declarations the notion *"national"* refers to a specific historical context. Nevertheless, this is not stipulated as such. The expression of *"national minority"* seems to be integrated in the one of *"ethnic minorities"*, thus the national minorities do not enjoy specific rights that they would be entitled to considering their special status.

In their endeavour to find a solution for this dilemma, the experts in this domain came up with several definitions. I rely on the one given by Nicola Girasoli[12] who provides for one of the most comprehensive definition, the relevant literature and international Documents make also reference to it. Girasoli makes a distinction between the notion *"national minority"* and *"ethnic minority"*. According to him these should be not used as synonyms. With reference to the dilemma of individual v. collective rights, the author takes the side of the collective rights. However, guaranteeing rights to national minorities on a

[10]Link: *http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2005-0228+0+DOC+XML+V0//EN*
[11]*http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/Magyarorszagi_nemzetisegek_kotetei/A_nemzeti_kisebbsegek_fogalmarol/pages/009_nemz_kisebbseg_meghat.htm*
[12]Nicola Girasoli, *National Minorities Who are they*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995, p. 103

© Copyright Mikes International 2001-2009

collective basis is not very likely to happen, since, as mentioned before, the States regard it as a possible threat to their national sovereignty.

According to Girasoli, each person should be ensured the *"exercise of the individual rights embedded in a collective dimension."* The definition of the notion *"national minority"* formulated by Nicola Girasoli reads as follows:

> *„A group of citizens of a State, numerically inferior to the rest of the population of that State and in a non-dominant position, who because of historical events have been separated from their country of origin, maintaining the religious, linguistic and cultural characteristics of that country, having a collective will to survive and which aims at achieving equality with the majority in fact and in law, while respecting the sovereignty of the State".*

Girasoli calls upon the official definition of the notions *"national minority"* and *"ethnic minority"*. The clarification and general acceptance of these definitions would also facilitate the implementation of the rights that these communities are entitled to.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2009

KÖNYVAJÁNLÓ

ARDAY, Géza :

Írók az emigrációban — Nyugati magyar irodalom

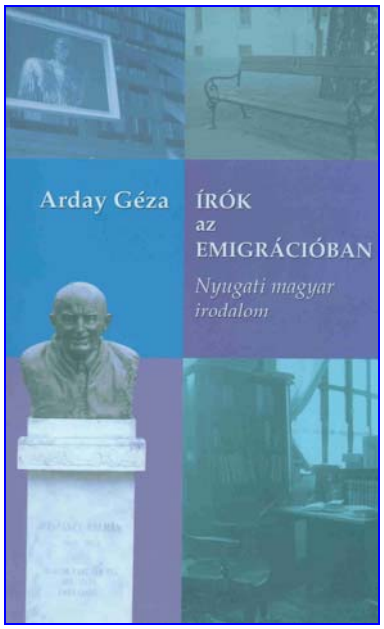

Cím: Írók az emigrációban — Nyugati magyar irodalom
Szerző: Arday Géza
Kiadó: Mikes International
Kiadás éve: 2009
Oldalszám: 196
ISBN: 978-90-8501-131-6

Lelkek tükre: az író, a hazáján kívül is. Amennyiben ez a tükör nem sima, hanem karcos, vagy nem elég tiszta, akkor a tükörkép is homályos lesz, s nem elég éles, ám az irodalmi emigráció egyes magyar alkotóinak biztos kézzel sikerült éles képet láttatni és egyéni teljesítményt nyújtani. Magyar irodalmat nemcsak Magyarországon írnak, adnak ki, ítélnek meg és olvasnak, hanem Kolozsváron, Újvidéken, Beregszászon, Pozsonyban, Münchenben, Párizsban, Londonban vagy akár Torontóban is. Ezt azzal a különbséggel teszik, hogy míg a szomszéd államokban a történelmi hagyományok jó része magyar, addig a nyugati magyar irodalom teljesen idegen nyelvű és kulturális tradíciókra épült társadalmi közegben jött létre.

Családom külföldön élő két tagjának (Bécsben és Torontóban) a könyvtárában kezdtem el ismerkedni a nyugati magyar emigráció ’45 utáni irodalmával. Munkámban meghatározó fordulópontot jelentett, amikor több évvel ezelőtt megismerkedtem a Hollandiai Mikes Kelemen Kör irányítóival. Az évek során kialakult egy közös, egymást segítő baráti munka a nemzetközi témákat kutató és ismertető Mikes International megalkotójával, Farkas Flóriánnal. Több éves munka eredménye ez a kötet, ugyanis az alábbiakban közölt írások 2004-től a Mikes International folyóiratában jelentek meg Farkas Flórián jóvoltából. Magyarországi kiadványok (pár kivételtől eltekintve) helyhiányra hivatkozva nem vállalták e tanulmányok megjelentetését, vagy egy-egy részlet kihagyására akartak rávenni. Szembesülnöm kellett azzal a ténnyel, hogy jelenleg is államosítva van a magyar irodalom, csak más módszerrel, mint az ún. „átkosban”. Azonban számos írás egy szabad országban: Hollandiában, előadás formájában is elhangozhatott a Mikes Tanulmányi napjain, amit mindig a valóságnak megfelelően fel is tüntettem.

E kötet Sárospatakról készült fotókkal van díszítve, ami nem véletlen, ugyanis az emigrációnk számos alkotója és hagyatéka kötődik ehhez a városhoz, amit külföldön iskolarendszere és kultúrája miatt „Bodrog-parti Athén” néven emlegettek. Újszászy Kálmán kezdeményezésére már a hetvenes évektől ide érkeztek a szünidőben, egyhónapos bentlakásos Nyári Kollégiumba a külföldön (Nyugat-Európában és tengerentúlon) élő magyarok középiskolás korú fiai és lányai, hogy magyar apa- vagy anyanyelvi ismeretüket, magyarságtudatukat, az óhazához való kötődésüket erősítsék. A rendszerváltási kísérlet után megalakult a Sárospataki Nyári Anyanyelvi Kollégium Egyesület, mely a másfél évtized alatt végzett öregdiákoknak rendezett nyári találkozókat. Jómagam évekig egyik szervezője voltam ezeknek az összejöveteleknek, s ekkor vált fontossá számomra e város. Évek során vettem észre azokat az emlékeket, melyek Patak kötődését bizonyítják jelentős emigrációs személyiségek iránt. Ilyen például Bertalan Imre amerikai magyar református lelkész áldozatkész munkájának egyik gyümölcse: a Bertalan

© Copyright Mikes International 2001-2009

Imre Vendégház (Kazinczy utca 40 szám alatt). Cs. Szabó László hatalmas könyvtára, íróasztala és a róla készült festmény londoni otthonából, végrendelete alapján a Tudományos Gyűjteménybe került, szintén a Repozitóriumban kapott helyet Szathmáry Lajos hagyatéka is, mely Amerikából tért haza. Szathmáry Lajosra egy bronzplakettel díszített pad is emlékezik a kollégium udvarán. Cs. Szabó László és Rácz István sírja az öreg református temetőben nyugszik. Ezeket örökítettük meg e kötet lapjain, ám fotózás közben jöttünk rá ismét, immár sokadjára, hogy milyen gyönyörű ez a város, ezért nem tudtunk leállni. Pár napos nyári ottlétünk alatt több mint háromszáz fénykép készült, melyből az említetteken kívül egy tucat szintén a könyvet díszítheti: kívül és belül egyaránt. Remélem, hogy ezek által nemcsak a kötet külcsínyét növelhettük, hanem a belbecsét is!

Az összegyűjtött – egymástól független – ám mégis tematikája szempontjából összetartozó írások mindegyike (költői-írói) életutakat mutat be azzal a szándékkal, hogy e téma iránt fogékony olvasók, tanítványaim és barátaim kezébe adhassam több éves munkám eredményét. A tanulmányok meghatározó személyiségeket, illetve irodalmi munkásságukat dolgozzák föl, akiknek gyerekkoruk, ifjúságuk, vagy életszakaszuknak egy része Erdélyhez kötődik (pl. Cs. Szabó Lászlóé, Wass Alberté), és reformátusok egyúttal, mint például az Osloban élő Sulyok Vince vagy Szathmáry Lajos is, aki Chicagoban műgyűjtő és kultúrateremtő mecénás volt. A kötetben szereplő Cs. Szabó László Londonban élte élete második felét. Wass Albert, Szathmáry Lajos és Márai Sándor Amerikában. Sulyok Vince Norvégiában alkot, Tóth Z. László Belgiumban lakik, Agota Kristof pedig Svájcban. Szabó Dezső regényének és személyének a feltámasztását az Ausztriában élt Kovách Aladárnak és Gombos Gyulának köszönhetjük, aki pedig az Egyesült Államokban alkotott.

A kötetben olvasható tanulmányok, esszék, recenziók és előadás anyagok a nyugati magyar irodalom egy szeletének, pontosabban egyes alkotóinak a bemutatását szolgálják. Az írások, s a benne szereplők Tamási Áron elhíresült mondását igazolják, amit a londoni látogatásakor mondott, mely szerint: *akármelyik dombon áll is a pásztor, ugyanazon a nyájon a szeme.* Ezzel a gondolattal ajánlom írásaimat a megtisztelő figyelmükbe.

WRITERS IN EMIGRATION — HUNGARIAN LITERATURE IN THE WEST

This volume contains a selection of Géza Arday´s essays on Hungarian literature in the West written in the past several years and mostly published in the electronic quarterly Mikes International. The book was published in traditional format by the Mikes International Foundation. One of the significance of this book is that the publication of many of the essays found in this collection was refused by journals in Hungary, showing that the freedom of press in today's Hungary is still a faraway dream. Luckily, Holland is still a country that is bastion of freedom of expression and press.

The book is illustrated with photos of Sárospatak, a significant Hungarian spiritual center.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2009

SULYOK, Vince : Vázlatosan a dán irodalomról

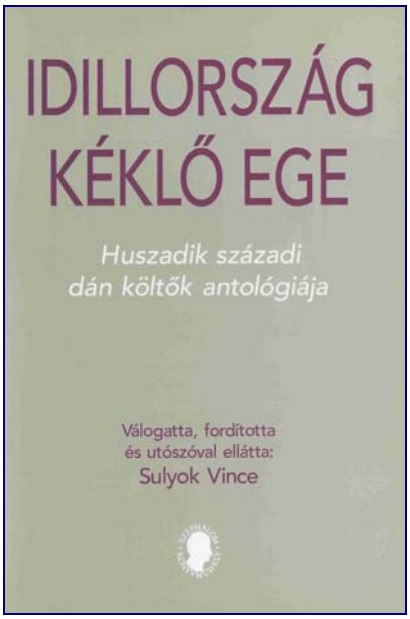

Cím: Idillország kéklő ege — Huszadik századi dán költők antológiája
Válogatta, fordította és utószóval ellátta: Sulyok Vince

Eredeti, hagyományos kiadás

Kiadó: Széphalom Könyvműhely
Kiadás éve: 2002.
Oldalszám: 248
ISBN: 963 9373 23 0

Elektronikus kiadás

Kiadó: Mikes International
Kiadás éve: 2009.
Oldalszám: 204
ISBN: 978-90-8501-134-7

Amikor a dán irodalomra terelődik a szó, a legtöbben (kivéve a speciális érdeklődéssel rendelkező vagy különlegesen vájtfülű irodalmárok szűknek mondható körét) rögtön szabadkozni kezdenek, mondván, hogy úgyszólván semmit se tudnak róla. Kis népek, kis irodalmak közös sorsa ez a nem-ismertség, melyben a magyar irodalom is sokban osztozik a dánnal; ez egyúttal úgyszólván teljesen független azoktól az értékektől is, amiknek ezek az irodalmak „kicsiségük" ellenére is tényleges és vitathatatlan hordozói. Ráadásul nem is egészen fedi ez az állítás a valóságot, hiszen (s most már a dán irodalomnál maradva egészen) már csak a köztudatban is a dán szellemi élet egész sereg neve vitathatatlanul és állandó jelleggel jelen van, mint európai művelődésünk szerves része, sőt egyes esetekben egyenesen tartópillére.

Ezt is igazolandó, bevezetésképpen, valamint megalapozásként jelen gyűjteményünk jó háromnegyed évszázadot átfogó, s különlegessége folytán csak még tovább szűkülő témájához: a modern(ista) dán líra legfontosabbnak vélt költőinek szinte csak jelzésszerű bemutatásához, a következőkben röviden felvázoljuk a dán irodalom fejlődését.

Legrégibb időszaka a közös-skandináv norrön kultúra részét képezi az úgynevezett runairodalmon belül, ahol a dán nyelv és szellemi élet első kimutatható nyomaira is rálelhetünk. Kr. u. 1000-1400 között a kiformálódó skandináv államalakulatokat a nagyjából egyidejűleg fölvett kereszténység és annak nem csupán Skandinávia-szerte, de az egész Európára kiterjedő érvénnyel használt latin nyelvű, s jobbára egyházi(as)nak mondható kultúrája egyesíti szentek életrajzai, krónikák, évkönyvek stb. formájában. Egyúttal egyre gyakrabban és láthatóbban kezd jelen lenni ebben a latinos kultúrában (természetesen helyi érvénnyel) a dán nyelv (és irodalom) maga is, ha kezdetben csak elszórt szavak, nevek, rövidebb összefüggő szövegrészek formájában is csupán. A dán nyelv annak is köszönheti ezt a megizmosodását, láthatóbbá válását, hogy míg a latin nyelvű irodalom a latin betűket használta, addig a dán nyelvű szövegeket és szövegrészeket mindig gót betűkkel jegyezték le, az alnémetből beszivárgó hatásra. Természetesen a dán nyelvű szövegek is gyakran szolgáltak egyházi célokat, „világi" témaköre és használata azonban folyton szélesedett. Ezek tehát a legősibb dán nyelvemlékek. A latin nyelven írt dán művek közül európai érvénnyel és ismertséggel Saxo Grammaticus (élt az 1100-as évek végén és az 1200-as évek elején) fő műve rendelkezik, a „Gesta Danorum". Kortársa, Svend Aagesen, kevésbé ismert külföldön, legfontosabb műve, a Brevis historia regum Dacie, viszont igen népszerű hazájában. A latin nyelvű dán költészet legfontosabb alkotása Anders Suneson hexameterben írt „Hexaëmeron"-ja.

Az 1500-as évekkel Dániába is eljutó humanizmusnak nem sok ideje maradt a szellemi hódításra, mivel mindent átfogó érvénnyel hamarosan elárasztotta az országot a reformáció: dán nyelvű bibliafordítások, vallási vitairatok, egyházi énekek és zsoltárok formájában, s egyúttal az állami adminisztrációban is mind kiterjedtebbé vált a dán nyelv használata. A korabeli dán szellemi életből Tyge (Tycho) Brahe (1546-1601) csillagász neve a nemzetközileg legismertebb, míg az 1600-as évek sokban azonos légköréből a zsoltáríró Thomas Kingo (1634-1703).

A 19. század legnagyobb részében (1800-1870) a romantika az uralkodó stílusáramlat. A kor szellemi nagyságai közül kimagaslik Adam Oehlenschläger (1779-1850) költő, a dán nyelv talán legelső virtuóza, akinek néhány alkotását ma egyenesen

© Copyright Mikes International 2001-2009

a dán lírai modernizmus első fecskéiként emlegetik. Kortársa, N. F. S. Grundtvig (1783-1872), rendkívülien sokoldalú egyéniség volt, aki történészként, reformátorként és íróként egyaránt maradandó életművet hagyott hátra maga után. Vele egyidőben két másik költő is jelentős hatással volt a dán költészet fejlődésére: Christian Winther (1796-1876) és Emil Aarestrup (1800-1856).

E korszak két igazi óriása azonban — nemzetközi mércékkel mérve is — a világ egyik legnagyobb mesemondója, H. C. Andersen (1805-1875), valamint az exisztencialista filozófiát költőien szép művekben megteremtő Soren Kierkegaard (1813-1855).

Az 1870-es évektől a naturalizmus vált egy időre egyeduralkodóvá a dán irodalomban is. Ideológusának a szintén Európa-szerte ismert Georg Brandest (1842-1927) tartják, szépirodalmi alkotói közül pedig Jens Peter Jacobsen (1847-1885) és Holger Drachmann (1846-1908) emelkednek leginkább ki; Jacobsen nem kisebb alkotókra gyakorolt kimutatott hatást, mint Rilke és Thomas Mann. A korszak írói közül meg kell továbbá említenünk Henrik Pontoppidant (1857-1943) és Karl Adolph Gjellerupöt (1854-1919), Dánia első két irodalmi Nobel-díjasát, valamint Herman Bangot (1857-1912).

A 20. század elejének legkimagaslóbb alkotói a regényirodalomban az ugyancsak Nobel-díjjal kitüntetett Johannes V. Jensen (1873-1950), valamint Martin Andersen Nexö (1869-1954) és Jacob Paludan (1896-1975) voltak. A 30-as évektől pedig Karen Blixen (1885-1962) és Tove Ditlevsen (1917-1976) zárkózott fel mögéjük, míg a lírában Tom Kristensen (1893-1974) és Otto Gelsted (1888-1968). De valójában ezek mindegyike igen sokoldalú író volt, s műveiket a legkülönbözőbb műfajokban írták; olykor még mindig vitatható, hogy költőként vagy regényíróként alkottak-e jelentősebbet.

Jelen gyűjteményünk célja a modern dán költészet bemutatása, de már magában azt se könnyű eldöntenünk, hogy tulajdonképpen melyik költővel és évszámmal kezdődött is el a moder-nizmus. Kezdetben Tom Kristensenben véltem rátalálni erre a fordulatot jelző költőre, akinek élete és működése mintegy átíveli a század első felét: 1920-ban debütált s utolsó könyve 1973-ban jelent meg. De, noha igen sokat tett hazájában az angol-amerikai költészeti modernizmus megismertetése ügyében, saját írásaiban nem mert eléggé messze menni az újítás terén. Látta ugyan a dán irodalom sok évtizedes elmaradottságát ezen a téren (az európai és amerikai modernizmus indulásának éveit, mint ismeretes, általában 1850-1870 közé szokták tenni, a szimbolizmusét 1870-1900 közé, az expresszionizmusét és egy sereg egyéb különböző izmusét az első világháborút közvetlenül megelőző időkre, kivéve többek közt a szürrealizmust, objektivizmust, fukcionalizmust, vitalizmust stb., melyek jelentkezését az 1925-1935 közti évekre, sőt esetleg még későbbre datálják). Mindezeknek az új eszmeiséget és költészeti felfogást, valamint formabontó törekvéseket magukban hordozó irányzatoknak az első nyomait csak az 1930-as évektől tudja felmutatni a dán költészet, s a költői modernizmus tényleges átfogó jelenlétéről csupán a második világháborút követő évtizedekkel kapcsolatosan beszélhetünk.

Kivel kezdjük akkor hát bemutatásunkat — s ami nem kevésbé fontos: kikkel folytassuk? Antológiaszerkesztők örök dilemmája ez, vagyis hát a költőket és alkotásaikat illető kiválasztás. Hiszen itt pusztán arról lehet csak szó, hogy ráirányítsuk a figyelmet néhány markáns, jellegzetes vagy különlegesen érdekes és értékes életműre. Sejtjük persze azt is, hogy egyikük-másikuk ki fog majd hullani az „idő rostáján". Nem akar tehát megfellebbezhetetlen érvényűnek látszani ez a válogatás, hiszen a célja csak az, hogy érzékeltesse a modern dán költészet sokszínűségét, esetleges sajátos hangvételét, sajátos színeit, sajátos motívum- és képvilágát, törekvéseit, gondjait, a besorolt versekben tükröződő dán életet, természetet, gondolkodásmódot — világot.

Legyőzve a felmerülő kétségeket, átbukdácsolva a különböző meggondolások Szküllái és Kharübdiszei közt, végülis Paul la Cour (1902-1956) bemutatásával nyitunk, hiszen a besoroltak közül időben is az ő első kötete jelent meg a legkorábban: 1922-ben. Ráadásul la Cour a 20-as években Franciaországban élt, ott tehát, ahonnan a kor legtöbb irodalmi és művészeti kezdeményezése kiindult. — Természetesnek találtam továbbá, hogy a két háború közti lírát Jens August Schade (1903-1978) és Gustaf Munch-Petersen (1912-1938) bemutatásával folytassam, már csak azért is, mivel költői újításaikkal jelentősen járultak hozzá a modernizmus második világháború utáni szélesebb körű kibontakozásához.

A második világháború, azaz pontosabban Dánia német katonai megszállásának évei azonban alaposan lefékezték, sőt gyakorlatilag ténylegesen meg is akasztották a 30-as években beindult kezdeményezéseket. Az ellenállás költészete ugyanis nem formai kísérletezéseket és újításokat kívánt, hanem közérthetőséget, egyenes és félreérthetetlen beszédet, vagy ha úgy tetszik: agitatív, mozgósító, retorikus hangvételt. A csoport legismertebb tagjai Kaj Munk (1898-1944), Poul Sorensen (1908-1973), Halfdan Rasmussen (sz. 1915) és Morten Nielsen (1922-1944) voltak. Közülük Rasmussen nyert besorolást ebbe a gyűjteménybe, nem utolsó sorban későbbi életszakaszának jelentősége folytán.

Már a második világháború kitörését megelőző években több olyan lírikus is jelentkezett kötettel, akinek a művészi fejlődése aztán az 50-es és 60-as években teljesedett ki, például Tove Ditlevsen (1917-1976), Thorkild Bjornvig (sz. 1918), Ole Sarvig (1921-1981), Erik Knudsen (sz. 1922), Jorgen Sonne (sz. 1925) és Frank Jaeger (1926-1977). Ezeket a költőket, nemzedékük több más, itt név szerint nem említett tagjával együtt, kissé sommásan-elnagyoltan Heretica-csoportként emlegetik, a kor központi szerepet játszott folyóiratáról elnevezve őket, melyben többségük előszeretettel publikálta alkotásait. Legfontosabb közös jellemzőjük, hogy a háború és az azt követő évek eszmei zűrzavarából, a társadalmi és egyedi-emberi

© Copyright Mikes International 2001-2009

válságból metafizikai-vallási irányban keresték a szellemi-ideológiai kiutat. Költészetük arra is bizonyíték továbbá, hogy a modernisztikus áramlatok immár végleges győzelmet arattak Dániában is, és hogy a külföldi irodalmakban jelentkező új irányzatokat legkésőbb az 1960-as évektől nagyjából egyidejűleg adaptálták a dániai írótársak is. Ennek a korszaknak a prózaírói közül elsősorban Willy Sorensen (sz. 1929), Peter Seeberg (sz. 1925) és Svend Aage Madsen (sz. 1939) neve kívánkozik megemlítésre.

Nagyjából 1960-tól kezdődően gyökeresen új hangvétel kezd jelentkezni a dán lírában, gyökereivel mélyen a kor dán társadalmában beágyazva, noha a külföldi példák erjesztő hatását se nagyon lehetne letagadni. Legfőbb jellemzője ennek (kissé leegyszerűsítve persze) a kibontakozó jóléti társadalom ferdeségei, hibái, kinövései elleni heves tiltakozás volt, éspedig nem mindig és nem minden politikai színezettség nélkül. Az orosz családi hátterű, nihilista Ivan Malinovskit (1926-1989) és néhány kisebb jelentőségű költőtársát leszámítva azonban a csoport tagjai nem törekedtek radikális szociális változtatásokra, csupán a meglévő társadalom megreformálására. Központi alakjuk az újabb dán irodalom vitathatatlanul legsokoldalúbb egyénisége, Klaus Rifbjerg (sz. 1931), aki „Szembesítés" címmel 1960-ban kiadott verseskötetével mintegy szimbólumává vált ennek a protesztnemzedéknek. Úgyszólván minden műfajban maradandót alkotott, noha életművének legfontosabb részét lírájában véli a kritika meglelni. — Mellette és Malinovski mellett Benny Andersen (sz. 1929) versei kaptak még helyet gyűjteményünkben ebből az irányzatból — és természetesen annak egyik nemzetközileg is külön nagy figyelmet keltett alakja: Inger Christensen (sz. 1935). S ha már a megelőző három költőt is a régi hagyományos formák ellen lázadás jellemezte, akkor ez még kifejezettebben vonatkoztatható Christensenre, aki a fellépésekor (1962) még mindig virágkorát élő késői szimbolizmusnak teljes és heves elutasítására vállalkozott — elsősorban „Az" (1969) és „Ábécé" (1981) címekkel megjelentetett köteteivel.

Férje, Poul Borum (1934-1996), a dán irodalom egészének az 1960-as évektől haláláig központi és meghatározó szerepet betöltő egyénisége, nem kívánt ilyen messze menni, noha „Költői modernizmus" címmel 1966-ban közzétett tanulmánykötetétől éppen ő számítódott a legkövetkezetesebb modernistának. Mellettük meg kell még említenünk Per Hojholt (sz. 1928) és Hans-Jorgen Nielsen (1941-1991) nevét is. Henrik Nordbrandt (sz. 1945) viszont nem egészen véletlenül szerepel a legtöbb verssel gyűjteményünkben: ő ugyanis a mai dán líra egyik legmarkánsabb egyéniségének számít, aki, noha első kötete már 1966-ban megjelent, csak megkésve (igaz: most viszont annál nagyobb súllyal) került bele az irodalmi köztudatba — az utóbbi években már Dánián kívül is. Elutasítja az Inger Christensen-féle túlzásokat egy másfajta, szemlélődőbb, képekben és líraiságban gazdagabb költészet javára, egyenlőre azonban szinte szál egyedül állva még ezekkel a törekvésekkel a porondon, ámbár antológiánk utolsóként bemutatott költője, Pia Tafdrup (sz. 1952) számára se egészen idegenek ezek a törekvések. Tafdrup azonban sokban a korábbi, hagyományosabb kifejezési formákhoz látszik visszafordulni. Költészetében központi helyet kap az erotika, a női test érzéki tapasztalatvilágának, az élet szexuális élményanyagának szokatlanul merész ábrázolása.

Tafdrup antológiánk legfiatalabb költője. Természetesen nem teljesen véletlen, hogy éppen ő képviseli itt nemzedékét, bár választásunk majdnem olyan jogosan eshetett volna másokra is. Hadd említsük itt csupán Michael Strunge (1958-1986) vagy Bo Green Jensen (sz. 1955) nevét. Vagy esetleg folytathattuk volna a sort a mai posztmodern fiatalok egyikével-másikával. De őket inkább majd egy másik válogatásba kell egybegyűjteni, esetleg tíz vagy húsz év múlva.

Mielőtt azonban lezárnánk ezt a kurtára fogott utószót, a teljesebb tájékoztatás kedvéért, s ha csupán néhány név puszta felsorolásával is, meg kell itt említenünk a mai fiatal dán próza talán legfontosabbjait: Dorrit Willumsen (sz. 1940), Suzanne Brogger (sz. 1944), Ib Michael (sz. 1945), vagy éppenséggel Peter Hoeg (sz. 1957) és Jens Christian Grondahl (sz. 1959) nevét. S a kicsit korábban indult s mára már befejezett életművel rendelkezők közül Thorkild Hansent (1927-1989), valamint Henrik Stangerupöt (1937-1998).

A mai dán irodalom rendkívülien sok érdekes egyéniséget tud felmutatni. Egyáltalában legfőbb jellemzője a sokszínűség, a stílusáramlatok boldog kavargása, virágzása, egybemosódása, a formai és tematikai gazdagság és változatosság. Külön öröm, hogy a dán alkotók művei közül egyre több kerül kiadásra magyarul is, lehetőséget nyújtva ezzel arra, hogy a mesék és az operettek mosoly országaként megismert Dánia igazi és mai valóságába nyerjünk általuk bepillantást.

ON DANISH LITERATURE — IN A NUTSHELL

This essay concludes an anthology of contemporary Danish poetry. Vince Sulyok made a selection from the œuvre of 16 contemporary Danish poets and translated a large number of poems into Hungarian. The volume was originally published in traditional form by the Széphalom Könyvműhely publishing house in 2002. Mikes International published it electronically in 2009.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2009

KRÓNIKA — CHRONICLE

FRIGYESY, Ágnes :

Az erdélyi írófejedelemre emlékeztek Verőcén

„Wass Albert a meglopott, megrabolt magyarság jajkiáltása”

— A rabló mindig attól fél a legjobban, hogy az általa elrabolt dolgot, annak jogos tulajdonosa visszaveszi tőle. Wass Albert a meglopott, megrabolt magyarság jajkiáltása. Élő lelkiismerete ma is mindazoknak, akik látják és siratják a lassan pusztuló kárpát-medencei magyarságot, akiknek lelki- és fizikai fájdalmat okoz a határainkon belüli és azon kívüli kultúránk pusztulása. Wass Albert maga a magyar sors. Külön-külön és együtt mindannyiunké — mondta *Derce Tamás*, *Újpest* polgármestere azon a *Wass Albert-ünnepség*en, melyet *Verőcé*n tartottak 2009. január 11-én az író szobránál.

A nagy hideg ellenére több százan vettek részt a 101 évvel ezelőtt *Válaszút*on, nemesi családban született Wass Albert írófejedelemre emlékező ünnepségen. Derce Tamás beszédében hangsúlyozta: — Wass Albertre való emlékezésünk nem csak hangos jajkiáltás a magyarság sorsáért érzett aggodalmunkban! Nem csak egy a sok kis apró ünnep közül. *Tiltakozás* az ellen a kormánypolitika ellen, amely a határainkon túli magyarságot magára hagyta, s kiszolgáltatja mindazoknak, akik a történelmi múltat is ellopva, kisebbségi érzésekkel terhelten a rabló agresszivitásával védik a lopott holmit.

Újpest polgármestere szerint a jelenlegi kormány el akarja velünk feledtetni Wass Albertet. Mint mondta: — Ha ma drága barátaim elfelejtjük Wass Albertet, és kitöröljük még emlékezetünkből is magyarságát, gondolatvilágát, a magyar közösség megtartó erejébe vetett hitét, az összetartozásunkat hirdető apostol szavait, már maguktól jönnek a többiek. Holnap már nem számít, és megtagadjuk a határainkon túli magyarokat, nem érzünk velük sorsközösséget, oláhoknak, tótoknak, rácoknak fogjuk nevezni önmagunk véreit. Derce Tamás rámutatott: — Az a hatalom, amely tolvajoknak, hazugoknak nyújtott és nyújt menedéket, lélekben ugyanúgy kirabol minket, ahogy 1920-ban *Trianon*ban, és 1947-ben *Párizs*ban megtették idegen hatalmak országunkkal.

Újpest polgármestere — ahol szintén állítottak Wass Albert szobrot —, kijelentette: — Ma, ismét végveszélyben vagyunk. A jelenlegi politikai elitnek mennie kell, mert az országot *belső Trianon*ba taszították. Wass Albert viszont a miénk. S a XXI. század zajló magyar tragédiájának, melyben mindannyian főszereplők vagyunk, szellemileg ma is élő alakja.

— A verőcei Wass Albert-szobornál, mely *Tóth Dávid* szobrászművész alkotása, felavatása alkalmából — 2005. december 5-én — többezres tömeg demonstrált a kettős állampolgárságról tartott népszavazás szégyenteljes kormánypárti kampánya és ennek tulajdonítható eredménytelensége ellen. A szobornál és a Művelődési Házban immár hagyományosan minden évben megemlékeznek az író születésének évfordulójáról — mondta érdeklődésünkre *Bethlen Farkas*, Verőce polgármestere, akinek irányítása és lelkes támogatása mellett állították fel az erdélyi író *második köztéri szobrát* Magyarországon. *(Első Wass Albert szobor Bonyhádon áll, 2005. január óta, a második Verőcén látható 2005. december 5-e óta.)*

Idén az ünnepséget a *Verőcei Polgári Kör*, *Erős László* vezetésével, Bethlen Farkas támogatásával szervezte meg, ahol Verőce polgármestere hangsúlyozta: — 1946 előtt a falvak és városok egészséges virágzásnak indultak, az iszákos, romboló embereket kiközösítették maguk közül a falvak, városok lakói, ám az 1946-1947-es kommunista típusú rendszer épp ezeknek az embereknek adott hatalmat, közülük sokan ávós verőlegények lettek, vagy épp az első párttitkárok, pártvezetők. Ezen típusú romboló emberek vezetnek ma is bennünket. Ám ha hittel a szívünkben élünk, előbb-utóbb Wass Albert által megálmodott szebb világba kerülünk. Építkezzünk, s előbb-utóbb szebb országban élünk majd — mondta Bethlen Farkas.

Ferenczy Csongor színművész lelket melengető szavalata után *Kondor Katalin*, a megemlékező ünnepség háziasszonya felsorolta azon települések neveit, ahol az elmúlt néhány évben az író tiszteletére állítottak szobrot, emléktáblát, emlékkövet, kopjafát stb. ezáltal az alábbi helyek az író tiszteletét hirdetik: *Debrecen-Pallag, Miami, Bonyhád, Marosvécs, Holtmaros, Szászrégen, Vice, Verőce, Harkány, Budapest-Magyarok Háza, Solymár, Kisbér, Pákozd, Székelyudvarhely, Hajdúnánás, Sátoraljaújhely, Mezőkövesd, Eger, Astor, Szombathely, Gödöllő, Budapest-Rákosszentmihály, Budapest-Zugló, Kaposvár, Baja, Sükösd, Pápa, Szarvas, Szolnok, Várpalota, Rátót, Újfehértó, Békés, Budakeszi, Békéscsaba, Csepel, Pécs, Taksony, Budapest-Szabadságtér, Zalaegerszeg, Feketelak, Debrecen Agrártudományi Egyetem, Budapest-Rákosmente, Budapest-Újpest, Debrecen Nagyerdő, Szigliget, Kapuvár, Soltvadkert, Tapolca, Szentes, Szeged, Szentgotthárd, Alsózsolca,*

© Copyright Mikes International 2001-2009

Füzesgyarmat, Pécel, Törökbálint, Balatonalmádi, Szováta, Pomáz, Hódmezővásárhely, Balatonalmádi, Dabas, Miskolc és *Szalárd Völgye.* Több településről érkeztek képviselők, vendégek, akik megkoszorúzták a verőcei Wass Albert szobrot.

Wass Albert emléke előtt tisztelegve — immár második alkalommal rendezett *emléktúrát* egy verőcei természetjáró fiatalokból álló baráti társaság a vadregényes Börzsöny-hegységben. *Dr. Tolnai Gyula* szervező elmondta: — Idén 610 fő jelentkezett, a kirándulás *teljesítménytúra* formájában került megrendezésre. A résztvevők kötött útvonalon haladtak, és a választott távot (44, 28 vagy 18 km) a megadott szintidőn belül kellett végigjárniuk. Mindenki kapott egy menlevelet, s az ellenőrző állomásokon bélyegzéssel igazolták a megjelenést. A túra végén oklevelet, kitűzőt, egy tál meleg ételt, valamint forró teát kaptak a résztvevők.

Az emléktúra egyúttal *jótékony célt is szolgált*: a nevezési díjak elkülönített részéből befolyt összeggel a rendezők a *Kallós Alapítvány*t támogatták, amely az erdélyi *Mezőség* területén működtet iskolát és kollégiumot, ezáltal a szórványban, szegény körülmények között élő magyar gyermekek anyanyelvű oktatását segíti, illetve teszi lehetővé.

Az ünnepi megemlékezést megelőzően 2009. január 10-én a nagyváradi *Kiss Stúdió Színház* művészei — *Kiss Török Ildikó* és *Varga Vilmos* színművészek — nagy sikerrel adták elő Wass Albert műveiből összeállított műsorukat a verőcei, illetve másnap a *nagymaros*i Művelődési Házban.

Derce Tamás Újpest polgármestere beszél

Bethlen Farkas Verőce polgármestere beszél

Wass Albert és a díszőrség

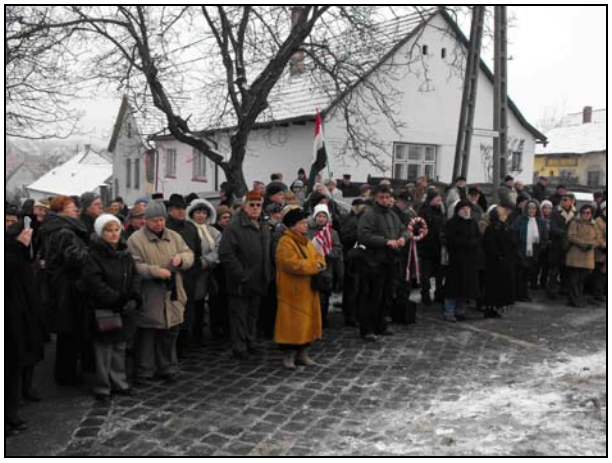

A résztvevők

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2009

FRIGYESY, Ágnes :

Húsz éve alakult a POFOSZ

„Abban, hogy Magyarország független, minden Gulágon, Recsken, börtönben, siralomházban töltött percnek része van, s osztozik a dicsőségben”

A *Magyar Politikai Foglyok Szövetsége (POFOSZ)* megalapításának XX. évfordulója alkalmából *ünnepi kongresszust* tartott 2009. február 25-én, a *Kommunizmus áldozatainak emléknapján Budapest*en, a XII. kerületi *Hegyvidék Önkormányzata Művelődési Központ*ban. A POFOSZ hivatalos bejegyzése 1989. február 23-án történt. *Sólyom László* köztársasági elnök, az ünnepi esemény fővédnöke levélben köszöntötte a résztvevőket:

„1989 előtt csak szűk körben, suttogva beszéltek a politikai üldözésekről. A POFOSZ megalakulásával végre előléphettek azok, akik harccal, szenvedéssel, üldöztetéssel, személyes szabadságuk elvesztésével váltották meg az ország szabadságát. Az ő tisztességük, és az áldozatok józansága kellett ahhoz, hogy egy csepp vér kiontása nélkül ma független, demokratikus Magyarországon élünk. Bármennyi csalódás, fájdalom és keserűség terheli még ma is a hétköznapokat, a legfontosabb cél valósággá vált.”

Fontos gondolatra mutatott rá levelében Sólyom László: „*Tisztelet illeti a POFOSZ alapítóit azért is, mert azok közé tartoztak, akik az 1980-as évek végén visszahozták a közbeszédbe 1956-ot! Bár ’56 kapcsán az értelmezések széttartanak, nem tagadható, egyetlen és igaz cél volt: Magyarország függetlensége, és az emberek szabadsága. Abban, hogy ez megvalósulhatott, minden Gulágon, Recsken, börtönben, siralomházban töltött percnek része van, s osztozik a dicsőségben!”*

Fónay Jenő, a POFOSZ alapítója és első elnöke visszaemlékezésében felidézte az alapítás napjait. Rámutatott: 1972-ben, amikor meghívta egy barátja *Százhalombattá*ra, hogy tartson előadást ’56-ról, akkor jutott először eszébe a POFOSZ létrejöttének lehetősége. Ám erre a pillanatra még 17 esztendőt kellett várnia, s 1989-ben tíz fővel alapították meg a Magyar Politikai Foglyok Szövetségét. Fónay akkor kérvényezte *élete első útlevelét*, amit társával, *Forgács Feri*vel, a másik alapítóval megkapott, s nekivágtak *Németország*nak, hogy adományokat gyűjtsenek a szervezet működéséhez.

**A POFOSZ célul tűzte ki a politikai rendszerváltás elősegítését,
a politikai üldözöttek erkölcsi- és anyagi rehabilitációját,**

mely sajnos nagyon nehezen halad előre. Egy nyugdíj-kiegészítő kérvényüket épp most seperte le Gyurcsány Ferenc miniszterelnök az asztalról.

Mádi Jenő, a POFOSZ jelenlegi elnöke beszédében megállapította: – A POFOSZ nemcsak az ’56-os forradalmárokat fogja össze, hanem más politikai elítéltek is tagjai – így például a *malenkij robot*ra hurcoltak, *katonai munkaszolgálatos*ok, ’56 előtti politikai elítéltek, a szovjet bíróságok által *Gulág*ra ítéltek, kitelepítettek. Mádi Jenő bejelentette, indítványozza egy ’56-os emlékmű felállítását, melynek költségeit adományokból kívánják felépíteni, a jelenlegi kormány támogatására nem tartanak igényt.

90 millió áldozatra emlékezünk

M. Kiss Sándor és *Szakály Sándor* történészek az ’56-os forradalom és szabadságharc jelentőségéről-, valamint a kommunista diktatórikus rendszer jellemzőiről szóltak. M. Kiss megállapította: – A Kommunizmus áldozatainak emléknapján mintegy *90 millió áldozatra* emlékezünk, akik értelmetlenül veszítették el életüket. Ez döbbenetes szám – mondta a történész. Rámutatott: a kommunizmus elsősorban a társadalmi osztályok szerint ítélte meg az embereket, s ezáltal a magyar nép többsége *„reakcióssá”, osztályidegenné,* vagyis a *„magyar társadalom ellenségeivé*” vált az uralkodók szemében.

Az államosítás idején mintegy *négyszázezer* parasztot ítéltek el és ennél többet zaklattak, fenyegettek meg, akik nem ajánlották fel önként, dalolva földjeiket a TSZ-nek. M. Kiss Sándor döbbenetes adatokat közölt a bebörtönzésekről: 1945-ben 8247 ember, 1946-ban 10.682, 1952-ben 35.039 fő került börtönbe. A megfigyelők, ügynökök száma is meghökkentő: 1951-ben mintegy 30 ezer, 1952-ben 40 ezer, 1953-ban mintegy 45 ezer besúgó figyelte a „reakciós elemeket”. Sztálin haláláig egyetlenegy politikai vezető sem emelte fel a szavát a törvénytelenségek ellen – állapította meg M. Kiss.

© Copyright Mikes International 2001-2009

Szakály Sándor előadásában kijelentette: – 1956 őszén egy megalázott nép ismét nemzetté vált. Ezt a néhány napos győzelmet azonban a megszálló szovjet csapatok leverték, s noha az 1955-ös *Varsói Szerződés* nem hagyta jóvá Magyarország lerohanását, a megszállók ereje és a hatalmon lévők félelme miatt maradtak hazánkban az oroszok. Szakály a jelenlegi helyzetre is tekintve megállapította: – A hazáért, a nemzetért érdemes összefogni. Ha megnyertük a csatát, akkor vitatkozhatunk, de nem fordítva!

Az elszakított területek képviselői: *Török József*, a *Volt Politikai Foglyok Szövetsége* Kovászna megyei elnöke *Erdély*ből, *Nagy János* szobrászművész *Révkomárom*ból, *Felvidékről*, *Rácz Szabó László* közíró *Zentá*ról, *Délvidék*ről, valamint *Dupka György* író, költő *Ungvár*ról, *Kárpátalj*áról idézte fel az elnyomatás évtizedeit.

E cikk szerzője most csupán Dupka György, a *Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége* elnöke előadásából emel ki megrázó, fájdalmas részeket: – Az 1956-os magyarországi forradalom idején Kárpátalján a hatóságok nagyon féltek a helyi magyarság zendülésétől. A KGB és a kommunista párt helyi vezérei a budapesti forradalom leverését illetően Kárpátalján is igyekeztek példát statuálni, feketelistákat készítettek azokról a magyarokról, akik nyíltan vagy burkoltan kinyilvánították rokonszenvüket a magyarországi felkelés iránt. Perbe fogták a röplap-terjesztőket, akikkel szemben koncepciós pereket konstruáltak. Ebben az időben, 1956 végétől 1959-ig zajlott a tömeges megtorlás, s legalább 35 ezer ember ellen indult rendőrségi-ügyészségi vizsgálat, politikai *„bűncselekmények”* alapos gyanújával. A kárpátaljai bírósági tárgyalásokat Magyarországon a KGB által kidolgozott forgatókönyvek alapján bonyolították.

E megfélemlítés legfontosabb célkitűzése volt, hogy szétzúzza és megnyomorítsa azt a politikai-társadalmi réteget, mely szembe mert fordulni a proletárdiktatúrával: a szovjethatalommal.

Az *ungvári szovjetellenes ifjúsági szervezet* diákjai röplapokat terjesztettek. E csoport egyik alakja *Benyák Nándor*, akit a *Kárpátaljai Területi Bíróság hat év* munkatáborban (GULAG) letöltendő szabadságvesztésre ítélt. Összezárták a bűnözőkkel, gyilkosokkal, tolvajokkal, ahol kemény fakitermelő munkát végeztettek vele *Mordovi*ában. 1958. decemberében amnesztiával szabadult, de ezt követően állandó megfigyelés alatt tartották 1987. július 14-ig. Bárhová jelentkezett Ungváron munkára vagy tanulásra, fel kellett tüntetnie, hogy szovjetellenes tevékenységért ítélték el.

A *gálocsi szovjetellenes ifjúsági csoport* tagja volt *Gecse Endre* református tiszteletes. Miután a szovjet csapatok lerohanták Magyarországot, a szovjet titkosszolgálat is általános büntető hadjáratot indított a felkelők ellen. Gálocson az elkészült forgatókönyv szerint Gecse Endre református lelkészt szemelték ki a KGB által megtervezett koncepciós per központi vádlottjává, aki úgymond a fiatalokat *„fegyveres felkelésre és a szovjet hatalom megdöntésére buzdította.”* 1958. december 2-án a *huszt*i református templomból koholt vádak alapján elhurcolták. 1959. január 7-én Gecse tiszteletes a KGB ungvári pincéjében a kínvallatásokba belehalt, a nyilvánosság kizárásával titokban hantolták el.

Voltak, olyan személyek is, akiket a forradalom leverése után Magyarországra irányítottak, de nem voltak hajlandók harcolni magyar testvéreik ellen.

Közülük való *Bucsella József*, aki a szovjet hadsereg katonájaként került Magyarországra. A 32. gépesített hadosztály sorkatonájaként 1956. októbere végén elhagyta alakulatát, fegyverét eldobta, mert nem volt hajlandó harcolni magyar testvérei ellen. November végén elfogták, hadbíróság elé állították, ahol golyó általi halálra ítélték. Kivégzése sikertelen volt, a koponyájába röpített golyót kioperálták az egyik moszkvai klinikán. Majd a bolondok házába dugták, később szibériai száműzetésre ítélték. Ötven évet töltött Szibériában, s mint élő tanú került haza.

Dupka György szólt az eddig agyonhallgatott és máig feldolgozatlan menekült ÁVÓ-sok ügyéről is. A legutóbb előkerült levéltári iratok alapján megállapítható, hogy a KGB tájékoztató jelentései alapján az SZKP KB elnöksége ideiglenesen engedélyezte a magyar szabadságharcosok elől menekülő BM karhatalmi tisztjeinek és családtagjainak kárpátaljai befogadását. Miután a Moszkvában kiadott parancs értelmében *„Magyarország lerohanása megtörtént*”, Ungváron még hónapokon keresztül működött az SZKP KB utasítására felállított politikai főhadiszállás. Vezetői mindent elkövettek annak érdekében, hogy az általuk összetákolt Kádár-kormány zökkenőmentesen működjön. S a felkelők megkapják méltó büntetésüket.

Határon átlopott magyar gyermekekből janicsárokat neveltek

Dupka György hangsúlyozta: – Adatgyűjtésük idején találkoztak olyan ungvári szemtanúkkal, akik felhívták a figyelmüket arra a *„szennyes bűntettre”* is, hogy 1956. november 3-át követő napokban a KGB a magyarországi felkelők letartóztatásával és deportálásával egyidőben megszervezte az árvaházi gyermekek „átlopását” a *Záhony-Csap* határátkelőn, a lepányvázott katonai teherautókon utazó öt-hatéves apróságokat a szovjetunióbeli árvaházakban, gyermekotthonokban helyezték el, akikből janicsárokat neveltek.

© Copyright Mikes International 2001-2009

Visszatérve a POFOSZ jubileumi, ünnepi ülésére szót kell ejtenünk az eddig elért eredményekről: – A Magyar Köztársaság kikiáltása után, 1989. november 1-jén lépett életbe a *szabadságharcosok teljeskörű rehabilitációját biztosító törvény*, majd a szabadon választott új Országgyűlés az 1956 októberi forradalom és szabadságharc jelentőségének törvénybe iktatásáról rendelkezett. Az 1990. évi XXVIII. törvénye törvénybe foglalta az 1956. októberi forradalom és szabadságharc történelmi jelentőségét. Majd néhány héttel később kormányrendelet született a *nyugdíj rendezésé*ről.

Az Országgyűlés törvényt hozott az *1956-os Emlékérem és Emléklap* alapításáról. Az 1992. évi XXXII. törvény szerint azokat, akiket 1939. március 11. és 1989. október 23. között életüktől vagy szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak – ebbe a körbe tartoznak az 1956-osok is –, *kárpótlásban részesültek.* A *Szabad Magyarországért Emléklap* alapításáról s adományozásáról 1999-ben született kormányrendelet.

A POFOSZ mindmáig igyekszik méltón megőrizni 1956, a forradalmárok, a politikai elítéltek emlékét, lehetőségéhez mérten hallatja hangját, és próbál segíteni tagjainak. Ma is vallják Fónay Jenővel, a Pofosz alapító-elnökével: **„Csak velünk emelkedhetünk fel újra."**

A POFOSZ tagjai másnap* Vasvári Vilmos *néhai-elnök sírjánál tartottak megemlékezést, majd ezt követően megkoszorúzták a Városháza falán lévő emléktábláját.

Fiatalok es idősebbek a POFOSZban

Fónay Jenő volt elnök Gerecz Attila egykori menyasszonyával

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2009

FRIGYESY, Ágnes :

Kárpát-Haza templom épül

közadakozásból Hazánk fennmaradásáért

„*Verőce*, a *Duna-kanyar* egyik szép települése, ahol élek és dolgozom. Állok a *Katalin pusztá*ra vezető út mentén és tekintetem megakad egy erdővel borított kis hegyecskén. Hosszan nézem a helyszínt és valami megindul a lelkemben. *Kicsi népünk morálisan nagyon mélyre süllyedt* — a *tisztesség*, a *becsület*, a *hazaszeretet* és a *munka* területén. Oly mélyre, hogy az ember már nem tud mit tenni, és azt gondolja: a magyar megújulást csak valami *csoda* hozhatja meg. Építsünk hát templomot, a *Kárpát-Haza templom*át, ahol minden magyar fohászkodhat, imádkozhat hazánk fennmaradásáért" — e lírai vallomással hívogatta *Bethlen Farkas*, Verőce polgármestere mindazokat, akik részt vettek a *Kárpát-Haza templom* ünnepélyes alapkőletételén 2009. március 21-én a Verőce melletti *Katalinpusztai-völgy*ben.

Bethlen Farkas, a templom megálmodója elmondta: — Ezen a szakrális helyen megszólalnak majd a különböző történelmi egyházak képviselői, papjai, valamint a magyarság megmaradásáért szolgáló világ emberek. A Kárpát-Haza templomban minden jószándékú ember fohászkodhat, imádkozhat hazánk fennmaradásáért, feltámadásáért.

— *E templom felépítése szolgáljon bizonyságul, hogy hittel, szeretettel és összefogással visszanyerheti önbecsülését és hajdan volt dicsőségét a magyar nemzet* — hangsúlyozta az ünnepi esemény előtt megtartott sajtótájékoztatón Bethlen Farkas, a *Julianus Barát Alapítvány* elnöke, aki megvásárolta a területet e nemes cél érdekében.

Szűcs Endre és *Tóth Péter* építészek, a templom-építés kivitelezői hangsúlyozták: — Nem is oly régen a „*mindennapi kenyeret*" mindenki maga sütötte kemencéjében. A búzát, mely minden egyes szemében *Krisztus* arcát hordozza, *„életnek*" hívtuk. Ahogy a kemence a búzaszemekből kenyeret éget, ugyanígy érleli eggyé az ide látogató lelkeket felekezeti hovatartozástól függetlenül ez a búzaszem alaprajzú kemence-templom.

Az egyszerű hófehér falak és boltozat között színes üvegablaksor feszül majd, melyen honfoglaló eleink páratlanul gazdag díszítőművészete jelenik meg fénybe öltöztetve. Középpontban az álmában égbe emelt *Emese* alakja látható, akitől a monda szerint az *Árpád-ház* származik, mely család 400 éves uralkodása alatt a legtöbb szentet adta Európának és a világnak — mutatott rá Tóth Péter.

Az első tavaszi nap reggelén érkeztek önkéntes segítők hazánk több településéről és az elszakított területekről is, például *Kárpátalj*áról, *Erdély*ből, illetve említésre méltóak a húsz fős *kiskunhalasi* tűzoltók, akik megtisztították a bozóttól a területet, de várhatók majd kőművesek *Felvidék*ről, asztalosok *Erdély*ből, vagy gimnazista diákok *Gödöllő*ről. A templom közadakozásból, közösségi kaláka munkában, profi cégek felajánlásával és profi szakemberek kivitelezésében valósul meg. Az alapozási munkálatok néhány nap múlva megkezdődnek — mondta érdeklődésünkre *Lőrincz Kálmán* szervező, aki feleségével, *bikafalvi Máthé Gizellá*val és *bikafalvi Máthé László* író, segítő hathatós szervezői munkájával szolgálták a sikeres ünnepi esemény megvalósulását.

„Az Úr mindig mindent megtesz értünk, de semmit nem tesz meg helyettünk!" — vallja Bethlen Farkas, s hogy mennyire igaza van, a nagy gazdasági válság kellős közepén, e kicsi templom építésének indulásaként az ünnepélyes alapkőletételen megjelent és köszöntő beszédet mondott *Mádl Dalma* asszony, az építés fővédnöke, *Cselényi László*, a *Duna Televízió* elnöke. *Wittner Mária* és *Dózsa László* '56-os szabadságharcosok, *Bánffy György*, valamint *Sinkovits-Vitay András* színművészek, illetve *Lovász Irén* énekes és a *Tűzmadár Táltos Dobkör* művészi produkcióikkal gazdagították az ünnepi esemény lelki hangulatát. A történelmi egyházak képviselői: *Beer Miklós* váci római katolikus-, valamint *Csuka Tamás* nyugalmazott református tábori püspökök lelki gondolataikat mondták el, majd a közös imádság elmondását követően *Mátrai Benedek* római katolikus plébánossal és *Márkus Gábor* református lelkésszel felszentelték e szent helyet, mely Bethlen Farkas reményei szerint *szakrális zarándokhellyé*, *kis Csíksomlyóvá* válhat idővel.

A Kárpát-Haza templom *fő célja a magyarságtudat erősítése.* Bethlen Farkas, a Julianus Barát Alapítvány elnöke elmondta: a templom hozzávetően 7 millió forint költséggel közadakozásból, önkéntes munkafelajánlásokból valósul meg.

Maga az épület 100 négyzetméteres lesz, erdélyi stílusú, téglából készül, fatorony fedi majd, falai egyszerű fehér színt kapnak, s mivel itt valamennyi felekezet képviselői megszólalnak, nem lesz oltár, vagy egyetlen vallásra jellemző díszítő elem sem. A templom körüli kertet padokkal szerelik fel, hogy szabadtéri rendezvényeket is tarthassanak. Tervek szerint jövő év közepére elkészülhet a templom, s jövő év március 15-én tartják majd az avatóünnepséget.

© Copyright Mikes International 2001-2009

Eddig több mint egymillió forint gyűlt össze közadakozásból, egy németországi adományozó 500 ezer forintot ajánlott fel a közös célra. Mostantól 1000 forintos *téglajegyek* vásárolhatók a templom megépítéséhez, s várják a kicsik és nagyok, fiatalok és idősek — szellemi, fizikai, vagy pénzbeli — támogatásait.

A Kárpát-Haza templom felépítése támogatható a Julianus Barát Alapítvány számlaszámán: Veresegyház és Vidéke Takarékszövetkezet. Számlaszám: 66000145 – 11073945, Euro számlaszám: HU6266000145 – 11073945, BIC-kód: TAKBHUHB

Bethlen Farkas, Verőce polgármestere, a Kárpát-haza templom megálmodója és Bőzsöny Ferenc ny. főbemondó, az ünnepi esemény moderátora

Az érdeklődők serege

Csuka Tamás, Beer Miklós püspökök, Dózsa László '56-os szabadságharcos, Cselényi László Duna Tv elnöke, valamint Bethlen Farkas polgármester és Bánffy György színművész

Dózsa László '56-os szabadságharcos, Cselényi László, a Duna Televízió elnöke és Bethlen Farkas polgármester, a templom megálmodója

© Copyright Mikes International 2001-2009

Önkéntesek a Katalinpusztai völgyben munka közben

Cselényi László: „Ma lemondott a miniszterelnök.
Ha minden mindennel összefügg, talán évekkel ezelőtt
kellett volna megtartani ezt az alapkőletételt"

Mádl Dalma asszony, az építkezés fővédnöke

Márkus Gábor ref. lelkész, Wittner Mária '56-os szabadságharcos,
Csuka Tamás és Beer Miklós püspökök

© Copyright Mikes International 2001-2009

Tűzmadár Táltos Dobkör a Kárpát-Haza templom ünnepélyes alapkőletételén

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2009

PIRI, Zoltán :

1848. március 15. — Ünnepi beszéd

Ünnepi beszéd a *Hollandiai Magyar Szövetség* és az *Amszterdami Hungária Klub 1929* közös 1848. március 15-e emlékünnepén.

Még ma is nehéz indulat és pátosz nélkül beszélni az 1848-as forradalomról és szabadságharcról. Az elmúlt napokban nagyon sok helyen emlékeztek meg magyarok, határon belül és kívül, az egész Kárpát-medencében és az egész világban, ahol magyarok élnek, elődeink nemes elszántságáról, hogy független, szabad hazában akarnak élni. Mi hollandiai magyarok is megtesszük ezt minden évben, most Hoofddorpban.

Amennyire igaz Széchenyi István szállóigévé lett mondása, hogy nyelvében él a nemzet, úgy azt is állíthatjuk meggyőződéssel, hogy számunkra, magyarok számára, a *közös történelmi emlékezetben* él a nemzet. Az a benyomásom, hogy a trianoni békeszerződéssel az anyaországtól leszakított területeken éppen olyan intenzíven él, mint Magyarországon. Sőt hallva és látva, hogy mi történt Budapesten, meg vagyok győződve, hogy a határon kívüliek méltóságteljesebben emlékeztek meg róla, mint legalább is a fővárosi magyarok.

A magyar történelemben 1848-hoz hasonlítható, fontos, felemelő esemény, talán csak kettő van: első királyunk, *Árpád-házi Szent István megkoronázása* és az *1956-os októberi forradalom*.

Szent István jelentősége mindenekelőtt abban áll, hogy felvette a kereszténységet, a Rómától kapott korona elfogadásával megalapította a keresztény magyar államot, és ezzel megmentette talán a magyar népet a végpusztulástól, vagy legalább is a más népekbe való beolvadástól. Neki köszönhetjük, hogy nem tűntünk el, mint az avarok. Szent István óta, a magyar nép az európai kultúrát megteremtő és hordozó népek egyike. Ezer éven át ennek az Európának voltunk elkötelezett tagja és alkotó része, sokáig, a tatár és török ellen a védőbástyája is. Ennek az európai elkötelezettségünknek az elismerése teljesült be újonnan **2004**-ben, amikor Magyarország teljes jogú tagja lett az Európai Uniónak.

1848 legnagyobb jelentősége, hogy a magyar nép *nemzetté vált*. Megszületett az a tudat, hogy összetartozunk, és együtt, összefogva, *kéz a kézben* tudjuk jövőnket alakítani.

Sajnos, a szabadságharcunk elbukott, osztrák és orosz cári katonák tiporták sárba a magyar szabadságot. A szabadságharc honvéd tábornokait — akik az orosz főparancsnoknak adták meg magukat — hadtörvényszék elé állították, halálra ítélték és három kivételével szégyenletesen, felakasztották őket. Állítólag a hóhérok munkájuk elismeréseként sört kaptak és sörrel koccintottak a jól végzett munkára. Ezért mondjuk még ma is, hogy *magyar ember sörrel nem koccint*.

Az első szabadon választott miniszterelnököt — gróf Batthyány Jánost — ugyancsak kötél általi halálra ítélték, de felesége tőrt csempészett be hozzá, hogy öngyilkos lehessen és elkerülhesse a megszégyenítő halált. Az öngyilkosság ugyan nem sikerült, mert az őrök észrevették, de annyira megsebezte magát, hogy végül golyóval végezték ki. A kivégzése helyén 1926 óta ég az emlékeztető Batthyány örökmécses. Bennünket is emlékeztessen a mécses 1848-ra, szabadságharcunk örök értékeire, hogy meggyőződéssel vallhassuk és mondhassuk: *nem engedünk a 48-ból*.

Ne felejtsük el, nem csak magyarok harcoltak a magyar szabadságharcban. Hogy hány közkatona volt köztük nem magyar származású, nem tudjuk, de sokan voltak. Tudjuk viszont, hogy a tábornokainknak több mint a fele nem magyar származású volt. Lábjegyzetnek is vehetjük a következő néhány mondatot, de nem tudtam megkerülni, hogy a mostani alkalommal ne tegyek egy hosszabb kitérőt a lengyel néppel kapcsolatban, amely történelmünk folyamán sokszor az oldalunkon állt és — ha szükséges volt — áldozatkészen támogatta ügyünket. Nagy tisztelettel adózok mindenekelőtt két lengyel tábornoknak, akik a magyar szabadságharcban végig kitartottak az oldalunkon, Damjanich Jánosnak és Bem Józsefnek. Az utóbbi a Petőfi Sándor által nagyra becsült Bem apó. Két lengyel tiszt, akik előtte a lengyel szabadságért harcoltak és vesztettek, de mégis jöttek segíteni a magyaroknak a szabadságuk kivívásában. Ezt a szép gesztust a magyar nép többször is megköszönte a lengyel népnek.

1939 nyarán a német kormány felkérte a magyar kormányt, hogy engedélyezze a német sereg déli szárnyát átvonulni Magyarországon Lengyelország ellen. A magyar kormány nevében Teleki Pál miniszterelnök Hitlernek küldött személyes levelében megtagadta az engedélyt. Lengyelország német megszállása kezdetén legalább kétszázezer lengyel menekült Magyarországra, vagy onnan tovább. Magyarország szélesre nyitotta a lengyelek menekülők előtt a határt. Aki akart maradt, aki tovább akart menni, mehetett. Közel hetvenezer lengyel katona ment Magyarországról Jugoszlávián át Franciaországba és a Közel-keletre, hogy harcoljon a németek ellen. A Magyarországon maradók száma százezer körüli lehetett. Harminc általános iskolájuk és egy gimnáziumuk működött a háború alatt és ötszázan jártak magyar egyetemekre. Belső ügyeik intézésére még

© Copyright Mikes International 2001-2009

saját lengyel bírósága is volt. A magyar kormány rendelete értelmében minden menekült, köztük vagy ötszáz lengyel zsidó is kereszténynek lett bejegyezve, hogy elkerülhessék a hátrányos megkülönböztetést, kivéve, ha valaki mindenáron ragaszkodtak a megkülönböztető bejegyzéshez. Így élték át a Magyarországra menekült lengyelek a második világháborút, szabadon és biztonságban az 1944-es német megszállásig és nyilas hatalomátvételig. Utána helyzetük rosszabbodott, de a következő év folyamán legtöbbjük visszatérhetett a hazájába.

1956-ban is a lengyelek nyilvánították ki elsőként szolidaritásukat a magyar forradalom mellett. A lengyel-magyar barátság ma is élő fogalom. Mindkét népnek van erre több közmondásszerű kifejezése is. Egyik ilyen mondás lengyelül: „*Polak, Wegier, dwa bratanski, i do szabli, i do szlanski*". Magyar megfelelője: „*Lengyel-magyar két jó barát, együtt harcol, s issza borát*."

Kevesen tudják, de a magyar országgyűlés két évvel ezelőtt március 23-át *a magyar-lengyel barátság napjává* nyilvánította, akárcsak pár nappal később a lengyel szejm (parlament) is megtette ugyanezt.

Az 1848-'49-es szabadságharc elbukott. Következett a megtorlás, Haynau rémuralma és a Bach-rendszer. De a szabadságharc alatt egységes nemzetté vált magyar nép nélkül a bécsi császári udvar nem tudott sokáig uralkodni a soknemzetű monarchia felett. Ennek következményeként jött a megbékélés és a *kiegyezés* (1867). A magyar nemzet fél évszázadon át egyenrangú nemzetként vett részt az új duplamonarchiában. Sajnos a monarchia révén, német nyomásra, Magyarország is belekerült az I. világháborúba. Büntetésként, és hogy Magyarországot kikapcsolják, mint közép-kelet-európai hatalmat, a győztes *antant* megcsonkították az országot. Az ország két-harmada idegen államokhoz került. Volt ebben igazság is, mert a lakosság nagy része nem volt magyar, hanem horvát, román, szlovák, szerb, stb., de több millió magyar viszont hazát vesztettként került az utódállamokba anélkül, hogy egy lépést is tett volna, mert ott maradt és élt továbbra is ősei földjén. Ott él ma is és velünk együtt ünnepli március 15-ét, mert a mai napig is magyarnak, a magyar nemzet részének vallja magát. Így ünneplünk mi hollandiai magyarok is. Többségében holland állampolgárok lettünk, de szívben, lélekben magyarok maradtunk. 1981-ben, az 56-os forradalom emlékünnepén, egy jó barátom ezt úgy fejezte ki, hogy *szívet cseréljen, aki hazát cserél*. Azt ő nem tudja megtenni — mondta —, mert neki csak egy szíve van: *az pedig magyar.*

Hogy mennyire élt a kommunizmus alatt is 1848 emlékezete és gondolatvilága, az ellenére, hogy a rendszer eltüntette március 15-t a nagybetűs nemzeti ünnepek közül, bizonyítja az 1956-os forradalmunk is. Az 1956-os októberi forradalom tudatosan vállalta a márciusi ifjak szellem- és gondolatvilágát, történelmi örökségét. Mennyire hasonlítanak egymáshoz két forradalmunk legfontosabb követelései: sajtószabadság, függetlenség és demokrácia. Ennek az örökségnek a tudatában voltak a forradalmi követeléseket előkészítő írók és fiatal értelmiségiek, akik a *Petőfi-kör*ben találtak egymásra. A műegyetem hallgatói és tanárai, valamint hozzájuk szegődő munkások és színészek a *Petőfi téren*, a *Petőfi szobornál* gyülekeztek először. A Petőfi-szobor előtt, tízezer felvonuló által körülvéve szavalta el *Sinkovits Imre* színész a *Nemzeti dal*t. A tömeg a színésszel együtt ismételte a refrént: *A magyarok istenére esküszünk, esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk.* Egy diák ezután felolvasta az egy nappal előtte megalakult MEFESZ (MEFESZ = Magyar Egyetemista és Főiskolai Egyesületek Szövetsége) 16 pontba foglalt követeléseit. Délután három órakor indult el a tüntetők egyik csoportja a Petőfi-szobortól, a Margit hídon át Budára, hogy a *Bem téren*, a *Bem szobornál* találkozzon a Duna-parton végigvonuló budai tüntetőkkel. A délután folyamán mintegy kétszázezer ember gyűlt össze a Bem-szobornál, ahol *Bessenyei Ferenc* színész elszavalta a *Szózat*ot, *Veres Péter* író felolvassa az íróknak a Petőfi-körben megfogalmazott kiáltványát. Egy lengyel író is üdvözölte a nagygyűlést.

Az 1956-os magyar forradalom is, mint az 1848-'49-es szabadságharc elbukott. A bevonuló orosz tankok véget vetettek a magyar szabadságvágynak. Újra jött a megtorlás és a Kádár-rendszer. A forradalom, azonban nem volt hiába. A magyarok 56-ban bemutatták a világnak, hogy a kommunizmus a gyakorlatban nem egy társadalmi és politikai ideál, hanem elnyomás, diktatúra, ahol az embereknek nincsen joga, csak kötelessége van. 1956 hatására nagyon sokan nyugaton, akik addig hittek a kommunizmusban, hátat fordítottak neki. Voltak azok is, akik meg akarták még reformálni, az úgynevezett *eurokommunisták*, akik *demokratikus kommunizmus*t akartak. Rossz fába vágták a fejszéjüket, mert beletörött. 1989-ben Európában megszűnt a kommunista államhatalom. Sokan vallják, hogy az 56-os magyar forradalom verte a kommunizmus koporsójába az első szöget.

1989-ben Magyarországon teljesült a legtöbb ember szíve vágya: Magyarország független és demokratikus állam lett. Sajnos az elmúlt húsz év azt mutatja, hogy nem tudtunk élni az elnyert szabadsággal és demokráciával. Remélem, a közeljövőben, miután már teljesült a magyar nép szíve vágya, hogy szabadok vagyunk, megjön a józan esze is, hogy tudjon élni vele.

Éljen a magyar szabadság, éljen a haza!

Hoofddorp, 2009. március 21.

Piri Zoltán

A HMSz alelnöke

© Copyright Mikes International 2001-2009

VAN VOLLENHOVENNÉ KENESSEY, Ilona :

The Year 1948[1]

Silent night…

The streets of our little town were white with snow and the frosty branches of the trees sparkled in the moonshine. Coming from the late evening service, I walked with my mother and grandmother to my uncle's house to wait with my family for the start of the New Year, the year 1948.

We were in a happy mood. Our pastor pointed out in his sermon that after a long time, 1948 will be the first year to start in peace. The peace-treaty was signed a few months ago and we can justly expect the occupying forces to withdraw soon from our country. Normalcy will return again. My grandmother said: "Maybe my sons can come home too".

In the house of my uncle the not-church-going members of the family were gathered and they were in high spirits. They were gathered around the radio while listening to a very witty cabaret. The radio was quite new; my uncle bought it as a Christmas present for the whole family. For 3 years we didn't have a radio, because they were all taken or destroyed by the occupying Soviet Army. So we immensely enjoyed to listen to it.

At midnight the younger children were brought in in their pyjamas, and with a glace of Tokayer wine we wished each other a happy new year. Then my uncle began to look for other broadcasting stations and after a while he reached the BBC. They sang: Should Old Acquaintances Be Forgot. This was the first time I heard this song and somehow it made me very happy and optimistic. We were all rather optimistic…

The first alarm-signal came on the 10th of March, when Jan Masaryk, the Czechoslovak Minister of Foreign Affaires, was found dead in the courtyard below his bathroom window. It is still unknown whether he was killed or committed suicide. My father thought this did not make much difference for us. Masaryk was not a communist; he wished Czechoslovakia to accept the Marshal-plan help that was offered to the East-European countries too. The Soviet Union was against it and the communists, of course, followed the commands of Moscow. Masaryk in his high position probably saw that nothing could be done against the communists and the sovietisation of his country and preferred not to endure it; or he was killed by the communists which did not predict much good for us either.

At the end of March factories having more than 100 employees were nationalized. This was a terrible blow for my uncle. Originally he was a lawyer but after the war he didn't see much point in being a lawyer in a lawless country. Before and during the war he helped to set up an organisation of domestic industry. Peasants, who didn't have much to do during the winter, received weaving looms and cotton or wool yarn and by weaving some kind of fabrics, could make some money. During the war this became a big operation, supplying hospitals and households with sheets, all kinds of textiles, even with very nice woollen cloth. Our whole province was clad by this domestic industry.

After the war my uncle spotted some of the undestroyed weaver's looms and by contacting his old yarns-sources, he set up once more a circle of home-weavers. At that time there were many young war-widows who had almost no income. They received no or only very little widow's pension since their husband died fighting the glorious Soviet army, and having young children they didn't get a normal job. To them it was a God-sent to work in this domestic industry, at their convenience. Most of them worked only a few hours a day. In this way my uncle had more than 100 people on his pay role.

This nationalization didn't hit only my uncle, but the employees too. In our little town there was nobody with the organisation talents to hold together this undertaking. After only a few weeks the whole venture fell apart, leaving more than 100 people without an income.

Most nationalized factories shared a less dramatic fate. E.g., in the pharmaceutical factory Chinoin, (where I worked in the 50s), the take-over went quite smoothly. Only the owner and a few of his closest co-workers were dismissed. It is true, this happened not very elegantly, but at least they were not beaten, like many disowned owners were.

At this same time there was an internal power-struggle in the Social Democratic Party.

The leader of the Communist Party, Mátyás Rákosi, who was always referred to as The Best Pupil of the Great Stalin, started with his "salami tactics". This meant elimination of all other parties and opponents slice by slice. He wanted the Social Democratic Party merge to into the Communist Party. The leaders of the rightwing of the Soc-Dem Party, who opposed this

[1] Paper written for the Erasmus Club in 2008.

© Copyright Mikes International 2001-2009

merger, were thrown out of the party and were placed under house-arrest. In June the two parties merged to form the Hungarian Working People's Party.

This month June was a very hectic one. After forenamed merger came the nationalisation of the schools and then the Berlin Blockade.

At that time in Hungary most schools were not state-owned. Very many were founded by a church, most or them by the Roman Catholic Church. Some high schools for girls were founded by Societies to Further the Education of Women. Etc. All these schools were firmly grounded into non-communist ideology. They taught their pupils the old-fashioned ethics of the Ten Commandments: You shall not steel, You shall not lie, You shall not murder, You shall not bear false witness against your neighbour…

This, of course, was just the opposite of communist teachings. They saw supreme merit in taking away somebody's land, factory, house, shop, animals, etc. without any compensation.

Lenin said: "To tell the truth is a stupid, bourgeois prejudice. We are building the socialism and are entitled to say whatever is enhancing our goal." — The execution of countless people on trumped-up charges was called a success and a victory.

Under these circumstances, of course, the communists couldn't tolerate the existence of private schools. The education of the youth in the right ideology was an important priority. The Protestants accepted the nationalization of their schools rather meekly, but the roman-catholic archbishop, cardinal Mindszenty fiercely opposed it. Unfortunately this resulted only in the imprisonment of many of his followers.

On the 24th of June the Berlin blockade started. Karin will have a paper on it, so I only mention its effect on my uncle. Robbed of his business he had not much to do. He sat almost the whole day by his radio listening to all stations he could understand through the jamming. He hoped fervently that the Western Powers would attack the Soviets, drive them out of Germany, Poland, and most important, out of Hungary. He thought that no self-respecting Western Power could tolerate the brutal provocation of the Soviets.

At the same time another uncle of mine, living in England as a D.P., working at his night-shift listened to heavy planes flying over. He hoped they were carrying tanks and cannons to Germany, to attack the Soviets. Later he found out they were carrying racehorses from one race court to the other.

Of course, now I am very happy the Western Powers were not as bellicose as my uncles, but at that time we were so unhappy that even a third world war seemed not too bad.

This summer I had a private reason too to be unhappy. As part of my study I had to work in a chemical factory. This was a terrible experience. Until this time I lived the nice, leisurely life of a student. Of course, I had to study, but learning has never been a problem for me; I enjoyed it. Now I had to be at 7 a.m. in the factory in the outskirts of Budapest. That meant I had to get up at 5 in the morning and had to travel almost 1 hour in a crowded tram, between sleepy, not-very-well smelling people. Then I had to work in a noisy, dirty, stinking work-room until 4 p.m. with people whose language I hardly understood. — I was a so called "well-brought-up" young lady, with only very foggy ideas about the facts of life and absolutely no knowledge of four-letter words. And now I was landed between people whose language consisted almost entirely of curses. I must admit, they were very ingenious in cursing. In Holland, in 50 years, in this line I only heard "God verdomme", but those Hungarian workers were very inventive with foul language. I learned quite a lot. Unfortunately, I didn't enjoy it. I was very, very unhappy. Will this be my future, my whole life? To get up at 5 a.m., to work 54 hours a week in dirty, smelly surroundings listening to foul language? How can I escape this nightmare? Wouldn't it be much better to die?

Thank God, I didn't die. In September the new semester started and I was back in the nice, cultured atmosphere of university life. We missed a few colleagues. It turned out that three of them escaped to the West. At that time the Iron Curtain was not quite tight yet, there were possibilities to cross it. To my amazement one of these boys, Otto went to Belgium to become a Jesuit. In the spring we flirted a little with each other, in June he invited me to an open-air concert. He escorted me home and when we took leave at the front door he suddenly kissed me on my forehead. I was very much surprised and before I could tell him not to act so boldly, he was already gone. When I heard he joined the Jesuits, I thought, romantically, that probably this was the last time he kissed a girl. — Well, it was not, as I found out 50 years later, when I met him at a Hungarian get-together in Switzerland. It turned out he spent only a few years as a Jesuit novice. At the time of our meeting he was already the proud grandfather of a couple of grandchildren.

Two others of the missing colleagues met a much grimmer fate. They were arrested and sent to a concentration camp. They were at a summer assembly of Catholic youth where they protested against the nationalization of schools.

The president of the republic, Zoltán Tildy, was forced to resign and was placed under house-arrest. His successor was Árpád Szakasits, the former leader of the left wing of the social-democrats. Tildy was member of the Small Holders Party, which won with overwhelming majority the more-or-less free elections in 1945. He was a nice and honest man, but of course,

© Copyright Mikes International 2001-2009

no match for Rákosi, the best pupil of the Great Stalin. Nor was Szakasits; — 2 years later he was arrested and sentenced to life-imprisonment.

In November we heard that Yugoslavia was expelled from the Cominform, that there was a split between Tito and Stalin. From this time on Tito was not called in the pres the Heroic Friend of the Great Stalin, but the Watch-dog of the Imperialists.

For the Christmas holyday I went to my parents. I travelled by bus. Much snow fell the last days and the ancient, crowded bus couldn't climb the rather steep hill Katalin. We had to get out and push the bus up the hill. After half an hour of hard toil we reached the peak of the hill, where a pub was standing. Everybody, the chauffeur included, ran for a drink. I asked the wife of the inn-keeper where I can find a toilette. She looked at me if I was out of mine mind a told me just to go to the back-yard a look for a bush. Being winter, it was already pitch-dark and I walked along a row of urinating men. When I was far enough I thought to hear the babble of a brook. But the sound was made by my fellow female passengers. — I don't know how much the chauffeur drank but he brought us home safely.

A few days before Christmas the best friend of my father was lifted at night from his bed, arrested and put into jail, nobody knew why. That was the worst aspect of tyranny, you never knew what was happening and why. It was really like walking on a minefield, you never knew when you get blown-up. You were completely disoriented, you thought this cannot happen, but it happened. You thought: one cannot do this to me, but it was done, and done and done again.

On the 26th of December, on Boxing Day, the archbishop of Hungary, cardinal Mindszenty was arrested and put into jail.

The year we started so merrily and full of optimism we ended in utter misery.

Thank God, at least we did not know worse was to come.

CHRONICLE

In this column the Hungarian journalist, Ágnes Frigyesy (Budapest) publishes the following three reports:

1. COMMEMORATION OF THE TRANSYLVANIAN LITERARY PRINCE AT VERŐCE: A ceremony was held on the 11 January 2009 at Verőce, Hungary to commemorate the great Transylvanian writer *Albert Wass*. A bust of the writer stands there since 2005. Two mayors gave speeches, Tamás Derce of Újpest, and Farkas Bethlen of Verőce. Mr. Derce stressed that the destiny of Albert Wass was a pure Hungarian destiny. Next to the commemoration ceremony a hiking was also organized for the second time. Despite the very cold weather, several hundreds took part in the ceremony.
2. THE POLITICAL PRISONERS ALLIANCE WAS FOUNDED 20 YEARS AGO: A ceremony of the Political Prisoners Alliance's (POFOSZ) was held on February 25, 2009 in Budapest, commemorating the 20th anniversary of the Alliance's founding and the 90 million victims of Communism. László Sólyom, the President of Hungary and patron of the event highlighted the fact that all those who suffered in prisons and in communist concentration camps like Gulag or Recsk, contributed to the fall of Communism and share the glory of liberating Hungary. The leaders of the Alliance and delegates from similar Hungarian organizations from the neighboring countries provided insights into the historical research of communist terror, analyzed the results since 1989 including the present situation.
3. FOUNDING OF THE CARPATHIA-HOME PRAYER TEMPLE: The founding ceremony of a temple was held on March 21, 2009 in the Katalinpuszta Valley in the vicinity of Verőce. The mayor of Verőce, Farkas Bethlen won over a lot of people to realize his dream: to build a prayer temple, which could become a place for pilgrimage for all Hungarians who do care for their country and wish to pray for it. The temple is built by public subscription with the help of volunteers and professional companies. According to the organizers´ plan the inauguration of the temple would be held on March 15, 2010.

Then Ilona Kenessey Van Vollenhovenné remembers the year 1948 in a paper written to a Dutch club, the Erasmus Club in 2008.

The column is concluded with the festive speech of Zoltán Piri, Deputy Chairman of the Hungarian Federation in the Netherlands, held on March 21, 2009 at a festive ceremony organized by the *Hungarian Federation in the Netherlands* and *Amszterdami Hungária Klub 1929* (*Hungaria Club of Amsterdam, 1929*).

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2009

ÍGY ÍRTUNK MI

~ Válogatás a XX. századi nyugati magyar emigráció sajtójából ~

Katolikus Szemle — Különlenyomat
1967.
Megjelent a KATOLIKUS SZEMLE 1966 évi 4. számában a 310-333. oldalon
és az 1967 évi 4. számában a 314-335 oldalon.

CS. SZABÓ, László :

VÉRES DRÁGAKŐ

Két tanulmány a tizenhatodik századi Angliáról

Ez ősi trón, e felséges sziget,
E fönség földje, e Mars székhelye,
Ez új Éden, e fél-Paradicsom,
E természet-emelte nagy erősség
Ragály és háborúk ellen, e boldog
Törzsek bölcsője, ez a kis világ,
Ezüst tengerbe foglalt drágakő,
Melynek a hullám épít védfalat
És mély sáncárkot az irigykedő
Szegényebb földek háborgása ellen,
E föld, e boldog birtok, Anglia...

Shakespeare: II. Richárd

© Copyright Mikes International 2001-2009

A VONAKODÓ VÉRTANÚ

Morus Tamás

1.

Prédájára ugrik a fölvevő lenese. Mint a pusztában, elevenen, az a vadállat, amelynek faragott mását elejti a filmszalagon. Vörös koronás, ezüst oroszlán az áldozata: egy díszbárka orrán vicsorgó címerszörnyeteg. Ágaskodva, fenyegetőn betölti a képmezőt egy pillanatig. Robert Bolt többszörösen díjnyertes filmdrámájáról, A viharálló emberről beszélek. A *Man For All Seasons* az angol címe.

Látogatóba megy a vizen VIII. Henrik a Temze-parti Chelseabe, Morus Tamáshoz. Aki több neki, mint főkancellár, kebelbarátja is. Nem valami biztonságos hely az a kebel; bársonnyal bevont lőporos hordón ülnek, akiket oda kegyosztó szeretettel befogad. A bársony néha csak utánzat, a lőpor mindig valódi. Senki sem tudja ezt jobban Morusnál. « Ha megszerezhet magának egy francia kastélyt a fejemért, bizony legurulna », mondta barátságuk delelőjén. Birkózó, költő, teniszező, teológus, íjász, muzsikus (több hangszeren), táncos, falkavadász: a homéroszi istenek naiv, zabolátlan önzésével eltelt király angol módra amatőr volt a sportban és humanista tudományokban. De az imperátori hatalmat szakértőként gyakorolta, életveszélyesen. Másokra persze, nem magára.

Meglepetésnek van szánva a látogatás. Protokollszerű meglepetésnek: belső emberei idejében elárulták, tud róla a gazda. Roskadásig rakott asztaloknál lámpalázas háziasszony várja a véletlenül betoppanó fejedelmet.

Ugrik a filmkép; elsőnek szökken partra VIII. Henrik, a fess sportember. De ingoványos az a szakasz vagy nagy esőzés lehetett nemrégen. Bokáig toccsan a sárba, térdig fröcskölődik. Nevet a nézőtér, a vásznon senki. A király csípőre veti két kezét, megtámaszkodik a derekában, mint egy hóhértönkben. Elhűlve, lassan körülnéz: ki tette ezt, ki a felségsértő? Mögötte, a veszteglő bárkában egymáshoz lapulnak a kicsípett udvaroncok. Arcuk merev, rettegés vibrál a tanácstalan maszkok mögött. Ki a felelős, vajon ki fog itt lakolni? A sár? Vagy Morus Tamás, a süppedékes partrész gazdája? A hajósok, akik ide szaladtak ki? Vagy ők, amiért nem óvták? Aztán a király nagy hahotával áthidalja nevetséges helyzetét. Amely vérbe is kerülhetett volna, ha rossz lábbal kel föl aznap. Torkaszakadtából kacag a király. Kényszeredetten-e vagy őszintén? — mindegy. Hurráh! egy szempillantás múlva torkaszakadtából kacag az egész hajórakomány. Se nem erősebben, se nem gyöngébben, mint a felséges úr, pontosan úgy. S a cifra békák kezdenek bokáig beugrálni a sárba. Nosza, kinek fröcsköl fel a térdéig? Pontosan térdig.

A király azért lepte meg Morust, hogy ismét megpróbálja áthódítani az oldalára. Ő az ország első hivatalnoka, 1529 óta a főkancellár. Henrik dorombol, duzzog, üvölt, édesgetést váltogat fenyegetéssel. Nem kicsiségért. Szabadulni akar feleségétől, Aragóniái Katalintól s engedni készül szeretője, Boleyn Anna kívánságának, hogy vegye feleségül. De a tüzelő hím aggódó király is, az angol nép traumatikusan szorongó pásztora. Katalin nem szült fiúörököst, Annától meg éppen azt remél. Ha nincs férfi utód, ismét fölfakadhat az urak között a borzalmas polgárháború, melyet apja, VII. Henrik fojtott el, megint mozgósítják százakra rugó, páncélos háznépüket a címeres farkasok. Jogászai már találtak is kibúvót, megvan az ürügy a válásra. Felesége az eredeti trónörökösnek, Arthur nevű, korán elhalálozott testvérbátyjának volt a felesége. Már pedig írva áll Mózes harmadik könyvében — betéve tudja a király melyik rész hányadik versében —, hogy « a te fiútestvéred feleségének szemérmét fel ne fedd ». Pápai fölmentéssel házasodott, de a bűn azért csak bűn: vérfertőzés, hajtogatja újabban. Meg is tagadta tőle a fiúgyermeket a háborgó Úristen, halvaszülettek vagy elhaltak pólyában. Másodszor követel hát fölmentést a pápától, ezúttal a házasság megsemmisítését, hogy tisztuljon az út az oltárig, gyümölcsöző, *mert* bűntelen frígykötés felé. Hiszen olyan szívbemarkoló verseket ír Annához s a zenét is maga költi aláfestésül! Rómával vagy Róma nélkül, az fog történni, amit ő akar.

Az történt. 1534-ben a parlamentre diktált törvények kimondták, hogy VIII. Henrik az angol egyház feje és Boleyn Anna gyermekei a trón jogos várományosai. E törvényekre, az államhűség jeléül, éppen úgy meg kellett esküdni, ahogy az ókorban mindenki áldozni tartozott a megistenült császár szobrának. Aki tagadta érvényességüket, fejvesztés terhével felségárulónak minősült. Két év múlva, a harmadik házasság idején Henrik más törvényt szavaztatott meg. Abban változott a trónöröklési rendelkezés, de változatlan az árulás bűne s a fejvesztés. Vagyis az ellenszegülőket most már nem azért az utódlási rendért nyakazták le, mint megelőzőleg, « tavalyelőtt ». Olyan közönséges foglalkozás volt akkor a hóhérság, akárcsak ma egy szőlőpermetezőé. Permetezett ő is, a tönköt.

Alig néhányan tagadták meg az esküt az 1534-es törvényekre: a londoni karthauzi rendház szerzetesei, John Fisher, rochesteri püspök és Morus, a *volt* főkancellár. Mert akkor már nem az; két és fél évi tisztségviselés után, 1532 májusban

© Copyright Mikes International 2001-2009

lemondott. Ha zsivajgott is körülötte a népes folyóparti ház, még mindig elég tágas, hogy magánemberként félrehúzódjék valamelyik szögletébe, terjengős, de szívből fakadó hitvédelmet írni hazai és kontinentális eretnekek ellen, akik az egy és oszthatatlan egyház sürgető, jogosult reformját eljátsszák nyílt lázadásukkal. Mert más a papok ráncbaszedése s más az ördögi engedetlenség! Szinte láthatatlanul él, de hitélete változatlan, naponta átjár a szomszédos templomba.

Azt a templomot 1941-ben erősen sújtotta egy német légitámadás. (Azóta helyreállították). Csak egyik sarokrésze menekült meg, a középkori törzshöz toldott kápolna, melyet sírhelyének szánva maga Morus építtetett. Nem lehet tudni, hogy oda kerültek-e végül a csontjai; fejét Canterburyben őrzik, befalazva egy kis templomba[1].

Valószínű, hogy a sírkápolna olaszos stílű oszlopfőit Hans Holbein tervezte, első angliai útján, valamikor 1526 és 1528 között. Erasmus ajánlólevelével nézett szét pártfogók után a német festő, aki Bázel és London között ingázva, a svájci reformáció képrombolásai miatt végül a kecsegtetőbb szigeten ragadt. Huszonkilenc éves volt az első partraszálláskor, mukkanni sem tudott angolul, annál meggyőzőbben beszélt tolla, krétája, ecsetje. S rögtön egy udvari főember, a jövendő kancellár nyúlt hóna alá, távoli jóbarátja, Erasmus kedvéért. A karácsonyt már Morus házában töltötte a festő, két rendeléssel; az egyik egy bensőséges családkép, a másik egy hivatalosabb jellegű portré.

> « *Nem messze Londontól, a Temze-parton Morus építtetett magának egy udvarházat, amely rangos és tágas, de nem olyan hivalgó, hogy kihívja az irigységet », szól Erasmus tudósítása a bécsi püspöknek.* « *Itt él boldogan ő s a család, felesége, fia, menye, három lánya, a férjük s már tizenegy unoka... Nem hanyagolják el sem a férfiak, sem a nők a stúdiumokat és hasznos olvasást, de szívügyük mégis csak a csendes áhítat* »[2].

Mivel Morus 1524-ben költözött ki a Cityből Chelseabe, Erasmus viszont hét évvel azelőtt járt utoljára a szigeten, csupán közvetve tudhatott a házról, közös ismerősök és európai kőrútról megtérő tanítványok révén. S persze Holbeintól. A festő 1528-ban ismét Bázelben van, a csoportképről készült tollrajzzal, amely Morus ajándéka: így mutatja be családját. Kilenc alak helyezkedik el komótos ülésben vagy állásban a családfő köré, mint egy széles oltárképen, amelynek ezúttal hiányzik a központi, spirituális mágnese. Új volt a műfaj; Holbein előtt senkisem mert rá vállalkozni az Alpoktól északra.

Megfestette első angliai pártfogójának a mellképét is. « Vonzó és barátságos derű jellemzi vonásait, arca mosolyra áll s összevág jellemével; őszintén szólva jobban illik rá a vidámság, de együgyü bohóckodás nélkül, mint a komolyság és ünnepélyesség », írta Erasmus Ulrich von Huttennek, arra a kérésére, hogy beszéljen a bámult Morusról, mondja el, milyen kívül, belül. Milyen? Örvendező ember, mint aki békében él Istennel s magával. Eleget hallhatta barátjától, hogy Krisztus azt akarja: örvendezzünk a földön, de az ő megváltó kínjára gondolva, amelyben a hívő ember kész osztozni, ha rákényszeríti a lélek végveszélye.

Röntgen-szemű ember volt Holbein. Mellképén más is leolvasható a mozgékony arcról, nemcsak a tréfálkozó hajlam és áttetsző mosoly. Az erős szemöldök, kékesszürke, tiszta szem, nagy orr, hosszú, egyenes száj a jellem erődláncolata. Erről az erődről szól az Erasmus levél folytatása is, az a rész, amely álszerény szabadkozással rátér a testi leírásról a lélek ecsetelésére. Húsz évnyi bensőséges tapasztalattal, körülbelül négyezer szóban tájékoztatja Erasmus a kérdezőt[3].

Útonálló fajzatból származott Hutten. A kor egyik legtündöklőbb elméje és költője a szerencsétlen lovag, akit pokoli kínokkal, korán szétroncsolt a szifilisz. Erőszakos, ingatag természete s tomboló nacionalizmusa merőben elütött a két idősebb keresztény humanista finomabb szövésű, de egyben szívósabb alkatától. Az ellentét hamarosan kiderült; Luther körül fellángolt fél Európa, testvér testvér, humanista humanista ellen fordult, a lovag is meg fogja támadni mindnyájuk mesterét, a fő írástudót.

Erasmus nem szépít a levélben, hiteles apró vonásokból áll össze a lelki arckép, amit egy világi szentről rajzol. Morus csak titokban, szemérmesen aszkéta; nyájas modorú, elhajoló; formaságra nem ad; könnyen megközelíthető és megkörnyékezhetetlen; nem mardossa becsvágy és semmibe veszi az udvari életet; független, de kötelességteljesítő; lelkiismeretesen végzi azt is, amihez nincs kedve, de a dolga; figyelmes másokkal, nemtörődő magával; hajlik az ugratásra, állja a tréfát; barátkozásra született, barátaival türelmes; nőkkel, még feleségével is tréfásan kötődve bánik; nincs benne intellektuális gőg; nagy állatbarát s a harácsoló bírók közt ő a tiszta kezű, békéltető bíró mintaképe.

[1] 1960-ban, London-járásán Tamási Áron megnézte a chelseai templomot. A látogatásról Szabó Zoltán ad számot az Új Látóhatár 1967 júl.-aug.-i számában.
[2] 1532 december.
[3] 1519 július 23 a híres levél kelte.

© Copyright Mikes International 2001-2009

Az effajta könnyen kezelhető, engedékeny ember hirtelenül kezelhetetlenné válik a jellem törési próbáján: lelke napsütötte, sima mezejéből kiemelkednek a földalatti acélbunkerek, egész láncolat. Helyőrségük soha nem adja meg magát; *ils ne passeront pas* a jelszó, utolsó leheletig[4].

2.

ERASMUSNAK nem tetszett, hogy lelke jobb fele, a tréfás ember, nagy humanista, független jogász és többféle minőségben a City bizalmi embere végül engedett a király unszolásának. 1517 óta Morus a titkos tanács tagja. Miért hagyta, hogy becsábítsák a hatalom sáncaiba? Leveleiben Erasmus arról panaszkodik másoknak, hogy barátját egyenesen bevonszolták oda. Addig is tevékeny ember volt, ezentúl nem marad egyetlen szabad órája a versengve dédelgetett tudományokra.

De az aszkétikus londoni polgárfiú becsülte a rangot. S a rangosok társaságát, feltéve, hogy helytállnak viselkedésükkel a család ősi nevéért. Ha maga nem űzte is, elbűvölte a méltósággal gyakorolt pompa. Vonzotta az eszes, csillogó, akaratos király, aki — (Tudor családi vonás) — jó érzékkel és értékítélettel válogatta meg embereit az ország szolgálatában, tisztelettel nézett a művelt és kegyes királyasszonyra, humorával hamarosan beférkőzött az uralkodó pár szeretetébe, — Morus maradjon náluk vacsorára! De miért terhes udvari szolgálat árán, csapdákat kerülgetve, hálókon átbújva, ma sértetlenül, holnap elejtve? Erasmus szerint elérhette volna ragyogó eszével kívülállóként is, nagyobb biztonságban.

Ezeket igen, de nem azt, ami legbelül hajtotta. Morusban megvolt az a szolgáló készség, amely közhasznú, gyakorlatias képességekért elhanyagolja vagy föláldozza mélyebb s ha kell: kíméletlen önzéssel védelmezendő adományait. Az írástudóét. Ilyen ember úgy véli, hogy minél magasabb polcon minél közelebb kerül a hatalom forrásához, annál jobban járnak a rászorulók.

Jóbarátját meg sem kísértette effajta hivatástudat és önkéntes igavállalás. Érthető, mert másfajta történelmi talajból sarjadt a két ember. Erasmus németalföldi szülőföldje, mint egy változó méretű birtoktest többször is gazdát cserélt a hatalmak osztozásain; Anglia a normann hódítás óta viharálló, független királyság. Noha rokon fajsúlyú a két ember műveltsége és szellemi rostozatuk is hasonló, Erasmus öncsonkító erőpocsékolásnak tartotta a közszolgálatot, Morus viszont érdemesnek, hogy sok külföldi barát és tisztelő keserűségére föláldozza érte tudós becsvágyait. A humanista a titkos tanácsos mögé húzódott.

Azzal, hogy a világ « így megyen »: bajjal, mohóságnak, butaságnak, zsarnokságnak és oktalan öldöklésnek kiszolgáltatva, persze Erasmus is tisztában volt. Országról országra vándorolva, városból városba költözve áldhatta a szerencsét, ha nem ütöttek rajta úton útfélen kóbor zsoldosok. A kor fosztogató munkanélküli hada. Hízelgőn levelezett királyokkal, fejedelmekkel s országló főpapokkal, szembedicsérte őket káprázatos erényeikért, létük áldás a népre, tudományra, az egész földre, de közben tudta, hogy zabolátlan mohóságuktól hull szét Európa. S micsoda időkben! Mikor keleten tágul s elgennyed a nyílt seb, a törökvész. Nem elefántcsont torony az a kis független nyugalom, amit fél-nomádként védelmez dolgozó szobácskáiban a ravasz, hiú és mások hiúságát fortélyosan legyező emberbarát. Félti Morus szabadságát, de maga csupán annyira szabad, mint egy magányos vitorlázó a szeszélyes óceánon. Barátja hadihajón szolgált.

Ha kétféleképpen gondolkoztak arról, hogy magukfajta ember hogyan gazdálkodjék életével és tehetségével, tökéletesen egyetértettek a földi világ rendjéről. Tudtukon kívül a letűnő középkor hátvédharcosai a vajúdó új államelmélettel szemben. 1516 nyarán jelent meg, a jövendő V. Károly császárnak ajánlva Erasmus könyvecskéje a keresztény fejedelem eszményéről: Institutio Principis Christiani, az év végén Morus Utopiája. Erasmus gondozta a könyv első louvaini kiadását.

Az elvesztett aranykori bölcsesség *helyreállítása* s nem a *fejlődés* vagyis a hatalom központosított fokozása járt az Institutio szerzőjének a fejében. Akármilyen tájékozott volt is Erasmus a világról, szívéhez csak a svájci kanton s a birodalmi szabad város állt közel. Gyanakodott a kikristályosuló nemzeti királyságokra, aggódott a királyi hatalom gyarapodásától, háborús

[4] 1527-ból való az egyéni portré s a családkép (a modelek nevével s életkorával); Holbein a kettőt vagy párhuzamosan vagy egymás után festette Chelseaben, Morus fedele alatt. A családképről készített tollrajz sohasem hagyta el Bázelt s Erasmus örökségéből átvándorolt az ottani múzeumba, amely a Holbein művek leggazdagabb lelőhelye. Maga a vászonra festett temperakép eleinte Chelseaben függött, Moruséknál, a tizenhetedik században Arundel őrgrófé, a híres műgyűjtőé volt, egykorú följegyzés szerint már megrongálva. Mikor Cromwell Olivér alatt, a polgárháborúban lefoglalták és árverésen szétszórták a királypárti emigráns főúr kincseit, a festmény vándorolni kezdett a kontinensen s végül az olmützi püspök vette meg; e püspökség kremsieri nyári palotájában pusztította el egy tűzvész 1752-ben. Holbein alighanem valamennyi figuráról rajzolt fejtanulmányt, ezekből hat megmaradt a roppant értékű windsori grafikai anyagban. Morus portréjáról több korabeli másolat készült, az eredeti valószínűleg sokáig Rómában volt magánkézben, e század eleje óta a New York-i Frick gyűjtemény egyik fő kincse. A mellképhez készült előtanulmányokról kettő fennmaradt s szintén Windsorban őrzik. Akármilyen kíméletlenek voltak századról századra az élőkhöz a politikai ellenfelek, Erasmus és Morus arcképeit és Holbein műveit mindenki igyekezett menteni, nem annyira a képrombolő fanatizmustól, bár attól sem ártott, inkább a korábbi századokban örökké a ház körül ólálkodó tűzvészek elől.

© Copyright Mikes International 2001-2009

ürügyek szaporodását szimatolta mind a kettőben. Kézikönyvének eszményi keresztény fejedelme federális rendi szabadságjogok felett trónol legfőbb békebíróként, mint valami megszelídített középkori világcsászár. A köznépnek nincs ugyan joga független önkormányzásra — humanisták agyában meg sem fordult a *vox populi vox Dei* —, de vannak ősi kiváltságai, melyeket a jó uralkodó megvéd kiskirályok jogtiprásai ellen és önmagát főleg területszerző falánkságában fékezve, maga is tisztel. Ez még nem demokrácia, de benne rejlik a szerződés gondolata, ahogyan e szerződést nép és fölkent királya között a középkorban értették. Mikor 1516-tól kezdve az ünnepelt Erasmus hat-hét évig beleszól leveleivel és röpirataival Európa politikájába, ez a kantonális-urbánus szemlélet vezérli. Ismeri a világot Rómától Cambridgeig, kiigazodik a hatalom útvesztőiben, de mindig a Rotterdam-Bázel tengelyen forog az esze. Két teológiai mű lelkes nyomdai gondozása között. Mert az igazán fontos népügy persze mégis csak az Újszövetség és Szent Jeromos kiadása!

Falrahányt borsó a szava. Ranggal kínálják, elhalmozzák ajándékokkal (meg is kívánta), csitító tanácsaira oda se hederítenek. Könnyű kitalálni, mit gondoltak magukban a hatalmasok. Nagy elme nagyon, tudjuk jól, de miféle jogon oktat minket egy ágrólszakadt hollandi szerzetes a világ dolgaira? Hogy kivetkőzött a csuhából? Abból ki, de nem tud kivetkőzni a véréből és neveléséből.

Az írást a jövendő falán nem ő olvasta ki a rátarti s egyelőre csendes Bázelben, hanem Machiavelli a félig legázolt, önmarcangoló Itáliában. Prófétikus könyve, A Fejedelem, három évvel az Institutio s az Utópia előtt született. Egyik szerző sem ismerhette, mert csak a harmincas években nyomtatták ki, kéziratos másolat pedig nem juthatott át a szigetre olyan hamar. Első másolatait Padovában fedezte föl az ott diákoskodó új nemzedék.

Úgy szokták emlegetni az Utópiát, mintha felelő párja lenne A Balgaság Dicséretének. Nem egészen ok nélkül. Erasmus a szatírát Morusnak ajánlotta; rafinált ajándék volt, barátja nevét is belerejtve a kétértelmű eredeti címbe: Encomium Moriae. Viszontajándék járt érte, humanista játékszabályok szerint rokon hangú szatíra. Erasmus 1509 nyarán a jóbarát londoni házában írta rövid remekművét; 1516 nyarán, újabb ottlétekor viszont Morus mesélt neki félig kész művéről, az Utópiáról. A szó tágabb értelmében tehát kölcsönösen társszerzők, az eszmék közös klíring-alapjából merítettek, még a hang forrása is közös: fiatalkori kedvencük, Lukianosz, a fantasztikumokkal játszó ógörög gúnymester. De ha a két ember politikai eszmevilágát mérlegeljük, az Utópia sokkal inkább rokon az Institutioval, mint A Balgaság Dicséretével. Mind a két ember hitt egy megreformálható keresztény világköztársaságban, amely önként hajlik a pápa főpásztorsága alá.

Megváltozott az Utopia szó eredeti jelentése; azonosult a racionális rendbe és teljes vagyonközösségbe szervezett, önellátó, kommunisztikus állammal. Morus írását a múlt század óta első szótól az utolsóig komolyan vették a társadalom apostolai: könyvbúvár világboldogítók, fürge bombavetők és humortalan német marxisták, szerzőjét ünnepélyes ábrázattal behelyezték a haladó hagyományok őscsarnokába. Vajon milyen csípős tréfája lett volna e díszfülkére?

Más a valóság. Morus félig a korareneszánszra jellemző filozófiának szánta, félig Anglia bírálatának. London szülötte volt, közeli őseit tekintve odavaló népfi: *cockney*, már pedig a londoni bennszülött azóta is édeskeveset változott. Ugrat, megtréfál s nem bánja, ha megtréfálják, Morus sem bánta.

A könyv kettős jellegéről legelső és legavatottabb olvasója, Erasmus tájékoztat a Huttenhez írt híres levélben. Egy közvetett célzással, majd egyenesen utalással. Előbb megemlíti, hogy elméjét köszörülve a fiatal Morus olykor paradoxonokkal játszott, például kidolgozott egy platóni dialógust a teljes közösségről, *nőközösségről* is. (Ő, a legtisztább életű férj, eszményi családfő!). Visszanyúlik ez a retorikai gyakorlat az ős-szofistákig. Kr.e. az ötödik században, nemzedékeken át kiaknázták még ádáz bölcseleti ellenfeleik is, a Reneszánsz idején csak felújították. Mondj valami lehetetlent, hogy megvédelmezzem, mondj akármit s én bebizonyítom az ellenkezőjét. Nyilvánvaló, hogy a levélben említett ezt a diákkori, játékos elmetornát folytatta az érett Morus Tamás, mikor flandriai követjárásán a várakozás tétlen heteit írással kezdte elűzni. Belefogott az Utopia *második* részébe. Ott jellemzi monológszerűen a ne-keresd sziget társadalmát. De az elbeszélő neve: Hythloday; ő a sziget fölfedezője s egyetlen szemtanúja. A szó görögül annyi, mint badar nyelvű. Utopia jelentése meg az, hogy Seholsincs. Kacsint a két antik szó, azzal a hamiskás, bujkáló mosollyal, amit Erasmus lelkesen magasztalt Morus arcán, Holbein meg hűvösen lefestett. Ki-ki saját természete szerint.

Csak hazatérése után fogott bele a párbeszédes *első* részbe, amely jóval realisztikusabb. « Utopiáját azzal a céllal adta ki, hogy rámutasson az országok romlott állapotának okaira, de elsősorban a brit állam portréja », — szól az Erasmus levél egyenes utalása. Nem említi, hogy országok romlásain kívül van ám szó abban az első részben valami egyébről is, amely személyesen érintette. Eszmecsere arról, hogy vállaljon-e fejedelmi szolgálatot a filozófus? Azon melegében tükrözi a két jóbarát vitáit, közvetlenül Morus hivatalvállaló döntése előtt. Olyannyira tükör, hogy a kortársak közül néhányan Erasmus kezét gyanították az első részben, még cáfolatra is kényszerül a híresztelések ellen.

A játékos szándékot rögtön elértették külföldön. Anglia szellemi tekintélye megnőtt tudós fia által, — hogyan? hát a barbár sörivókban is mozog az elme, vannak a nyirkos szigeten is a betűnek újfajta, szikrázó professzionistái, európai szinten? Egyszerre megértették Erasmus bámulatát ifjúkori barátja iránt; nem hiába került neve A Balgaság Dicséretének az élére!

© Copyright Mikes International 2001-2009

A társadalmi bírálat megértéséhez már helyi ismeret kellett. Morus 1510 óta helyettes sheriff — mai fogalom szerint amolyan egyesített járásbíró és csendbiztos — volt a Cityben. Tapasztalatból tudott az erkölcsi elvadulásról. S arról, hogy milyen vérszomjasan szabják ki a megtorlást a nyomorultak bűneire. Számtalan korabeli Jean Valjean állt előtte megbilincselve.

Mi tesz valakit tolvajjá? A kérdést íróilag kiaknázva, hasonló bírói tapasztalattal s a londoni alvilág ismeretében századok múltán Henry Fielding, a Torn Jones szerzője is föltette. S mindketten rájöttek a maguk körében, hogy országos zsiványok helyett apró zsebmetszők kerülnek föl száradni a törvényfára. Fejtől büdösödik a hal, de a törvény csak egy-két rothadó pikkelyét tépi ki.

Bomladozott a hierarchikus hűbéri rendszer; Amerika fölfedezése után halálosan beleharapott az arany. Grófot, bírót, országnagyot, apáturat, bíborost mardossa a pénzéhség, sok közülük olyan megvásárolható, mint manapság egyik-másik afrikai államfő. Aranyágyban aranyserlegből legszívesebben olvasztott aranyat innának. Erőszakkal bekerítik a közös szántókat, juhnyájak hódítják el a kiebrudalt parasztbérlők alól. S a paraszt nemcsak lesüllyed nincstelenné, elveszti hátvédjét is a földönfutó. Azt a védelmező nagycsaládot, amelynek falu a neve. Londonban s az országutakon elszaporodtak a tolvajok, a bitófán a hollók martalékai. Nem Jean Valjean volt az első, aki muszájból kenyeret lopott a gyermekének.

Amellett Morus többször járt külföldön követségben; látta, mit pazarolnak kápráztatásra a tárgyaló felek. Hogy drágagyöngyök, ékkövek, selymek és aranyszövetek vakító zuhataga mögött a másik fél megrettenve minél több vasat és bronzot gyanítson: lándzsát, kardot és ágyút. Így aztán Morus Tamás honi és külföldi, emberi és államférfiúi tapasztalataira különösen három szokás árulkodik, az ellentét erejével, Utopia szigetén. Játékszer az arany, csak kisgyermekek kezébe való, olyan értéktelen; a férj még egy hosszabb sétára is engedélyt kér apjától és feleségétől, olyan erős a családi kötelék; nincs nagyobb dicstelenség a szigeten, mint a fegyverrel szerzett hadi dicsőség.

Hythloday, azaz Badarnyelv azt állítja a beszélgetés elején, amely egy antwerpeni lugasban folyik, hogy Seholsincs szigetét Amerigo Vespuccival együtt látta, mikor áthajózott az óceánon. Több igazság volt a kitalált világjáró szavaiban, semmint a szerző gondolta. Túl az óceánon, a perui inkák országa legalább kétharmadrészt úgy festett a valóságban, mint a messzesziget élete. Ironikus módon épp az inkáké, akiknek elrabolt aranya feneketlenül átmérgezte Európa lelkét. S hogy Utopia nem olyan nagy lehetetlenség, arra ma is van megközelítő példa, a *kibuc*, amelyet az állítólagosan « kapzsi lelkű » zsidók szerveztek Galileától Salamon király bányájáig a Negevben. Mikor izraeli útamról visszatérve gyanútlanul újraolvastam Morus könyvét, több helyen friss tapasztalatokra ismertem. S mivel a telepesek szenvedélyes olvasók, kis könyvtáraik polcáról az Utopia sem hiányzik.

De a könyv nem azonosítható úgy, amint van a szerzőjével. Morus egy félszázad múlva, Shakespeare nemzedéktársaként valószínűleg drámaíró versenytársa is lett volna, adjunk hát neki legalább annyi szabadságot komoly játéka közben, mint — figuráival szemben — A Vihar és a Téli Rege költőjének. A sziget lakói deisták, ő buzgó katolikus volt; a szigetiek az eutanázia hívei és halotthamvasztók, ő egyikre sem adott volna engedélyt; azok több hiten élnek, ő nem ismert alkut a katolikus hitegységben. Tollával lankadatlanul küzdött Tyndale « tévtanai » és Luther « szektája » ellen.

Akármilyen különösen hangzik, éppen zord hithűsége magyarázza az Utopiára ragadt múlt századi értelmét. Hogy kommunisztikus. Az, csakugyan az, — középkori szellemben. Morus egy oxfordi bencés kollégium neveltje volt s évekig készült rá, hogy belép a karthauzi szerzetbe. Csak szigorú, keserves önvizsgálat után szakított ezzel a szándékkal. A tervről lemondott, de az eszményből sohasem ábrándult ki. S a *közös élet* egyébként sem volt még akkor olyan szokatlan, mint az egyén újkori felszabadulása óta. Hátat fordítani a világnak? Megtették még királyok is, tisztelet járt érte, nem fejcsóválás. Faluk határában s a városfalakon belül példával szolgáltak a kolostorok. Atyafiságos kommunizmus féle uralkodott Morus patriarkális tűzhelye körül is, a Temze-parti házban, abban a humanista szintre emelt szeretet-zadrugában, amelyet kortársai tréfásan Morus iskolájának hívtak. Vidám koedukációs kolostor volt a Holbein ecsetjével megörökített családi kör; maga a családfő titokban szőrcsuhát viselt hivatalos díszruhája alatt. Könyvét nem kell túl komolyan venni, nehogy elsikkadjon az eredeti játékosok tréfája, de ami benne komoly: a középkor java örökségét védelmezi egy meglódult világban. Morus is, Erasmus is prófétikus előérzettel harcolt a szédületes vagyonmozgások ellen. Ők a gazdagok összeesküvésének nevezték.

Hasztalan igyekezet volt; maga a király az összeesküvés feje. Akkor tört ki istenigazából az aranyláz, amikor fölloszlatta a kolostorokat s besöpörte, mint egy koronás croupier, a kegyhelyek kincseit. Elszánt kis machiavellistáknak állt a világ. Amilyen Richárd Rich. Hamis tanúskodásával ő tette lehetővé Morus halálos ítéletét. Amilyen Richard Morison, az udvari propagandairoda főtollnoka. Nincs olyan politikai kivégzés, amit ne tudott volna fényesen igazolni. Ágyban, párnák közt halt meg mind a kettő; Rich fölvitte kancellárságig.

Aki pedig az Utopiát írta, annak tiltott volt még a neve is. Okos ember véletlenül sem ejtette ki a király előtt.

© Copyright Mikes International 2001-2009

3.

ROBERT BOLT darabját, A Viharálló Embert 1960 nyarán játszotta először a londoni Globe színház, azonos című filmváltozatának hét év múlva volt, rövid időközzel, amerikai és londoni bemutatója. Színpadon is, vásznon is Paul Scofield alakította Morust. 1962 óta e színészt világszerte legendás Shakespeare szerepével, Lear királlyal azonosítják, most aztán összenőtt a kancellárral is: egy testben szomszédol a dühöngő brit aggastyán s a szelíden irónikus londoni szent.

Fred Zinnemann rendezte a filmet. Felemás neve az utolsó félszázad középeurópai földrengéseire figyelmeztet. Bécsben született, karmesternek készült — mi másnak abban a városban, ahol a gesztenyesütő is képzett muzsikus —, Párizsban és Berlinben tanulta ki mesterségét, a második világháború előtt átvándorolt Amerikába. « Hazárd vállalkozás volt », mondta a filmről, « nincs benne erotika, se rémtett, annál több az elgondolkoztató párbeszéd ». Szerencsésen fordultak a kockák a hazárd dobásnál; a filmet majdnem egy tucat nemzetközi díjjal jutalmazták.

Maga a drámaíró dolgozta át, a fő dialógusok megőrzésével. Csak az a szembeszökő különbség a két változat között, hogy a filmből eltűnt a folyton vedlő-alkalmazkodó *Common Man:* az Átlagember, akit Bertolt Brecht nyilvánvaló hatása alatt beállított a pergő jelenetek kapcsolására. Vigyázat! — ez modern darab, most következik az « elidegenítés ». Azóta Boltban fölszívódott a brechti hatás, az Átlagember pedig elpárolgott. S vele a pedáns elidegenítési elmélet is.

A darab a válságos és drámailag kiaknázható végesztendőkre szorítkozik. Mikor VIII. Henrik bizalma és barátsága kiemeli a húzódózó embert a keresztény humanizmus és áhítat csemeteiskolájából, a családból. Megteszi főkancellárnak, később hiába próbálja kicsikarni *legfőbb* jóváhagyását — az erkölcsit, nem a jogit! — tervezett új házasságához, az elhidegült barátból kirobban a zsarnok és, felbőszülve Morus némaságától, rászabadítja engedelmes falkáját, amely Justizmorddal megöli.

A levegőben volt a vértanúskodás. Mindenki elvárta mástól, sokan kacérkodtak vele, kevesen vállalták. Amikor Luther eltűnik egy időre, mert föltehető merénylőitől rejtegeti a szász választófejedelem, Dürer abban a hiszemben, hogy megölték, ezt a fohászt bízza naplójára: « Hol maradsz, óh Rotterdami Erasmus? Halljad, Krisztus lovagja, vágtass elő, védelmezd az igazságot, szerezd meg a vértanúk koronáját! ».

Ami esze ágában se lett volna a felszólítottnak. Húzódozott tőle Morus is. Talán az angolok. vérében van ez a vonakodás a vértanúságtól de lehet, hogy csak T. S. Eliot Becketről írt verses misztériumjátéka óta ruházzák föl e vonással a politika csapdájába szorult, legjobb hitvallóikat. Századok tátonganak a két Tamás: Canterbury érseke s a főkancellár között, a mai szigetlakók szemében mégis hasonlók. Nem tolakodtak látványos áldozattal a halálba.

A király lelkiismeretének szüksége volt Morus helyeslésére. Miért éppen az övére, mikor fölesküdött neki egy ország? Hercegek, püspökök, az udvar nagyjai? Megmondja maga Henrik:

> *Mert becsületes vagy. S ami még több: tudják, hogy az vagy. Van, aki követ — Norfolk hercege például —, mert fejemen a korona, vannak — mint Thomas Cromwell —, akik követnek, mert hegyes fogú sakálok s én vagyok az oroszlánjuk, van a többi, aki követ, mert mindig úszik az árral. S ott vagy te.*

De a maga módján így beszél a király titkára s vak eszköze, Thomas Cromwell is. Tudjuk, hogy Henrik egy darabig nagyon szerette Morust; csak az ég tudja, miféle tusakodó érzései lehettek a könyörtelen, eszes történőnek. Gyűlölet-e vagy bámulat vagy egyszerre a kettő a példakép iránt, aki félreállítva is közveszélyes, sőt! hatalma fogytán, ártalmatlanítva a legveszélyesebb.

> *A király a lelkiismeret embere. Azt akarja, hogy vagy áldja meg a házasságot Morus vagy pusztuljon. Megteszi* ez is, *az is.*
>
> *De furcsa választás! — veti közbe Cromwell cinkosa, Rich.*
>
> *Furcsa? Csupán azért, mert nem vagy a lelkiismeret embere. Ha a király megsemmisít valakit, annak a bizonyítéka saját szemében, hogy rossz ember volt, olyanfajta, akit lelkiismeretes embernek meg* kell *semmisítenie —* és *rossz ember áldása persze semmire se való. Így hát jó mind a két vagy-vagy.*

S később:

> *Amíg él Morus, a király lelkiismeretéből bűzlő új virágok fakadnak, ahányszor fölkel az ágyból.*[5]

[5] A párbeszéd nyilvánvalón rá van hangolva Shakespeare VIII. Henrik című királydrámájának egyik ismert részére.

Kamarás: *Úgy látszik, a lelkére vette, hogy frigyet kötött bátyjának özvegyével,*
Suffolk: *Lelkére vett egy másik hölgyet!*

© Copyright Mikes International 2001-2009

De Morus nem áll készen a halálra; ha tehetné, elrejtőzne élénk és hajlékony jogász eszével a törvények szélfogó sűrűjébe.

Morus: *Mit tennél? Széles irtást vágnál a törvényeken keresztül, hogy elfogjad az ördögöt?*

Roper: *Kidönteném akár az összes angol törvényt.*

Morus: *Úgy? S amikor le van terítve ez utolsó törvény is s az ördög visszafordul ellened, hova rejtőznél, Roper, hiszen a földdel egyenlő valamennyi törvény? Parttól partig sűrűn be van ültetve velük ez az ország. Az Ember, nem az Isten törvényeivel s ha ledöntöd őket —* s *te vagy az, alá megteszi —, csakugyan azt hiszed, hogy lábon maradhatnál a felszabaduló orkánban? Hogyne! a magam biztonságáért az ördögre is kiterjesztem a törvény védelmét.*

« Nyugodj meg, vértanúk más fából vannak faragva », mondja megrettent feleségének. Jövendő vejének meg:

Bárki vesz üldözőbe, Roper, az Isten vagy az ördög, a törvény bozótjában kutathat utánam.

S a lányának:

Szavakból áll egy eskü. Talán lehet vállalni. Vagy elkerülhető. Hol a szöveg?... Isten azért teremtette az angyalokat, hogy tündököljenek, ahogy az állatokat az ártatlanságért, a növényeket az egyszerűségükért. De az embert azért formálta, hogy bonyolult elmével, okosan szolgálja… Bizonyára gyönyörűsége telik, ha tündöklést lát ott, ahol csak csavaros elmére számít. De az ő dolga s nem a mienk, hogy ilyen végletbe taszítson. A mi dolgunk a menekülés.

Ne szólj szám, nem fáj fejem. Egyszer sem fakad ki az új törvények ellen. Nemcsak a nyilvánosság előtt hallgat, tulajdon felesége előtt is. Az eskü megtagadása úgy minősült, mint egy felségárulás följelentésének elmulasztása, börtön járt érte. Ám ha valaki megszólalt s tagadta a parlament illetékességét az 1534-es döntésekben, fejvesztéssel lakolt a szembeszegülésért.

A hallgatás persze nem elég, a hallgatás harsog Európa egyik sarkától a másikig. Amit az asszony rövid ésszel, de a nőstény vadak érzékeny, hosszú szimatjával hamarább sejt, mint tudós férje. Legázolják majd a törvény sövényeit, fölégetik a jog sűrűjét, utána mennek. Hamarosan Morus is beletanul az időkbe, tudja már, miféle rettegést termel a kor.

Morus: *Most homályos beszédre van szükségem.*

Norfolk: *Bolond vagy, ember. Tudod, hogy nem vagyunk Spanyolország.*

Morus: *Szavadat adod, hogy köztünk marad, ami itt elhangzik? Nem jut túl a falakon?*

Norfolk: *Jó, jó, szavamat.*

Morus: *S ha a király megparancsolja, hogy ismételd el, amit mondtam?*

Norfolk: *Áll a neked adott szó.*

Morus: *Akkor mi van a királynak tett hűségesküvel?*

Norfolk: *Mi az, kelepcéket állítasz?*

Morus: *Dehogy, az időket jellemzem.*

Norfolk: *Minek sértegetsz efféle prókátor fogásokkal?*

Morus: *Mert félek.*

De Morus nem tud hazudni, a szív szava nem ellenkezhetik az ajakéval. Vajon Isten igazának a védelmében tagadja meg az esküt? Ehhez túl alázatos. Nem bajnoki természet, humorérzéke is erősebb, semhogy feltolja magát kereszteslovagnak. Önmagát védelmezi csupán, nehogy a behódoló eskü tönkretegye ici-pici föladhatatlan területét, amely — mondja — a király szemében legföljebb akkora, mint egy labdapálya. De az a terület Istené. S nem áll magányos kezelésben; az egyház kertészkedik rajta. Morus mindennap átjárt misére a chelseai plébániatemplomba.

Harold Hobson, a neves kritikus rövid tanulmányában a darabról a tizenhatodik századvég jezsuitáit hozza fel ellenpéldának. Bátorságuk vitán felül állt, térítő munkájukban számoltak a tanokért, hitükért vállalandó megkínzással, halálveszéllyel. De nem jártak egyenes úton; ha kellett, hajlongtak ázsiai bálványok előtt, köntösujjukban a védelmező feszülettel. Morus nem volt ilyen bátor, félt a máglyától, amíg szabadon járt. A jezsuiták nem féltek, de a célért kazuisztikus érveléssel a végletekig elkerülték. Morus, a félénkebb ember egyenesen feléje tartott. S hogy elkövetkezett a végzetes óra, mikor tündökölnie kellett, mint az angyaloknak, meg is szólalt:

© Copyright Mikes International 2001-2009

Nem ártok senkinek, senkiről nem mondok ártalmasat, senkiről nem gondolok ártalmasat. S ha mindez nem elég, hogy valakit életben tartson, hitemre! nem akarok élni.

Csak a halál árnyékában vallott színt. De kezdettől fogva egy történelmi pörben állt a pápa, mint egyetemes főpásztor oldalán. Menthetetlen világért szenvedett, heveskedés nélkül, megfontolva. Személyében az európai keresztény közösség lealkonyuló, ódon formája ütközött meg az emelkedő nemzeti tudattal. « Engedelmes szolgája vagyok a királynak, de elsősorban az Istennek », — mondta. Mi mást mondhatott volna egy jó keresztény, akármelyikük? Csakhogy a « de » szócskában nemcsak a belül őrzött lelkiismereti szabadság rejlett, hanem a Péter apostoltól örökölt világraszóló megbízatás külső elismerése is.

A pör visszanyúlt a középkorba, megújított jelmondatokkal folytatása volt az angol szigeten annak a vitának, hogy pápa és császár közvetlenül és külön kap-e Istentől felhatalmazást népek őrzésére vagy a császár csupán az egyház látható testének védő pajzsa, pogányok és eretnekek ellen? Élesen elválasztották az elvet a személyektől, pápák személyétől és emberi gyöngeségeitől; az éppen uralkodót például Morus kevésre becsülte. « Machiavellisztikus » külpolitikájával — (a szó még ismeretlen, de nem a módszer) — a firenzei származású VII. Kelemen maga zúdította Rómára az 1527-es büntető rablást, a *Sacco*-t; a város nem pogányoktól szenvedett a hitért, hanem egy vesztett politikai játszma miatt lakolt. S abban a játszmában VII. Kelemen volt az egyik balkezes kártyakeverő. Minderre Morust nem kellett kioktatni. Ő a hitszakadás előtti utolsó katolikus reformátor, aki — noha ízig-vérig angol — univerzális keresztény értékrendben gondolkozik, a keresztény egység mártírja, nem a pápai hatalomé vagy éppenséggel Aragóniai Katalin hitvesi jogáé. Amivel persze nem azt mondom, hogy idealizálva vélekedett a mögötte lefolyt századokról. Pár történetíró megható Don Quijoténak nevezi; lehet, hogy vállalta volna a hasonlatot, de semmiesetre se cseréljük össze a múlt századi politikai romantika reakciós ködlovagjaival.

Valószínű, hogy Erasmus a király alattvalójaként feltűnés nélkül, fanyar mosollyal letette volna az esküt. De hazátlan volt; a sors megkímélte ettől a lelkiismereti erőpróbától. Morus elpusztult az állam hadihajóján, kebelbarátja, belsőleg megtörve, de bántatlanul tovább hányódott még egy darabig magányos vitorlásán. A reformált hitre térő, képromboló Bázelből átköltözött a katolikus Freiburg in Breisgauba, mert azt hitte, békésebb, a fölgerjedt freiburgi papok elől csalódva visszahúzódott Bázelbe.

De hányan vethették volna szemére Angliában az esküt, ha — mint föltehető — leteszi? Pár esztendővel a hitszakadás előtt Cuthbert Tunstall, London püspöke rábeszélte Morust: forduljon az eretnekség ellen, cáfolja meg Luthert egy vitairatban. Ugyanakkor tisztelő, nyájas hangon — utóvégre világtekintélyhez beszél — megintette Erasmust, amiért akaratlanul az ellenfél kezére játszik a papcsúfoló Beszélgetésekben. Persze, hogy igaz, amit ír, kong a barátok feje, rászolgálnak a szatíra virgácsára. De más időkben, nem amikor kap a fegyverén az eretnekség! Vegyen példát Szent Ágostonról, — folytatja Tunstall, bélyegezze meg csúfondáros írásait, ahogyan megtette a nagy egyházatya, saját korábbi művei ellen fordulva a Retractationesben.

A szakadás után elegendő volt egyetlen egy nyomós levél, hogy VIII. Henrik meggyőzze Tunstallt a maga igazáról; a püspök zajtalanul átállt az oldalára. S ő még a legjobbak közé tartozott, a két kebelbarát egyaránt kitüntette bizalmával.

Morus jóformán egyedül maradt. Lehetett-e, lehet-e ilyen finnyás ember történelemformáló? S elviselhető-e az élet, ha általánosan kötelező ez a kényes igény, lelki szentélyünk védelmére? Ami miatt aztán nincs mód okosan engedni a zsarnoknak a szükséges pillanatban. Morus senkitől sem várta el, hogy kövessék. Nem maga a tisztaság, csupán a tisztaság vágya van elültetve a legtöbb szívbe. De ahogy az ember nosztalgikusan teremtett magának seholsincs édeni szigetet, ahol képzeletben önmaga fölé nemesedhetik, teremnek nagy ritkán a valóságban is édeni, nemes sziget-emberek, hogy szelíden szemrehányó példaadásukból tovább táplálkozzék a vágyakozás átlagos erkölcsi mértékünk fölé. Morus tökéletesen betöltötte ezt a szerepet. De be azok is, akik vértanúvá tették! VIII. Henrik rossz lelkiismerete oda juttatta volt barátját, ahova mindig kívánkozott. A zárkába. Államfogolyként karthauzi szerzetes lett belőle. Ha fiatal korában nem volt ereje a fogadalomhoz, mert másfelé húzta a családos, tevékeny élet, utolsó esztendejére befogadta a cella. Csak értetek nem zárkóztam be már régóta ilyen szűk szobába, még szűkebbe, mondta búcsúzva kedvenc lányának, röviddel a kivégzés előtt.

4.

A Tower is a Temzénél fekszik, mint Chelsea, csak ellenkező irányban. Forrásnak, az egykorú London felett a falu, torkolatnak, London alatt a várbörtön. Pezsgő ezüst a folyó, ha díszbárkák szelik, címerszörnnyel az orrukon; csillogó vadaskert, ha vadlibák, hattyúk és sirályok díszkíséretével közlekedik rajta csolnakján egy tűnődő ember Hampton Court — az Udvar — és saját udvarháza között. S fagyos leheletű halálfolyosó annak, akit a Tower rácsos vízikapujához szállít a rendőrbárka. Nem az országút volt életük fő ütőere Morus korában, hanem a víz s a vizekből ez a királyi folyam. Fölfelé tánc,

© Copyright Mikes International 2001-2009

lantmuzsika, gyöngyöző serleg, aranyláncok és birtokadományok irányába vezetett, lefelé baljóslatú, fekete madarak károgása kísérte. Fölfelé volt Hamptom Court, lefele a Tower[6].

1534 április 17.-től tizenöt hónapon át ült Morus Tamás a nyirkos börtönben. De a cella föl volt szerelve könyvekkel, tollal, ezeket csak az utolsó hónapban kobozták el. Úgy viselkedik, mint akit egyenesen oda teremtettek. Nincs már pöre az eretnekekkel, « Istenre hagyom, hogy munkálkodjék s nem vitázom tovább ». Krisztus húsvéti kínjain elmélkedik; az angol katolikusok nem is sejtik, hogy gyakran őt mondják, mert könyörgései névtelenül bekerültek imakönyvükbe. Hamiskás humora is a régi; elpusztíthatatlan az emberben a *cockney.*

Ismertem valamikor egy asszonyt, aki jó szívből meglátogatott börtönében egy szegény rabot. Olyan szobában találta amely őszintén szólva egészen takaros volt s kellőleg meg is építették, a fogoly aztán szalmazsákokkal alul is, körben is melegen tartotta úgy, hogy az asszony örvendezve nagyon megnyugodott az erőssége felől. De a rabot érő fájdalmas kellemetlenségek közül leginkább azért bánkódott magában, mert éjjelenként a poroszló ráreteszelte a szobaajtót. Hitemre, mondá az asszony, alighanem megfulladnék, ha így rámzárnák az ajtót. Hallván ezt a fogoly, nevetett magában, bár hangosan nem mert és szólni sem, mert kissé szepegett az asszonytól s ellátásáról is az ő alamizsnája gondoskodott. De nem állhatta meg, hogy ne nevessen magában, jól tudván, hogy az asszony minden éjjel gondosan magára zárta a szobát, ajtót, ablakokat s *az egész hosszú éjszakán át úgy hagyta. Hát ami a megfulladást illeti, mi a különbség, hogy belülről vagy kívülről van bezárva?*

Nagyon nagy a különbség! De Morus nem érezte már, mikor elvégezte számadását a világgal.

Legderűsebb könyvéből írtam ki ezt az átlátszó célzást második feleségére, Alíszra. Dialogue of Cornfort: Vigasztaló Párbeszéd a címe; van hozzá némi közük a magyaroknak is. Morus azt állította, hogy latin a dialógus eredetije, magyar ember írta, latinból franciára fordították, abból fordította le ő. A francia forradalomig gyakran éltek nyugaton efféle álcával, Voltaire különösen kedvelte. Keleteurópában tovább is, máig.

E könyvben a hajlíthatatlan Anthony, azaz Antal és hajlékony öccse, Vincent, azaz Vince beszélget, hogy engedjen-e a kereszténység a hódító töröknek. Nyilvánvaló a párhuzam; a törökön egyszerre érthető általában az eretnekség és személy szerint VIII. Henrik.

Mint az Utopiában, ebben is vannak önéletrajzi elemek. A szatíra első része, amint említettem a maga helyén, Erasmusszal folytatott barátságos vitáit tükrözte. Vállaljon-e közszerepet a tudós? A Párbeszédben szinte léten túli nyugalommal néz vissza az államférfiú viselt dolgaira. Húsvéti passióének az utolsó fejezet, olyan, mint a Stabat Mater parafrázisa prózában.

Örvendező ember írta. Mások idézeteiből és saját műveiből egyaránt tudjuk, hogy *merry:* vidám volt egyik kedves szava. Csakhogy a szónak, ha ő használja, középkori a sugárzása. Tréfálj, mint a szentek, légy örvendező az angyalok módján, de sohase feledkezz el a Haláltánc egyhúrú hegedűjéről. Királytól parasztig mindenkinek be kell állnia a táncba, nem pusztán azért, hogy porrá s hamuvá legyen. Ítéletük elé táncolnak mind, olyan ítélőszékhez, amely fölötte áll minden földinek. Annak a megfélemlített esküdtszéknek például, amely előbb-utóbb hóhérkézre adja őt.

Hogyan választott Morus éppen magyar álarcot? Kilenc év telt el Mohács óta, de még hét van hátra Buda vesztéig; Magyarország talán még megmenthető! Oláh Miklós — (a későbbi primás) —, a menekült Mária királyné jobbkeze Bruxellesből levelezik Erasmusszal, aki rögtön Mohács után vigasztaló könyvecskét ír a « keresztény özvegy » számára[7]. Ami szívügye az egyiknek, kebelbarátjának is az. Növekvő seb tátong Európa keleti bordái közt s ahelyett, hogy összefognának betapasztására, egymás torkán csüng a német császár és a francia király, zsoldosaik Nápoly-tól Calaisig hurcolják a ragályokat. Amellett Morus még főkancellár korából alighanem tudott I. Ferdinánd és Zápolya János versengéséről, amely több erőt és leleményt fordított egymás kijátszására a nemzetközi diplomáciában (beleértve a fényes Portát), mint seregszervezésre és honvédelemre. Ha a Párbeszéd vitázó feleiben gondolkozunk, akkor a megalkuvó Vince volt az egykorú szabály s a rendíthetetlen Antal a kivétel. Erdélyben és Bécsben. Párizsban és Hampton Courtban egyaránt. Noha, mint monda, nincs a vértanúk fájából faragva, Morus a kivételhez tartozott. Életével fizetett érte. Örvendező emberhez illőn: zokszó és önsajnálkozás nélkül.

[6] Azt írtam, hogy a sokszorosan díjnyertes film főszereplője Paul Scofield. Nem egészen jól mondtam. Két főszereplője van: ő és a víz. Zinnemann bámulatosan kiaknázta ezt a változékony, de mindig poétikus elemet a derűs és tragikus hangolású helyzetek aláfestésére. A Temze azonban nagyon mozgalmas, szüntelenül járják a hajók és semerre sincs a látóhatárig nyúló beépítetlen partrész. Viszont olyan vizet kellett fényképezni, amelybe behatol, mint a Temzére, a tenger árapálya. A választás a délangliai Beaulieure esett, rézsút szemben Wight szigetével. Mivel ez a tengerbe torkoló folyócska Montagu lord magántulajdona, a fölvételek idejére beszüntette a hajózást. Sohasem lehet tudni, mire jó egy országban a feudalizmus ártatlan maradványa. Ez esetben nemzetközi díjakhoz segített egy angol történelmi filmet.

[7] *A De Vidua Christiana*-t különös véletlen folytán ugyanabban az évben adta ki, amelyben Aragóniai Katalinhoz intézett könyvecskéjét a keresztény házasságról.

© Copyright Mikes International 2001-2009

1535 május hetedikén kezdődött a per, de rögtön elnapolták július elsejéig. Richard Rich eskü alatt vallotta, hogy a könyvek és írószerszámok lefoglalásakor elbeszélgetett volt pártfogójával elvi kérdésekről. (Ő is « külső » családtag volt egy darabig Chelseaben). Morus, mondá Rich, illetéktelennek tartotta a parlament beavatkozását a pápa spirituális jogkörébe, más szóval tagadta, hogy VIII. Henrik az angol egyház feje. Csak ezzel a tanúvallomással lehetett a kényelmetlen foglyot a börtönből vérpadra juttatni. Két másik megbízott is volt a cellában a beszélgetés alatt, de a tárgyaláson kijelentették, hogy nem hallottak semmit, egyéb dolguk miatt nem tudtak odafigyelni. Mivel az emberi természet olyan, amilyen, a két tanú igazán megtette, amit veszélytelenül megtehetett a becsületért. Nem erősítették meg a hamis esküt, de nem is leplezték le, jól sejtvén, hogy akkor Morus mellé kerülnének, egy szomszéd cellába. A középutat választották.

A kivégzés előestéjén komoly nyugalommal írt kedvenc lányának, Margaretnek — az elkobzás miatt egy darab szén az ironja —, de a poroszlóval és bakóval már tréfált. Föl kellett támogatni a vérpadra. Elgyengüléstől s nem félelemtől reszketett a lába. Feje, intelemül, hetekig száradt a londoni híd őrkapujára tűzve.

Július hatodikán volt Morus kivégzése, — jelentik Erasmus-nak Louvainből, augusztus tizedikén. Lassan utaztak akkor a hírek. S ő, — szól tovább a levél, épp olyan tántoríthatatlan volt a perben s a vesztőhelyen, mint hitvány athéni bírái előtt Szokratész. A hírt Erasmus a baráti lengyel kancellárnak, Tomicki Péter krakkói püspöknek továbbította: « Úgy érzem, meghaltam Morus-szal együtt, annyira igaz a pithagorászi tanítás, hogy egy volt a lelkünk ». Hamarosan gondoskodott annak a névtelen latin iratnak a kiadásáról, amely a per egyik történelmi forrása.

Morus bírái közül többen hasonló sorsra jutottak. Zsarnok időkben lelkiismeretlen esküszegők és aggodalmaskodó gyengék osztozni szoktak áldozataik sorsában, buzgó szolgálatukért éppen úgy fizetnek, mint amazok az ellenállásért. Hatalmas gazdájuk az ellenszegülőbe szerelmes. Megöleti, de aztán tovább vágyik sírontúli jóváhagyására, legalább egy beleegyezőnek minősíthető mosolyra. Ne legyen már olyan konok, jelenjék meg álmukban a békés kísértet, biccentsen!

Fejét vesztette Thomas Cromwell, a rátermett államszervező és mintabürokrata, aki legtöbb ésszel mesterkedett Morus halálán. Henrik lányutóda, a fanatikus Katolikus Mária alatt egy másik bíró: Cranmer, a hitványságig gyenge és hajlítható Canterbury érsek pusztult el máglyán. (Váratlan bátorsággal). Egy harmadik bíró, Norfolk hercege csak úgy menekült meg a bakótól, hogy a kivégzés reggelén meghalt a király. Véreinek már nem volt ilyen szerencséjük. Hóhérkézre jutott fia, a költő s két unokahuga, Boleyn Anna és Howard Katalin, a második és ötödik király-asszony.

Hagyomány szerint VIII. Henrik vérbajban pusztult el. Valószínűbb, hogy pajzsmirigy betegség ölte meg. A hajdan daliás sportember ötvenes éveiben harangalakú ruhákat viselt, a puffadt test palástolására. De a nyak és ujjak duzzadását nem tudta leplezni. Pontosabban szólva nem kendőzte el az utókor elől Holbein, az udvari festő.

5.

Már Nagy Sándor utódai rájöttek művészek és költők hírverő hasznára. E napkeleti görög királyok példáján okulva bízták később a császárok lángeszű terjesztőkre a Róma-eszményt. A keresztény Európa csak a Reneszánszban jött rá, milyen fölbecsülhetetlen mítoszteremtő a költő és a művész. Vergilius, akit babonásan varázslónak tisztelt a középkor, visszaváltozott valóságos lényére, ő lett az új személyi kultusz legendaképzőinek közös nagy őse.

Mikor VIII. Henrik szakított Rómával, titkára, Thomas Cromwell gondoskodott arról, hogy a forradalom után ne hulljon szét az ország lelke. A népnek addig két isteni helytartója volt, azontúl egy személyben egyesült a két megbízatás. Tekintsetek föl a királyra! Igazságosztó jobbjában az ország kardja, baljában az Ige: most már ő osztogatja térdeplő híveinek a Szentírást is. Cromwell propagandairodájának az volt egyik fő feladata, hogy bebizonyítsa VIII. Henrikről: új Mózes ő, aki népét kivezeti a fáraó-pápa fogságából, új Dávid, aki szembefordul a római Góliáttal, új Nagy Konstantinos, aki helyreállítja a romlatlan őskeresztény hitet. Közben úgy felmagasztalták a cél érdekében, mintha már-már megistenült antik Imperátor lenne.

Thomas Cromwell a festészetet is beszervezte a királyság újfajta, angol-római mítoszának a szolgálatába. A szem meggyőzőbb érzékszerv a fülnél, az emberek még jobban hisznek a képnek, mint a hangnak. *Tessék, ott van,* tehát — van. Henrik dicsőítésére a hírverés nagymestere szövetkezett a művészet egyik nagymesterével. Nem kellett kerestetni, éppen a szigeten tartózkodott.

Mikor Holbein 1532-ben másodszor tért vissza Bázelből Angliába, új pártfogókra szorult. Egy ideig német kalmárok, a londoni Hanza tagjai látták el rendelésekkel. De aztán modelt ült neki a jövő embere, Cromwell. Föltehetőleg rajta keresztül vezetett az út gazdájához, a királyhoz. Tíz. évvel a Morus házában töltött karácsony s egy évvel első istápolójának lefejezése után ő lett az udvari festő.

1698-ban földig égett a Temze parton Whitehall, a királyi palota s benne pusztult Holbein fő propaganda műve is. Csak két gyönge másolatról s egy csonka tervrajzról ismerjük a hatalmas falképet, de eléggé ahhoz, hogy megértsük: miért azonosult

© Copyright Mikes International 2001-2009

VIII. Henrik az utókor képzeletében a festő királyképével. Azzal a szétvetett lábú Herkulessel. Rajta kívül ott állt a freskón dinasztiaalapító apja, anyja s a harmadik feleség, Seymour Anna, aki végre megszülte a fiúörököst.

Holbein járt Itáliában. Mint Dürer, nemes rablással ő is felhasználta a vándorút emlékeit. A falkép elrendezésénél olasz festők egyik hagyományos szerkesztési fogásával élt. Oltárképeken alkalmazták, a Madonna köré helyezve páros számú szenteket. Dehát oltárképet festett Holbein is, újmódit az Imperátorról!

Évszázadok óta egyben szokott tévedni a propaganda. Az is tovább él, akit elhallgatnak: a feledésre ítélt halott. Morus vétkezett királya ellen, tettét nyíltan védelmezni — Katolikus Mária rövid uralmától eltekintve — nem lehetett, bár a tiszta kezű bíróról s tréfás kiszólásairól szabadon elmondható minden jó. Valamikor az 1590-es évek közepén egy többtagú alkalmi darabgyártó társulás, a fiatal Shakespeare részvételével megörökítette egy históriás drámában. Nem került színre, mert fennakadt a cenzúrán. Csak jóval Henrik királynő-lányának, Erzsébetnek a halála után bukkan föl először Morus neve Shakespearenél, utolsó darabjában, amelyet egy fiatal társszerzővel költött. Amikor Wolsey bukásakor Thomas Cromwell közli, hogy Morus az utódja a főkancellári méltóságban, a bíboros ezt mondja:

Túl hamar.
De hisz tudós ember. Sokáig éljen
Királyi kegyben, helyesen ítéljen.
Igazság s lelkiismeret szerint,
Hogy csontjait, ha útját befutotta,
Árvák könnyének gyászleple borítsa.[8]

Hű a fordítás, de hiányzik belőle az eredeti szöveg fél sora: « *and sleeps in blessing* », ha majd áldottan nyugszik. Shakespeare óvatos kötéltáncos volt politikai tárgyú darabjaiban, ebben is. De a tiszteletadás, noha semlegesítőn egy porladó bíboros ajkára bízza, félreérthetetlen. Anyai ágon családjának egy része ragaszkodott a « régi hit »-hez.

A halott csak félig húzódott föld alá. Egyik lányát, az elragadó, tanult Margaretet William Roper vette feleségül. Apósáról írt rövid életrajza az 1550-es évek táján készült s másolatokban terjedt a szigeten és külföldön. Csak 1626-ban nyomtatták ki angol jezsuiták a franciaországi Saint Omerban, hamis *párizsi* imprimaturral. Könnyebben elnézte a hatóság, ha valakit egy Párizsban kiadott Morus életrajz birtoklásán kaptak rajta, mint ha egy saint omeri kiadványén. Becsempészése és terjesztése is veszélytelenebb volt. Douai, Reims, Saint Omer és Róma az angol katolikus emigráció támaszpontja, az utóbbi kettő a jezsuiták « kilövő bázisa » is. Útlevelet a tizenhetedik század elején a hatóságok — hol egyik, hol másik, mert az útlevélügy nem volt szabályozva — gyakran azzal a megkötéssel adtak ki, hogy tulajdonosa mehet bárhova, Saint Omer és Róma kivételével. Ezért kellett hamis párizsi imprimatur Morus Tamás első nyomtatott életrajzára, majdnem száz évvel a halála után.

A négyszázadik fordulón szentté avatták.

IRODALOM

Bolt, Robert: A Man For All Seasons. A darab bemutatója: Globe színház, London, 1960 július 1., a filmé: London, 1967 március 29. A magyar Nemzeti Színház fölkért egy nagy írót a darab lefordítására, de a terv füstbe ment. Később, szintén fölkérésre, egy másik kiváló költő ültette át. Végül is hiába: a darabot sem színpadon nem adták elő, sem könyvben vagy folyóiratban nem adták ki.

Morus Tamás műveinek folyamatban levő, teljes *Yale-i* kiadását mások segítségével *Sylvester,* R. gondozza és 13 kötetre tervezik. Utopia és A Dialogue of Comfort, Everyman's Library, London, 1951. Selections from his English Works, válogatta *Allen,* P. S. és H. M., Oxford, 1924. *Roper,* William és *Harpsfield,* Nicholas: Lives of Saint T. M. (két tizenhatodik századi katolikus életrajz), kiadta *Reynolds,* E. E., Everyman's Library, London, 1963. *Brémond,* Henri: Le bienheureux T. M., Paris, 1904. *Chambers,* R. W.: T. M., London, 1935 (a standard életrajz). *Reynolds* E E.: Saint T. M., London, 1953 (katolikus nézetű). *Reynolds,* E. E.: The trial of Saint T. M., London, 1964. *Reynolds,* E.E.: T. M. and Erasmus, London, 1965. *Ritter, Gerhard:* Die Dämonie der Macht, München, 1948 (az 1940-es eredeti kiadás címe: Machtstaat und Utopie, szerzőjét, aki heidelbergi professzor volt, ellenállása miatt a nemzetiszocialisták internálótáborba zárták). *Hexter,* J. H.: More's Utopia. The Biography of an Idea, Princeton, 1952, paperback kiadásban is. (A legjobb könyv a tárgyról).

Opus Epístolarum Des. Erasmi Roterodami, 11 kötet, gondozta *Allen,* P. S. és H. M., *Garrod,* H. W., Oxford, 1906-1947. *Huizinga,* Johan: Erasmus (számos nyelven, az eredeti hollandi kiadás 1924-ben jelent meg). *Renaudet,* A.: Etudes

[8] VIII. Henrik, III. 2., ford. Weöres Sándor.

© Copyright Mikes International 2001-2009

erasmiennes, Paris, 1939. *Phillips,* M. M.: Erasmus and the Northern Renaissance, London, 1949. *Trevot Roper,* H. R.: Historical Essays, London, 1957.

Morison, Stanley és *Barker,* Nicholas: The Likeness of T. M., London, 1963. *Ganz,* Paul: The Paintings of Hans Holbein, London. 1950. *Parker,* K. T.: The Drawings of Hans Holbein at Windsor Castle, London, 1945. *Strong,* Roy: Holbein and Henry VIII., London, 1967.

***

E tanulmány anyagát rövidebb formában ismertettem az Angol Rádió magyar adásának 1967 május 7. és május 14. műsorában és — több társaság közös meghívására — 1967 október 2.-án Münchenben.

© Copyright Mikes International 2001-2009

ARANYKOR A VASKORBAN

Erzsébet és Shakespeare

Ó, *ti meztelenek,*
Szegény nyomorfiak, bármerre vagytok,
Az irgalmatlan vész dühében élve,
Mi védi meg födetlen fejetek
S a kiaszott testet szellős rongyotokban
Ily évszak ellen, mint ez?

Lear Király

1.

1526 UTÁN vitéz hírű, számottevő középhatalomból pusztuló hadterületté vált Magyarország. Intézményei bomlottak, szabad cselekvése megbénult, amit tett falu és város, nemesúr és prédikátor, megye, paraszt és püspök, szorongattatva azért cselekedte, mert a szomszéd határban ott kvártélyozott és harácsolt vagy egy basa vagy a zsoldos. Török Bálint a Héttoronyban, Martinuzzi német kardélen, — magyar ember, betájolás közben akarva-akaratlanul a megszállás torzító háromszögelési pontjáról vizsgálja a tizenhatodik századot. Kopják és karók kerítik be, kopják a végváriak hevenyészett sírján, karók a török fejeknek.

Más az angolok látószöge. Hazájukban tovább tartott a változás, ami elkezdődött volt Mátyás Magyarországán is: a központosuló nemzeti királyság erőszakosan kiválik az egyetemes Keresztény Respublica petyhüdt öleléséből. Függetlenségi harcot vívott a Nyugat, de nem olyat, mint a magyar. Nem az oltárnál csutakolt török lovak s a kereszt helyére tűzött félhold ellen. Saját múltjának holtsúlyával számolt le. A nemzet, élén a királlyal önnön hatalmának szentesítését kívánja ezentúl Istentől. Ne feledjük, hogy az Atlanti Óceántól a Visztuláig volt már egy Egyesült Európa, pápa és császár örökké vitás birtoka, amely tökéletesen elavult a középkor végére. Mind bástyázhatták egyházi és lovagi szertartásokkal, senkise hitt benne a szíve mélyén, még haszonélvezői sem.

Idővel padlásra kerül minden karácsonyi ajándék. Oda, a történelem lomtárába került Nagy Károly és I. Leó közös karácsonyi ajándéka is, a szimbolikus római császárkoronázás, amely 800-ban öntudati határt szabott a keresztény világ nyugati, *latin* és keleti, *görög* (azaz bizánci) része közé. De Bizánc, ahol egyébként *frank* a latinok és *romanos* azaz római a görögök egykorú neve, elbukott: török birtokká lett az összezsugorodott birodalom. A Nagy Perből kihullt az egyik ellenfél. Új világkép alakult ki nyugaton az új helyzetben; a népek egymás után lemondtak egy devalvált politikai örökségről. Nem országos szavazással, nem is népek parlamentjében. Ilyet elképzelni se tudtak. A forradalmi vezér országonként maga a király volt, Angliában I. Erzsébet apja, VIII. Henrik. Ő irányította felülről a harcot, az egyházban Róma, trónja körül az ősi nemzetségek ellen, amelyek századokon át apáról fiúra magánbirtoknak tekintettek egy-egy országrészt. Ő szabta meg önkényesen azt is, hogy meddig tart a királyi forradalom s hol kezdődik az alattvalói lázadás. Ha Orwell véletlenül abban a században él, úgy szólna nevezetes mondása, hogy minden forradalmár egyenlő, de van egy, aki egyenlőbb a többinél: a király. Levágott fejek hevertek a határmesgyén, amit Henrik rögtönözve. hóhérbárddal meg-meg-húzott a kívánatos forradalom és büntetendő lázadás között. « Mindenki vesse alá magát a fölöttes hatalomnak, mert nincs hatalom, csak Istentől », írta Pál a Rómabelieknek. « Ahol hatalom van, azt Isten rendelte s aki szembenáll a hatalommal, Isten rendelésének szegül ellen ». Volt Henriknek s a többi királynak elég papja, aki e figyelmeztetést a fészkelődő alattvalók fejére olvasta a szószékről. S ha nem hittek volna Pálnak, ugyanezt hallották Péter apostoltól. « Engedelmeskedjetek az Úr kedvéért minden emberi méltóságnak », intette első levelében a gyülekezeteket, « akár a császárnak, mint legfelsőbbnek, akár a helytartóknak, akiket ő küldött a gonosztevők megfenyítésére és a jók dicséretére ». Nem volt udvari pap, aki ezt a két leckét ne tudta volna betéve, noha a két apostol igazán nem szánta nacionalista udvaroknak.

Henrik két gyermeke, a rövidéletű VI. Edward s a beteges Mária előzte meg a trónon második lányát, Erzsébetet. Az első alatt Anglia élesen elkanyarodott protestáns irányba, a másik, véres fordulattal visszakanyarította katolikus oldalra. Nincs

© Copyright Mikes International 2001-2009

jármű, amely ne végezné árokban ilyen hajtással, hát még egy ország! Erzsébet szegénységet, inflációt, háborút, félelmet és meghasonlást örökölt a két féltestvértől. A lelki hasadás volt a legsúlyosabb teher. Persze arról az időről sohasem beszélhetünk általánosítva. Ennek a falunak, annak a városnak esetleg sokkal jobban ment a sora, mint a szomszédjának, mert az úttalan sár és kezdetleges bürokrácia elszigetelt, önálló létre kényszerítene a kisebb közösségeket. Stratford két napi lójárásra feküdt Londontól, nem két órányi hajtásra.

Vetekedett a belső gonddal a külső. Szemközt, a kontinensen meg-megújulva dúlt a világhatalmi küzdelem franciák és spanyolok közt a középkori keresztény univerzum romjain. S ebben a birkózásban harctérré válhatott akármelyik ország. Azzá lett előbb Itália, aztán Németalföld. Anglia se számíthatott irgalomra. Írországot a spanyolok, Skóciát a franciák szemelték ki ugródeszkának. S ha egyszer behatol a feszítővas, kettéválik a frissen összevakolt, fiatal nemzet. Riasztó példaként ez a hasadás fenyegette az angolok szemében Franciaországot a vallásháborúk alatt. Mert a *világhatalmi* stratégia már akkor tisztában volt egy *világnézeti* ötödik hadoszlop hasznos szolgálatával, ha a szókészletet a Szent írásból merítették is, nem a társadalomtudományból vagy fajvédelmi misztikából. A *külső* hergelők érdeke szerint hol békepárt, hol háborús párt e *belső* hadoszlop neve. Csoda-e, hogy időnként hisztérikus rémlátás és lincselő idegengyűlölet sepert végig Londonon? Hogy kémet szagoltak minden kalap-karima alatt? Franciák, spanyolok, olaszok, zsidók, jezsuiták egyaránt megkapják a magukét az egykorú színpadokon: röhej, pfujolás, káromlás a részük. Kétszázezer lakosával a város már akkor is az ország idegközpontja volt.

A gondhoz azonban nem hiányzott az elszántság. Erzsébet számíthatott alattvalóira: a puszta igazságnál marad, valahányszor hízelegve beszél hűségükről. Nők adni is szeretnek hízelgő szót, nemcsak kapni s a királynő méltóknak osztogatta. *Through Christ, King Henry, the Book and the Bow,* szólt a vers apja korából: Krisztus segedelme ott fenn, protestáns helytartója a trónon, egyik kézben a Biblia, másikban félelmes parasztfegyverük, a hosszú íj, jöhet a skót, jöhet az ír, jöhet a spanyol és francia, jöhet kámzsás fekete seregével maga a pápa, visszapattan Anglia partjáról. Udvari népe s tanácsosai mind óvták Erzsébetet a merénylőktől; nincs nyoma, hogy maga félt volna. Gyanakvó szemét inkább a hangos fogadkozókon tartotta: egymásra féltékeny, rangos kegyencein. Népével együtt jól emlékezett a tébolyult főúri civakodásra; az ország majdnem száz évig csüngött vérezve a polgárháború agyarán.

Névleg Erzsébeté volt a hatalom. Maga a nép magasztalta fel uralkodóját, mintha nem is lenne halandó. Tette önvédelemből, torkig lakva a nagyurak leviharzott magánháborúival. Vára nem védte többé a kiskirályt, mint azelőtt, bukott ember volt a politikában, amelyik napon elfordult róla a fejedelem mosolya. A trón kegyétől függ ezentúl, hogy melyik virág pompázik s melyik hervad el. Tegnap Buckingham herceg, ma Wolsey bíboros, holnap Thomas Cromwell. Ugyancsak ámuldozott volna Warwick gróf, akit a nép még « királycsináló »-nak nevezett, ha véletlenül föltámad a testvérgyilkos Rózsa-háborúkból.

Ám a valóság nem egészen vágott össze a körmönfont udvari színjátékkal. Igaz ugyan, hogy Anglia éltető napja a palotából kel föl, falai közt nyugszik le, a nemzeti tudatnak mégis a parlament az igazi melegágya, ott kezdik fölismerni közös érdekeiket a követek. Csupán az uralkodó rendeletére gyűlhettek össze s be kellett érniök tanácsadói szereppel. De már Erzsébet alatt történt, intő erőpróbaként, néhány összecsapás a hatalom mindenható birtokosa s az országos közakarat képviselői közt. Volt nem egy, aki a börtönnel is dacolt; utódaik ezrekre fognak szaporodni Oliver Cromwell lovas seregében. A királynő ilyenkor kitért a szakítás elől: megőrizte parancsoló hangját, de engedett. Ez volt a szokott taktikája. Győzött az asszonyész; úgy gondolta, hogy nem árt, ha szent olajjal fölkenve, Isten kegyelmén kívül együttműködik szeretett híveivel is. Ezért Isten nem neheztel, alattvalóit pedig kezesebbé teszi.

Ha Londonban számolni kellett az országgyűlési követekkel s a Cityvel, a megyékben még jócskán megrekedt a középkor. Warwick a Leicestereké, Norfolk a Howardoké, Northumberland a Percyké: helyi ügyekben változatlanul kegyúri jogokat gyakorolnak. Családias pártfogásuk szűkebb körben úgy emel, haragjuk úgy sújt, mint nagyban az uralkodóé. Elrémítene ez a protekciós rendszer, ha visszacsöppennénk közéjük. Mennyire szemérmetlenek, milyen nyílt a vásár! Ők meg csak bámulnának a botránkozáson, maga Shakespeare is. Az élet rendjének tartották.

Eretnekégető katolikus nővére, Mária ült előtte a trónon. Genfben váratlanul megszaporodott az angol beszéd, — menekült protestánsoké. Érthető, hogy korai halála után a hazatérő földönfutók telve voltak bosszúvággyal. A hit elválaszt, hirdették kihívón, a királyság egyesít, felelte Erzsébet s nem engedett a nyomásnak, hogy most aztán fizessenek a katolikusok. Pedig többrendbeli tragikus belső és külső esemény mintha a parlament türelmetlen puritán tagjait igazolta volna. Tizenegyedik kormányzási évében, 1569-ben katolikus jelszavakkal kitört északon az utolsó főúri lázadás. Róma vesztett ügye e polgárháborúban összeolvadt a feudális jogigények végső fellobbanásával. De a fiatal királynő még ezután is politikus szemmel ítélt, nem teológussal. Tudta, hogy odaát, Franciaországban a nagyurak viszont protestáns jelszóval gyűjtenek sereget zászlójuk alá. A hit, akár római, akár genfi csak ürügy a Csatorna két felén, hogy visszakaparintsák hűbéres hatalmukat.

Egy évvel a lázadás gyors leverése után eldördült fejére a pápai átok. Más szóval Róma előre feloldozta bűne alól az önkéntes merénylőt. S két esztendő múlva, 1572-ben, átutazó angolok szemeláttára — köztük volt egyik tanácsosa is — lefolyt Párisban, Szent Bertalan éjszakáján a protestáns-mészárlás. Ki biztosítja, hogy náluk nem történhetik ilyen szörnyűség? Hiszen

© Copyright Mikes International 2001-2009

Róma hála-misét mondott azért a napért. Ráadásul Erzsébet mind halogatta házasságát, rendezetlen volt az utódlás kérdése. Micsoda vérfürdő lesz, mekkora felfordulás, ha jól céloz a külföldről átdobott, ismeretlen gyilkos! Jöttek a kémjelentések — s az efféle titok mindig leszivárog kormányirodákból a kikötőig és kocsmáig —, hogy tartani kell fogságra vetett rokona, a Skóciából elűzött, katolikus Stuart Máriától is. A királynő eredetileg menedékért folyamodott, de elfogták, mihelyt angol földre lépett, annyira rettegtek a bajkeverő asszonytól. Becsempészett postájában meg van pecsételve Erzsébet sorsa, szólt minden jelentés: spanyol ügynökök és angol bérenceik a foglyot akarják Anglia trónjára juttatni. Nem lényeges, hogy mennyi volt igaz a jelentésekből és mennyi a koholmány. Hatásuk a lényeges. A nép katolikus vért akart csapolni; Erzsébet titkos tanácsosai, az állambiztonság nevében, Stuart Mária fejét követelték. Ő a csapolást meggátolta, a fejvételt elodázta. Mestere volt a halogatásnak. S a kiszemelt áldozatok viselkedése a diplomatikus asszonyt igazolta. Nem ártott fejének az átok, Róma az átokkal csak az angol katolikusok életét tette keservessé. Magyaroknak nem kell magyarázni, mi a kisebbségi sors. Hűségüktől mégsem tántorodtak el. Csak hosszú esztendők múlva, a spanyol partraszállási kísérletkor enyhült a hamis gyanú, akkor se végképp, hogy ők Róma beépített, ötödik hadoszlopa. Egy se moccant közülük, egyikből se lett Quisling vagy Szálasi a « felszabadító » spanyolok oldalán.

De az utca népében nem volt annyi mérséklet, mint a királynőben. Fenekedő gyanakvásuk katolikusokra és idegenekre át-átcsapott vad hencegésbe. Ez is, az is a nemzeti lét serdüléskori tünete: extrovertált félelem. Érezték, hogy még szétrombolható a nemzet, ha betör az ellenség Skóciából, Írországból vagy feltör a Temze-torkolaton. Rémeket láttak, fantomokkal hadakoztak, tele szájjal dicsekedtek. A kezdő Shakespeare királydrámáiban is.

Bár téged, és más keresztény királyt,
Bután vezérel ez izgága pap,
Reszkettek átkától, mit pénz felold
S hitvány arany, por, polyva értéken
Egy embertől bocsánatot vehet, ki
Eladja ezzel önbocsánatát;
Bár te, s a többi, ily bután vezetve
Ez alakos tárházát töltitek:
Magam, magamban is, a pápa ellen
Szegülök, és *barátja nékem ellen!*

Középkori király, Földnélküli János szájába adja e kihívást, de közben azokra gondol, akik körülállják a színpad dobogóját. Mert a dicsekvéshez, mint mondtam, megvolt a bátorság is.

Még nem borult, nem is fog Anglia
Kevély hódító lábához borulni,
Míg önmagába tőrt nem döf, soha.
Most, visszatérvén, ím e nagyjai,
Bár jőne haddal a három világrész,
Mi visszaverjük. Amíg hű marad
Magához, Anglia nagy és szabad... [1]

RENDRŐL leginkább az beszél, akinek sok a veszteni valója. Új vagyonokat teremtett a Tudor család országlása, azokat védte a rend. Templomi szószékről, később színpadokról, poroszkáló tankölteményben és szárnyaló versben magasztalták Isten, a királynő és Anglia nagyobb dicsőségére. Idegeikben, átörökölve, még ott rángott a feudális Rózsa-háborúk emléke, tudták, hogy milyen véres kavargásban élt a nagyapjuk. Felszámolását Erzsébet nagyapja, VII. Henrik vállalta, mikor megvívta csatáját III. Richárddal a polgárháborús csaták ellen. Haszna volt a közbékéből minden falunak, minden hajósnak, egész Londonnak. De fia, VIII. Henrik alatt kezdődött el csak igazán a gazdagodás, a Reformációval. Elkobzásuk után friss, törtető családok kezére jutott az avatagon kezelt, sok apátsági birtok. Az új birtokosok felzárkóztak ugyan címerükkel a lovagi múlthoz, de szellemük már kapitalista, ha magáról a fogalomról nem is tudnak. Nyílt, üveges kastélyok épülnek az apátságok köveiből s nem visszariasztó, zárkózott várak. Minek az, arra már nincsen szükség. Aki homokot, téglát talicskázik az állványzaton, angolul beszél, akinek körző van a kezében, olaszul: angol a napszámos, olasz az építész. Bevándorló művészek segítségével hivalkodón, fattyú stílushajtásokkal, újgazdagok dicsőségére megkezdődött az angol Reneszánsz.

Új emberekre bízta Erzsébet a kormányzás gondjait is. Shakespeare darabjaiból jó, ha nem is éppen vonzó ismerőseink az országló zászlósurak. De hatalmuk már a múlté a költő életében. Kéziratait, felsőbb parancsra, egy kezdetleges bürokrácia

[1] *János király,* III. 1. és V. 7., ford. Arany János.

© Copyright Mikes International 2001-2009

láttamozza; tanácsosok és nem várurak jelentkeznek naponta kihallgatásra a palotában. A várurak csak vendégelik a királynőt, amikor nyaranta szekértáborával fölkerekedik országjárásra, hogy megtisztelje s anyagilag egy-két évre rokkanttá tegye a gazdát. De a megye ujjongott, a nép kerítések mögül vagy a dombról bámulta a jelmezes szabadtéri és vízi ünnepeket a várkertben, egyszer valószínűleg a gyermek Shakespeare is. Apja, királynőt látni, átvitte Stratfordból a közeli Kenilworthbe. Ott lakott Erzsébet sorrend szerint első kegyence, Leicester gróf.

A királynő neve — a valódi s néhány mesés hangzású, költött — elszállt Moszkváig és Konstantinápolyig, hallottak róla Sárospatakon s az indiánok a két Amerikában. Mai ember visszahőköl a bálványozástól, szemérmetlennek, szolgalelkűnek érzi. De négyszáz év előtt szigorú szertartásrendhez igazodott az élet legkisebb ága is. Megszentelt keresztény formákban az ókori istenek kiengesztelése folyt tovább; királytiszteletüket is csak rituális nyelven tudták kifejezni. Bekenték járványok ellen az ajtófélfát, s letérdelve, a király elé nyújtották duzzadt nyakukat, hogy érintésével meggyógyítsa.

Erzsébet maga is buzdította ezt a személyi kultuszt. Hol ravaszul, hol odaadással, egyszer kacérkodva, máskor türelmetlenül. Nehéz kibogozni, fölösleges is, hogy mikor milyen fajsúlyú érzés vezette. Valóban Angliát tekintette férjének; ez a bók őszinte szerelmi vallomás az ajkán. Szüzessége szimbolikusan átháramlott a nemzetre: amíg ő ül a trónon, Anglia szűz marad az inváziótól. Két alak volt egyszerre: a londoni palotában székelő halandó s a középkori Mária-kultusz örökében ülő Patrona. Bukása előtt Stuart Mária több férfival osztotta meg ágyát, egy gyilkossal is. Az ég királynőjének a nevére, paradox módon, méltóbb volt rokona, a protestáns szűz, holott Róma a bibliai bősz Jézabelnek hívta, akit — a Királyok Könyve szerint — « ebek esznek meg ».

Múltak az évek, nőtt a megdicsőülése, egy idő után csak a görög-római mitológia bírta kellő szavakkal és jelképekkel táplálni a magasztalást. De a tömjénfüggöny mögött, színes halványnak öltözve, egy óvatos asszony ült, aki tudta, mi az ára a háborúnak s kard által pusztul el, aki kardot ránt. Lehetőleg a kiegyezés vagy halogatás mellett döntött vallási és nemzetközi vitákban és civódásaiban a parlamenttel; akkor vált angol nemzeti hagyománnyá a kompromisszum. Nem az a művészet a játékban, hogy ki szerzi meg a labdát. Ha két játékos közt fennakad valahogy a levegőben, az a valódi trükk! Senkisem érzi magát vesztesnek. Sok víz lefolyt a Temzén azóta, de ha Erzsébet miniszterei feltámadva végignéznének egy kerekasztal vitát az angol televízió képernyőjén, királynőjükre ismernének a vitavezetőben.

2.

NE TÉVESSZENEK meg a reneszánsz fejedelmekre kötelező harcias allegóriák: egyik markukban Akhilleusz pajzsa, a másikban Pallasz Athéné lándzsája. I. Erzsébet kezébe, ha politikáját nézzük, olajág illett, nem lándzsa; lant és virginál muzsikára pezsdült a vére, nem harci sípoktól. Látó távolban az angol parttól, 1568 óta folyt az egyenlőtlen mérkőzés a holland szabadságharcosok és spanyol megszállóik közt, 1570 óta római átok ült a királynő fején. Úgy tűnhetett, hogy — a hollandokat segítve — Anglia egyetlen lehetséges önvédelme a háború. Mégis kihúzták nyílt szakítás nélkül 1585-ig. Spanyolok és franciák közé szorítva az ország nem volt erősebb akkor, mint a mai Angliához és Nyugatnémetországhoz mérve a mai Hollandia. Hadi erőben sokszorosan felülmúlta a Habsburg birodalom, tudományban és művészetben Itália, bányászatban és iparban túltettek rajta németek és franciák. Az emelkedő nemzet a hatalmi lépcső legalsó fokán állt.

Ösztönzőjük a kitáruló tenger. Szörnyű dolgokat műveltek a vizeken, kalózkodva lecsaptak spanyol aranyszállító hajókra, néger rabszolgákat hurcoltak át Amerikába. De erényeik is ott edződtek meg; szívósan és nagy emberáldozatokkal kiismerték az óceánt, benyomultak őserdőkbe, gyökeret vertek az Újvilágban, megszokták, hogy határtalan a horizont. Tudós, hős, telepes, botanikus, csillagász volt egy személyben a vitorlás kalandor. S különben is ki mondja, hogy ők kalandorok, kalózok, rablók. — ki merészeli? Utóvégre a négereket saját véreik, fekete királyok árulják Afrika partján, csak elvétve kell körvadászatot tartani az árura. S a két kincses Amerikát a pápa önhatalmúlag ajándékozta Spanyolországnak és Portugáliának. Törvénytelen az adomány!

A nép nem akarta tűrni, hogy a szemközti parton szeme láttára elvérezzenek protestáns hittestvérei. De Erzsébet és fő tanácsosa, William Cecil a diplomáciát élesen különválasztotta a vallástól. Az volt a reményük, hogy titokban, a színfalak mögött csillapítólag tudnak hatni a küzdőkre s közbenjárásuk révén létrejön valami kiegyezés spanyolok és hollandok között, mielőtt beleszól egy harmadik fél, az önvérében fürdő francia. Ám a hidat már mindenki fölégette maga mögött: a hollandoknak a halál is jobb volt a megszállóknál, a spanyol király viszont örök üdvösségét féltette, ha nem bánik el példásan az eretnek lázadókkal Németalföldön. Nehéz szívvel és szoros erszénnyel Erzsébet 1585-ben nyíltan a hollandok mellé állt. Tizennyolc évig tartott a háború, túlélte a királynőt s áthúzódott Shakespeare életének egy harmadán. Leicester gróf, a kivonult kegyenc, immár deres szakállal és megvastagodva expedíciós sereget vitt át Németalföldre. Alatta szolgált és esett el az angol költészet vonzó lovagékessége, Sir Philip Sidney, aki kontinentális vándorlásán egy állandósult harctérre, Magyarországra is benézett Pozsonynál.

© Copyright Mikes International 2001-2009

Lehet, hogy a közkatonák vagy őrmesterek sorában volt egy másik ismerős arc is. Leicester gróf vára közel feküdt Stratfordhoz s föltehető, hogy a megyéből néhányan beálltak önkéntesnek. Világot látni, veszedelmet szagolni, ahogy a fiatalok szokták. Shakespeare huszonegy éves volt az expedíció idején. S éppen fiatalsága lappang sűrű homályban, nyolc-tíz esztendőről, formáló éveiről semmit se tudunk. Hol, merre járt? Hogy a földrajzhoz alig konyított, azt tudjuk. Katonai dolgokhoz ellenben értett; lépten-nyomon elárulja. Nem azzal, hogy harsogtatja a kürtöket, csattogtatja a fegyvert. Efféle színpadi utasítás könnyen kicsordult akármelyik lúdtollból. De neki fülében volt a tábori nyelv is, amit bajtárs használ bajtárssal, ugratva vagy dohogva a strázsán, a dobok körül, a gulyáságyúnál. Alakját, elmosódva néhányan ott látják imbolyogni a németalföldi harctéren. Rögtön szétfoszlik persze, ha túl mohón kapunk utána.

ÚGY SÖTÉTEDETT a világnak, ahogy alkonyult a század. Hallgatag Vilmos, a hollandok vezére 1584-ben áldozatul esett egy orgyilkosnak. Két év múlva az angol miniszterek újabb összeesküvést lepleztek le, a nyom megint a fogoly Stuart Máriához vezetett. Groteszk tréfája a sorsnak, hogy Erzsébet majdnem húsz évig testével állt a hóhér és Mária közé, mialatt a rab asszony hívei az életére pályáztak. Nemcsak jogi szörnyűségnek, egyenesen istenkáromlásnak tartotta a kivégzést; a világrenden esik sérelem egy fölkent uralkodóra mért halálos ítélettel. Amellett sokak szemében érvénytelen volt Stuart Mária letaszítása Skócia trónjáról, a rabot menedékért folyamodó idegennek, idegen államfőnek tekintették, akire nem terjedhet ki angol bíráskodás. Mindez százszor megfordult Erzsébet fejében. Ha a fogoly véletlenül megfulladna párnái közt vagy — végzetes hatással — valami romlott ételt enne, az más!... Hát senkisem ért elejtett szavaiból? Tanácsosai azonban elengedték a fülük mellett; szerintük a félelmes nemzetközi helyzetben leleplező, nyílt bűnpert követelt az államérdek. 1586-ban Erzsébet végül engedett az örökös nyomásnak, aztán szentesítését rögtön visszavonta, de futárja elkésett az üzenettel, hogy állj! — túl volt a munkán a bakó. Két év múlva megindult Anglia ellen II. Fülöp bosszúálló hajóraja, az Armada. Eredetileg az előző évben akart leszámolni a « gyilkosok »-kal, de egy rajtaütő angol támadás a cadizi hadiraktáron elodázta a felvonulást. Valószínűleg e késedelem is belejátszott a spanyol vereségbe.

Hogy mit jelentett kortársként együtt élni II. Fülöp birodalmával, annak századunkban leginkább Churchill lett volna a megmondhatója 1940 körül. A csoda nem az angol győzelem a Csatornában, a csoda az, hogy megsemmisülés nélkül vészeltek át az örvénylő éveken. Segítette őket az Armada ellen a vihar is. De a sors — ezúttal vihar képében — olyanok mellé szokott állni, akik segítenek önmagukon. Fürgébbek voltak az angol hajók, jobbak a tengerészek, ráadásul Erzsébet, Fülöppel ellentétben nem parancsolta meg előre vezéreinek, hogy mit hogyan csináljanak a helyszínen. Az Armada szétszóródott, Anglia egyelőre megszabadult a partraszállás veszélyétől. Arra senkisem gondolt, hogy végleg. Nem győzelemről vertek arany emlékérmet az ütközet után, hanem a veszély elhárításáról. « Dangers averted », szól a felirat. Szép szokásuk, az *understatement* egyik korai példája ez. A spanyol világhatalom éppen úgy nem volt megtörve, mint Szalamisz után az ókori perzsa. Száz esztendőbe telt még. amíg maguk a spanyolok, királyaik hathatós közreműködésével, tönkretették országukat. A harc folyt tovább.

Sokba került, akármilyen óvatosan vívták. Új és új adó kellett. Mivel esetenként a követek toldották meg adóval a közkiadások fedezésére szolgáló kincstári jövedelmeket, mind jobban megnőtt a parlament szarva. Nem csalt a finom női szimat, Erzsébet okkal húzódozott a világnézeti szent háborútól. Sokba kerül, a nép követeinek használ, nem neki! A századvég, egyelőre láthatatlanul, kezdte alámosni a trón hatalmát.

De máig sem világos, hogy mi volt a valóságos politikai erőviszony. « Nincs törvény a király felett e földi világban, kedvére tehet jót és rosszat, számadása csak Istennel van », írta Tyndal, a későbbi protestáns vértanú a Reformáció küszöbén, még mielőtt VIII. Henrik megtette magát egyházfőnek. Amit mond nem más, mint a tömör középkori jelmondat: *Dieu et mon droit* körülírása. Állt ez a szentencia a fő hatalomról a század végén is. Mekkora volt azonban ténylegesen? Bőséges az egykorú politikai irodalom, mégsem derül ki belőle egyértelműn. Tetemes része sugalmazott propaganda a Tudor ház legendás érdemeiről. (Voltak bőven valóságosak is.) De még abban a részben is, amely gyanús vagy egyenesen üldözendő, rebellis, összekeveredik középkori képzet és radikális új elmélet, adventi jövendölés s a pragmatikus Machiavelli. Csak a tizenhetedik században szabadul fel a politika, mint tudomány a teológia gyámsága alól. Úgy is mondhatnám: akkor szabadul meg végképpen középkori emlékeitől. De Erzsébet alatt még nincs tiszta beszéd a politikai irodalomban.

A valóságból annyit lát az utókor, hogy Erzsébet folyton hajladozik, egyensúlyoz, kisiklik, egyik kegyencét kijátssza a másik ellen s közben mindvégig számít a Cecil család, apa és fiú segítségére. Kormány a szó mai értelmében nem volt, a miniszterek: az uralkodó titkos tanácsosai. *One of her Highnes most honorable privy Counsell* — olvassuk az egykorú feliratot Robert Cecil arcképén.

SÖTÉTEDŐ évtizedekkel vágott össze irodalmuk első aranykora. Nagy erőt, de nem aranykort tükröz leghasználatosabb szókészletük, érdemes lenne kideríteni egy komputerrel, hogy hányszor fordul elő szövegükben a Törtetés, Dicsvágy, Forgandóság, Káosz, Háború. Hitszegés, Anarchia, Csőcselék, Vér és Múlandóság. Shakespeare írótársai közül Kydet megkínozta a vallató hatóság, Nashet lecsukták, Marlowe hosszú börtönbüntetés, talán a bitó elől menekült meg egy halálos

© Copyright Mikes International 2001-2009

végű verekedésben, az óvatos Shakespearet többször megcenzúrázták, társulatát kihallgatásra rendelték egy zendülés miatt, amelynek gyanútlan eszközei voltak a színészek, s máglyahalála előtt versei zömét a börtönben írta Robert Southvell, a jezsuita mártír.

Erzsébet irtózott az öléstől, öldökléstől. Hiszen vérpadon halt meg anyja, Boleyn Anna is. Mi lett volna, mennyi halál, mennyivel több kivégzés, ha más ül negyvenöt évig a helyén! Személyében Angliát könyörületes ajándékkal látta el a sors. Utolsó kegyence, a szertelen, kapkodó, hol melankolikus, hol káprázató Essex gróf és baráti köre rágta a zablát, forrt az öregek petyhüdt kormányzása ellen. Nem így kell vinni az ország dolgát, nem lehet ímmel-ámmal háborúzni, mérjünk az óceánon halálos sebet a spanyolokra. zúzzuk össze föltételezhető ugródeszkájukat Írországban! A boldogtalan írek, szokás szerint éppen föllázadtak, égtek az angol kastélyok és udvarházak. Akkor pusztult el mindene Spensernek, a költőnek is, odavesztek pótolhatatlan kéziratai. Alighanem ez a veszteség siettette korai halálát.

Folyt a szóharc Erzsébet körül a tanácsban, végül Essex kerekedett fölül, megszerezte magának a vezéri pálcát, mehetett. Ment is, a vesztébe. Dicsőségét elnyelték az ír mocsarak, megtépázva tért vissza a partizán háborúból az « ízlés tükre, minta egy szoborhoz », ahogy Ophelia mondja Hamletről.

Rossz tanácsadó a kétségbeesés. Azzal az ürüggyel, hogy kiszabadítja Erzsébetet gonosz tanácsadók, értsd: a Cecil-klikk karmából, lázadáshoz folyamodott a kegyvesztett nagyúr. Felségárulási pere a Westminster Csarnokban folyt le. Ma is áll London szívében ez a gerendás boltozatú, hatalmas kő-csűr — mert olyan a formája —, legutóbb Churchillnek szolgált ravatalazóul. Ott fosztották meg koronájától Shakespeare aranyszájú királyát, II. Richárdot, onnan küldték bírái példás halálába Morus Tamást, a mártír kancellárt, akinek úgy fájt Magyarország bukása Mohácsnál.

Két évvel Essex kivégzése után meghalt a királynő. Fekete oszlopos márvány síremlékét a westminsteri apátsági templomban megosztja nővérével, Katolikus Máriával. *Regno consortes et urna hic obdormimus Elizabetha et Maria sorores in spe resurrectionis,* testvérek és társak az uralkodásban, a feltámadás reményével e hamvederben is együtt szunnyadunk. Csak az ő díszruhás alakja fekszik kifaragva a kőlapon. Utóda, I. Jakab állíttatta a mennyezetes sírházat, homlokzatán magasztaló felirattal, hogy nemének páratlan ékessége volt ő. S ki volt Jakab? Stuart Mária fia. Szemközt, a templom másik szárnyában hasonló stílusú márványmű alá helyeztette kihantolt édesanyját, nyilván azzal a gondolattal, hogy az Úr színe előtt összebékül a két királyasszony: bíró és áldozat. A különbség annyi, hogy Erzsébet képmása országalmával és kormánypálcával a kezében fekszik a kőlapon, Stuart Mária imára kulcsolt kézzel.

Magyarok és angolok életútja szétválik 1526 után. De a korszak Angliában is « Zápolya öldöklő százada » volt. Megbirkóztak vele.

3.

FEGYVERZAJBAN hallgatnak a Múzsák. Mi egyetlen lángésszel, Balassival tudunk rácáfolni e korból a szállóigére, Anglia egy aranykorral. Irodalmuk pangott a század nagyobbik felében, biztató előjelek nélkül, hirtelenül robbant ki az alkonyán. Egyszerre csak arany szikrák kezdenek pattanni a vaskorról a halálveszély üllőjén. Határtalan a befogadó képességük; a hitszakadás ellenére éltetőn tovább kering bennük a gazdag múlt: Chaucer, a misztériumjátékok. Moráliák és balladák, sokat tanulnak a franciáktól, spanyoloktól, legtöbbet az olaszoktól. Vegyük csodának, ami csoda s aztán nézzük meg közelebbről.

Két ellentmondó életelvet vállaltak egyszerre. Egyik az új humanista hitvallás: heroikus küzdőtér a föld, embernek lenni a rangok rangja, ha Prométheusz szikrájával a keblünkben vállalni merjük a küzdők sorsát. A másik a Reformáció alatt megszigorodó, Krisztus-központú hittétel: rövid próbaidő az élet egy siralomvölgyben, az örök kárhozat szélén. Szerencsére sohasem tudták eldönteni magukban a nagy pert. Minél hatalmasabb a feszültség a két hiszekegy között, éneküket annál magasabbra ível. Valóban egy arasznyira éltek a haláltól, kegyetlen testi kínokkal sújtva, kitéve ragálynak s rejtélyes nyavalyáknak. Sebet olyan közönnyel adtak, amilyennel viselték. De mintha csak egyik lakodalom a másikra hágna, pompás, büszke szavakba öltöznek a kurta, tragikus közjátékhoz. *Még* nem tudák, hogy *már* mennyire a földhöz tartoznak.

Alsó fokon kitettek magukért a tanítók a protestáns iskolákban. Kitett magáért persze a magyar iskolamester is; Pesti Gábor, Sylvester János, Szegedi Kis István nem méltatlan angol kortársaihoz. De az oktatás kezdő lépéseinek Magyarországon nincs folytatásuk a hódoltság alatt. Angliában két egyetemi város és négy londoni jogász kollégium — Inns of Court — vette át csiszolásra a királyi és községi iskolák diákjait, szegény fiúkat is. Drake admirális világjáró hajójából csak egy deszkadarab maradt meg, de mindmáig ősi falai közt működik Marlowe iskolája Canterburyben, Shakespeareé Stratfordban, még áll Spenser cambridgei kollégiuma s a londoni Gray´s Inn, ahol a jogász úrfiak farsangkor Senecát játszották Bacon fiatalságában. Ha szerencséje volt, magyar diáknak is nyitva állt a krakkói, bécsi, padovai, wittembergi egyetem. De mit kezdett utána?

© Copyright Mikes International 2001-2009

Kereshette, hol nincs éppen tűzvész s oda beásta magát, amíg nem csapott át fedelére is a láng. Vagy kint feledkezett valahol nyugaton.

Erzsébet tartott rá, hogy olasz fejedelmek mintájára maga és környezete serkentse a költészetet, muzsikát, építkezést, kertészetet és védelmezze a színjátszást. Persze ára s árnyéka is volt a felséges vagy főúri pártfogásnak, különösen, ha kényes a költő önérzete.

For further fortune then l would inquire
And leaving home, to royal court I sought.
Where 1 did sell myself for yearly hire,
And in the Prince's garden daily wrought
There I beheld such vainness as I never thought.[2]

Ami prózára fordítva annyit jelent, hogy szeszélyes a királynő, sértő a nagyurak viselkedése, áskálódó a vetélytárs, méltatlan a házi feladat. De azért csak módjával kell hinni a panasznak; írók mindenkor kifogyhatatlanul tudtak bánkódni a sorsukon. A derűsebb igazság úgy szól, hogy az anyagi javakban szertelenül mohó, Erzsébet-kori angolok szellemileg is telhetetlenek; nincs annyi madrigál, vers, színdarab, amit főnemes, kamarás, udvarhölgy, polgár, mesterlegény, kalóz és katona sokallna.

Népiskola, egyetem, királyi udvar, — negyediknek hasznukra volt a tenger. Fatornyuk elmerült a végtelen vizeken: a gyapjúnyíró parasztország kezdett átváltozni világkereskedelmi hatalommá. Az írók egyetértettek az expanziós nemzeti célokkal, tüzes hazafi mindahány, még ha néhányat vallási vagy politikai váddal odavetett is a kormány a kínvallatóknak. Dúl a tintaháború, kofanyelven civakodnak egymással, marják a puritánokat, gyalázzák a pápistákat. De mindettől még Anglia tündökletes ékkő az Óceán kebelén, « demi-Paradise » az ország, már-már a visszaszerzett Édenkert. S ha ők maguk is elfeledkeztek a pestisragályról s a bitók zörgő emberfürtjeiről, hogyne feledkeznék meg róluk a késői olvasó! Óhatatlan, hogy lelkes szemükkel ítéli meg a századvéget az utókor. Hiszen a magyar Reform-kor emléke is azért olyan ragyogó, mert összeolvad Katona József, Kisfaludy Károly, Fáy András, Bajza József, Jósika Miklós, Bölöni Farkas Sándor, Vörösmarty, Wesselényi és Széchenyi nevével. Nem mindenki volt az.

Rangkülömbség nélkül, önként egyetértettek az írók ama kötelező dinasztikus tétellel is, hogy Angliát égi utasításra a Tudor család szabadította meg kiskirályok folyamatos belháborúitól. Testestül-lelkestül a nagy politikai változás hívei s helyesen gondolják, hogy izmosodó nemzeti létüket az erősödő királyságnak köszönhetik. Szétvetett lábbal úgy áll VIII. Henrik a szimbolikus Holbein képen, mint Lilliput lakói fölött Gulliver. Küldetését az Úr átruházta lányára, a szűz méhkirálynőre is.

OLYAN szent az uralkodó személye, hogy sérelmével egyenest a világrenden esik folt s e bűn a teremtett lények láncolatán visszaháramlik a legkisebb parányig az egész mikrokozmoszra: pestis, szökőár, aszály a fizetség, tízszeresen. Nemcsak a simulékony Shakespeare, a fékezhetetlen Marlowe is így gondolkozott, II. Edwardról szóló drámájának bizonysága szerint. Ha már egyszer fölszentelték, jobb tűrni a rossz királyt, mert bitorlókról rendszerint kiderül, hogy kártékonyabbak a kártevő törvényes úrnál. E már-már babonás hit mögött makacsul ott lappang egy jóvátehetetlen király-áldozás emléke, a szörnyű jeruzsálemi bűné. Pilátus és Kajafás egy királyt ölt meg Dávid ivadékában a Koponyák Hegyén. Amíg hatalmon van a király Shakespeare drámáiban, heraldikus jelképe az Oroszlán és a Nap, két ókori jelkép, de letaszításától kezdve már keresztény szimbólum jegyében szenved: ő az áldozati bárány, akit bekerítettek farkas alattvalói, hogy az aranykorona helyébe töviskoronát ültessenek.

Ámde misztikus módon ez is beleillett a dolgok rendjébe. Kényére játszik a jobbággyal, játszik urával, játszik mindenkivel Fortuna; kerekét figyelmeztetőn kifaragták körablaknak számos középkori templom homlokzatára. Apró figurák: főpapok, császárok, királyok próbálnak forgása ellen hasztalanul visszakapaszkodni a küllőkön. Olyan intelem volt ez, mint csontházak falán a festett halál. *All live to die and rise to fall,* a halálnak élünk, a bukásnak emelkedünk. Akármilyen hatalmas a fejedelem, ő is csak szereplő a halálos kimenetelű, rövid közjátékban. Amiből logikusan következett Stuart Mária mondása: végemben van a kezdetem. A földi végben az égi kezdet.

Fortuna könyörtelen kerekének megfelel a kor műveiben sűrűn emlegetett Mutability: változandóság. Ez is, az is metafizikai kivetítése a bizonytalan közérzetnek. Naponta változik a mindenható király szeszélye; állandón csorbítja, csökkenti hajdan oly szilárd jövedelmüket a pénzromlás. Akkor volt az első infláció Európában. 1550-től 1650-ig tartott és sehogyansem tudtak rájönni az okára. (Máig hiányzik a teljes magyarázata.) Filozófiával s nem gazdaságilag védekeztek a trón s a nemesfém

[2] Edmund Spenser: *The Fairy Queen.*

© Copyright Mikes International 2001-2009

páros szeszélye ellen: a századfordulón elhatalmasodó, komor sztoicizmussal, amely nálunk is felbukkan Rimay János súlyos veretű, verses retorikájában.

Említettem, hogy csupán a tizenhetedik században szakad le a politika a teológia köldökzsinórjáról. Racionalizálódik a hatalom elmélete, nem fenyegeti többé misztikus értelmű bukás az uralkodót, megáll Fortuna kereke, amely szakadatlanul forgott az ókoron, középkoron és Reneszánszon keresztül. Éppen ez különbözteti meg gyökeresen Shakespeare akármelyik fölszentelt királyalakját egy későbbi abszolút fejedelemtől. Amaz megadja magát a keréknek, mert tudja, hogy felmagasztaltatásuk előtt bukni és halni rendeltettek még a szentek is. Nem így száz év múlva. Racine és Molière kegyes ura, XIV. Lajos egyszerűen bedugta volna elefántcsont pálcáját Fortuna kerékküllői közé, megállítja s fölényesen továbbsétál. A hatalom végérvényesen elvilágiasodott. Isten már csak bólinthatott hozzá. Még ha sűrűn térdepelve, az imádságos Bécsben gyakorolják is, még ha Versaillesban a fejedelem változatlanul megjátssza is érintésével gyógyító, krisztusi tisztét a skrofulás betegeken.

Ha valamiből, éppen a szövevényes, egykorú királyeszméből derül ki, hogy a Reneszánsz — újabb keletű, szerencsés hasonlattal élve — átrakodó állomás teológiai és világi gondolkodásmód között. Új vonalra vált át a nemzet élete, de akik benne forgolódnak, még nem látják, mi az ára. Nem tudják, hogy a keresztény lovagkirályság morális aranyfedezete mit sem ér már a központosított nemzeti királyságban. Morus Tamás és Pole bíboros egy darabig Anglia megmentőjének tartja a Tudor családot, de amikor VIII. Henrik szakít Rómával s magát teszi meg egyházfőnek, átváltozik a szemükben Heródessé, Törökké, III. Richárddá. Az új csak addig jó nekik, amíg védelmezi valami ősinek a legjavát, de szükséges velejáróitól már visszaborzadnak. Féllábbal az újkorban jól látja a két ember, hogy öklös nemzeti király nélkül tovább húzódott volna az anarchia, féllábbal a középkorban helytelenül hozzátoldja, hogy tettei fölé Szent Péter az idők végezetéig erkölcsi gondnokot rendelt Rómában.

Így a katolikusok. Ne képzeljük, hogy a protestáns felfogás akár egy hajszállal világibb jellegű. William Tyndale, Roger Ascham, Sir John Cheke, John Aylmer egyet mond különböző helyzetben és más-más fogalmazásban a királyságról. Jaj az engedetlen alattvalónak! De jó lesz, ha a király is gondol a számonkérésre — *odaát.* Isten képviselete a földön egyúttal fékezi szabadságát; azzal, hogy a különböző művek föltétlen alázatra, hűségre és engedelmességre intenek, még nem állnak az abszolutizmus mellé! Megmutatják a virgácsot erre is, arra is, előbb a népnek, aztán az urának.

« Nem szidalmazom itt én az fejedelemséget », szól a bibliafordító Károli Gáspár. « Mert tudom szent Pálnak és szent Péternek tanításából, hogy az fejedelemségnek tisztességgel és engedelmességgel tartozom, nemcsak az jóknak, hanem a gonoszaknak is. De az vétket és bűnt szidalmazom bennek, és intem őket, hogy penitenciát tartsanak, hogy az Istennek haragja meg ne csendesedjék ». Arról a két apostoli tanításról már esett szó. A prédikátor, akármelyik, — figyelmeztet találón Halász Gábor egyik tanulmánya —, Jézus oldalán a bűnt ostorozva csak erkölcsi s nem politikai fölényt érez a világ uraival szemben[3]. Hallottuk Károli Gáspárt, halljuk Bornemisza Pétert. « Ha törvénytelenséget parancsolna, kibe te magadat terhelne, mint fölöttébb való szolgálattal, fizetéssel, azt is békével tűrd, és tudjad, hogy az te rajtad ostorul vagyon ». Ugyanazt mondja. Egykorú angol fordításban saját szentbeszédeikre ismertek volna Shakespeare honfitársai; vasárnaponként ezt hallották a szószékről. A politika még nem önértelmű a Tudor-kori Angliában: Isten akaratának a megnyilatkozása, világrendje alá tartozik.

Éppen csak az akarat többféle s egymással homlokegyenest ütköző magyarázatával volt baj. Mert ami egyikük szemében Sodoma, a másikéban Jeruzsálem, s « Krisztus választottja » lehet bizony az Antikrisztus ügynöke is aszerint, hogy Rómából vagy Genfből veszik szemügyre. Katolikusok és protestánsok sohasem a szó mai értelmében vehető, független népakaratot szegezik szembe egy zsarnok királlyal, hanem « Isten ujját »: a népakaratban megnyilvánuló isteni útmutatást. Maguk is annak az eszközei, mikor az u.n. szerződés-elmélettel átlépve a végzetes határmesgyén, belemennek a fegyveres lázadásba, sőt! a zsarnokölésbe. Mint Bornemisza Péter, a bécsi diák, mikor Elektrát magyarítja. (Később, mint láttuk, visszahátrált.) S mint különböző hiten az emigránsok, ha nagyon rájuk jár a rúd: Strasbourgban protestánsok, Reimsban és Saint-Omerban katolikusok. Föltehető, hogy Marlowe, a költő egyik titkos küldetése az ő kikémlelésükből állt. A cambridgei egyetem meg akarta tagadni doktorrá avatását, mert gyanús volt tanárainak a reimsi út. Mi keresnivalója van ott, talán királygyilkos merényletre készülődő menekültekkel keveredik? Még gyanúsabb, hogy a titkos tanács, azaz a kormány közbelépésére egyszeriben elhárult az akadály. Máig sem tudjuk, mi lehetett a megnyugtató szó onnan felülről.

Ismétlem: elméletileg nincs határa a tűrésnek. Ám a valóságban még olyan ízig-vérig hű ember is felforrt a hóhéroló önkénytől, mint Hallgatag Vilmos. « Azért tette meg Isten a monarchát az alattvalók fejének, hogy ő aztán őrizze s védelmezze őket minden bajjal, gonoszsággal és erőszakkal szemben, amint a pásztor is azért van, hogy őrizze juhait. De az alattvalókat már nem a monarcha kedvéért teremtette, hogy minden parancsát teljesítsék, akár jó, akár rossz és szolga módon engedelmeskedjenek és szolgálják ». Vilmos szavai ezek. Végső elkeseredésében a juh bizony szembefordult elfajzott pásztorával. S akkor már nem az apostoli tűrés volt a megszentelt példa, hanem a Róma ellen fölkelt Jeruzsálem.

[3] *Magyar humanisták,* Nyugat, 1934.

© Copyright Mikes International 2001-2009

ELSŐNEK az olaszok néztek szembe a valósággal. Ők voltak azok is, akik világgá szóródva a római történelem példatárából kidolgozták külföldi használatra, idegen uralkodóknak az új állameszmét. A középkori király elméletileg Krisztus bajnoki pásztora a nyáj felett, egyenest a Jó Pásztorhoz hasonul, ha bölcs és igazságos; a reneszánsz király ellenben, legalábbis ahogyan humanista képzeteikre támaszkodva vándor olaszok hirdetik: az ókori hős reinkarnációja. Tételüket, koronás kenyéradójuk nem kis örömére mesés családfával is megtoldják; egyszerre csak kisül, hogy sohasem szakadt magva Scipionak, meg a többi világverőnek! Mátyás udvarában Bonfini, a Tudorokéban Vergil Polydore vállalta magas szinten ezt a legendaképző szerepet, a heroizált nemzeti öntudat fűtésére. Hogy milyen tartós hatással, a szerencsétlenebbik területen, Magyarországon derült ki igazán. Bonfini műve ellenállt az összeomlásnak; később Heltai Gáspár az ő gyökeréből próbált népies szinten nemzeti tudatot kinevelni Mátyás csonka örökségében, Erdélyben.

Közhely, hogy a politika Reneszánsz-kori felszabadítói közül Machiavelli ment legmesszebb. Olyan messze, hogy nyíltan csak a következő században mertek színt vallani mellette. Kiszakította az állam horgonyát a középkor értékrendjéből; az ő pilóta-szabályzata szerint Aquinoi Szent Tamásnak többé nem volt semmi keresnivalója a fedélzeten. Itáliában megforduló diplomaták, katonák, tanácsosok és diákok tőle értesültek először a hatalom valódi természetrajzáról. S ha könyvei mellé elolvasták — ahogy mind megtették — a sötét Tacitust, kiderült az is, hogy miképpen lehet gyakorolni globális méretekben. Aki látta Padovát, átesett ezen az oltáson, akár erdélyi, akár francia, akár angol. De ha magukkal vitték is hazájukba Machiavelli könyveit, dugdosva vitték, nem lobogtatva.

Más a gyakorlat és más egy hagyományos közszellem átváltása az újfajta gyakorlat igazolására. Túl az Alpokon nagy a késés a kettő közt, nagyobb, mint olasz földön. A Reneszánsz északon csak átrakodó állomás középkor és újkor között; a népek szellemében, roncsoltan bár, jó ideig tovább él az átöröklött, ősi világkép. Úgy cselekednek, mint Machiavelli olvasói s közben ragaszkodnak a Morália-játékok királyalakjához, mintha bizony elképzelhető volna valami szent lovag a központosuló nemzet élén. Mikor hosszú halódás után felbomlott Európában a Keresztény Respublica, eltűnt misztikus Grál serlegével az a kerekasztal is, amelyet *eszmeileg* körülültek Krisztus egyenrangú, koronás bajnokai a német-római császár két oldalán. (Köztük a magyar király). A nemzetek, ahogy kezdetben mondtam, mostantól kezdve maguknak élnek, egy vaskezű Big Brother kormánypálcája alatt. Machiavellit szájjal és írásban mégis ördögfajzatnak tartják, neve szégyenbélyeg, neve hallatára legszívesebben keresztet vetne a protestáns is. Elsők között tették tilalmi listára Rómában a jezsuiták, de kinyomtatását éppen úgy tiltják a protestáns Angliában s a Szent Bertalan éj után egy névtelen hugenotta szerző Anti-Machiavellinek nevezi röpiratát Medici Katalin ellen. Miért is ne, hiszen földiek az a megrontó szellem s a protestáns vértől csöpögő, özvegy királyné: firenzei mind a kettő! Halálos ágyán a bűnbánó Robert Greene többek közt azért feddi barátját, Marlowet, mert az « ördögi ateista » nyomába szegődött, de maga a költő, akárcsak az említett hugenotta pamflet-író, a Szent Bertalan éjt egyenesen Machiavelli hazajáró lelkének tulajdonítja, — ő súgott a titkos szervezőnek, Guise hercegnek, ahogy a Máltai Zsidó prológusában nyíltan kérkedik vele:

Machiavellit bár holtnak vélitek,
A lelke átrepült az Alpokon
És most, hogy Guise halott, Frankhonból ím
Barátival e helyen vigadoz...

Marlowe szerint puszta képmutatás a római Index, a pápát is ő igazítja el a hatalom folyósóin:

Ki megcsodál, leginkább az gyűlöl
És fennen szidva, bújja könyveim,
Péter székébe így emelkedik... [4]

Macbeth és Jago « machiavellista » jellem, vélték a kortársak s hogy III. Richárd még őt, az ördögfajzatot. is lefőzi, megmondja bájos anakronizmussal Shakespeare darabjában maga a középkori király! Torzkép s nem ember, akit nevével a színpadon emlegetnek. Gyalázatot az hozott a szenvedélyes firenzei patriótára, hogy naivabb és nyíltabb volt többi kortársánál.

Nyakig a hazafias Tudor kultuszban. Shakespeare sem különbözött honfitársaitól. Elfogadta a történelmi helyzetet Európa küzdőterén, de képtelen volt olyan realisztikusan gondolkozni az elvilágiasodó hatalomról, mint félszázaddal születése előtt, a tények vas igájában Machiavelli. Firenze menetrendje előbbre állt, mint Stratfordé. Más kérdés, mennyi volt ebből áldás a jövőre.

[4] Christopher Marlowe: *The Jew of Malta.* « Enter Machiavel ».

© Copyright Mikes International 2001-2009

4.

SHAKESPEARE utolsó darabja VIII. Henrikről szól. Nyugalomba vonulása után írta, valószínűleg az olvadékony, de felszínes John Fletcherrel társulva. Szemlélete azért mégis föllelhető a drámában, csak a divattal tartó látványosságok mögé kell nézni.

Bukás bukásra következik, de senkise lázad fel a király buktató parancsai ellen.

Imádják, rettegik s övéi áldják,
Ellenségei félnek, mint viharvert
Kalász, lecsüggesztik gond-telt fejük;
Minden jó együtt növekszik vele:
Biztonságban fogyasztja bárki, mit
Termelt, maga-ültette szőlejében
Szomszédival békés-vigan dalol... [5]

Sújtogatása olyan természetes, mint egy villámcsapás. Kigyullad a kazal, leég egy ház, elvonul a vihar, kisüt a nap: visszatért a király kegyosztó kedve. Ki nevezné zsarnoknak a napot?

Csakhogy a költő tisztelgő gyöngédséggel beszél Henrik eltaszított első feleségéről, a katolikus Aragoniai Katalinról is. Angyalsereg rajzik halálos ágya köré, boldog látomás enyhíti végóráit, megdicsőül a szegény asszony. Shakespeare aranyüstjében *egyneművé* olvadnak össze az ellentétek: engedelmes hódolat a hatalom, nyílt részvét áldozatai iránt. *Palintropos harmonie,* ellentétek összhangja, mondta Herakleitosz, mintha csak az angol költő jellemzésében akart volna segítségünkre lenni.

Gyűjtő ember volt, földet és bérletet vásárolt, adót bérelt, számlálta az aranyait. (Mint Arany János). Erzsébet békepolitikája összevágott a stratfordi gazda magánérdekeivel. De Londonban más a helyzet. Rosszul ismerte a Cityt, színházellenes, puritán elemeitől idegenkedett, a csőcseléktől visszariadt. Jellemző, hogy darabjai semmitsem árulnak el a Parlament működéséről, pedig az bizony nem volt csak amolyan fejbólintó gyülekezet. Ő a színházi és főúri világban mozgott, amannak a gyújtópontjában, ennek a szélén. Nemcsak két verskötetének hálás ajánlásából tudjuk, hogy befogadta egy arisztokrata kör: Essex grófé, elárulja egyik korai vígjátéka, a kecsesen modoros Felsült Szerelmesek is[6]. Hízelgett neki a rangos barátság, de átlátott pártfogóin, mulattatta is az, ami megtisztelte. Már pedig a kifigurázott társaság éppen a — háborús párt volt! Shakespeare, a stratfordi telekhalmozó Erzsébet békepolitikájával tart, ám a londoni költő, kékvérű barátai kedvéért beszúrja lelkes célzását az írországi büntető expedícióról, amelyre Essex a barátját, Southamptont is magával vitte lovas parancsnoknak.

Anglia ifjusága tűzben ég most.
Ruhás szekrényben szunnyadnak a selymek;
Fegyverkovács kell most s a férfi-mellben
A becsület-eszme egyetlen úr.
I.ovat vesznek az elkelt legelőn,
Keresztény királyok tükrét követve.
Szárnyas sarokkal, angol Merkúrok![7]

Hét-nyolc esztendeig készülő krónikás ciklusában mindvégig váltogatva zeng a hazafias háborúkról — hol akad párja az angol katonának! — s fordítja elrettentő, fonák felükre a hőstetteket. Az V. Henrikben szövődnek össze legjobban ezek az ismétlődő motívumok a Reneszánsz-kori Hősről s a mai Anti-Hősről, olyan harmonikus hatással, mintha az egyik szín sohasem cáfolna a másikra, mintha *egy* szálból szőtte volna az egész mintát. Bernard Shaw soviniszta kitörésnek tartotta a drámát; a dolog nem ilyen egyszerű. Aki tudni akarja, miféle harci kedv fűtötte Angliát a spanyol Armada ellen, tetten érheti azon melegében, ha rálapoz Henrik riadójára Harfleur kapujában:

[5] Jövendölésként, lányára, Erzsébetre mondott szavak. VIII. Henrik, V. 5., ford. Weöres Sándor.
[6] Southampton lordnak van ajánlva mind a két verseskönyv. A hang tisztelettudó, de rátarti s a második ajánlásé (1594) sokkal fesztelenebb, mint az elsőé (1593).
[7] *V. Henrik,* II. 1., ford. Németh László.

© Copyright Mikes International 2001-2009

A résre újra, még egyszer, barátim,
Vagy halottaink zárják a falat.
Békeidőben semmi úgy nem illik
A férfihoz, mint csend, s szerény alázat.
De ha a harc orkánja fú fülünkbe
Tigrist utánozz cselekvésiben,
Feszítsd inadat, szítsd a vért föl; álcázd
Bősz dühvel a szelíd természetet,
Szörnyű tekintetet adjál a szemnek;
Lessen ki érc ágyú gyanánt a fej
Kapulikán, s boltozza a szemöldök
Olyan félelmeden, mint szikla csügg le,
Rongyolt, mit vad, pusztító óceán mos,
Erkélyként, háborgó töve fölé.
Szorítsd fogad, cimpád feszítsd ki tágra,
Fogjad lélegzeted, s hajtsd magasukba
Erőidet! Föl, föl, angol nemesség! [8]

S erről tanúskodik a király híres buzdító beszéde Szent Crispin napján, Agincourtnál:

Mert aki vérét velem önti ma.
Fivérem lesz; s akármilyen alantas.
Megnemesíti helyzetét e nap... [9]

Talbot generális, a nyíltszívű, nyers angol vitéz visszacsengő hangja ez a tanonc-kori VI. Henrikből. Ott biztatja katonáit a franciák ellen, mintha csak magát az Armadát látnák maguk előtt:

Hát vad legyen a vérünk,
Ne dancsul hulljunk el és ne egy marástól!
Fordítsunk hát, dühöngő szarvasok,
E vérebekre acél koponyákat,
Hogy messziről ugassanak a gyávák!
Nagy áron adjuk el az életünket
S drága vadak leszünk, barátaim.
Szent György és Isten és angol igazság!
A győzelmet a lobogónkra hozzák! ([10]

De abban a korai darabban, talán legkorábbi munkájában fölcsendül már az ellen-motívum is a háború embertelenségéről. Persze még naiv a drámai kezelés. Csatatéren vagyunk, a csatából « kiszidott », mélázó király elé kétfelől a színre vonszolja áldozatát két katona, egy apa s egy fiú. De mielőtt kifosztásukhoz látnának, a fölemelt sisakrostély alól az apára mered kezétől elejtett fia, a fiúra mered megölt apja. Tudtukon kívül a csatlósok szembenálltak egymással a testvérgyilkos csatában. Ki-ki maga elé beszél, olyan a jelenet, mint egy opera-tercett, középen a fegyvertelen, jámbor királlyal, jobbján és balján a sirató katonákkal:

Fiam — ha van még benned egy kis élet —
Vesd föl szemed, nézd mily zápor kel itt.
Szivem szeles viharjától kavartan
Sebedre, mely szemem gyilkolja s szívem!
Könyörülj, Ég, e nyomorult koron!
Mily álnok tetteket szül s mily hóhért
Vak, tévelygő, természetellenes
Módon, naponta e rémes viszály!

[8] *V. Henrik,* III. 1.
[9] *V. Henrik,* IV. 3.
[10] *VI. Henrik,* I. rész, IV. 2., ford. Vas István.

© Copyright Mikes International 2001-2009

Ó, túlhamar nemzett, fiú, apád,
És túlkésőn rabolt meg életedtől! [11]

Milyen másképp hangzik ez a motívum néhány esztendő múlva, éretten, prózába feloldva! Ezúttal csata előtt vagyunk; a tűznél tanakodnak V. Henrik katonái, köztük a táborszemlélő, álruhás király. « De magának a királynak, ha ügye nem igaz, súlyos számadása lesz, az a sok comb, kar, fej, amit a csatában lecsapnak, az ítélet napján mind összeáll s azt kiáltja: 'mi itt és itt haltunk meg'; némelyik átkozódva, némelyik seborvosért, némelyik a szegénységben hagyott felesége miatt, némelyik az adóssága, némelyik éretlen gyermekei miatt kiáltozva. Pedig azok közül, akik csatában halnak, félek, hogy kevesen halnak jó halált, mert hogy is tudnának bármiről keresztény módra rendelkezni, amikor csak a véren jár az eszük. Márpedig, ha ezek az emberek nem jó halált halnak, az rossz vásár lesz a királynak, aki ilyen halálra vitte őket, hisz az engedelmességet megtagadni neki: minden alattvalói tartozás ellen lett volna »[12].

Súlyos számadása lesz a királynak, ha ügye nem igaz... ítélet napján összeállnak vádolni a lecsapott végtagok... rossz vásár a királynak a katonák rossz halála... alattvalói tartozás... A háborúba sodort közvitézek férji, szülői gondja összefonódik az egykorú királyeszme tételeivel: engedelmeskedni tartozunk a rossz királynak is, de az ő számadása se marad el, felelni fog odaát, amiért igaztalan háborúba taszította népét.

AKÁR katonáskodott Shakespeare, akár nem, tudta, milyen érzés szorong a szívekben egy ütközet előestéjén, még egy szörnyeteg keblében is. Mindegy, hogy mi a csatatér neve: Bosworth, Shrewsbury, Agincourt, Philippi, Actium, a döntő nap elé mindig odatűz egy lelkiismeretvizsgálatot. S a monológ nemcsak számadás, — olykor önleleplezés. V. Henriket is térdre kényszeríti Agincourt előestéje, imádkozás közben összeszorult szívvel visszatekint családjuk bűnére. Apja, IV. Henrik letaszította törvényes urát, II. Richárdot.

Ne ma, uram!
Ó ma, ma ne, ne vedd a bűnt eszedbe,
Mellyel apám a korona után nyúlt... [13]

Fölényben vannak a franciák a túloldalon, okkal fél a király, hogy Isten e kockázatos ütközetre tartogatja a régi bűn elszámolását egy vereségben. Feküdni fetrengő, nehéz lovak alatt, összemorzsolt csontokkal a páncélbörtönben!... Az Úr fölkent képmásán esett volt sérelem II. Richárdban a bitorlás által, hiszen a keresztény király, Krisztus helytartójaként népének kezese is, nemcsak ura, ahogy látomásos gyötrődés közben V. Henrik most már önmagáról mondja:

Csak a királyra! Lelkünk, életünket,
Adósságunkat, gond-dúlt asszonyunkat,
Gyermekeink, bűnünk, mind a királyra!
El kell viselni... [14]

Semmi voltunkról felelget egyik királyhang a másiknak, három nemzedéken át a ciklusban, mint három visszhangzó szikla, amely csak a halál szót veri vissza, akármit kiáltanak rá. A reneszánsz stílusmáz alatt még nem hunyt ki Shakespeareben a középkori világkép; hajdani honfitársa, Morus Tamás és nem az importált Machiavelli módjára gondolkozik. Tudjuk, hogy fiatalon tragédiát tervezett a vértanú kancellárról. Ami e címen ránk maradt, más ember vagy mások névtelen munkája ugyan, de három árkuslapon kezevonására vélnek ismerni. A darab előadását a korabeli cenzúra amúgyis megtagadta.

Everyman testvére: a Halandó Király végeredményében éppen olyan felnagyított keresztény jelkép, mint a Fölszentelt Király. Számos egykorú darab — például Marlowe II. Edwardja — moralizál arról, hogy isteni fele hogyan szenved halandó felének balgasága miatt. Felmagasztalva és letaszítva, a csúcson s a mélységben egyaránt példázat, emberfölötti, hierarchikus álarc. Arra senkisem gondol, hogy kibuggyan az ujja vére egy tűszúrástól. Ilyen kicsiségre.

Shakespeare gondol. Csak úgy teljes az ellentétek harmonizálása, a palintropos harmonie, ha a mindennapok is belefférnek a történelembe. Térjünk vissza még egyszer az álruhás V. Henrikhez, amint katonái közt üldögél. Önmagáról beszél az éjjeli strázsán: « Mert, bár ezt csak nektek mondom, azt hiszem, a király is csak olyan ember, mint én. Az ibolyának olyan szagát érzi, mint én, a mennybolt olyan neki, mint nekem; minden érzéke emberi viszonyokhoz szabott. Ha a ceremóniáit elhagyja,

[11] *VI. Henrik,* III. rész, II. 5., ford. Németh László.
[12] *V. Henrik,* IV. 1.
[13] *V. Henrik,* IV. 1.
[14] *V. Henrik,* IV. 1.

© Copyright Mikes International 2001-2009

meztelenségében ő is csak ember s bár érzelmei magasabbra szállnak, mint a mieink, ha leereszkednek, ugyanazzal a szárnycsapással ereszkednek le. Éppen ezért, ha félelemre, mint mi, okot lát, félelme ugyanolyan ízű, mint a mienk[15].

Honnan olyan ismerős e beszéd? « Hát a zsidónak nincs szeme? » — kérdi Shylock. « A zsidónak nincs keze, szervezete, érzéke, érzelme, szenvedélye? nem ugyanaz a táplálék táplálja, nem ugyanaz a fegyver sebzi, nem ugyanaz a baj bántja, nem ugyanaz a gyógyszer gyógyítja, nem ugyanaz a tél és nyár hűti es hevíti, mint a keresztényt? Ha megszúrtok, nem vérzünk-e? ha csiklandoztok, nem nevetünk-e? ha megmérgeztek, nem halunk-e meg? és ha meggyaláztok, ne álljunk-e bosszút? Ha mindenben hasonlítunk rátok, ebben is hasonlítani fogunk »[16]. Olyan színpadi szokvány-figura szájába adja e szavakat, akit összes pályatársa irgalmatlanul odalökött a nézők röhögésének. Shakespearenél is bohózati alak, csak hát micsoda különbséggel!

Meztelenségében a király is ember, mondja közkatonáinak V. Henrik. Évek múltán egy másik darabban már tettel akarja ezt bizonyítani mitologikus méretű fejedelme. Az agg Lear összetalálkozik a zivatarban egy ál-bolonddal, a félmeztelen Szegény Tamással. « Neked is jobb volna sírodban lenned, mint födetlen testeddel kiállanod az egek haragjának. Nem több az ember, mint ez? Nézd meg őt jól: te nem tartozol a bogárnak selyemért, az állatnak bundáért, a juhnak gyapjúért, s illatszerért a macskának. Három közülünk álcázott. Te maga a lény vagy. A föl nem szerelt ember nem több, mint ilyen szegény, meztelen villás állat, mint te vagy. Félre ezen toldalékokkal. Jertek, gomboljatok ki »[17].

S vetkőzni kezd. Ismerte már Shakespeare azokat is, akik Godotra várnak.

Anima naturaliter christiana: alkatában keresztény, írta Szabó Zoltán, a hatvan éves Illyés Gyulát méltatva. Nincs költőre nemesebb dicséret. Mindegy, hogy hívő volt-e Shakespeare vagy kiábrándult, titkos katolikus-e, ahogy néhányan állítják vagy az új államvallás híve. Alkatilag keresztény, anima naturaliter christiana. Ezért neveztem egyszer, a túlzás félelme nélkül a világrend költőjének. Látta, felfogta s a nézők arcába vágta a kor iszonyatát. De hallotta, akárcsak Dante, hogy azon is átszűrődik a szférák zenéje.

IRODALOM

Allen, J.W.: A History of Political Thought in the Sixteenth Century, London, 1928; *Bindoff,* S.T.: Tudor England, Penguin, 1950; *Campbell,* L.B.: Shakespeare's Histories, Huntington Library, 1947; *Dodd,* A.H.: Life in Elizabethan England, London, 1961; *Harrison,* D.: Tudor England, két köt., London, 1953; *Hurstfield,* J.: The Elizabethan Nation, London, 1964; *Kantarowicz,* E.: The King's Two Bodies, Princeton, 1957; *Knights,* L.C.: Shakespeare: The Histories, London, 1965; *Leech, C:* Shakespeare: The Chronicles, London, 1964; *Mattingly,* G.: Renaissance Diplomacy, London, 1955; *Mattingly,* G.: The Defeat of the Spanish Armada, London. 1959; *Morris,* C.: Political Thought in England from Tyndale to Hooker, Oxford, 1953; *Morris,* C.; The Tudors, London, 1955; *Neale,* J.E.: Queen Elizabeth I., London, 1934; *Neale,* J.E.: Elizabeth and her Parliaments, két köt., London, 1953 és 1957; *Neale,* J.E.: The Age of Catherine de Medici and Essays in Elizabethan History, London, 1963; *Nicoll,* A.: The Elizabethans, Cambridge, 1957; *Palmer,* J.: Political Characters of Shakespeare, London. 1945; *Ridolft,* R.: Vita di Niccoló Machiavelli, Roma, 1954; *Routh,* C.R.N.: Who's Who in History: England, 1485-1603, Oxford, 1964; *Rowse,* A.L.: The England of Elizabeth, London, 1950; *Stone,* L.: Social Change and Revolution in England, 1540-1640, London, 1965; *Sutherland,* J.R. és *Hurstfield,* J.: Shakespeare's World, London, 1964; *Tillyard,* E.W.M.: The Elizabethan World Picture, London, 1943; *Tillyard,* E.W.M.: Shakespeare's History Plays, London, 1944; *Ullmann,* W.: A History of Political Thought: The Middle Ages, Penguin, 1965. S a bevezetők a shakespearei « királydrámák »: II. Richárd; IV. Henrik, I.. II.; V. Henrik; VI. Henrik. I., II., III. és III. Richárd cambridgei, illetve Arden kiadásához.

***

Shakespeare politikájával részletesen foglalkoztam két tanulmányban : « A szent király és a vadkan », Katolikus Szemle, Róma, 1964, l. sz.; « Ó, te arany gond, fénylő zaklatás », *Eszmék Nyomában,* válogatás öt tanulmányi hét anyagából, a hollandiai Mikes Kelemen Kör kiadása, Amsterdam, 1965. Foglalkoztam a kérdéssel az Angol Rádió magyar adásaiban is, 1963 dec. 1., 1964 jan. 12., jún. 21., jún. 28.. 1965 febr. 7., febr. 14., valamint a londoni Szepsi Csombor Kör 1965 január 27.-i ülésén.

[15] *V. Henrik,* IV. 1.
[16] *A Velencei Kalmár,* III. 1., ford. Vas István.
[17] *Lear Király,* III. 4., ford. Vörösmarty Mihály.

© Copyright Mikes International 2001-2009

HIGHLIGHTS FROM THE 20th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST

In this selection we present a special edition of *Katolikus Szemle* (*Catholic Review*) from 1967, which contains in reprint two writings of László Cs. Szabó on 16th century England. The reprint is entitled *Bloody Gem* and contains the following writings:

- *The Reluctant Martyr* — a detailed essay on the life and martyrdom of Thomas More, presenting his case not only within the confines of England but within the larger European context, a continent in a transition between the Middle Ages and Renaissance.
- *Golden Age in the Iron Age* — is a historical and political analysis of Elizabethan England, focusing on the role this great Queen played in shaping the modern England. Against this background several pieces of Shakespeare are also highlighted in order to emphasize the political and social transformation that England undergone.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2009